

E-ISSN: 2536 – 4464



**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ**

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES JOURNAL**



Yıl/Year: 2017

Cilt/Volume: 07

Sayı/Number: 02

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ**

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES JOURNAL**

İmtiyaz Sahibi / Publisher

Prof. Dr. Durmuş DEVECİ
Rektör / Rector

Editörler Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK (Baş Editör / Editor-in-Chief)
Prof. Dr. Seyhan TAŞ (Editör / Editor)
Doç. Dr. Burcu ERŞAHAN (Editör / Editor)
Doç. Dr. Hatice Seçil FETTAHLIOĞLU (Editör / Editor)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet YILMAZ (Editör / Editor)
Yrd. Doç. Dr. Osman AĞIR (Editör / Editor)

Sekreteryaya / Secretary

Arş. Gör. Nermin Demet KIRTEKE

KSÜ İİBF DERGİSİ / KSÜ JOURNAL OF EASF

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Avşar Yerleşkesi
46100 KAHRAMANMARAŞ

Tel: (0344) 300 1341

Fax: (0344) 300 1532

<http://iibfdergisi.ksu.edu.tr>

iibfdergisi@ksu.edu.tr

E-ISSN: 2536-4464

Yayın Türü / Type of Publication

Online Süreli Yayın-Ulusal Hakemli Dergi
Online Periodical-National Peer-Reviewed Journal

Dizgi / Type Setting

Arş. Gör. Nermin Demet KIRTEKE

**Aralık / December
2017**

DANIŞMA KURULU* / ADVISORY BOARD

Prof.Dr. Mohammad Kabir HASSAN	University of New Orleans
Prof. Dr. Muhsin KAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Recep KÖK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Majed R. Muhtaseb	California State Polytechnic University
Prof.Dr. Tony ROYLE	University of York
Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Anarkul URDALETOVA	Kırgızistan -Türkiye Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal YILDIRIM	Anadolu Üniversitesi

* İsimler unvan ve soyisim esas alınarak alfabetik sıraya göre dizilmiştir.

BU SAYININ HAKEMLERİ* / REFEREES

Prof. Dr. Tahir AKGEMCİ	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Fehim BAKIRCI	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Harun BAL	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan ÇELİK	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin KAR	Niğde Ömer Halis Üniversitesi
Prof. Dr. Ali KOÇYIĞIT	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Sadık ÖNCÜL	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ÖZUTKU	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Seyhan TAŞ	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Aydın USTA	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin AĞIR	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. Tayfur BAYAT	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Cuma BOZKURT	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Neslihan DERİN	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan HOTUNLUOĞLU	Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. İlhan KÜÇÜKKAPLAN	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet MUCUK	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Arzu ORGAN	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet ŞAHBAZ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ŞENTÜRK	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Osman AĞIR	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mustafa BAYLAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Enver GÜNAY	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Murat SEZİK	Adıyaman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İzzet TAŞAR	Fırat Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ahmet TUNÇ	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

* İsimler unvan ve soyisim esas alınarak alfabetik sıraya göre dizilmiştir.

ABOUT JOURNAL

- KSU Economic and Administrative Sciences Journal is a peer-reviewed online journal that is written Turkish or English and published 2 times in a year (June and December).
- With publication of journal, it is intended to increase communication and information sharing among researchers, professionals, academics and policy makers and to work financial and economic system effectively.
- All articles submitted to journal should not have been published or submitted for publication in other journals. Studies presented in scientific congresses and symposia can publish. Some types of submissions are original research, review articles, case report Project, presentation and book review (provided that article format).
- Firstly, Articles are assessed by editor. If articles deemed appropriate in terms of subject matter and content, editor sends them two referees. However, in case of disagreement between the two referees, article is evaluated by the Editorial Board and editorial board decides whether publish or not. In case of asking for correction, author has to send corrections within 15 days.
- All rights' of accepted articles belong to KSU Economic and Administrative Sciences Journal. Authors are responsible for thoughts and opinions mentioned in articles. Published articles can be used by quoting as authority.
- Articles should be e-mailed to iibfdergisi@ksu.edu.tr
- The adres is **KSU Journal of EASF, Kahramanmaraş Sütçü İmam University Faculty of Economics and Administrative Sciences,Avsar Campus, 46100 KAHRAMANMARAŞ**

DERGİ HAKKINDA

- KSÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, iktisadi ve idari bilimlere ait bilim dalları ve bölümlere ilişkin Türkçe veya İngilizce yazılmış, literatüre katkıda bulunacak özgün makalelerin yer aldığı yılda 2 kez (Haziran ve Aralık) elektronik olarak yayınlanan hakemli bir dergidir.
- Derginin yayımlanmasıyla; akademisyenler, profesyoneller, araştırmacılar ve politika yapıcılar arasındaki iletişimin ve bilgi paylaşımının artırılarak, finansal ve ekonomik sistemin etkin çalışmasına katkı sağlanması amaçlanmaktadır.
- Yayımlanmak üzere gönderilen makalelerin başka bir yayın organında yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olması gereklidir. Bilimsel kongre ve sempozyumlara bildiri olarak sunulmuş çalışmalar da yayımlanabilir. Dergide yayımlanması için gönderilecek çalışma türleri şunlardır: Özgün araştırma ve inceleme makaleleri, derleme makaleler, olgu sunumu, proje tanıtımı, kitap tanıtımı (Makale formatı olması şartıyla).
- Makaleler editörler tarafından konu, şekil ve içerik yönünden değerlendirilip uygun görülenleri iki hakeme gönderilir. Ancak, hakem raporları arasında görüş ayrılığı varsa, makale Editörler Kurulu tarafından değerlendirilerek, yayımlanması ya da yayımlanmamasına karar verilir. Düzeltme istenilmesi durumunda, yazarın ilgili düzeltmeleri yaparak en geç 15 gün içerisinde dergiye göndermesi gerekmektedir. Ampirik çalışmalarda gerekli görüldüğü hallerde yazardan kullandığı veri ve bilgisayar kodları istenebilir.
- Yayımlanması kabul edilen makalelerin bütün hakları KSÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisine aittir. Makalelerde belirtilen düşünce ve görüşlerin tamamından yazarları sorumludur ve söz konusu düşünce ve görüşler KSÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesini bağlamaz. Dergide yayımlanan makalelerden kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.
- KSÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisinde yayımlanmak üzere gönderilecek makalelerin, iibfdergisi@ksu.edu.tr adresine elektronik ortamda gönderilmesi gereklidir.
- Adres; **KSÜ İİBF DERGİSİ, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Avşar Yerleşkesi, 46100 KAHRAMANMARAŞ**'tır.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Barış Ve Refahın Tesisinde Ahilik Kültürü Ve Sosyal Sermayenin Rolü The Role Of Ahism And Soscial Capital On The Establishment Of Peace And Welfare Mahmut MASCA, Mehmet KARAGÜL	1
Tekstil Firmalarında Finansal Performansın Analitik Hiyerarşi Prosesi İle Ağırlıklandırılmış Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle Değerlendirilmesi An Evaluation Of Financial Performances Textile Firms Through Gray Relational Analysis Methods With Weighted Analytic Hierarchy Procedure Rahim ARSLAN, Hüdaverdi BİRCAN, Öznur ARSLAN	19
Dünya'da Ve Türkiye'de Göç Yönetimi Migration Management In The World And Turkey Enver GÜNAY, Dilek ATILGAN, Emine SERİN	37
Döviz Kuru Değişmelerinin Türkiye'nin Avrupa Birliği Ticareti Üzerine Etkileri The Influences Of Exchange Rate Changes On Turkey's Trade With The European Union Harun BAL, Emrah Eray AKÇA, Mehmet DEMİRAL	61
BRICS-T Ülkelerinde Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi Economic Growth Effect Of Ar-Ge Plants In BRICS-T Countries Ferhat Şirin SÖKMEN, Yunus AÇCI	83
Farklılıkların Yönetimi Ve Ayrımcılık Algısının Üniversite Öğrencilerinin Akademik Performansları Üzerine Etkileri: Bir Alan Araştırması Managing Diversity And The Effects Of Discrimination Perception On Academic Performances Of University Students: A Field Research Mustafa TAŞLIYAN, Hüseyin ÇİÇEKLİOĞLU, Alican AFŞAR	101

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

İslam İşbirliği Teşkilatı Ülkelerinin Kendi İçindeki Dış Ticareti The Foreign Trade Within The Countries Of The Organization Of Islamic Cooperation Hüseyin AĞIR, Mehmet METİN	125
Yurt Dışı Zorunlu Göçlerin Türkiye Kentleri Üzerindeki Etkileri The Influence Of Forced Migration From Foreign States To Turkey Murat SEZİK	139
Katılım Bankacılığı Alanında Yaşanan Küresel Gelişmeler Global Developments In The Field Of Participation Banking Fatma KELLEROĞLU	157
Farklılıkların Yönetimi, Kurumsal İtibar Ve İşletme Performansı Üzerine Etkileri: Tekstil Sektöründe Bir Alan Araştırması The Effects Of Diversity Management On Corporate Reputation And Firm Performance: A Field Study In Textile Industry Salih YEŞİL, Sibel PURTAŞ	173
D-8 Ülkelerinin Sağlık Harcamaları Bakımından Karşılaştırılması: Betimsel Bir Analiz Comparasion Of D-8 Countries By Healthcare Spending: A Descriptive Analysis Hacı Hayrettin TIRAŞ, Hüseyin AĞIR	195
Üniversite Öğrencilerinin Duygusal Zekâlarının İletişim Becerilerine Ve Bireysel Yenilikçilik Seviyelerine Etkisi The Impact Of University Students' Emotional Intelligence On Communication Skills And Individual Innovativeness Levels Tuba BÜYÜKBEŞE, Emre DİREKÇİ, Burcu ERŞAHAN	221

BARIŞ VE REFAHIN TESİSİNDE AHİLİK KÜLTÜRÜ VE SOSYAL SERMAYENİN ROLÜ*

Mahmut MASCA
Mehmet KARAGÜL

ÖZET

Hem uluslararası hem de ulusal düzeyde barış ve güven ortamının oluşturulması, bununla birlikte ekonomik refahın sağlanması çözülmesi gereken önemli sorunlar olarak dünya toplumlarının önünde durmaktadır. Yaşanan olumsuzluklara çözüm üretebilmek için öncelikle sorunların kaynağına inilmesi gerekmektedir. Bu anlamda öncelikle bütün dünyada yoğun olarak uygulanan; insanın refahı ve huzuru yerine; güçlüden yana olan, rekabetçi sistemde kârlılığı ve sermaye birikimini hedefleyen liberal kapitalist sistem ile olan ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Barış ve refahın tesisi ve toplumsal istikrar için; Osmanlı Türk toplumunda gördüğümüz ahilik kültürü ve onun modern yorumu olan sosyal sermayenin dikkate alındığı sağlıklı bir toplumsal yapı oluşturulması çözüm olabilir. Bu bağlamda bireylerin ve toplumların mevcut değer yargılarının; bireysellikten toplumsallığa, sermaye birikimi yerine paylaşım, kar maksimizasyonu yerine fayda doruklaştırmaya, rekabetten dayanışmaya, tüketimden üretime dönüştürülmesi vb. gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Sosyal Sermaye, Refah, Barış

THE ROLE OF AKHISM AND SOCIAL CAPITAL ON THE ESTABLISHMENT OF PEACE AND WELFARE

ABSTRACT

The establishment of an atmosphere of peace and security at both the international and national level, together with the ensuing economic prosperity, stands in front of the world societies as important problems to be resolved. In order to be able to produce solutions to the existing negativities, it must be gone down to the source of the problem. In this sense, firstly the relationship with the liberal capitalist system that is applied extensively throughout the world must be re-examined. This system is sided with the strong instead of the welfare and peace of human, and targets profitability and capital accumulation in a competitive system.

*Bu çalışma Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri birimi tarafından desteklenmiştir.

For the establishment of peace and prosperity, and social stability; It may be a solution to create a healthy social structure in which the akhism culture of the Ottoman Turkish society and the social capital which is its modern interpretation are taken into consideration. In this context, the current value judgments of individuals and societies must be converted from individualism to altruism, from capital accumulation to sharing, to maximizing benefit rather than profit maximization, from competition to solidarity, from consumption to production, and so on.

Key words: *Business ethics, Akhism, Social capital*

1.GİRİŞ

Barış ve refah insanlığın varlığını sürdürebilmesi için tartışmasız en temel gereksinimlerindedir. İnsanoğlunun can ve mal güvenliğine duyduğu ihtiyaç yerine göre yeme içme ihtiyacının bile önüne geçebilmektedir. Çünkü güvenliğin bulunmadığı bir ortamda diğer ihtiyaçları karşılayabilmek de mümkün değildir. Dolayısıyla her bağımsız ülke öncelikle milletinin güvenliğini sağlamak mecburiyetindedir. Güvenliğin tesis edilmesi, iki taraflı bir işlem olmakla birlikte, yapılabilecekler sadece tek taraflıdır. Diğer bir ifade ile güvenliğin sağlanması her toplumun kendi sorumluluğundadır. Bu çerçevede milletler, kendi güvenliklerini sağlayabilmek için öncelikle güçlü olmak zorundadırlar. Güçlü olmak ise ancak ve ancak bir ve bütün olmakla mümkündür.

Ahilik sistemi, içerdiği değer yargıları ve işleyiş şekliyle, onu uygulayan milletlerin sosyal sermaye birikimine çok büyük katkı sağlamak suretiyle; onların ekonomik anlamda kalkınmalarına, sosyal boyutta ise iç barışı tesis etmelerine imkân sunabilecek bir mekanizmadır. Dış barış ise yine iç barışın tesisine bağlı gerçekleşebilecek bir olgudur. Çünkü iç barışı sağlayabilen toplumlar, ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda güçlü bir konuma sahip olabileceklerinden, dış tehditlere karşı da açık olmayacaktır. Böylelikle iç barışla birlikte dış barışta kendiliğinden kurulmuş olacaktır. Bu çerçevede Gazi Atatürk'ün "Yurtta sulh cihanda sulh" sözü daha anlaşılır olmaktadır.

Refah kavramı ise insanlığın güvenlikten sonra gelen zaruri ihtiyaçlarını karşılayabilme düzeyini yansıtmaktadır. Bu çerçevede uygulanan iktisadi sistem ile yürütülen politikalar ayrı bir önem arz etmektedir. Bireysel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla gerçekleştirilen üretim, milletlerin en önemli iktisadi faaliyetleri arasındadır. Milletlerin sahip olduğu milli gelir, refah seviyesi ve de siyasi ve askeri gücü büyük ölçüde üretim düzeyine göre şekillenmektedir. Bu nedenle milletlerin varlığını devam ettirebilmesi büyük ölçüde üretim düzeyinin artırılması ile mümkün olmaktadır.

Kapitalist sistem üretimi arttırmaya dönük girişimleri genellikle maddeci bir bakış açısıyla ele almış ve üretimi artırmanın ancak fiziki ve mali sermaye birikimi ile mümkün olduğu sonucuna varmıştır. Bu bakış açısının en önemli eksiği üretimi gerçekleştiren asli unsur olan insanın ve ona ait değerlerin göz ardı edilmesidir.

İnsanın, hem üretimin hem de tüketimin asıl unsuru olduğu gerçeğini dikkate aldığımızda, onun bireysel ve toplumsal davranışlarına yön veren temel

etkenleri ayrı ayrı incelemek gerekir. Bu çerçevede çağdaş iktisat literatüründe son zamanlarda önemine dikkat çekilmeye başlanan *sosyal sermaye* olgusu ile hem Selçuklu hem de Osmanlı Türk toplumunda iktisadi hayata yön veren *Ahilik* uygulamasının bazı ortak noktalarının olduğu görülmektedir. Sosyal sermaye olgusu toplum içindeki güvene dayalı ilişkilerin düzeyine dikkat çeken bir olgudur. Ahilik ise “iyi insan olma” temelinde oluşturulmuş bir sistemdir.

Her iki modelde de ortak olan nokta; milletlerin güvenliğini ilgilendiren askeri ve ekonomik gücü ile refahı, maddi unsurlardan çok, manevi unsurlar olarak nitelendirebileceğimiz insanı merkezde tutan değer yargılarına göre şekillenmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmada milletlerin güvenliğini, barış ve refahını ilgilendiren ekonomik faaliyetler, ahilik sistemi ve sosyal sermaye bağlamında ele alınacaktır.

2. AHİLİK VE İDEAL SOSYAL DÜZEN

Ahilik, temelde Kuran ve Sünnete dayalı sosyal sorumluluğu ön plana alan, yüksek ahlaklı bireyler yetiştirmeyi amaçlayan, Osmanlı Devletinde en ileri aşamayı yakalamış; sosyal, kültürel, iktisadi ve askeri yönleri olan, en önemlisi uygulanarak başarılı olmuş toplumsal bir düzenin adıdır. Aynı zamanda, ahlak ile sanatın, üretimin ve ticaretin armonize edildiği sosyal bir yapılanma olarak görülebilecek Ahilik sistemi, 13. yüzyılla birlikte Selçuklu Devleti'nin yıkılışını müteakip Anadolu topraklarında uygulanmaya başlanmıştır. Ahilik teşkilatı zenginle fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye ve vatandaş ile devlet arasında sağlam ve güvenilir ilişkiler kurmayı amaçlamış ve bunu gerçekleştirirken de bütün faaliyetlerini güzel ahlak ve sosyal adalet sistemi üzerine oturtmaya çalışmıştır (Ekinci, 1990: 22). Ahilik Teşkilatı, bu sistemi oluştururken, dünyada ilk kez ahlaki değerleri kurumsallaştırmayı da başardığını söylemek mümkündür.

2.1. Ahilikteki Örgütlenme Biçimi

Türklerin Anadolu'yu yurt edinmesinde önemli görev ifa eden Ahilik teşkilatının yapısının çok da karmaşık olmadığını söylemek mümkündür. Ahilik teşkilatının tepe noktasında Kırşehir'deki Ahi Evran Tekkesi'nin şeyhi bulunmaktadır. Her bir ilde bulunan tüm ahilerin piri olan “Ahi Baba'lar” ise bu ahi şeyhine bağlıdır. Ahi Babaların altında ise illerdeki her bir zanaat grubunun başı olan ve Ahi olarak adlandırılan kişiler bulunmaktadır. Söz konusu ahiler Ahi Babaya bağlı olarak faaliyette bulunmaktadırlar. Ahi'nin yardımcıları ve zanaatkârlar arasındaki irtibatı ise Server ya da Yiğit Başı olarak adlandırılan kişiler sağlamaktadır.

Ahilik teşkilatında 3 aşama ve 9 dereceden oluşan bir derecelendirme sistemi vardır. Ahilik felsefi anlayışında bu teşkilata girmek isteyen ve mürit olarak adlandırılan kişinin ancak bütün bu aşamaları tamamladıktan sonra Hakikat'e ulaşılması ve kâmil yani olgun bir insan olması mümkün olacaktır. *Şeriat kapısı* adı verilen ilk aşamada müride mesleki bilgiler, okuma, yazma, Türkçe, matematik ve bunun yanında İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim ile teşkilatın anayasası hükmünde olan Fütüvvetname ile ilgili bilgiler verilmektedir. *Tarikat kapısı* adı verilen ikinci aşamada müride en üst düzeydeki mesleki bilgiler verilirken, Arapça ve Farsça dilleri, müzik, tasavvuf bilgisi ve bununla birlikte askeri eğitim de verilmektedir. Üçüncü aşama *Marifet kapısı*

olup bu aşamada şeyh mertebesine ulaşılmaktadır. Marifet kapısında müritten Allah'a iman etmesi, nefsinin öldürmesi, ululara hizmet etmesi ve cahillerin karşısında sessiz kalması istenmektedir (Ekinci, 1990: 24).

Ahilik üç kapının her biri üç dereceyi içermek üzere, toplamda dokuz dereceli bir sisteme dayandırılmıştır. Bu dereceleri şöyle sıralanmak mümkündür:

Ahilik teşkilatına giriş hazırlıklarını kapsayan ilk iki derece Yiğitlik ve Yamaklık olarak adlandırılır. Teşkilata kabul aşaması olan Çıraklık ise üçüncü dereceyi oluşturmaktadır. Kalfa, Usta, Nakip, Halife, Şeyh ve Şeyh-ül Meşayih dereceleri ise esas olarak mesleki yapılanmadaki idari dereceleri ifade etmektedir. Söz konusu derecelerin birinden diğerine geçiş için gerekli süre Fütüvvetnamelere göre ortalama 1000 gün, yani yaklaşık üç yıldır. Ancak kişinin becerisine göre bu sürenin uzaması veya kısalması mümkündür.

2.2. Anadolu'da Ahiliğin Kurumsallaşması

Ahiliğin Anadolu'da kurumsallaşmasında, İslam'ın ilk dönemlerinde ortaya çıkan genç sanatkâr ve zanaatkârların bir araya gelmesiyle oluşan "fütüvvet" teşekküllerinin önemli katkısı olmuştur. Fütüvvet kavramı, İslamiyet'in kabulüyle birlikte aşiret hayatından yerleşik hayata geçen Arap toplumunda misafirperverlik, yiğitlik ve cömertlik gibi anlamlar taşımaktadır. "Fütüvvet" anlayışı ahi teşkilatlarının kuruluşunda İslam inancı ve ahlakını esas alan bir fikri ortam sağlayarak ahiliğin ilkelerinin ve ahlaki yapısının şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur. Abbasi Halifesi Nasır(1180-1225), XIII. yüzyılda ülkesinin bozulan iç düzenini tekrar tesis etmek ve siyasal istikrarı sağlamak amacıyla Arap kültüründeki fütüvvet teşekküllerini hem merkezi otoriteye bağlamış hem de işlevselliğini artırmaya çalışmıştır. Bunun yanında çeşitli İslam ülkelerine elçiler göndererek bu tip yapılanmayı tanıtmak ve fütüvvet anlayışıyla İslam birliğini tesis etmeye çalışmıştır. Halife Nasır, bu faaliyetleri sürdürürken Anadolu'da da Gıyaseddin Keyhüsrev, I. İzzettin Keykavus ve I. Alaaddin Keykubat gibi Selçuklu sultanlarıyla bağlantıya geçmiştir. Kurulan siyasi ve kültürel ilişkiler sonuç vermiş ve bu çerçevede, İslam dininin temel inanç ve ahlak prensiplerini içeren fütüvvet ilkeleri, Anadolu'da esnaf ve sanatkârlar arasında kısa sürede kabul görmüştür (Gündüz ve diğerleri, 2012:39).

Anadolu'da ahiliğin kurucusu olarak bilinen ve asıl adı Şeyh Nasıruddin Ebul-Hakayık Mahmut Bin Ahmet el Hoyri (1171-1261) olan Ahi Evran-ı Veli, Orta Asya'dan göç eden bir ailenin çocuğudur. 1206 yılında Anadolu'ya gelerek Kayseri'ye yerleşmiş ve yüzyıllar boyu Arap toplumunda savaşçılık, dini ve ahlâkî bilgiler vermekte büyük ve önemli görevler yerine getirmiş olan Fütüvvet Teşkilatından yararlanarak Anadolu'da "Ahi Teşkilatı"nın temellerini atmıştır (Özerkmen, 2004: 63).

Ahi Evran, Anadolu'nun farklı şehirlerde yaşayan Mevlana ve Hacı Bektaş-ı Veli gibi o dönemin kanaat önderleri ile dostluklar kurmuş ve gönül birliği ederek Anadolu'nun bir Türk yurdu haline gelmesi ve İslamlaşmasında oldukça önemli bir hizmeti yerine getirmiştir. Bu gönül erleri, devletin ulaşamadığı yerlere ulaşarak, İslam ahlak ve esaslarının buralarda tesis edilmesine çalışmış, devlet-millet kaynaşması için çok büyük çaba sarf etmiş, ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel ve askeri konularda topluma destek olmuşlardır (Erdem, 2008: 7-8).

Ahilik sadece basit bir esnaf teşkilatı olmayıp ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel ve askeri olmak üzere çok yönlü bir yapılanmadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında ahiliğin siyasi etkisini bariz şekilde görmek mümkündür. Osmanlı'nın kurucusu olan Osman Bey'in hem kayın pederi hem de hocası olan Şeyh Edebalı aynı zamanda bir ahi şeyhi olup Osman Bey üzerinde önemli etkisi olmuştur. Şeyh Edebalı'nın Osman Bey'e nasihatleri, Osmanlı Devletinin kuruluşunda ahî düşüncesinin etkisini ortaya koymakta ne denli önemli bir yere sahip olduğu açıkça görülmektedir:

"Ey Oğul!

Beysin! Bundan sonra öfke bize; uysallık sana...

Güceniklik bize; gönül almak sana..

Suçlamak bize; katlanmak sana..

Acizlik bize, yanılğı bize; hoş görmek sana..

Geçimsizlikler, çatışmalar, uyumsuzluklar, anlaşmazlıklar bize; adalet sana..

Bundan sonra bölmek bize; bütünlemek sana..

...

Şu üç kişiye; yani cahiller arasındaki alime,

Zengin iken fakir düşene ve hatırlı iken, itibarını kaybedene acı!

Unutma ki, yüksekte yer tutanlar, aşağıdakiler kadar emniyette değildir...

Haklı olduğun mücadeleden korkma!

En büyük zafer nefsin tanımadır.

Düşman, insanın kendisidir.

..."

Bu nasihatler doğrultusundaki bir devlet yapılanmasında, âlimler ve bilge kişiler, her vakit hem idarecilerin hem de toplumun saygısına mazhar olmuşlardır. Bu da devletin yapılanmasında ve yönetiminde asıl belirleyici gücün siyasi otoritede değil, ulema olduğunu göstermektedir.

2.3. Ahiliğin Sosyal İlkeleri

Temelde Kur'ana ve Hz. Muhammed'in sünnetine dayanan fütüvvet anlayışı Anadolu'da Ahilik teşkilatının oluşumu ve yapılanmasında önemli rol oynamıştır. Fütüvvet köken olarak "gençler" anlamına gelen "fityan"dan gelmektedir (Öztürk, 1993: 4). Ahilik temelde, yetiştirilen mükemmel bireyler sayesinde, mükemmel bir topluma, böyle bir toplumdaki da mükemmel bir dünya düzenine ulaşmayı kendine amaç edinmiştir. Bu çerçevede ahilerden, öncelikle kendilerinin güvenilir olmaları ve her alanda topluma örnek birer birey olmaları istenmiştir (Özerkmen, 2004: 69).

Fütüvvetnâme, olarak adlandırılan ve içinde Ahiliğin prensiplerinin bulunduğu eserler; bireylerin hem birbirine ve topluma karşı hem de ticari ve mesleki hayatta uyulması gereken davranış kuralları ve ahlaki ilkeleri içinde barındıran kitaplardır. Bu eserdeki İslam inanç ve esaslarından süzülerek gelen öğütler, yüzyıllar boyunca Türk toplumuna ahlaki açıdan rehberlik eden temel değerler olmuştur. Bu eserlerin dilinin sade olması ve üslubunun akıcı olması hem toplum tarafından kolayca anlaşılmasını hem de yaygın kabul görmesini sağlamıştır.

Fütüvvetnameler bir anlamda Ahiliğin anayasası niteliğinde olan eserlerdir. Bu eserlerde yer alan ilkeler kısaca aşağıdaki kavramlarla özetlenebilir. Ahilik, mesleki örgüt görünümünde bir sivil toplum kuruluşu olsa da özünde yüksek ahlaki vasıflarla donanmış bireyler yetiştirmek en temel amaçtır. Bu bağlamda üyeler bir takım aşamalardan geçerek burada, *sabır, hoşgörü, sadakat, dostluk, ruhun kötülüklerden arındırılması, bilgi edinme ve yasaklara uyma* gibi vasıflarla donanırlar ve bu süreçte kendilerinden sonsuz itaat, koşulsuz bağlılık ve ketum olmaları istenir. Dini inancı uçlarda yaşayan sofular ile hiç yaşamayan dinsizlerin örgüte katılmaları kesin olarak yasaklanmıştır. Bahsi geçen vasıfların yanında, *elini, sofranı ve kapını açık tutma, gözünü, dilini ve belini bağlı tutma* Ahiliğin üyelerinden istediği diğer önemli altı ilkesidir.

Ahilik teşkilatı üyelerinden yukarıda sayılan vasıfları edinerek iyi bir Müslüman ve iyi bir insan olmaları istenirken üyelerinden istemediği ve hatta teşkilattan atılmaya neden olan olumsuz davranışlar ve kötü huylar da kesin bir dille ortaya konmuştur. Söz konusu bu davranış ve huylar, *yalan söyleme, söz taşıma ve iftira etme, münafıklık, içki içme, başkasının ayıbını açığa vurma, gurur ve kibir, kin besleme, emanete hıyanet etme, ahde vefa etmeme, kıskançlık, zinaya bulaşma, merhametsizlik, cimrilik, utanma özelliğini kaybetme ile adam öldürme* (Sevinç, 1978; 64) şeklinde sıralanabilir.

3. AHİLİKTE İKTİSADİ DÜŞÜNCE VE REFAH

Ahilik teşkilatının esnaf ve zanaatkarların oluşturduğu bir sivil toplum örgütü oluğu dikkate alındığında, teşkilatlanmasının ve ilkelerinin ilgili toplumun ekonomik hayatına doğrudan etki yaptığı açıkça görülecektir. Çünkü Ahilik teşkilatının fonksiyonlarını bu günkü eş değer örgütlerle kıyaslayacak olursak çok sayıda örgütle görevdeş olduğunu görebiliriz. Bunları: sanayici ve ticaretçilerin ortak sorunlarını çözme amacıyla olan; sanayi ve ticaret odaları, işçi ve işveren ilişkilerini düzenleyen; işçi ve işveren sendikaları, tekelleşmeyi önlemeye çalışan; rekabet kurulu, mal ve hizmetlerin kalitesini denetleyen tüketicileri koruyan; mal ve hizmet standartları kurumları şeklinde sıralamak mümkündür.

Görüldüğü üzere tek bir teşkilatın, bugünkü çok sayıdaki örgütün görevini çok daha iyi bir şekilde yapabildiği olmasının yanında, Ahiliğin toplum ve birey bağlamında bugünkü ifadeyle sosyal ve beşeri sermayeye de yer vermiş olması gerçekten üzerinde yoğun incelemeler yapılması gereken bir konu olsa gerek. Ahilik teşkilatını bu denli başarılı kılan ilkeleri ve çalışma sistemini aşağıda kısa kısa ele almaya çalışalım.

Görüldüğü şekliyle, bugün bir birinin karşısı olarak faaliyet gösteren birçok kurumsal yapının bütün görevlerini tek bir yapılanma çok daha hakkaniyetiyle yapabilmekteydi. Çünkü toplumda her birim kendi çıkarından

önce karşının menfaatini korumakla sorumlu olduğu bilinciyle hareket ettiğinden, sendikalar gibi işçilerin, tüketici hakları derneği gibi tüketicilerin haklarını korumakla görevli yeni yapılanmalara ihtiyaç kalmıyordu. Bu da toplumdaki karşılıklı güveni ve barışı tesis etmede son derece önemli bir etkendi.

Ayrıca Ahilik teşkilatı iktisadi, anlamda bireysel ve kurumsal zenginleşmeyi değil, bir bütün olarak toplumsal kalkınmayı hedeflediğinden, ekonomik zenginlik ve refah tekelleşme yerine bütün ülkeye yayılıyordu. Bu ise ülkede sosyal barışın sağlanmasında ayrı bir önem taşıyordu. Ülkede sosyal barışın ve refahın tesisini sağlayan Ahiliğin ilkelerini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

3.1. Kanaatkârlık

Dünyaya yayın olan kapitalist iktisadi düşüncenin temel amacı olan kâr maksimizasyonunun yaratabileceği olumsuz etkileri dikkate alındığında, bu düşünce sisteminde yer alamayan kanaatkârlığın ne kadar önemli bir vasıf olduğu açıkça görülecektir. Çünkü kârını maksimize etmeye çalışan firmaların bu süreçte, hem çalıştırdıkları personelin, hem de ticari ortaklarının hak ve hukuklarına yeterince riayet etmedikleri, doğanın kirlenmesi, çevrenin korunması gibi konularında da yeterli hassasiyeti göstermedikleri görülmektedir. İşte bu noktada Ahiliğin üyelerinde istediği kanaatkârlık, hem diğer insanların haklarını koruyup gözetmede, hem çevrenin korunması konusunda çok daha duyarlı olma, insanı olgunlaştıran önemli bir özellik olarak görülmektedir (Erdem, 2008: 61).

3.2. İddihar (Yastık Altı)

K. Galbraith'in belirttiği üzere, bugünkü kapitalist piyasa ekonomisi esasta üretim sorununu çözmüş olmasına rağmen, bölüşüm sorununu çözebilmiş değildir (Ölmezogulları, 2003: 86). Kapitalist sistemde gelir çoğu zaman belli ellerde toplanmakta ve zengin kesim ile fakirler arasında büyük uçurumlar oluşabilmektedir. Bu durum iki kesim arasında gerilime neden olarak toplumsal barışı da tehdit etmektedir. İslam dinindeki zekât uygulaması gelir dağılımında adaletin ve toplumsal barışın sağlanmasında oldukça etkili bir araç olma özelliği taşımaktadır. Buna göre ihtiyacı dışında 81 gram altını veya aynı değerde malı olan bir kişinin bunu yastık altında saklaması, iddihar etmesi değil 40'ta birini ihtiyaç sahiplerine zekât olarak vermesi gerekmektedir. İçinde ahiliğin ilkelerinin yer aldığı Fütüvvetnamede ihtiyaç dışı sahip olunan fazla sermayenin yastık altı edilmesi yani iddihar edilmesi uygun görülmemiştir. İddihar bir şeyi ihtiyaç zamanı için saklamak; malı biriktirip yığma anlamına gelir. "Kenz" in kelimesinin eş anlamlısıdır. Kenz; zekâtı verilmemiş mal, zekâtı verilsin veya verilmesin, piyasaya sürülmeksizin hapsedilen mal anlamlarına gelir. Kenz ise Kur'an-ı Kerîm'in çeşitli ayetlerinde geçer ve bu vesile ile biriktirip mal yığanlar yani iddihar eden kötülenir. Biriktirilen malın zekât, hayır ve hasenât hakkının ödenmemesi iddihârın en belirgin özelliğidir. Zekâtı verilen servet iddihar edilmiş sayılmamaktadır. İddiharın önlenmeye çalışılmasındaki amaç, sermayenin belli ellerde toplanmasının önüne geçilerek gelir dağılımının adaletli olmasına katkıda bulunmaktır. Bu uygulama aynı zamanda yoksulluğun giderilmesinde ve sermayenin tabana yayılmasında önemli bir fonksiyonu da

yerine getirmektedir.

3.3. İş bölümü

Batı'da ilk defa Adam Smith'in "Milletlerin Refahı" (1776) kitabıyla gündeme gelen ve bu günkü çağdaş ekonominin en temel ilkelerinden olan uzmanlaşma ve iş bölümü düşüncesi Fütüvvetnamede yer alan bir başka ilkedir. İş bölümü aynı işi yapan işçilerin üretimdeki hızı artacak ve maliyetler düşecektir. Farklı iş kollarında çalışmak üzere sık iş değiştirme, sebat etmeyen ve istikrarlı olmayan kişilerin başvuracağı bir durum olarak görüldüğünden ahilik geleneğinde pek sıcak görülmemiştir (Ekinci, 1989: 63).

3.4. Yardımlaşma

Kapitalizmin uygulandığı ekonomilerde geçerli olan serbest rekabet ve aşırı kar etme güdüsü, Ahilik anlayışında, yerini esnafar ve zanaatkârlar arasında, yardımlaşma ve dayanışmaya bırakmıştır. "Can ve mal ortaklığı" olarak nitelendirilen bu sistemde; esnafarın, gelirlerinin zaruri ihtiyaçlarından fazlasını yoksullara, işsizlere ve ihtiyaç sahiplerine dağıtması temel ahlaki değer olarak kabul görmüştür. Bu uygulama, ilgili toplumlarda yoksulluk, hırsızlık ve toplumun kesimleri arasında sosyal çatışma gibi durumları asgariye indirmektedir. Çünkü bu sistemin uygulandığı bir toplumda bugününün tanımlanmasıyla önemli ölçüde bir sosyal sermaye oluşunu sağlamış olmaktadır.

3.5. Usta - Çırak İlişkisi

Ahilikte üyelerin hem kişisel ahlaki eğitimleri hem de mesleki eğitimleri sıkı bir disiplinle usta-çırak ilişkisi çerçevesinde verilmiştir. Bu sistem sayesinde kaliteli bir eğitim yanı sıra sistemin devamlılığı sağlanmış ve ayrıca oto kontrol mekanizması işletilmiştir. Örnek verilirse, şayet bir usta kusurundan dolayı çırağını işten çıkarmışsa çırağın geri dönebilmesi için ustasının affetmesi, eğer başkasının yanında çalışacaksa yine eski ustasının izin vermesi zorunludur.

Bu sistem sayesinde çıraklar; ustalarına, mesleklerine ve teşkilatın ilkelerine karşı tam bir bağlılık içinde yaşamak zorundaydılar. Bu da sistemin sağlıklı bir şekilde devamını sağlayan güçlü bir prensip olmuştur. Usta-çırak ilişkisi; işçi işveren özelliğinden ziyade, baba-oğul ilişkisine benzemektedir. Dolayısıyla bu ilişki, sadece üretime dayalı karşılıklı çıkar ilişkisinden ziyade duygusal yanı olan ve sorumluluk gerektiren çok daha geniş kapsamlı bir ilişki şeklindedir (Ekinci, 1991: 28).

3.6. Ahilik ve Üretim

Ahilik teşkilatı çalışma ve üretimi her fırsatta teşvik ederken, neyin üretildiği, üretimin nasıl yapıldığı ve ne kadar üretildiğini sıkı bir şekilde denetlemektedir. Ahilik düşüncesi, kapitalizmin ihtiyaçların sınırsız olduğu ön kabulünden hareket edilerek, tüketimin körüklenmesi sonucu oluşan aşırı talep ve bunun için üretim yapılmasını ve bu şekilde ortaya çıkan israfı ve kaynakların yersiz kullanılmasını hoş görmemiştir. Ahilikte, ihtiyaçların değil ihtirasların sonsuz olduğu düşüncesinden hareketle üretim zorunlu ihtiyaçların karşılandığı bir faaliyet olarak görülmüş ve ihtiyaçtan fazla üretimin sınırlandırılması yoluna gidilmiştir.

Bu bağlamda Ahilik teşkilatında üretimin amacı, aşırı kar elde etmek değil, toplumun zaruri ihtiyaçlarını karşılamak olmuştur. Ayrıca Kapitalist sistemde üretimde ahlak kuralları yokken Ahilik teşkilatı ekonomik faaliyetlerin mutlak surette ahlaki ve dini değerlere bağlı olmasını şart koşulmuştur. Gayri meşru ve gayri ahlaki yollardan, insanlara zararı dokunabilecek ürün ve hizmetlerin üretilmesi ve ticaretinin yapılması yasaklanmıştır.

3.7. Ahilik ve Ürün Kalitesi

Ürün standartlarının ilk defa Batı Avrupa'da ortaya çıktığı ifade edilse de aslında çok daha önceki tarihlerde Ahilik sisteminin uygulandığı Osmanlı Devleti'nde rastlamak mümkündür. İkinci Bayezid döneminde çıkarılan Kanunname-i İhtisab-ı Bursa, ürün standartları konusunda önemli bir belge niteliğindedir (Hamitoğulları, 1986: 126). Osmanlı Devleti'nde belirlenene standartlar o dönemin kadı sicillerine işlenmekteydi.

Ahilik sisteminde benzer malları veya hizmetleri üreten esnaf ve zanaatkârlar, bugünkü büyük market sistemine benzer bir biçimde aynı çatı altında olmasa bile aynı çarşıda faaliyette bulunmuşlardır. Bu sistem sayesinde üreticilerin, esnafın birbirlerini kontrol edebilmeleri, satıcılar arasında fiyat ve mal kalitesi açısından rekabet ortamının oluşması ve esnafın kendi aralarında yardımlaşmaları mümkün olmuştur (Erdem, 2008: 76).

Ayıplı mal üretenler değişik cezalara çarptırılmaktaydı. Bu cezalar, ayıplı ürün üreten kimselerin ve ürünlerinin teşhirinden başlayıp, dükkânlarının esnaf denetim kurumları tarafından kapatılmasına, daha da ileri gittikleri takdirde esnafıktan ihraç edilmesine kadar uzanabilmekteydi (Demir, 1993: 14).

3.8. Ahilikte İç Denetim

Ahilik sisteminde var olan üretim faaliyeti, hiçbir zaman aşırı kâr, kişisel çıkar ve güçlüye göre şekillenmemiştir. Tersine, üretim faaliyeti; tamamen ve samimiyetle, bütün gücüyle çalışarak başkaları için, toplum refahı için dürüstçe üretmeye ve gelirin adaletli ve hakça paylaşımı esasına göre gerçekleşmiştir.

Ahilik teşkilatının iş yeri açma ve kapatma, hammaddelerin temin edilmesi ve dağıtımının sağlanması, fiyatların belirlenmesi, üretimde uyulacak standartlar ve üretimin denetlenmesi, borçlanma ve yardımlaşma, tüketici şikâyetlerinin değerlendirilmesi, mesleki eğitimlerin verilmesi ve ticarete uyulması gereken kurallar, iş ahlâkının tesis edilmesi, ürün garantisinin sağlanması, çalışma ilkelerinin ihdası, usta-çırak-kalfa ilişkileri, ustalık için gerekli şartlar, gibi birçok konuda getirdiği düzenlemeler bireysel çıkardan ziyade toplumsal çıkar ve toplumun refahı çerçevesinde oluşturulmuştur. Diğer taraftan Ahilik teşkilatı, üretimde yerli kaynakların tercih edilmesi ve tüketimde yerli mallarına öncelik verilmesini teşvik ederek, ülke kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılması, güçlü ve bağımsız bir ülke ekonomisi oluşturulmasını hedeflemiştir (Demir, 2009).

3.9. Ahilik ve İş Ahlakı

İş Ahlakı, bir meslekle ilgili olarak herkes tarafından uygulanmasa da, doğruluğuna ve faydasına aklen inanılan davranış ilkeleri bütününe ifade eder.

Ahlaki kurallar genellikle yazılı değildir. Ancak toplum bunları benimsediği için herkes tarafından uyulmaya çalışılır. Bu kurallara aykırı hareket edenler ise toplum tarafından çeşitli biçimlerde cezalandırılır. Bunlar kınama, ayıplama, yalnızlığa terk etme, işbirliği yapmayarak toplum dışına itme gibi cezalar olabilir (Şahin, 1986: 110).

Bu gün iktisadi açıdan geri kalmış toplumlara bakıldığında, sahip olunan ahlaki değerlerde ciddi bir erozyon ve buna bağlı olarak sosyal ilişkilerde güvensizlikle birlikte sosyal çözülme görülmektedir. Bu toplumların hak ettikleri noktalara ulaşabilmeleri, kendi içlerinde güveni ve sağlıklı ilişki ortamını kuracak ahlaki ilkeleri benimsemelerine bağlıdır. Bu ilkeler ise haliyle kendi değerlerinden müteşekkil olacaktır.

4. SOSYAL SERMAYE VE TOPLUMSAL DİNAMİZM

Klasik iktisat teorisinde sadece para ve fiziki değerler biçiminde tanımlanan sermaye kavramını; para ve paranın satın alabildiği maddi birikim anlamında *finansal (fiziki) sermaye*, toplumsal güven düzeyi anlamında *sosyal sermaye* ve eğitilmiş, sağlıklı işgücü anlamında da *beşeri sermaye* olarak üçe ayırmak daha gerçekçi olsa gerek. Netice itibarıyla sermayeyi, iş yapabilme kolaylığı sunan ya da iktisadi anlamda ilave katma değer oluşturmaya imkân sağlayan veya yardımcı olan maddi ve manevi değerler bütünü şeklinde izah etmek mümkündür.

Sosyal sermayeyi en basit haliyle en az iki taraf arasında kurulabilen güvene dayalı, yatay (aynı toplum kesimleri arası) ve dikey (yönetenle yönetilen, farklı toplum kesimleri arası) karakterli ilişkilerin yoğunluğu olarak tanımlamak mümkündür. Biraz daha geniş bir tanımlamayla, sosyal sermayeyi; toplumu oluşturan fertler, sivil toplum örgütleri ve kamu kurumları arasındaki koordinasyon faaliyetlerini kolaylaştırarak, toplumun üretkenliğini arttıran, güven, norm ve iletişim ağı özellikleri (Temple, 2000: 23) şeklinde izah etmek olasıdır.

Bu çerçevede sosyal sermaye konulu çalışmalar, kişi ve kurumlar arası dikey ve yatay özellikler taşıyan her türlü iletişimin; fiziki, yasal ve ahlaki açılardan olabilirliği ile bunların ne ölçüde güvene dayandığını analiz etmektedir. İlgili çalışmaların genel amacı ise kişi, kurum ve kuruluşlar arası söz konusu ilişkilerin, toplumun ekonomik ve sosyal içerikli genel amaçlarına ulaşmada ne ölçüde katkıda bulunduğunun tespit edilmesidir (Schuller, 2000: 3-9).

Sosyal sermayenin ekonomik büyümeye etkisi konusunda son yıllarda yapılan birçok ampirik çalışmada önemli bulgular elde edilmiştir. Bu bağlamda Putnam (1995); Sosyal sermayenin, hükümetlerin daha verimli çalışmasında ve yolsuzlukların azalmasında, suç oranlarının düşmesinde etkili olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca Coleman (1998) eğitimde başarının arttığını, Fukuyama (2000: 57-86) güvene dayalı işlemler sayesinde, maliyetlerinin azaldığını ortaya koymuştur. Diğer taraftan Whiteley (2000; 541) ekonomik büyümenin hızlanmasında, sosyal sermayenin pozitif etkilerinin olduğunu ve Wilkinson (1996) ise sosyal sermayenin gelir dağılımının düzeltilmesinde etkili olduğunu belirlemiştir.

Söz konusu bu açıklamaların ardından sosyal sermayenin; toplumsal hayata ait oluşum ve değerlerin, milletlerin iktisadi faaliyetlerine yansımalarını

ortaya koymayı amaç edinen, sosyal içerikli yeni bir iktisadi kavram olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bu çerçevede söz konusu kavramın iktisadi boyuttan tanımlanması: her türlü sosyal değerlerin, ilişkilerin ve yapıların, iktisadi sahada sağladığı pozitif etkiler bütünü şeklinde yapılabilir.

Sosyal sermaye konusunda yapılan değerlendirmelerin genel olarak; yazılı olan ve olmaya sosyal kuralları içeren **normlar**, kişi ve kurumlar arası **güven** ve yine kişi ve kurumlar arası iletişimi sağlayan ya da kolaylaştıran fiziksel imkânlar ile sosyal değerler olarak **iletişim ağları** ekseninde etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bağlamda sosyal sermaye olgusunun, topluma yön veren ahlaki değerlere, kültürel ve siyasi yapı ile eğitime göre şekillendiğini de söylemek mümkündür. Dolayısıyla; iyi niyet, hoş görü, adalet, iyilik, güzellik, sevgi, arkadaşlık ve geleceğe duyulan güven gibi maddi olmayan pozitif (manevi) değerlerin, toplumda oynadığı rolün etkisinin, aslında zannedilenden çok daha fazla olduğu dikkatlerden kaçırılmamalıdır (OECD, 2001: 41).

Tablo 1: En Yüksek ve En Düşük Güven Düzeyine Sahip Ülkeler (Dünya Değerler Anketi (2010-2014) (60 Ülke)

En Yüksek 10 Ülke		En Düşük 10 Ülke	
Ülke	Güven (%)	Ülke	Güven (%)
Hollanda	66,1	Filipinler	3,2
Çin	60,3	Trinidad ve Tobago	3,2
İsveç	60,1	Kolombiya	4,1
Y. Zelanda	55,3	Gana	5
Avustralya	51,4	Brezilya	7,1
Hong Kong	48	Ekvator	7,2
Almanya	44,6	GKRY	7,5
Estonya	39	Romanya	7,7
Yemen	38,5	Zimbabve	8,3
Kazakistan	38,3	Peru	8,4

Kaynak: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>

Tablo 1'e göre, Türkiye, kişiler arası güvenin, yani "çoğu insana güvenebilirim" diyenlerin oranının, dünyada en düşük olduğu ülkelere birisidir. Dünya Değerler Araştırmasının 2010-2014 döneminde yapıldığı 60 ülke içinde 11,6 ile 44. sıradadır. Türklerin yalnız yüzde 11,6'sı diğer insanlara güvendiğini

belirtiyor. Bu oran Almanya’da yüzde 44,6, Avustralya’da yüzde 51,4, İsveç’te ise yüzde 60.1. Yani, Türkiye’de insanlar neredeyse, sadece ailemizin içindekilere güvenebilirken, İsveçliler ülkelerinin yarısından fazlasını kendi ailesi gibi görüyor, onlara güvenebiliyor.

İnsanların birbirine güvendiği bir ülkede yaşamakla, insanların birbirine güvenmediği bir ülkede yaşamak arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Örneğin, insanların birbirlerine rahatlıkla güvenebildiği ülkelerde, öngörülebilirlik artmakta, işlem maliyetleri düşmekte, iş yapmak daha kolay hale gelmekte, kurumlar daha iyi çalışmakta, yolsuzluk daha az olmakta ve verimlilik daha yüksek olmaktadır (Çağlar: 2015). Bu durum önemli bir sosyal sermaye unsuru olan güven olgusunun varlığının ekonomik ve sosyal açıdan topluma nasıl olumlu yansıdığına göstergesidir. Gelişmiş ülkelerde bunun yüksek, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde düşünülmesi tesadüf değildir.

5. SOSYAL SERMAYENİN KAYNAKLARI

Toplumların iktisadi, siyasi ve de askeri alandaki başarıları için temel gerensinim olan sosyal sermaye birikiminin sağlanması bir o kadar önem arz etmektedir. Söz konusu faktörleri aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

5.1. Aile

Aile kurumu, bir taraftan sosyal bağlar ile normların oluşturulmasında, diğer yandan da üyelerin yaşantılarında ihtiyaç duydukları sosyal iletişim ağlarını oluşturabilmelerinde ciddi katkı sağlamaktadır. Ayrıca yine bireyler, hayata ve topluma hazırlık konusunda temel eğitimlerini hep ailelerinden almaktadırlar. Aileden alınan eğitimle; insanlara, devlete, hatta diğer canlılar ve doğaya karşı sorumluluk sahibi olmanın gerektiği yöndeki temel değer yargıları, bireyin düşünce dünyasına bebeklikten itibaren yer ettiğinden çok daha kalıcı olmaktadır.

5.2. Kamu Düzeni

Kişilerin özel ve kamu sektörüyle olan ilişkilerinde düşünce ve ihtiyaçlarını açıkça ve rahat bir ortamda ifade edebilmeleri tamamen ilgili toplumdaki özgürlüklerin ne derece yaşandığına bağlıdır. Kişilerin çevresiyle kurduğu ilişkilerin yoğunluğu, sosyal sermayenin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Bu konuda aile ve sivil toplum örgütleri her ne kadar önemli rol alsalar da kamu düzeninin etkisini göz ardı etmek mümkün değildir.

Kamuda bilgi ve emeğe hak ettiği değerin verilmemesi ya da bu yöndeki tereddütler, bir takım eleştiri amaçlı yaklaşımların şüphe ve endişeyle karşılanması veya insanların hak ettiği değeri göremediği türündeki düşüncelerin, insanların sosyal ilişkilerini büyük ölçüde gerilediği söylenebilir.

5.3. Kitle İletişim Araçları

Kitle iletişim araçlarının haber ve programları, toplumun mevcut değer yargılarına uyup uymaması kadar, doğruluğu da tartışma konusu olabilmektedir. Dolayısıyla, toplumu bir arada tutan geçmişten gelen ortak kültürel değerleri, dikkate almayan ya da onları tartışma konusu yapan haber ve programlar, toplumda zaman içinde çözümlere kapı aralamakta bu da sosyal sermayenin temel unsuru olan güven ortamının zayıflamasına hatta yok olmasına yol açabilmektedir.

5.4. Beşeri Kalkınma Düzeyi

Toplumların; ortamları yaşam süresi, yetişkinlerdeki okuryazarlık oranı, okullaşma oranı, kişi başına düşen GSYİH değerlerinden oluşan beşeri kalkınma endeksi (BKE) değerleri, genel anlamda bir ülkeye ait sosyal hayattaki kaliteyi yansıtmaktadır. Söz konusu endeksin diğer bir ifade ile yaşam kalitesinin yüksekliği ile sosyal sermayenin temelini oluşturan güven düzeyi arasında pozitif bir ilişki olduğunu rahatlıkla söylemek mümkündür (Karagül ve Dündar, 2006).

5.5. Gelir Dağılımı

Bir toplumda, gelir dağılımının bozuk olmasının insanlar arası güvenin ve sosyal barışın tesisini zorlaştıracağından şüphe etmemek gerekir. Ülkedeki gelir farklılığının büyük olması, önemli ölçüde yolsuzlukların ve haksız kazançların varlığı konusunda toplumda ciddi endişelere yol açabilmektedir. Böyle bir yapının, toplum kesimleri arasındaki güven düzeyinin azalmasına olan etkisini göz ardı edebilmek de mümkün değildir.

5.6. Adaletin Tesisi

Toplumda her bir kişinin, kendisi haksızlığa uğradığında güvenerek başvurabileceği ve hakkını alabileceği bir adli sistemin varlığı yanında, yolsuzluk ve haksızlık yapan her kim olursa, adalet karşısında cezasını alacağına olan inancın var oluşu, toplumsal güvenin tesisi için temel yapı taşlarıdır.

5.7. Ülkede “Karşıt” Tanımlama Şekli

İlginçtir ama her varlık, bir tabiat kanunu olarak kendi varlığına anlam kazandırabilmek için mutlaka bir karşıt tanımlamak zorundadır. Bu manada; “yok” olmadan “var”, “az” olmadan “çoğu”, “çirkin” olmadan “güzeli” tanımlayamayacağımız gibi, “kötü” olmadan da “iyiyi” izah edebilmek mümkün değildir. Dolayısıyla her var olan kişilik, kendi mevcudiyetini gerekli ve anlamlı kılabilmek için negatif (!) değere sahip olan karşıtı tanımlayarak, onunla verdiği ve vereceği mücadeleyi, kendi var oluşunun haklı nedeni olduğunu göstermeye çabalar. Dolayısıyla her devlet, sistem ve toplum; düşmanı yoksa dahi üreterek, kendi karşıtı tanımlamak durumundadır. Bu noktada, karşıtı ülke dışında tanımlayabilen toplumlar, iç barışı daha kolay tesis ederek, toplumsal güven düzeyinin gelişmesine katkı yaparlarken, muhalifini içeriden tanımlayan toplumlar ise sonu gelmeyen bir iç çatışmaya girerek, toplumsal güvenin büyük ölçüde kaybolmasına zemin hazırlamış olmaktadır.

1243'teki Köseadağ Savaşı'nda Moğollara yenilen Anadolu Selçuklu Devleti'nin Türkmenler üzerindeki denetiminin zayıflamasıyla bağımsızlığını ilan eden beylikler, ilerleyen yıllarda Anadolu'nun tek hâkimi olabilmek için uzun yıllar bir birleri ile savaşarak kardeşkanı dökmüşler ve nihayetinde hiç birisi hedefine ulaşmadan yok olup gitmişlerdir. Ancak içlerinden sadece bir tanesi, arkaya bakma ihtiyacı hissetmeden, ileriye ve dışarıya bakarak, hedefi hem büyük tutmuş hem de alternatifini dışarıdan Rumeli'den tanımlamıştır. Alternatifini içeriden tanımlayan beylikler, bir bir yok olurken, dışarıdan tanımlayan Osmanlı Beyliği'nin, Anadolu'nun değil, üç kıtanın hâkimiyetini ele geçirerek, Cihanşümul

“küresel” bir devlete dönüştüğünü görmekteyiz.

Benzer şekilde tarihte ve bugün, gelişmiş devletlerin her birisinin dışarıda bir tehdit tanımlayarak, sömürgeci politikalarla hem dışarıdan kaynak temin ettiğini, hem de iç barışa katkı sağladığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Buna karşılık, az gelişmiş ülkelerin istisnasız hepsinde, değişik dozajlarda iç çatışmanın eksik olmadığı da bilinmektedir.

5.8. Toplumsal Farklılıklar ve Ortaklıklar

Her nerede olursa olsun; bireyler, etnik ve dini gruplar ile hatta milletleri oluşturan insanlar arasında dahi, ortak bir dizi özellikler ve değerlerin yanında, aynı toplumsal yapıda birçok da farklılıkların bulunduğunu da ifade etmek mümkündür. Bilinmelidir ki ilgili grupları ve milli devletleri bir arada tutan gücün, ortak özellikler ile müşterek milli değerlerden başka bir şey olduğunu söyleyebilmek olası değildir.

Bu çerçevede, ilgili toplumlarda var olan farklılıklara karşı, nasıl bir tutum sergileneceği ise ayrı bir önem arz etmektedir. Toplumsal farklılıkların en az ortaklıklar kadar tabii bir hal olduğunu öncelikle ifade etmek gerekmektedir. Bu noktada, farklılıklar etkisiz bir unsur olarak ele alınıp, üzerlerine müspet veya menfi bir anlam yüklemekten kaçınılmalıdır. Bu çerçevede her kesimin, olabildiğince farklılıkları gündeme getirmekten kaçınarak, bunun yerine ortaklıklar üzerine yoğunlaşmaya çaba sarf etmesi, bütün sosyal unsurların ortak menfaatini artırıcı bir davranış olacaktır.

6. AHİLİĞİN İLKELERİ VE SOSYAL SERMAYEYLE İLİŞKİSİ

Ahilik sisteminin sahip olduğu, ahlaki yapı ve geliştirdiği kişilerarası ilişki düzeyi, ilgili toplumda oluşturduğu kişi ve kurumlar arası ilişkinin niceliği ve niteliği, hiç kuşkusuz yoğun bir sosyal sermaye birikiminden başka bir şey değildir. Ahilik teşkilatı, üyelerinden hep doğruluk, cömertlik, misafirperverlik, hoşgörü, fedakârlık, insana saygı, yardımlaşma, hak, adalet, vicdan hürriyeti, eşitlik, alçak gönüllülük, millet için yaşama, dindar olma, utanma duygusuna sahip olma, yalan söylememe, içki içmeme zina yapmama gibi toplumsal barışı tesis edici ve güven düzeyini artırıcı ahlaki değerlere sahip olmalarını istemektedir (Karagül, 2012). Bu tür ahlaki değerlere sahip bir toplumda kişilerin hayata bakışı bireyci olmaktan çok toplumcu bir çizgide olacaktır. Bunun anlamı kişilerin davranışlarında bireysel çıkarlarından ziyade toplumdaki kişilerin çıkarlarını ve menfaatlerini dikkate almasıdır. Bu durum o toplumda sosyal sorumluluğun geliştiğinin ve sosyal sermaye birikiminin belli bir düzeye ulaştığının önemli bir göstergesidir (DiPasquale, ve Claeser, 1999: 38).

Batıda ekonomik literatürde son yıllarda yapılan akademik çalışmalarda yer alan sosyal sermaye kavramının, aslında yüz yıllar önce Ahi Teşkilatlanması ile Selçuklu ve Osmanlı Türk toplumlarında yer aldığını açıkça görmek mümkündür. Ahilik sisteminin uygulandığı Osmanlı Türk toplumunun ulaştığı olduğu, iktisadi, siyasi, kültürel ve askeri gelişme düzeyi, hem kendi döneminde hem de daha sonraki dönemlerde birçok kesim tarafından takdirle karşılanacak bir noktadaydı.

6.1. Ahilik ve Sosyal Sermaye Bağlamında Sosyal Barışın Tesisi

Hiç kuşkusuz barışın ve dolayısıyla güvenliğin tesisi; barışı ve güvenliği

dilemek ve bunlar için dua etmekten çok daha zahmetli bir iştir. Hatta iyi niyetli olmak başkalarının canına ve malına kastetmemek dahi barışın tesisi için hiçbir anlam ifade etmemektedir. Çünkü barışı sağlayacak ve güvenli bir ortamı tesis edecek olan tek faktör, yukarıda zikredilen iyi niyet ve temennileri koruyacak olan "güç"tür. Dolayısıyla yeryüzü gerçeğinde haklı olmak ve iyi niyetli olmak, hakkını ve iyi niyetini koruyacak bir güce sahip olmadığı müddetçe hiçbir anlam ifade etmemektedir.

Bu nedenle gerek ülke içinde gerekse ülkeler arasında bölgesel hatta küresel ölçekte barışın ve güvenliğin tesisi mutlak surette güçlü olmakla mümkündür. Güçlü olabilmek için ise öncelikle ülke içinde sosyal barışın sağlanması zorunludur. Bunun için ise Ahiliğin öngördüğü ideal insanı ve toplum düzenini kurarak, ülkede sosyal sermaye birikimini sağlamak temel şarttır.

İdeal insanın ve toplum düzeninin sağlanmasının hedefi ise Osmanlı Devleti örneğinde olduğu gibi, sağlanan toplumsal dinamizmle ülkeyi iktisadi ve askeri yönden güçlü kılmaktır. Böylelikle sağlanan iç barış, aynı zamanda dış barışın da teminatı olmuş olacaktır.

Geçmişte ve bugün ekonomik, siyasal ve askeri alanda belirli bir güce ulaşmış bütün toplumların ülke içinde birlik ve beraberliği sağlayabilmiş, dolayısıyla önemli bir sosyal sermaye birikimine sahip olduklarını söylemek mümkündür. Ekonomik kalkınmada gerekli olan sosyal sermaye harici diğer sermaye türlerini ve iktisadi üretim faktörlerini belli bir maliyet ödeyerek de olsa başka ülkelerden sağlayabilir. Bu durumda başka ülkelerden temin edilemeyen tek üretim faktörü sosyal sermaye olmaktadır. Sosyal sermaye ve onun alt yapısını sağlayan Ahilik sistemi, topluma ait ahlaki değerlerle yoğrulmuş kültürel ve siyasi yapı içinde verilen eğitime göre şekillenmektedir.

Ahilik sisteminin ülkeye sağladığı diğerkâmlık, sosyal sorumluluk, toplumsal hoşgörü, karşılıklı fedakârlık, sosyal adalet gibi özellikler ile karşılıklı ve geleceğe duyulan ortak güven olgusu sosyal sermayenin en önemli unsurları arasında yer alıp toplumsal barışın tesisinde ve refahın artırılmasında olumlu katkılar sağlayan değerlerdir.

7.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Milletlerin, maddi ve manevi değerleri ve kimlikleri ile varlıklarını devam ettirebilmeleri, öncelikle güvenliğin sağlanması ve beraberinde refahın teminine bağlıdır. Ancak bu konularda başarıyı elde edebilmek ise birçok toplum için bir hayli zor hatta mevcut şartların devamı halinde ise imkânsızdır.

Bugün az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin barış ve refahı sağlamaları, mevcut insani kalitenin ve sosyal ilişkilerin iyileşmesine bağlıdır. Bu çerçevede Ahilik sisteminin öngördüğü insan modeli ile sosyal sermayenin dayandığı güvene dayalı ilişkilerin rolünü görmezlikten gelmek mümkün değildir.

Bilinmelidir ki insanoğlunun en önemli ihtiyacı olan güvenliğin sağlanması, caydırıcı bir ekonomik ve askeri güce sahip olmakla mümkün iken, böyle bir güce ulaşmanın temel koşulu ise nitelik ve nicelik olarak güçlü bir üretim yapısına sahip olmaktır. Böylesi bir ekonomik altyapının kurulması da mutlak surette Ahilik sisteminin öngördüğü kaliteli ve sosyal sorumluluk bilinci

olan bireylerin oluşturduğu bir sosyal düzene ihtiyaç vardır. Sonuç itibarıyla, Ahilik sisteminin ürettiği birey ve toplum, aynı zamanda sosyal sermaye olarak değerlendirilen, toplumun iktisadi ve sosyal alandaki başarılarının teminatı olan, güvene dayalı ilişkilerinde temelini teşkil etmektedir.

Sözün özü; barışın, güvenliğin ve refahın temeli caydırıcı güce sahip olmaya, caydırıcı güç ise güçlü bir ekonomik yapıya o da kaliteli bireylerin oluşturduğu, güvene dayalı ilişkilerin bulunduğu bir toplum düzenine bağlıdır. Bunun tarihimizdeki başarıyla uygulanmış şekli Ahilik iken bugünkü literatürdeki benzer kavram ise sosyal sermayedir.

KAYNAKÇA

- COLEMAN, J. 1998. "Social Capital in the Creation of Human Capital" , American Journal of Sociology, 94 Supplement S95-S120. University of Chicago.
- ÇAĞLAR, Esen. (2015), "Türkler neden birbirine güvenmez?", <http://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/5273> Erişim: 10.10.2017
- DEMİR, Ahi Galip. (13.10.2009) "İktisadi Hayat ve Ahilik", http://www.ahilik.net/index.php?view=article&id=65%3AAhilik-makale-5&option=com_content&Itemid=41
- DEMİR, Galip. (1993), "Geçmişten Günümüze Ahilik ve Tüketici Koruma İlişkisi", Standart Dergisi, Şubat.
- DIPASQUALE, D. ve Claeser, E. (1999), "Incentives and Social Capital: Are Homeowners Better Citizens?", Journal of Urban Economics 45, 354-384
- EKİNCİ, Yusuf. (1989) "Ahilik ve Meslek Eğitimi", MEB Yayınları No: 62, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi No.132.
- EKİNCİ, Yusuf. (1990) "Ahilik ve Meslek Eğitimi", MEB yayınları No. 862, İstanbul.
- EKİNCİ, Yusuf. (1991) "Ahilik ve Esnaf Ahlakı", *Standart Dergisi*, Sayı: 350.
- ERDEM, Ekrem (2008), Ahilik: Ahlakla Kalitenin Buluştuğu Bir Esnaf Teşkilatlanma Modeli, Detay Yay., Ankara.
- FUKUYAMA, F. 2000. Güven, Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması, Çev.: Ahmet Buğdaycı. Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, No: 370, İstanbul, ss. 57-86,15.
- GÜNDÜZ, Ali Yılmaz, M. KAYA ve C. AYDEMİR, (2012), "Ahilik Teşkilatında ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, C.XIV, S II, 2012.
- HAMİTOĞULLARI, Beşir, (1986), "Ahiliğin Çağdaş Türkiye Bakımından Önemi ve Değerlendirilmesi", Türk Kültürü ve Ahilik, (XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri), Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları No.1, İstanbul
- KARAGÜL, M., (2012), "Ahilik ve Sosyal Sermaye Bağlamında İş Ahlakı Ve Üretim İlişkisi", Akademik Bakış Dergisi Sayı: 32 Eylül - Ekim 2012, Uluslararası

Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi ISSN:1694-528X, Celalabat-KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

- KARAGÜL, Mehmet ve Dünder, S., (2006), "Sosyal Sermaye ve Belirleyicileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma", Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı: 12; 61-78.
- OECD. 2001. The Well-being of Nations, The Role of Human and Social Capital, ss. 41,43,45.
- ÖLMEZOĞULLARI, N. (2003), "Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm", Ezgi Kitapevi.
- ÖZERKMEN, Necmettin. (2004), "Ahiliğin Tarihsel – Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları- Sosyolojik Yaklaşım", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi, 44, 2 (2004) 57-78.
- ÖZTÜRK, İbrahim. (1993), "Ahilik", Ahilik Yolu Dergisi, Sayı 84.
- ÖZTÜRK, Nurettin. (2002), "Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7, 43-56.
- PUTNAM, R. 1995. Bowling Alone – The Collapse and Revival of American Community, New York.
- SCHULLER, T. (2000) "The Complementary Roles of Human and Social Capital", paper prepared for the OECD for Symposium on The Contribution of Human and Social Capital to Sustained Economic Growth and Well-Being, Human Development Canada, Quebec, March.
- SEVİNÇ, Necdet. (1978), "Osmanlı'da Sosyo-Ekonomik Yapı 1" Kutsun Yayınevi, İstanbul
- ŞAHİN, Mehmet. (1986), "İş Ahlakının İktisadi Gelişmedeki Önemi Üzerine Bir eneme", Türk Kültürü ve Ahilik, (XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri), Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, No.1, İstanbul
- TEMPLE, J. (2000), "Growth Effects of Education and Social Capital in the OECD Countries", *OECD Economics Department Working Papers*, No. 263, OECD Publishing, Paris.
- WHITELEY, P. F. (2000), "Economic Growth and Social Capital", *Political Studies*, Vol48. s. 541.
- WILKINSON, R., (1996) *Unhealthy Societies: The Afflictions of Inequality*, London: Routledge,

**TEKSTİL FİRMALARINDA FİNANSAL PERFORMANSIN ANALİTİK
HİYERARŞİ PROSESİ İLE AĞIRLIKLANDIRILMIŞ GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ
YÖNTEMİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ**

Rahim Arslan*
Hüdaverdi Bircan**
Öznur Arslan***

ÖZET

Bu çalışmada tekstil alanında faaliyet gösteren işletmelerin finansal performanslarına göre sıralanması amaçlanmıştır. Bu amaçla ülkemizin önde gelen 14 tekstil firmasının finansal tabloları kullanılarak gri ilişkisel analizi gerçekleştirilmiştir. Kriterler eşit ağırlıklı kabul edilerek ve AHP yöntemi ile ağırlıklandırılarak ayrı ayrı gri ilişkisel analiz yöntemi uygulanmış ve işletmeler performans düzeylerine göre sıralanmıştır. Ağırlıklandırılmadan yapılan sıralamada borsa kodları ile SKTAS, KORDS ve BOSSO sıralamada ilk üçte yer alırken, kriter ağırlığına göre yapılan sıralamada da SKTAS, KORDS ve KRTEK sıralamada ilk üçte yer almıştır. Ağırlıklandırılmış ve ağırlıklandırılmamış sıralamalarda en fazla değişim gösteren GEDİZ olmuştur. İki sıralama arasında kriter ağırlıklandırmanın sonuca önemli derecede katkı sağlamadığına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler; Analitik Hiyerarşi Süreci, Gri İlişkisel Analiz, Çok Kriterli Karar Verme.

**AN EVALUATION OF FINANCIAL PERFORMANCES TEXTILE FIRMS
THROUGH GRAY RELATIONAL ANALYSIS METHODS WITH WEIGHTED
ANALYTIC HIERARCHY PROCEDURE**

ABSTRACT

In this study, it is aimed to evaluate the financial performances of the firms operating in the textile field. For this purpose, gray relational analysis was carried out using financial tables of the 14 leading textile companies of our country. Criteria were accepted as equal weight and weighted by AHP method and gray relational analysis method was applied separately and ranked according to the performance levels of the enterprises. While SKTAS, KORDS and BOSSO ranked first among the stock market codes in weighted order, SKTAS, KORDS and KRTEK ranked first in the order of criterion weight. Weighted and non-weighted sequences have been the most changing GEDIZ. It has been reached that between two rankings, the criterion weighting does not contribute significantly to the end.

Keywords: Analytic Hierarchy Process, Gray Relational Analysis, Multi Criteria Decision Making.

Bu çalışma, Uluslararası Politik, Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Kongresi (ICPESS 2017 Bosna)'nde bildiri olarak sunulan çalışmanın genişletilmiş ve revize edilmiş halidir.

* Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Sivas,

** Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Sivas,

*** Cumhuriyet Üniversitesi, Hafik Kamer MYO, Sivas.

1. GİRİŞ

1980'lerde yapılan ihracat ile ilgili düzenleme ve çeşitli devlet destekleriyle, tekstil ve hazır giyim sektöründe önemli gelişmeler olmuştur. Kalkınma politikası kapsamında yatırımlar artırılmış, ihracat ve ticaretin gelişmesiyle ülkemiz bu sektörde dünyanın önemli hazır giyim merkezlerinden biri olmuştur. Giyim ve tekstil sektörü, birçok alanda hizmet sunulan geniş bir sektör konumundadır. Aynı zamanda birçok kişiye de istihdam olanağı sağlamaktadır. Ülkemizde hazır giyim sektöründe dünya üzerinde yaşanan değişiklik ve gelişmeler takip edilmeye çalışılmaktadır. Türkiye'de faaliyet gösteren firmaların çoğu küçük ve orta ölçekli olup sektör genelinde yaklaşık 500 bin çalışan bulunmaktadır(DPT;2016).

Son yıllarda makro açıdan ülke ekonomileri, mikro açıdan işletme yapıları hızlı finansal gelişme ve rekabet koşullarından etkilenmektedir. Finansal gelişim ve hızlı teknoloji küresel anlamda tutunması zor bir rekabet ortamı oluşturmuştur. Firma ve ülkeler, bu ortamda ayakta kalabilmek için dışa açılmalı, yenilikleri takip etmeli, teknolojiye meydana gelen değişikliklere ayak uydurmalıdırlar(Akın, 2005:3). Bu bağlamda, rekabet içerisinde yer alan firmalar, kendilerinin ve rakiplerinin finansal analizlerini yapmaya, performans düzeylerini ölçmeye yönelmişlerdir. Bu amaçla işletmeler kaynaklarını ne derece etkin kullandıklarını, karlılık düzeylerindeki değişimlerini, maliyet düşürme yollarını analiz etmişler ve bu hususlar için hedef göstergeler belirlemişlerdir. Geçmiş yıllarda performans ölçümleri tek değişkenli ve çok değişkenli istatistiksel analiz yöntemleriyle modellenmeye ve sınıflandırılmaya çalışılmıştır (Baş ve Çakmak, 2010). Günümüz bilgisayar teknolojilerindeki ve bilimin diğer alanlarındaki gelişmeler çok farklı analiz yöntemlerinin geliştirilmesini sağlamıştır. Bunlardan biri de birden fazla kritere sahip, çok alternatifli sıralama ve seçmeye yarayan 'Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri (ÇKKV)' dir.

Bu çalışmada, kriterler eşit ağırlıklı ve AHP yöntemi ile ağırlıklandırılmış gri ilişkisel analiz yöntemi uygulanmış, işletmeler performans düzeylerine göre sıralanmıştır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Gir sistem teorisi başlığı altında yer alan "Gri İlişkisel Analiz" (GİA), bir derecelendirme, sıralama ve karar verme yöntemidir. Bu sistemi Profesör Ju Long Deng ortaya koymuştur. Sosyal ve ekonomik birçok alanda uygulanmıştır(Bektaş ve K.Tuna, 2013).

Bankacılık sektöründe kredi risklerini analiz etmek amacıyla GİA yönteminden yararlanan Shu- Ling Lin ve Shun- Jyh Wu (2011), bu alan için bir finansal kriz uyarı sistemi geliştirmeyi amaçlamışlar ve bu işlem için GİA yaklaşımı kullanmışlardır. 111 örneklemeden meydana gelen bir veri seti üzerinde uygulama yapmışlardır. Bu çalışma sonucunda, GİA yönteminin lojistik regresyon, geriye yayımlı sinir ağları gibi klasik yöntemlere göre daha doğru bir tahminleme gerçekleştirdiğini ortaya koymuşlardır.

Tayyar ve arkadaşları (2014), Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ve Gri İlişkisel Analiz (GİA) Yöntemleriyle BİST'e kayıtlı, bilişim ve teknoloji alanında faaliyet gösteren işletmeleri performanslarına göre değerlendirmişler ve inceledikleri sektörde faaliyet gösteren işletmelerin 2005-2011 yıllarına ait finansal verilerini kullanarak oran analizi gerçekleştirmişlerdir.

Bektaş ve Tuna (2013), 2011 yılı bilanço ve gelir tablosu verilerini kullanarak 6 oran elde etmişlerdir. Bu oranları kullanarak GİA yöntemiyle Borsa İstanbul Gelişen İşletmeler Piyasası'nda işlem gören firmaların performanslarını ölçmüşlerdir.

En uygun otomobil seçimi probleminde gri ilişkisel analiz yöntemi uygulayan Şişman ve Eleren (2013), model yılı, toplam kat edilen mesafe, aracın fiyatı, şehir içi ve şehir dışı yakıt tüketimi, bagaj hacmi, motorun performansı ve gücü gibi sayısal ifade dileyen özellikler dikkate almışlardır. Ayrıca aynı çalışmada aracın yakıt sistemi, şanzıman tipi, rengi gibi nitel özelliklere sahip kriterleri de dahil ederek farklı marka otomobilleri uygunluk düzeylerine göre sıralamışlardır.

Çakmak ve arkadaşları (2012), vitrifiye üreten bir işletmede, kalite gelişimine katkı sağlamak amacıyla üretimde karşılaşılan hata tipleri üzerine çalışmışlardır. İşletmede karşılaşma olasılığı olan hata türlerini, GİA'nin gri ilişkisel derecelerini kullanarak belirlemişlerdir.

3. GRİ İLİŞKİ ANALİZİ UYGULAMASI

3.1 Analizde Kullanılan Performans Rasyoları

Likidite Oranları: Likit aktif varlık, istenildiği zaman alınıp satılabilen, paraya dönüştürülebilen varlıklardır. Cari aktifler yani dönen değerler kolaylıkla alınıp satılabilen varlıklardır. Dolayısıyla likidite pozisyonunda işletme için şu sorulabilir: Firma zamanı gelen borçlarını ödeyebilecek likiditeye sahip midir? Çalışmada likidite oranlarından, cari oran, likidite oran ve nakit oran kullanılmıştır (Okka, 2009: 109).

Mali Yapı Oranları: Bu grupta kullanılan oranlar, işletmenin kaynak bileşimini ve uzun vadeli borç ödeme gücünü ortaya koyar. Başka bir ifadeyle işletmenin öz kaynağının yeterli olup olmadığı, kaynak yapısı içinde borç ve öz kaynağın dengesi ve öz kaynak olarak yaratılan fonların ne tür varlıkların yatırımında kullanıldığının belirlenmesinde kullanılan oranlardır (Meydan ve ark., 2016). Bu çalışmada faaliyet oranlarından Yabancı Kaynak Oranı, Yabancı Kaynak Vade Yap.Oranı, KVKYK Oranı, UVYK Oranı, Özkaynak Oranı, Yabancı Kaynakların /Öz Kaynaklara Oranı ve Duran Varlık/ Özkaynak oranları kullanılmıştır.

Kârlılık Oranları: Firmaların faaliyetlerinin somut göstergesi olan kar, likiditenin, aktiflerin, borçların hepsi birlikte etkin yönetilip yönetilmediğini gösterir (Okka, 2009: 109). Karlılığın hesaplanmasında kullanılan oranlar işletmelerin finansman politikalarının ve faaliyetlerinin net sonucunu olarak kabul edilir (Meydan ve ark., 2016). Bu oranlar sayesinde işletmenin geçmişe ait kazanç etkinliği ve geçmişteki faaliyetlerinin etkinlik düzeyi değerlendirilir.

(Arat, 2005: 121). Özkaynak Net Karlılık Oranı, Brüt Şatış Karlılığı Oranı, Faaliyet Karlılığı Oranı, Dönem Net Karlılık Oranı bu çalışmada kullanılan karlılık oranlarıdır.

4. YÖNTEM

4.1. Analitik Hiyerarşi Süreci

Analitik hiyerarşi süreci, çok kriterli sorunları çözmek amacıyla nitel ve nicel değişkenlerin analizi yoluyla 1970'li yıllarda tasarlanmış bir yöntemdir (Saaty, 1986:841-855). AHS, çok kriterli karar verme problemlerinin hiyerarşik bir yapıda modellenmesine imkan vermekte ve problemlerin ana hedef, kriter, alt kriterler ve alternatiflerin ilişkilerini göstermektedir (Dinçer ve Görener, 2011).

AHS, kriterlerin ve alt kriterlerin önem ağırlıklarını belirleyerek boyut indirgemesi yapmakta, olası sonuçlara, en iyi olanın elde edilebilmesi için sıralama imkanı sunmaktadır (Önder,2015:21). AHS de karar alınırken bir çok tecrübeli ismin öngörüsü dikkate alındığı gibi, firmayı yöneten idarecilerin, hesap uzmanlarının tercihleri de dikkate alınabilmektedir. Ayrıca karar sürecinde söz sahibi, farklı grupların kararlarını birleştirerek tek bir sonuca varabilmektedir. Böylece karar sürecine katılan bireylerin çalışma güdülerini artırıp tatmin imkanı da sunmaktadır.

AHP yöntemi ile problem çözme adımlarını özetleyecek olursak:

1. Adım: Karar problemini iyi bir şekilde tanımlamak.
2. Adım: Tanımlanan problemin belirli kriterlerini ve alternatiflerini açık şekilde ve hiyerarşik bir yapı ile ifade edilir. Bu adım n tane ana kriter(faktör) ve m tane alternatiften (karar noktası) oluşan birçok ölçütlü bir karar verme probleminden oluşmaktadır (Aktepe ve Ersöz, 2014).
3. Adım: Belirlenen hiyerarşik yapıdan sonra tüm elemanların göreceli önem derecelerinin belirlenmesi için karar vericilerinin kriterleri ve her kriter altında alternatifleri ikili karşılaştırmaları istenerek karşılaştırma matrisi oluşturulur.
4. Bu adımda ikili karşılaştırma matrislerinin tutarlılıkları kontrol edilir.

$$CI = \frac{(\lambda_{Maks} - n)}{(n-1)} \quad (1)$$

(1) eşitliği ile tutarlık indeksi hesaplanır. Burada λ_{Maks} en büyük özdeğerdir ve n toplam özellik (kriter) sayısıdır. (Önder,2015: 26). Tutarlılık oranının hesabında ise:

$$CR = \frac{CI}{RI} \quad (2)$$

(2) formülü kullanılır. RI 'Rastgele Değer İndeksler' i temsil etmektedir.

5. Adım: Hiyerarşik olarak tanımlanan tüm elemanların öncelik vektörleri hesaplanır ve bu değerlerin analizi yapılır. Bu adımda ikili karşılaştırma matrisinde yer alan tüm satır toplamı hesaplanır ve her bir satırda yer toplam elemanlar tüm satırın toplamına bölünür. Buna normalize etme denir (Sarıçalı ve Kundaklı, 2016).

6. Matris normalleştirildikten sonra her bir sıranın ortalama değeri hesaplanır. Bu değerler alternatiflere ait kriterlerin önem dereceleridir. Değerlendirilen kriterlerin öncelik değerleri ile alternatiflere ait öncelik değerleri çarpılır. En son hesaplanan değerle toplanarak birleştirme yapılır ve elde edilen sonuçlar büyükten küçüğe sıralanır.

4.2. Gri İlişkisel Analiz

Gri ilişkisel analiz, 1982 tarihinde Deng tarafından ortaya atılan Gri sistem teorisinin tekniklerinden biridir (Deng,1989). Gri sistemin bir alt başlığı olan Gri İlişkisel Analiz (GİA), derecelendirme, sıralama ve karar verme yöntemidir. Bu sistemi Profesör Ju Long Deng ortaya koymuş, sosyal ve ekonomik birçok alanda uygulanmıştır (Bektaş ve Tuna, 2013).

GİA genellikle altı adımda uygulanır(Yıldırım, 2015: 232):

1. Aşama: İlk veri setinin hazırlanması ve karar matrisinin oluşturulması; m Karşılaştırılacak faktör serisi ve n alternatiflerin kriteri olmak üzere;

$$X = \begin{bmatrix} x_1(1) & \cdots & x_1(n) \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ x_m(1) & \cdots & x_m(n) \end{bmatrix} \quad i=1,\dots,m \quad j=1,\dots,n \quad (3)$$

Şeklinde ilk karar matrisi oluşturulur.

2. Aşama: Referans serisinin ve karşılaştırma matrisinin oluşturulması; referans serisi $x_0 = (x_0(j))$ ($j=1,\dots,n$) şeklinde gösterilir ve karar matrisinde yer alan diğer faktörleri kıyaslamak üzere kullanılır. Burada $x_0(j)$ kriterler içindeki en büyük değeri gösterir. Ayrıca oluşturulan referans serisi karar matrisine satır olarak eklenir.

3. Aşama: Karar matrisinin normalize edilmesi; kriterler farklı ölçeklerle ifade edildiğinden, birbirleriyle kıyaslanabilir hale getirmek amacıyla ölçeklendirme işlemi yapılır. Gri ilişkisel teoride bu adıma gri ilişkisel oluşum adımı da denilmektedir.

Normalizasyon işlemi, ideal değer tercih edilme durumuna göre 3 farklı şekilde yapılabilmektedir. Örneğin, kar problemlerinde amaç maksimum iken maliyet problemlerinde minimum, optimal durumlarda ise belirlenen referans noktasına mutlak uzaklık hesaplanmaktadır.

Fayda durumunda normalizasyon işlemi;

$$x_i^* = \frac{x_i(j) - \min x_i(j)}{\max(j) - \min x_i(j)} \quad (4)$$

(4) eşitliğine göre yapılır.

Maliyet durumunda normalizasyon işlemi;

$$x_i^* = \frac{\max x_i(j) - x_i(j)}{\max(j) - \min x_i(j)} \quad (5)$$

(5) eşitliğinden faydalanılarak yapılır.

Optimal durumda ise normalizasyon işlemi;

$$x_i^* = \frac{|x_i(j) - x_0(j)|}{\max(j) - x_{0b}(j)} \quad (6)$$

(6) eşitliği ile yapılır. $x_{0b}(j)$, belirlenen optimal değer olup j. Kriterin hedef değeridir. Bu amaçlara göre elde edilen normal matris X^* ile gösterilirse;

$$X^* = \begin{matrix} x_1^*(1) & \cdots & x_1^*(n) \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ x_m^*(1) & \cdots & x_m^*(n) \end{matrix} \quad (7)$$

(7) şeklinde oluşur.

4. Aşama : Fark değer matrisinin oluşturulması; x_0^* ile x_i^* arasındaki fark mutlak değeri alınarak;

$$\Delta_{0i} = |x_0^*(j) - x_i^*(j)| \quad i=1, \dots, m \quad j=1, \dots, n \quad (8)$$

eşitlik yardımıyla hesaplanır ve

$$\Delta_{0i} = \begin{matrix} \Delta_{0i}(1) & \cdots & \Delta_{0i}(n) \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ \Delta_{0m}(1) & \cdots & \Delta_{0m}(n) \end{matrix} \quad (9)$$

(9) matrisi elde edilir.

5. Aşama: Gri ilişkisel katsayı matrisinin oluşturulması:

$$\gamma_{0i}(j) = \frac{\Delta_{\min} + \delta \Delta_{\max}}{\Delta_{0i} + \delta \Delta_{\max}} \quad (10)$$

$$\Delta_{\min} = \min_i \min_j \Delta_{0i}(j) \quad (11)$$

$$\Delta_{\max} = \max_i \max_j \Delta_{0i}(j) \quad (12)$$

eşitliği ile hesaplanır. Eşitlikte yer alan δ parametresi, ayırıcı katsayı olup, [0,1] aralığında herhangi bir değer alınabilir (Baş, 2010).

6. Aşama: Gri ilişki katsayıların hesaplanması; gri ilişki dereceleri, gri ilişki katsayıların ortalamasını veren,

$$\tau_{oi} = \frac{1}{N} \sum_{j=1}^n \gamma_{oi}(j) \quad i=1, \dots, m \quad (13)$$

Formülüyle hesaplanır. Eğer değerlendirmede kullanılan kriter ağırlıkları farklı ise,

$$\tau_{oi} = \frac{1}{N} \sum_{j=1}^n [w_i \cdot \gamma_{oi}(j)] \quad i=1, \dots, m \quad (14)$$

ve $w_i(j)$; j. Kriterin ağırlığı (14) eşitliği ile hesaplanır.

Gri ilişkisel dereceler hesaplandıktan sonra gri ilişkisel dereceler ideal değere benzerliklerine göre büyükten küçüğe sıralanır. En yüksek ilişkisel değere sahip olan alternatif, en iyi alternatif, en küçük değere sahip olan alternatif ise en kötü alternatif olarak belirlenmiş olur.

5. ANALİZ, BULGU VE DEĞERLENDİRMELER

Bu çalışma kapsamında, ülkemizin önde gelen 14 tekstil firmasının 1991-2011 yıllarını kapsayan finansal tabloları kullanılarak gri ilişkisel analizi gerçekleştirilmiştir.

5.1. AHP ile Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması

AHP yönteminin uygulama adımları gereği, alanında uzman altı akademisyene, ana ve alt kriterler ikiyeşerli olarak karşılaştırılacak şekilde anket uygulanmıştır. Bu anket hazırlanırken Saaty'nin geliştirdiği Tablo 1'de verilen ölçekten yararlanılmıştır.

Tablo 1. Analitik Hiyerarşi Yönteminde Kullanılan Ölçek

Dereces i	Tanım	Açıklama
1	Aynı Derecede Önem	İki kriter aynı düzeyde katkıda bulunur
3	Bir Alternatifin Diğerine Göre Orta Derecede Önemli Olması	Tecrübe ve yargı, bir faaliyeti ya da kriteri diğerine orta derecede tercih ettiriyor
5	Güçlü Derecede Önem	Tecrübe bir kriter diğerine kuvvetli bir şekilde tercih ediliyor
7	Çok Güçlü Derecede Önem	Bir faaliyet güçlü bir şekilde tercih ediliyor ve baskınlığı uygulamada rahatça görülüyor
9	İleri Derecede Önem	Bir faaliyetin diğerine tercih edilmesine ilişkin kriterler çok büyük güvenilirliğe sahiptir
2,4,6,8	İki Komşu İfade	Uzlaşma gerektiğinde

	Arasındaki Değer (Ortalama Değerler)	kullanılmak üzere iki ardışık yargı arasına düşen değerdir
--	--	--

Anket hazırlanırken ilk olarak, 3 ana kriter 3 soruyla birbiriyle karşılaştırılmış, daha sonra her ana kritere ait alt kriterler birbiriyle karşılaştırılmıştır. Bu kapsamda ankette, 3 madde ana kriter karşılaştırmasından, 30 madde de alt kriterlerden olmak üzere 33 madde yer almıştır.

Uygulanan anketler AHP yöntemi ile değerlendirilmiş ve tutarlılık oranı 0,1'den küçük bulunmuştur. AHP uygulamasında birden fazla kişiden elde edilen anket verilerinde geometrik ortalama kullanılmış ve elde edilen ana ve alt kriter değerleri toplamı 1'i geçmemesi için iç içe de çarpılmıştır. Elde edilen sonuçlar aşağıdaki Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. AHP Yöntemiyle Elde Edilen Kriter Ağırlıkları

	ANA KRİTER AĞIRLIĞI	ALT KRİTERLER	AĞIRLIKLARI	GENEL KRİTER AĞIRLIKLARI	REFERAN S
Likidite Oranları	0,39832 5	CARİ ORAN	0,146706	0,05843674 7	2
		LİKİDİTE ORANI	0,247408	0,09854898 7	1
		NAKİT ORANI	0,605886	0,24133964	0,2
Mali Yapı Oranları	0,36083 4	YABANCI KAYNAK ORANI	0,098652	0,03559693 8	Min
		YABANCI KAYNAK VADE YAP.ORANI	0,107998	0,03896935 5	Min
		KVYK ORANI	0,150260	0,05421897	Min
		UVYK ORANI	0,079936	0,02884353 7	0,02
		ÖZKAYNAK ORANI	0,213696	0,07710887 4	Min
		YABANCI KAYNAKLARIN /ÖZ KAYNAKLARA	0,201114	0,07256868 6	Min

		ORANI			
		DURAN VARLIK/ ÖZKAYNAK	0,148344	0,05352744 4	1
Kârlılık Oranlar 1	0,24084 1	ÖZKAYNAK NET KARLILIK ORANI	0,106600	0,02567354 3	Maks
		BRÜT ŞATIŞ KARLILIĞI ORANI	0,239748	0,05774118 5	Maks
		FAALİYET KARLILIĞI ORANI	0,258592	0,06227956 2	Maks
		DÖNEM NET KARLILIK ORANI	0,395060	0,09514653 1	Maks
TOPLAM			1		

Tablo 2'de görüldüğü gibi, ana kriterler arasındaki sıralamada ağırlığı en fazla olan %39 ile likidite oranı ilk sırada, ikinci sırada %36 ile finansal yapı oranı, üçüncü sırada ise %24 ile de karlılık oranı yer almıştır. Ana kriter ağırlıkları ile alt kriter ağırlıklarının çarpımından elde edilen genel kriter ağırlıklarında ise %24 ile nakit oranı birinci sırayı, %2,5 ile özkaynak net karlılık oranı kriteri son sırayı almıştır. Ayrıca kriter ağırlıkları arasındaki standart sapma %5,3 olarak hesaplanmıştır.

Kriterlere atanan ağırlık değerleri, firma performanslarını belirlemede kullanılan kriterlerin karar problemindeki etkisini ifade etmektedir. Önem derecesi büyük olan kriterler kararda etkili anlamına gelmektedir. Kriterlere atanan ağırlıklar toplamı her zaman 1'dir. Rasyoların daha büyük değer almasının performans üzerinde olumlu etkisi varsa, kriterler maksimizasyon (Max), daha düşük değerler almasının performans üzerinde olumlu etkisi varsa o kriterler minimizasyon (Min) olarak kodlanmıştır. Her hangi bir referans değeri belirlenen rasyolar için aşağıda belirtilen değerler kullanılmıştır:

Cari oranın değerinin 2 olması yeterli görülmektedir. Ülkemiz koşullarına göre \pm %20 tolerans ile 1,60 ile 2,40 arasında olması da makul olmaktadır. (Arat, 2005: 93 - 94).

Firmaların alacakları tahsil edememe durumunda, kısa vadeli borçlarını ödeme ihtiyacını giderme gücü olan nakit oranının 0,20'nin altına düşmemesi genel bir kural olarak görülmektedir (Akdoğan ve Tenker, 2001: 615).

Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar/ Toplam Aktif oranının ise, bu çalışmada sıralamaya dahil edilen imalat işletmelerinde, 1/3'ü (0,33) aşmaması kabul görmüş bir kuardır (Akgüç, 2011: 453).

Ayrıca yöntem sıralama amaçlı olduğundan işletme performansını pozitif yönde etkileyen kriterler maksimum, negatif yönde etkileyen kriterler

ise minimum olarak alınmıştır. Tablo 2'nin son sütununda referans değerleri verilmiştir.

4.2. GİA Yöntemiyle İşletme Performanslarının Sıralanması

İşletme performansları yıldan yıla farklılık göstermesinden dolayı geçmiş yıllara ait verilerin ortalamasının kullanılması, işletmeler arasında farklılıkları kaldıracak ve daha güvenilir sonuçlar verecektir. Bu amaçla işletmelere ait 1991 ve 2011 yılları arası verilerinin aritmetik ortalaması kullanılmıştır. Gri ilişkisel analizin belirtilen adımları Microsoft Excel'de uygulanmış, 14 firmaya ait 3 ana ve 14 alt kriterin ortalama değerleri Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. İşletmelere Ait 1991 Ve 2011 Yılları Arası Verilerinin Aritmetik Ortalaması

	LİKİDİTE ANALİZİ			FİNANSAL YAPI ANALİZİ						KARLILIK ANALİZİ				
	C. O.	L. O.	N.O.	Y.K.O.	Y.K.V. Y.O.	KVYK O.	UVYK O.	Ö. O.	Y. K. / Öz K. O.	D. V. / Ö.	Ö. N. K. O.	Br. Ş. K. O.	F. K. O.	D. N. K. O.
Referans	2,00	1,00	0,20	0,31	0,48	0,16	0,02	0,31	0,41	1,00	0,17	19,03	2,82	2,71
AKAL	2,51	2,10	0,61	0,33	0,78	0,32	0,10	0,47	0,74	1,31	0,10	-2,95	0,96	1,17
ALTIN YILDIZ	1,29	0,85	0,06	0,61	0,86	0,53	0,08	0,39	1,49	0,91	0,01	1,88	0,10	0,05
AKSU İPLİK	2,39	1,62	0,26	0,46	0,73	0,35	0,11	0,54	0,62	0,99	-0,17	19,03	-1,97	0,96
BOSSO	2,08	1,33	0,35	0,38	0,80	0,31	0,07	0,62	0,68	0,64	0,14	2,56	0,12	0,12
EDİP	1,25	0,70	0,09	0,57	0,62	0,34	0,23	0,43	0,52	2,04	0,02	2,70	0,43	-0,19
DERİM L	1,34	0,77	0,02	0,69	0,93	0,64	0,05	0,31	2,47	0,58	0,08	3,23	0,15	-0,05
EGESER	1,77	1,21	0,04	3,31	0,64	0,43	0,21	0,36	21,37	7,40	0,11	2,57	0,00	-0,07
GEDİZ	2,19	1,49	0,52	0,31	0,51	0,16	0,15	0,69	0,41	1,01	-0,10	1,03	0,38	0,66
KRTEK	1,63	0,94	0,13	0,45	0,72	0,31	0,13	0,55	0,74	0,92	0,10	-13,01	2,82	2,71
LUKS	3,12	2,08	0,62	0,49	0,65	0,34	0,15	0,51	1,20	0,69	0,17	3,80	-0,22	-0,46
KORDS	1,76	1,03	0,18	0,44	0,70	0,32	0,12	0,55	0,75	0,83	0,02	3,28	0,24	0,15
OKAN	0,96	0,46	0,02	0,37	0,92	0,35	0,02	0,63	0,45	1,19	-0,10	7,49	-48,50	-85,33
SKTAS	1,78	1,02	0,16	0,56	0,48	0,27	0,28	0,44	1,23	1,36	0,07	2,21	0,09	0,07
YÜNSA	1,36	0,90	0,10	0,59	0,92	0,54	0,05	0,41	1,22	0,67	0,07	2,28	0,11	0,02

Elde edilen verilere ikinci adım olarak normalizasyon işlemi uygulanmıştır. Normalizasyon matrisi Ek 1’de verilmiştir.

Verilerin en büyük ve en küçük değerlerin bulunması amacıyla (4) numaralı formül kullanılarak elde edilen mutlak değer fark matrisi, Ek 2’de verilmiştir.

Tüm finansal oranların gri ilişkisel katsayıya dönüştürülmesi amacıyla $\delta=0,5$ alınarak (6) numaralı formül yardımıyla gri ilişkisel katsayı matrisi Ek 3’de oluşturulmuştur.

Gri İlişkisel Katsayıların Hesaplanması

Gri ilişkisel katsayı matrisi (6) numaralı formül yardımıyla Gri İlişkisel Katsayı Matrisi Değerlendirme Tablosu ve sıralaması şu şekilde (Tablo 7) oluşturulmuştur.

Tablo 4. Gri İlişkisel Katsayı Matrisi Değerlendirme Tablosu

Eşit Ağırlıklı GİA Yöntemi Sıralaması Ve GİA Katsayısı			Ağırlıklandırılmış GİA Yöntemi Sıralaması Ve GİA Katsayısı		
1	SKTAS	0,78687	1	SKTAS	0,060010
2	KORDS	0,75893	2	KORDS	0,059339
3	BOSSO	0,74879	3	KRTEK	0,056009
4	KRTEK	0,74430	4	AKSU İPLİK	0,054357
5	GEDİZ	0,73382	5	YÜNSA	0,053023
6	AKSU İPLİK	0,72233	6	BOSSO L	0,052061
7	YÜNSA	0,71536	7	EDİP	0,051126
8	DERİM	0,70467	8	ALTIN YILDIZ	0,050889
9	ALTIN YILDIZ	0,69168	9	DERİM	0,050539
10	EDİP	0,68183	10	GEDİZ	0,048916
11	AKAL	0,67230	11	EGESER	0,045685
12	LUKS	0,66495	12	AKAL	0,043946
13	EGESER	0,60790	13	LUKS	0,042729
14	OKAN	0,59453	14	OKAN	0,040988

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüz artan rekabet koşulları şirket performansı ölçümünü çok önemli bir kavram haline getirmiştir. Ayrıca, şirketler hangi pozisyonda olduklarını öğrenebilmek, rekabet ortamına uyum sağlayabilmek için performans ölçüm yöntemlerine ve sonuçlarına önem vermektedirler. Performans değerlemesi sonuçlarını irdeleyen işletme yöneticileri, “Sektördeki firmaların performans düzeylerine göre kendi şirketlerimizin yerini belirleyip, işletmelerimizi nasıl daha iyi duruma getirebiliriz?” sorusunun cevabını arar hale gelmişlerdir. Bir tekstil firması kurmak için büyük yatırımlar gerekmekte ve yatırımın geri dönüşünün uzun yıllar sürmektedir. Dolayısıyla bu tür firmalar açısından finansal performansın ölçülmesi son derece önemlidir. Çalışmada BIST’te işlem gören on dört tekstil firmasının performansı finansal oranlarından yararlanılarak ölçülmüştür. Elde edilen bulgulara göre tekstil firmalarının finansal performans ölçümünde en önemli gösterge, likidite göstergesidir. Likidite göstergesinin etkinlik değeri %39 olarak bulunmuştur. Likidite göstergesi içerisinde yer olan nakit oranının etkinlik değeri ise %60 olarak hesaplanmıştır. Çok iyi olarak yorumlanamasa da bu değer iyi şekilde değerlendirilebilir. En önemli göstergenin likidite göstergesi ve bu değerlerin hesaplanmasında dikkate alınan değerlerden birinin nakit oranı olmasından hareketle, tekstil sektöründe yer alan şirketlerin nakit oranlarında biraz daha dikkatli davranmaları gerektiği açıkça görülmektedir. Likidite oranını sırasıyla finansal yapı ve karlılık analizleri değerleri izlemektedir. Finansal yapıyı ifade eden değerler içinde ÖZKAYNAK ORANI % 21 etkinlik değeri ile ilk sıra da yer almaktadır. Dolayısıyla tekstil şirketlerinin yöneticileri öz kaynak oranlarını biraz daha arttırıcı yönde yatırım kararı vermeye özen göstermelidirler. Hesaplamalarda % 24 değer alan karlılık analizinde ise %39 ile DÖNEM NET KARLILIK ORANI ilk sırada yer almış, buna dayanarak da işletmelerin dönem net karlılık oranlarını artırarak karlılık analizi etkinlik değerinin performans ölçüm ağırlığını arttırabilecekleri söylenebilir. Diğer taraftan GİA uygulama basamakları aynı olduğundan dolayı eşit ağırlıklı GİA yönteminin tablo değerleri çalışmayı sadeleştirmek amacıyla sunulmamış, daha kapsamlı olan ağırlıklı GİA yönteminin sonuç tabloları sunulmuştur. Eşit ağırlık yöntemiyle elde edilen sıralama değerleri Tablo 8’ de sunulmuştur. Bu sonuçlara göre ağırlıklandırılmamış GİA yöntemiyle elde edilen sonuçlara göre SKTAS, KORDS ve BOSSO sıralamada ilk üçte yer alırken, kriter ağırlığına göre yapılan sıralamada SKTAS, KORDS ve KRTEK sıralamada ilk üçte yer almıştır. Ağırlıklandırılmış ve ağırlıklandırılmamış sıralamada değişim en fazla GEDİZ firmasında gözlenmiştir. Sonuç olarak iki sıralama arasında kriter ağırlıklarının önemli derecede farklılık oluşturmadığı ifade edilebilir.

Tüm finansal oranların dikkate alınmamış olması bu çalışmanın bir kısıtıdır. Sonraki çalışmalarda tüm finansal oranların dikkate alındığı yada daha etkin kriterlerin çalışmaya dahil edildiği bir hesaplama ile bu çalışma geliştirilebilir. Çok kriterli karar verme tekniklerinden olan TOPSIS, ELECTRE, MOORA VIKOR yöntemleri de kullanılarak farklı işletmeler performans açısından değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, N. ve Tenker, N., (2001), Finansal Tablolar Ve Mali Analiz Teknikleri. Genişletilmiş 7. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Akgüç, Ö., (2011), Mali Tablolar Analiz. Genişletilmiş 14. Baskı, Avcıol Basım Yayın, İstanbul.
- Akın, H. (2005), Yeni Ekonomi (Strateji, Rekabet Ve Küreselleşme), Güncellenmiş 2. Baskı, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Aktepe, A. ve Ersöz, S. (2014) Ahp-Vıkor Ve Moora Yöntemlerinin Depo Yeri Seçim Probleminde Uygulanması, Endüstri Mühendisliği Dergisi, Makale Cilt: 25 Sayı: 1-2 Sayfa: (2-15)
- Arat, M.E., (2005), Finansal Analiz Aracı Olarak Oranlar, Yayın No: 531/764, Marmara Üniversitesi Nihad Sayâr Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Baş, M. ve Çakmak, Z. (2010). Gri İlişkisel Analiz Ve Lojistik Regresyon Analizi İle İşletmelerde Finansal Başarısızlığın Belirlenmesi Ve Bir Uygulama, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 12 Sayı 3 (63-82)
- Bektaş, H. ve Tuna, K. (2013), Borsa İstanbul Gelişen İşletmeler Piyasası'nda İşlem Gören Firmaların Gri İlişkisel Analiz İle Performans Ölçümü, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y., Cilt 3, Sayı 2, Ss.185-198
- Çakmak, Z. ve Diğ. (2012), Gri İlişkisel Analiz Ve Uyum Analizi İle Bir İşletmede Karşılaşılan Üretim Hatalarının İncelenmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2012, C.17, S.1, S.123-142.
- Deng, J. (1989), Introduction To Grey System Theory, The Journal Of Grey System, Vol.1, No. 1, Pp. 1-24.
- Dinçer, H. ve Görener, A., (2011). Analitik Hiyerarşi Süreci Ve Vıkor Tekniği İle Dinamik Performans Analizi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:10 Sayı:19 Bahar 2011 S.109-127
- Lin, Shu Ling-Wu, Shun Jyh (2011), Is Grey Relational Analysis Superior To The Conventional Techniques In Predicting Financial Crisis?, Expert Systems With Applications, Vol. 38, No. 5, Pp. 5119- 5124.
- Meydan, C. Ve Arkd. (2016), Bıst'te İşlem Gören Gıda İşletmelerinin Finansal Performanslarının Gri İlişkisel Analiz Yöntemi Kullanılarak Değerlendirilmesi, Muhasebe Ve Finansman Dergisi.
- Okka, O. (2009), Finansal Yönetim Teori ve Çözümlü Problemler, 3. Basım, Nobel Yayın ve Dağıtım.
- Saaty, T.L. (1986), Axiomatic Foundations Of The Analytic Hierarchy Process, *Management Science*, 32(7), 841-855.

- Sarıçalı, G. ve Kundakcı (2016), N. Ahp Ve Copras Yöntemleri İle Otel Alternatiflerinin Değerlendirilmesi, International Rewiew Of Economics And Management, Volum 4, N. 1, 45-46.
- Tayyar, N ve Diğ. (2014), Bist'e Kayıtlı Bilişim Ve Teknoloji Alanında Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performanslarının Analitik Hiyerarşi Prosesi (Ahp) Ve Gri İlişkisel Analiz (Gia) Yöntemiyle Değerlendirilmesi, Muhasebe Ve Finansman Dergisi Ocak.
- Şişman, B. ve Eleren, A. (2013), En Uygun Otomobilin Gri İlişkisel Analiz Ve Electre Yöntemleri İle Seçimi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2013, C.18, S.3, S.411-429.
- Yıldırım, B. F., Önder E. (2015), Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri, Dora Yayın Evi, 2. Baskı, 2015

Ek- 1. Normalizasyon Matrisi Tablosu

AKAL	0,454	1,000	0,967	0,994	0,340	0,664	0,700	0,569	0,984	0,048	0,798	0,314	0,964	0,983
ALTIN YILDIZ	0,635	0,133	0,337	0,900	0,147	0,239	0,779	0,774	0,948	0,014	0,525	0,465	0,947	0,970
AKSU İPLİK	0,346	0,566	0,146	0,949	0,445	0,605	0,656	0,393	0,990	0,001	0,000	1,000	0,907	0,980
BOSSO	0,070	0,302	0,346	0,975	0,291	0,682	0,813	0,184	0,987	0,057	0,936	0,486	0,947	0,971
EDİP	0,664	0,278	0,248	0,913	0,690	0,633	0,201	0,673	0,994	0,163	0,551	0,490	0,953	0,967
DERİM	0,585	0,214	0,415	0,872	0,000	0,000	0,893	1,000	0,902	0,066	0,739	0,507	0,948	0,969
EGESER	0,201	0,189	0,380	0,000	0,631	0,450	0,277	0,853	0,000	1,000	0,835	0,486	0,945	0,968
GEDİZ	0,171	0,446	0,752	1,000	0,929	1,000	0,514	0,000	1,000	0,002	0,196	0,438	0,952	0,977
KRTEK	0,333	0,059	0,159	0,954	0,475	0,679	0,580	0,350	0,984	0,012	0,789	0,000	1,000	1,000
LUKS	1,000	0,983	1,000	0,940	0,628	0,624	0,525	0,459	0,962	0,049	1,000	0,525	0,941	0,964
KORDS	0,210	0,025	0,051	0,956	0,499	0,677	0,607	0,359	0,984	0,027	0,570	0,508	0,950	0,971
OKAN T	0,924	0,495	0,415	0,978	0,014	0,602	1,000	0,157	0,998	0,029	0,206	0,640	0,000	0,000
SKTAS	0,195	0,016	0,088	0,917	1,000	0,765	0,000	0,644	0,961	0,056	0,716	0,475	0,947	0,970
YÜNSA	0,568	0,094	0,236	0,906	0,025	0,212	0,897	0,726	0,961	0,051	0,725	0,477	0,947	0,969

Rahim ARSLAN, Hüdaverdi BİRCAN, Öznur ARSLAN

Ek- 2. Mutlak Değer Matrisi

Referans	0,00	0,00	0,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,00	1,00	1,00	1,00	1,00
AKAL	0,45	1,00	0,97	0,99	0,34	0,66	0,70	0,57	0,98	0,05	0,80	0,31	0,96	0,98
ALTIN YILDIZ	0,63	0,13	0,34	0,90	0,15	0,24	0,78	0,77	0,95	0,01	0,52	0,46	0,95	0,97
AKSU İPLİK	0,35	0,57	0,15	0,95	0,45	0,60	0,66	0,39	0,99	0,00	0,00	1,00	0,91	0,98
BOSSO	0,07	0,30	0,35	0,97	0,29	0,68	0,81	0,18	0,99	0,06	0,94	0,49	0,95	0,97
EDİP	0,66	0,28	0,25	0,91	0,69	0,63	0,20	0,67	0,99	0,16	0,55	0,49	0,95	0,97
DERİM	0,59	0,21	0,41	0,87	0,00	0,00	0,89	1,00	0,90	0,07	0,74	0,51	0,95	0,97
EGESER	0,20	0,19	0,38	0,00	0,63	0,45	0,28	0,85	0,00	1,00	0,84	0,49	0,95	0,97
GEDİZ	0,17	0,45	0,75	1,00	0,93	1,00	0,51	0,00	1,00	0,00	0,20	0,44	0,95	0,98
KRTEK	0,33	0,06	0,16	0,95	0,48	0,68	0,58	0,35	0,98	0,01	0,79	0,00	1,00	1,00
LUKS	1,00	0,98	1,00	0,94	0,63	0,62	0,53	0,46	0,96	0,05	1,00	0,52	0,94	0,96
KORDS	0,21	0,03	0,05	0,96	0,50	0,68	0,61	0,36	0,98	0,03	0,57	0,51	0,95	0,97
OKAN T	0,92	0,50	0,41	0,98	0,01	0,60	1,00	0,16	1,00	0,03	0,21	0,64	0,00	0,00
SKTAS	0,19	0,02	0,09	0,92	1,00	0,77	0,00	0,64	0,96	0,06	0,72	0,47	0,95	0,97
YÜN SA	0,57	0,09	0,24	0,91	0,02	0,21	0,90	0,73	0,96	0,05	0,73	0,48	0,95	0,97

Ek-3. Gri İlişkisel Katsayı Matrisi

AKAL	0,598	0,344	0,376	0,988	0,431	0,598	0,625	0,537	0,969	0,915	0,712	0,422	0,932	0,966
ALTIN YILDIZ	0,502	0,815	0,659	0,834	0,370	0,397	0,694	0,689	0,907	0,976	0,513	0,483	0,904	0,943
AKSU İPLİK	0,674	0,484	0,854	0,907	0,474	0,558	0,592	0,452	0,980	1,000	0,333	1,000	0,843	0,962
BOSSO	1,000	0,643	0,652	0,952	0,414	0,611	0,728	0,380	0,974	0,900	0,886	0,493	0,905	0,944
EDİP	0,490	0,663	0,737	0,852	0,617	0,576	0,385	0,605	0,989	0,757	0,527	0,495	0,915	0,938
DERİM	0,525	0,722	0,603	0,796	0,333	0,333	0,824	1,000	0,836	0,886	0,657	0,503	0,906	0,941
EGESER	0,813	0,749	0,627	0,333	0,575	0,476	0,409	0,773	0,333	0,334	0,752	0,493	0,901	0,941
GEDİZ	0,850	0,545	0,440	1,000	0,875	1,000	0,507	0,333	1,000	0,999	0,383	0,471	0,913	0,956
KRTEK	0,684	0,923	0,836	0,916	0,488	0,609	0,543	0,435	0,969	0,980	0,703	0,333	1,000	1,000
LUKS	0,380	0,348	0,368	0,893	0,574	0,571	0,513	0,480	0,930	0,914	1,000	0,513	0,894	0,933
KORDS	0,803	0,982	1,000	0,919	0,499	0,607	0,560	0,438	0,969	0,951	0,538	0,504	0,909	0,945
OKAN T	0,400	0,518	0,603	0,959	0,336	0,557	1,000	0,372	0,996	0,948	0,387	0,581	0,333	0,333
SKTAS	0,821	1,000	0,938	0,857	1,000	0,681	0,333	0,584	0,927	0,902	0,638	0,488	0,904	0,944
YÜNSA	0,534	0,869	0,749	0,842	0,339	0,388	0,829	0,646	0,928	0,910	0,645	0,489	0,905	0,942

DÜNYA'DA ve TÜRKİYE'DE GÖÇ YÖNETİMİ

Enver Günay
Dilek Atılğan
Emine Serin

ÖZET

Göç, insanlık tarihinde yol açtığı sosyal, siyasal ve ekonomik sonuçlardan dolayı çok boyutlu incelenmesi gereken bir olgudur. Göç hareketleri uzun yıllar boyunca sadece göç eden bireyler ve grupları değil, aynı zamanda göç edilen yerde bulunan yerleşik toplulukları etkilediğinden dolayı dünyanın önemli siyasal, sosyal ve ekonomik konusu haline gelmiştir. Neden ve sonuçlarının yanında etkilediği ve etkilendiği toplumların yapısı bakımından ülkelerin ön gördükleri göç politikaları ve uygulamaları da tartışılması gereken bir durum haline almıştır.

Bu araştırmada göç olgusu farklı yöntemlerle ele alınarak negatif ve pozitif yönleri ortaya konulmuştur. Göçü doğuran nedenler incelenmiş, göç çeşitleri ve göçün etkileri ülkeler arasındaki farklılıklar göz ardı edilmeden analiz edilmiştir. Dünya'da ve Türkiye'de göç yönetimi ve göçmenlere karşı tutum ve göçmen hakları, politika ve kriterler incelenerek Türkiye'deki göç yönetimi ve göçmen hakları konusunda dünya ile bir karşılaştırma yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Dünya'da göç, Göç Yönetimi

MIGRATION MANAGEMENT IN THE WORLD AND TURKEY

ABSTRACT

Migration is a social problem due to the social, political and economic reasons it has caused in the history of humanity that needs to be investigated multi-dimensionally. Migration movements have become the most important issue in the world for many years, not only because of migrating individuals and groups, but also because of the effects on immigrated settlements as well. In addition to its causes and consequences, the migration policies and practices that countries have foreseen in terms of the structure of the societies they influence have also become a matter of debate.

In this study, the migration phenomenon was discussed with negative and positive aspects were revealed via different methods. The causes of migration have been examined and the effects of immigration and emigration have been analyzed without distinction between the countries. Immigration management in the world and in Turkey, attitudes towards immigrants and immigrant rights, policies and criteria are examined. In addition, a comparison was made with the world and Turkey in terms of immigration rights.

Keywords: Migration, Migration in the World, Migration Management

1. GİRİŞ

Göçün sosyal, siyasal ve ekonomik sonuçları nedeniyle, göç hareketlerinin yöneldiği yerlerde olumlu ya da olumsuz büyük değişim ortaya çıkmıştır. Eski çağlar da Orta Asya hem doğuya hem batıya göç verdiğinde bu göçün siyasal, ekonomik ve sosyal etkileri olmuştur. 19 yy. da Avrupa'dan Yeni Kıta Amerika'ya yönelen göç de benzer etkiler yaratmıştır. İnsanoğlunun içinde bulunduğu siyasal, ekonomik ve sosyal şartları ve yaşadığı coğrafi alanlar bakımından büyük toplumsal farklar yaratıyorsa ve bu farklılıklar şüphesiz göç olgusunu tetiklemektedir. Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle daha kaliteli ve daha rahat yaşam alanlarına doğru yönelmelerin başlaması göçe başka bir boyut kazandırmıştır. Eski çağlarda kıtlık, iklim değişikliği ya da siyasal sebeplerle büyük kitlesel göçler kendisini gösterirken, günümüzde kitlesel göçler yalnızca savaş nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Dünyanın bu çağda karşı karşıya kaldığı göç, daha konforlu ve daha iyi yaşam talebini uyardığı için bireysel nitelik taşımaktadır. Ve göçmenlerin içinde bulunduğu siyasal, ekonomik ve sosyal şartlar bakımından büyük farklar içermesi nedeniyle gelişmiş ülkelere doğru yönelen hareket niteliği taşımaktadır. Bu çalışmada dünya tarihinde göçlerin sebepleri, sonuçları ve göçlerin özellikleri inceleneceği gibi dünya da büyük farklılıklar içeren göç yönetimi ve göçmen hakları da ele alınacak ve dünyanın şuanda çözmeye çalıştığı en önemli sorun olan göç ve göçmen sorunları bütün yönleriyle anlaşılmasına çalışılacaktır.

2. GÖÇ KAVRAMI

Siyasal ve ekonomik yapıdaki hızlı bir değişim göç kavramının nedenleri değiştirmekte göç kavramına dinamik bir karakter kazandırarak, göç tanımını değiştirmekte ve göçle ilgili yeni tanımların doğmasına neden olmaktadır.

İnsanların ekonomik, sosyal, siyasal, dini veya başka dış etkenler nedeniyle hayatlarının geri kalanını veya sadece bir kısmını geçirmek üzere yaşadıkları ülkeleri, şehirleri, köyleri, kasabaları vb. yerleşim alanlarını değiştirmelerine göç denir (Keçe,2016:1). Bir başka tanıma göre ise; göç bireylerin zorunlu olarak veya beklentilerine cevap verebilecek eğitim, sağlık, kültürel nedenlerden dolayı yaşam alanlarını değiştirmesi olarak da tanımlanabilmektedir. Eğitim ve çalışma amaçlı kısa süreli hareketlenme de göç sayılmaktadır. İnsanlık yaşamı süresince yaşanan göçler, mekânda eşit olmayan bir biçimde dağıtılmış olan ekonomik imkânlardan faydalanma isteğinin bir sonucu olabileceği gibi ekonomik sistemler veya devlet otoritesinin uygulamaya koyacağı savaşlar ve sürgünler sonucunda ortaya çıkması mümkündür (Kaygalak, 2009: 9). Bu hareketliliğin sonucuna baktığımızda ise gerek yaşam koşullarında gerekse kültürlerinde değişimler gerçekleşebilmektedir (Bozan, 2014:8). Yani göç ister kalıcı nedenden ister geçici sebeplerden, ulusal sınırlar içinde veya ulusal sınırları aşan bir neden veya sebepten meydana gelse de bu hareketin ana sebebi bireydir (Akan, Arslan 2008:6).

3. DÜNYADA GÖÇLER

İnsanların yaşadıkları toprakları bırakıp çeşitli nedenlerden dolayı yeni bölgelere göç etmesinin temelinde yatan birçok neden vardır. Bu nedenler; ekonomik sorunlar, çevre şartlarındaki bozulma, eğitim alanındaki yetersizlikler, siyasi sorunlar ve güvenlik sorunları olarak sıralanabilmektedir.

3.1. Dünyada Göçü Doğuran Genel Nedenler

Dünyada göçün oluşmasını sağlayan belli başlı temel nedenler vardır. Bu nedenlerden bir kaçısı sosyo ve ekonomik, siyasi ve sosyo kültürel, güvenlik ve doğal nedenlerdir. Bunların sonucunda göç kavramı oluşur ve şekillenir.

3.1.1. Sosyo - Ekonomik Nedenler

Bölgeler ve ülkeler arasındaki göç hareketlerinin en önemli etmenini ekonomik nedenler oluşturmaktadır. Bireylerin iş, gelir ve buna bağlı olarak daha iyi bir yaşam arzusundan kaynaklanan göç süreci olarak da tanımlanabilir (Aksoy, 2012:294). Göçün seyri büyük oranda cazibe alanı oluşturan ve gelişmişlik oranı yüksek kentlere doğru gerçekleştirilmektedir (Yaylagül, 2011:4). İnsanlar ekonomik anlamda yetersiz kaldıkları zaman onları ekonomik anlamda rahatlatacak yerleri seçer ve oraya gitmek için harekete geçerler (Arwen, 2008:1). Bu anlamda göç işgücünün yer değiştirmesi sonucunda kentsel mekânlarda iş bölümüne katkı sağlayan ekonomik, sosyal ve toplumsal bir olgudur. Ekonomik gelişmenin 1960'lı yıllarda yavaş olduğu Avrupa Birliği ülkeleri nüfus azlığı ve işgücü talebini karşılama için ülkelerine göçmen işçi almışlardır. Avrupa Birliği ekonomik ve sosyal bir değişim yaşamış ve kendi çıkarları doğrultusunda göçmenleri ülkelerine kabul etmiştir. 1970'lerde yaşanan olaylar sonucu yerel halk göç karşıtı politikaları desteklemiştir. Günümüzde ise Avrupa Birliği ülkeleri göçmenlerin, kendi çıkarlarına cevap veremeyeceği kanaatine varmış ve sınırlara tel örgü çekerek, ülkelerine göçmenlerin gelmesini engellemişlerdir. Bunların yanı sıra ekonomik nedenler ise; düşük ücretler, yüksek vergi oranları, yatırımı engelleyecek düzeydeki gider yükü, ekonomik istikrarsızlık, gelir dağılımındaki bozulmalar, kötü çalışma şartları, düşük kalitede kentsel yaşam, işsizlik oranlarındaki artış, insanların kendi meslekleri dışında başka meslek gruplarında istihdam edilmesi ve bunun sonucunda oluşan tatminsizlik vasıflı elemanların geri planda kalması, ekonomik kriz aşamasında en fazla eğitilmiş kişilerin işten çıkarılması ve hepsine bağlı olarak yoksulluğun artması birçok neden sıralanmaktadır. (Bayraklı, 2007:42).

3.1.2. Siyasal ve Sosyo Kültürel Nedenler

Daha iyi imkânlar, yüksek ücretler ve iyi bir refah imkânının yanı sıra gittikleri bölgelerin veya ülkelerin etnik farklılıklarının neden olduğu ayrımcılık, siyasi istikrarsızlık, rejim değişiklikleri, vatandaş mübadele politikaları vb. sosyo-kültürel ve siyasi etkenlerde göç hareketlerine neden olmaktadır. Bu durum ülkeler arasında olabileceği gibi bir ülkenin farklı bölgeleri arasındaki sorun ve dengesizliklerden kaynaklanabilir (Aksoy, 2012:294). Eğitime hissedilen ihtiyaç da göçe sebep olabileceği gibi, özellikle geniş ailelerin oluşturduğu kontrol mekanizması ve otoriteden kurtulma isteği, eğitilmiş gençlerin göç etmesinde bir diğer sebep olarak gösterilmektedir (Başel,

2007:523). Ayrıca yüksek eğitim kurumlarında eğitim almak amacıyla metropol kent merkezlerinden gelen gençler; alıştıkları yaşam tarzını terk etmemektedirler. Bu bireyler göç ettikleri yerlerdeki yaşam tarzı ve iş olanakları bireylerin beklentilerini karşılayamayabilir. Bu olguya dayanarak göç veren iller kalkınmanın önemli bir etmeni olan nitelikli iş gücünü kaybetmektedirler (Başel, 2007:522).

İnsanlar hayatlarının belli dönemlerinde yaşadıkları bazı siyasi ve doğa olaylarından dolayı zorunlu olarak göç etmişlerdir. 1961 yılında Doğu Türkistan'da yaşayan Uygurlardan bazıları Çin'in baskısı nedeniyle vatanlarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Göç etme nedenlerinin en önemli sebebi can güvenliklerinin olmamasıdır. Doğu Türkistan'da da Çin'in diğer bölümlerinde uygulanan zulüm, katliam ve işkencelerinin üst düzeye ulaşmasıyla halk zorunlu olarak göçe zorlanmıştır. Göçün ilk kapısı geçici olarak Afganistan olmuştur. Daha sonra buradaki insanlar Türkiye'ye göç etmişlerdir (Gül, 2007:257). Siyasal koşullarda oluşan göç önemlidir. Çünkü bireylerin ya da grupların siyasal işkencelerden kaçmak, din, dil özgürlüklerini serbestçe yaşamak ve ırk ayrımından kurtulma amacı göçe neden olmaktadır (Başel, 2003:48). İnsanların ülkelerini terk etmelerinin nedeni sadece ekonomik sorunlardan dolayı değil kültürel, siyasi, ülke içindeki iç savaş, baskı, iç çatışma vb. konularda ekonomik nedenler kadar etkilemiş ve bu durum göç hareketlerine neden olmuştur. Ülke de çıkan savaş ve siyasi baskılardan dolayı ülkelerini terk eden kişiler sadece yoksul kesimde bulunan insanlar değil, aynı zamanda eğitim görmüş ve çalışmakta olan kişilerde ülkelerini terk etmiştir. Sosyal ve siyasal açıdan ülkelerinden göç eden insanlar göç ettikleri yerlere kendi kültür, eğitim, dini, yaşam tarzı, etnik yapıları vb. götürmektedirler.

Tarihe baktığımız zaman ilk büyük kitleli göç 4.yy ortalarında meydana gelmiştir. Bu göç Çin devletlerinin egemenliğinden kurtulmak isteyenlerin Batıya yönelmesiyle olup bugünkü Avrupa Devletlerinin temelini oluşturduğu Kavimler göçüdür. 20. yy İkinci Dünya Savaşı birçok insanı zorunlu olarak göçe zorlamıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra ise eski düzenini tekrar kurmaya çalışan Avrupa ülkeleri az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere işgücü imkânını karşılamak istemiş ve 1954 yılından 1970' lere kadar, Yunanistan, İspanya ve Türkiye'den emek gücünü almışlardır (Naz, 2015:15).

Göç alan ülke de farklı iş gücü, ekonomik, kültürel çeşitlilik hem de bütün bunların ürettiği çok kültürlülük oluşmuştur. Göç eden insanlar kendi kültürlerini götürdükleri kadar asimile de olmuşlardır. Nüfus bakımından artan ülke çok kültürlü bir toplum olmanın yanı sıra kültürler arasındaki çatışmayı da engellemektedir. Göç eden bireylerin gittikleri ülkede kalma süreleri arttıkça geldikleri yerler ile bağlantıları iyice azalmaya başlayacaktır. Bu süre daha da uzun yılları alırsa geldikleri yerlerden tamamen kopma ihtimalini de göz ardı etmemeliyiz (Güllüpinar, 2012: 32).

3.1.3. Güvenlik Nedenleri

Göç hareketleri sosyal, siyasal ve ekonomik nedenlerinin yanında güvenlik boyutu açısından da incelenmesi gerekmektedir. Türkiye’de ve ülkeler arası göçe baktığımız zaman göç hareketleri genellikle, ekonomik sebeplerden kaynaklandığı belirtilirken, güvenlik nedenleri de göç hareketlerine neden olduğu bilinmelidir. İç savaş, baskı, iç karışıklık, hayat şartları, güvensizlik ortamı, gelir düzeyinin düşük olması gibi sorunlar güvenlik nedenlerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Güvenlik nedenleri göç politikalarını değiştirmiş ve ülkelerin bazı göçleri uluslararası bir güvenlik tehdidi olarak kabul etmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda ise göç ve güvenlik kavramları birbirleri ile ilişkili olarak analiz edilmiştir. Ülkelerin genelinde artan nüfus eğilimleri 2000 yıllara gelindiğinde göç alanında güvenlik boyutunu daha detaylı olarak ele alınmasını sağlamıştır. Bu bağlamda ülke genelinde güvenlik boyutu kapsamında çok denetleyici ve engelleme amacıyla politikalar geliştirilmektedir. Ülkemiz adına daha çok sınır güvenliği politikalarının oluşturulduğu görülmektedir (Gök, 2016:65-82).

Suriye’de iç savaşın başlaması ile birlikte Ortadoğu’da yeni bir göç dalgalanması başlamıştır. Suriye’den bölgeye dağılan göçü ilk hareketlendiren ve büyüten neden güvenliğin tamamen ortadan kalkmasıdır. Suriye’de yaşanan iç savaşlar, zulümler, katliamlar giderek artan bir eğilim gösterdiğinden yerleşik nüfus önce güvenli yerlere göç etmiş daha sonra da ekonomik, sosyal ve siyasal bakımdan daha iyi şartlar aramaya ve yeniden göç etmeye çalışmıştır. Suriye’de yaşanan krizden dolayı hiçbir mültecinin Batı ülkelerine getirilmeyeceğini ve gelenlerin geri gönderilmesini gerektiği söylenerek göçün etki alanını daraltılmıştır. Göç bölgesinde ve göç alanındaki etki daha büyük güvenlik sorunlarına neden olmuştur. İnsan Güvenliği ise ilk defa insani gelişme raporunda ele alınmıştır. Bu kapsamda sağlık güvenliği, siyasal güvenlik, gıda güvenliği, çevre güvenliği, toplum güvenliği, birey güvenliği ve iktisadi güvenlik olarak ele alınmıştır (Gök, 2016:7). AB ülkelerine güvenlik nedeniyle gelen göçmenler bir tehdit olarak görüldüğünden bu haklardan yararlandırılmayıp geri gönderilmişlerdir.

3.1.4. Doğal Nedenler

Doğal nedenlerde tıpkı ekonomik, siyasal ve sosyo kültürel nedenler gibi göçe neden olmuştur. Depremler, volkanik püskürmeler, iklim değişiklikleri, küresel ısınma, kuraklık, nükleer silahlar ve enerji kaynakları göçe neden olan olayların başında gelmektedir. IV. V. yy da Hunlar ve Moğollar Orta Asya’dan kuraklık nedeniyle göç etmek zorunda kalmıştır. Yine 1994 yılında Kırgızistan’da yaşanan bir doğa olayı olan toprak kayması sonucunda binlerce insan göç etmek zorunda kalmıştır. Daha önceleri dünyanın büyük gölleri arasında yer alan Aral Gölü, şimdi ise bataklık ve çöle dönüşmüş durumdadır. Gölün suları kuraklık ve küresel ısınmadan dolayı azalmıştır. Aral Gölündeki suların çekilmesiyle toprak yüzeyindeki tuzların rüzgâr ile tarım topraklarına taşınarak verimi düşürmüş ve buradaki insanları göçe itmiştir. Küresel ısınmayla birlikte birçok alanda biyolojik olarak değişimler meydana gelmiştir. Dünyanın farklı yerlerindeki hava olaylarında değişkenlik görülmekte

bu değişkenlikte bölgesel iklimler arasındaki farklılıkları artırarak bazı yerlerde sert bazı yerlerde ılıman ve sıcak iklim koşullarının oluşmasına neden olmaktadır. Bu iklim değişiklikleri insan hayatını oldukça etkilemiş ve göç hareketlerinin yön değiştirmesini tetiklemiştir. Kıyı bölgelerinde fazla yağışın görülmesi, yangınların artması, fırtına ve tsunami olaylarının çok fazla görülmesi, ormanların yok olması insanoğlunun yaşam alanlarını gittikçe o bölgelerde kısıtlayarak birey ve grupların göç etmesini zorunlu hale getirmiştir. Göç eden kişiler hayatlarına devam edebilecek yerlere gidebilmek için büyük çabalar göstererek çok fazla mücadele etmişlerdir.

Afrika'da her yıl milyonlarca insan ekonomik ve sosyal krizler, doğal afetler, çatışmalar ve kuraklık gibi sorunlardan dolayı yaşadığı bölgeler de evini terk etmek zorunda kalmışlardır. Bu kıta da iç göçün en fazla yaşandığı ülkeler; Nijerya, Somali, Sudan, Güney Sudan, Demokratik Kongo Cumhuriyetidir.

4. DÜNYADA GÖÇMEN ÇEŞİTLERİ VE GÖÇ TÜRLERİ

Göçler kapsam, içerik ve nitelik bakımından sıralandığında; mevsimlik göçler, sürekli- geçici göçler, zorunlu-gönüllü göçler ve emek göçü iç göçü oluştururken işçi göçü, beyin göçü, mübadele göçü, siyasal ve sosyo ekonomik göçler dış göçleri oluşturmaktadır (Naz, 2015:19).

4.1. İç Göçler

Bir ülke sınırları içerisinde meydana gelen herhangi bir durum ya da olgu sonucu nüfusun yer değiştirmesi işlemine iç göç denilmektedir. Bölgeler, şehirler ve daha küçük yerleşim yerleri boyunca gerçekleşebilecek bu olay kısa dönemli olabileceği gibi daha uzun süreli olup kalıcılık gösterebilmektedir. Bu iç göç hareketi sonucunda bölgelerin, şehirlerin ve daha küçük yerleşim birimlerin nüfus oranlarında bir değişim yaşanacaktır (Eraldemir, 2013:10). İç göç hareketleri toplumsal, ekonomik, siyasal nedenlerin sonucunda olduğundan dolayı göçmeler daha az gelişim göstermiş kentlerden ya da bölgelerden daha fazla gelişim göstermiş bölgelere doğru hareket etmişlerdir (Özer, 2004:24). Kırsal alanda bu durum nüfus azalmasına neden olurken kentlerde ise nüfus artışına neden olmaktadır. Bireyleri iç göçe iten nedenlerin başında; siyasal, ekonomi, sosyal yapı, hoşgörü, iş ve istihdam, fikir özgürlüğü, üretim imkânlarına ulaşma kolaylığı ve hızlı ulaşım kültürel yapı vb. etkenler genellikle şehirlerden şehirlere göç etmeye neden olmaktadır. İç göç kendi arasında dörde ayrılmaktadır bunlar; Mevsimlik göçler, Sürekli- Geçici göçler, Emek göçleri, Zorunlu ve Gönüllü göçlerdir.

4.1.1. Mevsimlik Göçler

Birey ve grupların yılın belli bir dönemlerinde başka bir yerde çalışmak, tatil yapmak, gezmek, dinlenmek gibi nedenlerle göç ettikleri yerlerde belli bir süre aralığında yaşamalarına mevsimlik göç denir (Koçak ve Terzi, 2012:167). Mevsimlik göç hareketlerinde uzun süreli bir yerleşim amacı güdülmendiğinden dolayı sosyal değişimlere ya da nüfustaki herhangi bir değişimin meydana gelmesi bu göç olayında rastlanmaz (Tüfekçi, 2002:15). Ama bu göç hareketlerinde sürecin kısa olması göç alan ve göç veren ülkelerde bazı sorunların oluşmasına engel değildir. Mevsimlik göçlerde, göç alan ve göç veren bölgelerde daha çok ekonomik anlamda olumlu ve olumsuz etkileri

gözlenmektedir. Göç alan bölgelerde olumlu etkisi; daha fazla istihdam sağlanması ile birlikte daha fazla ekonomik alanların kullanıma açılması, göç eden nüfusun gittiği yerlerde sermaye olanaklarını da kullanmasıdır. Fakat bunun yanında mevsimlik göçün belli bir süreyi kapsamaması nedeniyle göç veren bölgelerdeki nüfusun tekrar o bölgeye dönmesiyle birlikte kaybetmiş olduğu sermayeyi uzun vadede kendi bölgesine tekrar kazandırmış olacaktır. Bu ise göç veren bölgenin uzun vadede elde edeceği olumlu yapıyı oluşturacaktır.

4.1.2. Sürekli - Geçici Göçler

İnsanların bir ülkede süre sınırlaması olmaksızın kalmaları, yaşadıkları yerleri terk ederek başka bölgelerde hayatlarını sürdürmeleri için yaptıkları göç hareketine sürekli göç denilmektedir. Sürekli göçler her zaman zorunlu değildir, gönüllü de yapılabilen göçlerdir. Gönüllü göçler kapsamında insanlar daha kaliteli bir eğitim alabilmek, daha iyi bir yaşam sürebilmek ve maddi yönden daha da rahat edebilmek için kendi istekleriyle yaptıkları göç hareketidir. Hiç beklenilmedik zaman da oluşan doğal afetler, savaşlar ve terör olaylarından dolayı gerçekleşen göç hareketi varsa bu zorunlu göçler kapsamındadır (Koçak ve Terzi, 2012:10). Geçici göçler ise; belirli bir zaman, belirli bir işte belirli bir sebepten dolayı herhangi bir ülkeye göç etmeyi amaçlayan göç hareketidir (Naz, 2015:20). Sürekli ve geçici göçün etkileri göç alan ve göç veren yerlere göre farklılık göstermektedir.

4.1.3. Emek Göçleri

Emek göçü sosyal, ekonomik nedenlerden dolayı yer değiştirmek olarak tanımlansa da; dünya nüfusunun büyük bir kısmı yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. Bu durum göz önüne alındığında, yaşamlarını daha iyi şartlarda ve koşullarda geçirmek isteyen insanların iş olanakları az olan ülkelere daha gelişmiş ve iş olanakları daha fazla olan ülkelere doğru gerçekleştirdiği göç hareketidir (Yıldırımoglu, 2005:2). Yani; göç az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere doğru hareket etmektedir. Emek göçleri gelişmiş ülkelerde ise daha çok sanayileşen ülkelere doğru hareket etmiştir. Emek göçünün sanayileşen bölgelere göç etmesiyle kırdan kente göç eden ucuz işgücü ortaya çıkmış ve genç kadınlarında çalışmasına olanak sağlanmıştır. Bu göç hareketleri gönüllü olabileceği gibi zorunluda olabilir. Emek göçlerinin çoğu geçici olarak düşünülmesine rağmen göçmenler gittikleri yerlerde kalarak o bölgenin dini ve etnik yapısının değişmesine neden olmuştur (Aydoğanoglu, 2017). Avrupa ülkelerine bakıldığında genç nüfusun azalması, ülkenin doğum oranlarıyla nüfusunu nasıl artıracığı konusunda en önemli faktörün emek göçü olduğu düşünülmektedir (Toksöz, 2006:7).

En önemli emek göçlerinden biri köle ticaretidir. Köle ticareti kapitalizmin gelişmesine olanak sağlamış ve sadece mal ve sermayenin dünya pazarına bağlı olmadığını aynı zamanda işgücüne bağlı olduğu düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Köle ticaretinin başlamasıyla İngiltere’de küçük çiftçilerin ellerinden alınan topraklar insanları kırdan kentte göç ettirerek işçileşmesine neden olmuştur (Toksöz, 2006:13). Emek göçü işgücünün düşük maliyetle elde edilmesi karlı bir durum haline gelirken, zorlu işlerde yabancıların çalışmasına bırakılmıştır. Emek göçünün günümüzde azalmasının temel nedeni olarak

makineleşmenin, teknolojinin ve endüstrideki gelişmelerinin üst seviyelere gelmesidir.

4.1.4. Zorunlu- Gönüllü Göçler

Zorunlu göçler savaş doğal, afet gibi durumlarda insanların isteğine bırakılmadan zorunlu olarak yapılan göç hareketleridir. Zorunlu göçler ekonomik, sosyal, politik nedenlerden dolayı devletler tarafından yapılabileceği gibi bu durum sonucunda ekonomik ve siyasal olarak birçok değişiklik meydana gelmektedir (Eraldemir, 2013:13). Zorunlu göçlere baktığımızda Suriye'den Türkiye'ye göç edenlerin sadece coğrafi yakınlıktan dolayı değil, Türk halkının tarihi geleneklerinde mazluma sahip çıkma ve vicdan ülkesi olması göçmenlerin Türkiye'ye göç etmelerinde en önemli etken olmuştur. Zorunlu göç alan ülkelerde nüfus artış hızı yükselecektir, düzensiz kentleşme meydana gelecektir ve göç edenlerin kayıtsız olarak istihdam edilmeleri o ülke toplumunda işsizlik düzeyini artıracaktır.

Gönüllü göç insanların isteği doğrultusunda herhangi bir kısıtlama ya da baskıya maruz kalmadan yaptıkları göç hareketidir. Zorunlu ve gönüllü göç olgusunda nüfus oranında değişiklikler meydana gelmektedir. Gönüllü göçler; iyi eğitim almak, çalışma şartlarını değiştirerek daha rahat koşullarda yaşamını devam ettirmek istemesi ya da sağlık imkânlarından daha fazla yararlanmak bu hareketin temelini oluşturmaktadır (Koçak ve Terzi, 2012:171).

4.2. Dış Göçler

Dış göçler ülkeler arasında yapılan göç hareketleridir, bu göçler kalıcı veya geçici göçlerde olabilir. Dış göçlerin olmasındaki en büyük etkenlerden bazıları siyasi, savaş, dini baskı, işsizlik vb. etkenlerdir. Bu etkenler ayrı bir nitelik taşıyan dış göçler kapsamında yer alan göç çeşidi ise beyin göçüdür. Beyin göçü, insanların kendilerini daha iyi ortam ve koşullarda geliştirerek çalıştıkları ya da çalışmak istedikleri alanlarda uzmanlaşması için başvurdukları göç türüdür. Dış göçler; beyin göçü, işçi göçü, mübadele göçü ve siyasal ve sosyo ekonomik göçleri kapsamaktadır.

4.2.1. Beyin Göçleri

Yurt içinde ve yurt dışında eğitim görmüş bireylerin, nitelikli alanlarda uzmanlaşarak, yaşam koşullarını ve çalışma alanlarını istenilen düzeye çıkartmak ve daha yüksek ücret düzeyi elde etmek amacıyla başka ülkelere yapılan göç hareketidir. Beyin göçü, yüksek eğitilmiş, bilim adamı ve mühendis gibi genelde bazı alanda uzmanlaşmış ve belli sayıda grubun, istenilen ücret düzeyine sahip olmama durumu ya da bu ihtimalin çok düşük olduğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere sanayisi gelişmiş ülkelere doğru göç hareketlerinin gerçekleştirilmeleridir. Böylelikle kalkınmışlık düzeyi çok yüksek olan ülkeler önem kazanmıştır (Çavuşoğlu, 2006:6).

Kıt kaynaklarla yetiştirdiği ve geliştirdiği bireyleri, kaybeden az gelişmiş ülkelerin gelişmesi gittikçe yavaşlarken, gelişmiş ülkeler ise beyin göçüyle kazandıkları bireyler sayesinde gelişmeleri hız kazanmaktadır. Beyin göçü alan ülkeler gelişmişlik düzeyleri ile diğer ülkelere fark atmaktadırlar (Koçak ve Terzi, 2012:11). Beyin göçü veren, ülkeler açısından çok büyük kayıp olarak değerlendirilen göç türüdür. Beyin göçü 1960'lardan sonra daha da

artmaya başlamıştır. Doktor, ekonomist, mühendis, eczacı, bilim adamları, sanatçılar vb. alanlar da gelişmiş ve iyi yetişmiş insanların başka ülkelere gitmesi gittikleri ülkeleri farklılaştırırken diğer az gelişmiş ülkeler için önemli bir problem haline dönüşmüştür. Gelişen ve sanayileşen ülkelerin yüksek ücret ödemeleri, gelişmiş teknolojilerden ve bilimden en iyi şekilde yararlanma imkânı, çalışma şartlarını kolaylığı ve esnekliği, göç veren ülkelerde kendini iyi yetiştirmiş insanların iş bulamaması, kendilerini daha da geliştiremedikleri için zor durumlar yaşaması, insanların kariyer yapmakta yeterli imkânlarla sahip olamamaları beyin göçünün nedenlerinden sayılmaktadır (Demirkan, 2011:1). Ülkelerdeki beyin göçü alma düzeyleri farklılık göstermektedir. Güney- Kuzey daha çok teknolojik gelişmeyle ilgili öğrenci alımı yaparken, Kuzey- Güney göçü toplumsal bilim ile beyin göçü almaktadır (Bakırtaş ve Kandemir, 2010:963).

Beyin göçü alan ülkeler de teknolojik alanda yaşanan büyük gelişmeler ekonomik kalkınmayı sağlamış ve bunla beraber ülkenin refah seviyesi artmıştır. Teknolojik gelişimden dolayı istihdam düzeyinin artması sosyal yaşamında gelişmesini sağlayacaktır. Göç veren ülke açısından ise, üretim yapan grubun ülkeden gitmesiyle teknolojik olarak diğer ülkelerin gerisinde kalır ve üretilen ürünleri para vererek alır. Buda toplumu ekonomik açıdan güçsüzleştirerek ülkede istihdam eksikliğinin yaşanmasına neden olmaktadır.

4.2.2. İşçi Göçü

Bir ülkedeki bireylerin ya da grupların emek güçlerini satmak, yani işçi sınıfını kabul etmek suretiyle bu sınıfın gerektirdiği fonksiyonları yapmak üzere bir ülkeden başka bir ülkeye göç etme hareketi olarak tanımlanabilmektedir (Çavuşoğlu, 2006:4). İşçi göçünün ülke içine olduğu gibi ülke dışına da olması mümkündür. Gelişen ülkeler artık vasıfsız işçi veya eleman almamakta, kendini geliştirmiş ve eğitim yönünden donanımlı olan kişileri almaktadırlar. Sanayileşmiş bölgeler diğer bölgelere oranla daha fazla işçi göçü almaktadır. İşçi göçünde diğer göçler gibi uzun süreli veya kısa süreli gönüllü ya da zorunlu olabilir (Çavuşoğlu, 2009:4-5). İşçi göçüyle giden insanlar bir süre sonra kendi ülkelerine dönmektedirler.

II. Dünya savaşına katılan ülkelerde savaş sonrası durumda önemli bir işgücü açığı ortaya çıkmıştır. Bu durum ülkeler arasında işçi göçünün oluşmasına neden olmuştur. II. Dünya savaşından sonra Almanya, Fransa, Belçika ve Avustralya yabancı işçi çalıştırmaya başlarken, Cezayir, Tunus, Fas, Türkiye ve Yugoslavya ülke dışına işçi gönderen ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye'den Avrupa ülkelerine ilk işçi göçü 1958-1961 yıllarında başlamıştır. 1961 yılında Türkiye ile Almanya arasında işçi göçü antlaşması yapılmıştır. 1960 yıllarının ortasında İngiltere nüfusunun %5'ini işçi göçüyle gelen yabancılar oluşturmuştur. Türkiye'den yurtdışına giden işçiler ülke ekonomisine büyük katkıda bulunmuşlardır. Yurtdışına işçi gönderme durumu sonraki yıllarda da artış göstermiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında belli başlı faktörler yer almaktadır. Hızlı nüfus artışı, kırsal kentlerdeki insanların isteklerinin çeşitlenmesi, gelir dağılımı dengesizliğinin artması, işverenlerinin işgücü maliyetlerini düşürmesi, örgütlenmeyi engellemek amacıyla yabancı iş gücüne başvurulması, işsizlik sorununun giderek artan bir boyut kazanması ve düşük ücretler en önemli neden arasında yer almaktadır.

4.2.3. Mübadele Göçü

Mübadele aslında değiş tokuş anlamına gelmektedir. Mübadele göçleri karşılıklı bir anlaşma çerçevesinde uygun olan insanların yer değiştirmesi olarak ifade edilmektedir. Mübadele göçü yapan kişilere mübadil denilmektedir (Koçak ve Terzi,2012:13). Mübadele göçleri insanların isteyerek yaptıkları göç türü değildir, zorunlu göç kapsamında yer alır. Anlaşma karşılığında insanlar yer değiştirdiği için birçok insan gittiği yerlerde mağdur olmaktadır. Giden insanlar eğitim, kültür, sosyal yapı, dil ve din gibi konularda çok sıkıntılar çekmektedirler. Ve bu durumda devletler gereken çalışmaları uzman ekipleriyle düzenlemektedir.

4.2.4. Siyasal ve Sosyo Ekonomik Göç

Siyasal ve sosyo ekonomi türündeki göç hareketi en sorunlu göç türü olmakla birlikte hükümetlerin bu göç ile baş edebilmeleri için büyük ekonomik kaynaklara sahip olması gerekmektedir. Bunun yanı sıra bu tür göç ile karşılaşan ülkelerin çok büyük kamuoyu itirazlarına maruz kaldığı görülmektedir. Bu kapsamda Suriye'den Türkiye'ye yapılan göçün siyasal ve çarpık bir kentleşme sorunları doğuracağı gibi suç oranındaki artış, topluma uyum, sağlık gibi birçok sosyal sorunlara da neden olacaktır. Dolayısıyla siyasal ve sosyo ekonomik göçün topluma ve hükümetlere yüklediği yükler göz ardı edilemez. Göçmen kabul konusunda liberal davranan ülkelerin bile siyasal ve sosyo ekonomik göç ile karşılaştığında koruyucu ve yasakçı bir tutum sergiledikleri görülmektedir.

5. GÖÇ KABUL KRİTERLERİ, GÖÇMEN POLİTİKALARI VE GÖÇÜN ETKİLERİ

Ülkelerin uyguladıkları göçmen politikaları ve kriterleri farklılık göstermektedir. Bu çalışmada Kanada, Almanya, Amerika, Avustralya ve Norveç ülkelerinin göçmen kriterleri değerlendirilmiştir.

5.1. Kanada Göçmen Kriterleri

Refah seviyesi, eğitim koşulları ve çalışma şartları bakımından tercih edilen ülkeler arasında yer almaktadır. Kanada vatandaşlığı şartlarında bazı koşullar vardır. Kanada göçmen kriterleri,

- Yaş sınırlaması vardır, 18 ve üstü olunmalıdır.
- Başvuru yapan kişinin göçmenlik kartına sahip olması gerekir. Aday olmak isteyenlerin ise; herhangi bir sahtekârlık sebebiyle haklarına göçmenlik soruşturması açılmamış olmalıdır.
- Kanada da göçmenlik başvurusu yapacak kişinin daha önceden altı yıl içerisinde en az 1.460 gün (4 yıl) yaşamış olmalıdır. Eğitim ve çalışma için gittiği süreler bu zaman dilimi içerisinde sayılmamaktadır.
- Başvuru yapan kişinin başvuru yapacağı günden önceki 6 yıllık süre içerisinde her yıl 183 gün (6 ay) tam ya da kısmi olarak ikamet etmelidir.
- Başvuru yapacak kişilerin verilen zaman aralığında vergi iade işlemlerini yapmış olması gerekmektedir.

- Adaylar Kanada'ya göç etmek istediği sebepleri (çalışma ya da devamlı bir iş kurma, eğitim şartları) bu durumu belgeleyerek sunmak zorundadırlar.
- Adayların 14-64 yaş arasındaki kişilerin Kanada hakkında yeterli bilgiye sahip olması, İngilizce ve Fransızca dillerinden istenilen puanı alarak bu durumu belgelemesi gerekir.

Kanada'nın göçmen politikası göçmen hakları bakımından ele alındığında pozitif yönlü bir tutum sergilerken siyasal ve sosyo ekonomik göçün sürüklediği büyük nüfus kitleleriyle karşılaştığında yasağcı bir tutum sergilemektedir. Göçmenler tarafından Kanada en çok tercih edilen ülkeler arasında yer almaktadır. Bunun en önemli nedeni göçmenlere çalışma imkânı sunması ve bu konuda destek olarak esnek koşullara sahip olmasıdır. Kanada ülkesi her yıl kendi nüfusunun belli bir oranında ülkelere göçmenlerin gelmesine izin vermektedir. Bu oranın büyük bir kısmını ise ülkede iş bulmak için gelen göçmenler oluşturmaktadır. Kanada 1967 yılından günümüze kadar puanlama sistemine göre ülkesine göçmen almaktadır. Bu sistemin temelinde yabancı dil bilgisi ve eğitim düzeyi yer alır. Bu iki niteliğin iyi düzeyde olması toplam puanlama sisteminin üçte ikisini oluşturmaktadır. Kalan kısmını ise göçmen kişilerin yaşı, sunduğu iş imkânları, mesleki tecrübeleri ve uzmanlıkları kapsamaktadır. Kanada sadece yüksek düzeyde vasıflı insanları değil orta ve az düzeyde vasıflı insanları da ülkeye kabul etmektedir. Amaç ise istihdam açığını aza indirmektir.

Göçmenler, çok yüksek güvenlik teminatı sorumluluğu isteyen bazı işyerlerinde ve meslek gruplarında çalışamazlar, Kanada vatandaşı olana kadar veya yerleşim yeri olarak Kanada'yı seçtiği zaman Kanada' da oturma izin belgesi gizli kalmaktadır. Genellikle ve uzun süreli olarak seyahat eden kişilerin oturma izinleri iptal edilmektedir. Kanada'nın göçmen politikasının öncelikleri arasında göçmenlerin ülkeye sağlayacağı ekonomik yapı olsa da ailelerin de bir araya gelmesini ön planda tutmaktadır. Bunu yapmasındaki en önemli neden ise aileler bir araya geldiğinde Kanada kültürüne alışma sürecinin daha kolay ve daha kısa olacağı düşünülmektedir. (Köylü, 2012:1-2). Kanada vatandaşı olmak için çekişme gerek yok, ama belli düzeyde ücretler ve onları yatırma zorunluluğu bulunmaktadır.

5.2. Almanya Göçmen Kriterleri

Almanya hükümetinin göçmenlik, programları oldukça katı ve kısıtlı kriterlere sahiptir. Almanya da şuan gündeminde olan iki tane göçmenlik programı vardır. Bunlardan herhangi birine başvuru yapmak isteyen birisinin Alman ekonomisine yarar sağlayacak tecrübe, eğitim, bilgi ve yeterli vasıflara sahip olması gerekmektedir. Bu programlar;

- **Mavi kart;** mavi karta başvuru yapabilmek için iyi derece de Almanca bilmek gerekir ve beyaz yakalı diye nitelendirilen (çalışan) kişiler başvuru hakkına sahiptir. Mesleği ve iş tecrübesi olan kişiler iş teklifi alamadan mavi karta başvuru yaparsa Almanya hükümeti tarafından 6 aylık iş arama vizesi verilmektedir. Bulduğu iş sonucunda tekrar değerlendirilmeye alınmaktadır.

- **Yatırımcı vizesi;** programına başvuran kişiler ise Almanya'ya gittiğinde ülkeye yatırım yaparak ekonomiye katkıda bulunmak zorundadırlar.

Almanya'nın göçmen politikası göçmen hakları bakımından ele alındığında negatif yönlü bir tutum sergilemekle kalmayıp, siyasal ve sosyo ekonomik bir göç ile karşılaştıklarında yasakçı bir tutum sergilemektedir. Şartları zor ve seçicidir. İş hayatında göçmenlere olanak sağlanmadığından dolayı ekonomik ihtiyaç durumunda yeni politikalar üretmeleri oldukça zordur. Almanya sadece Avrupa Birliği ülkelerinden gelen göçmen kişi sayısına güvendiği için diğer ülke göçmenlerine göre politika üretmemektedir. Bu durum ileride büyük sorunların ortaya çıkacağına göstergesidir. Almanya'da süresiz ikamet izni veya alman vatandaşı olmak diğer ülkelere göre oldukça zor olduğu bilinmektedir (Demir, 2012:1).

5.3. Amerika Göçmen Kriterleri

Amerika'ya göç etmek diğer ülkelere kıyasla daha zor ve uzun bir süreç gerektirmektedir. Bu kriterler;

- Eğer aile içinden birisi anne, baba, çocuk, kardeş, eş gibi Amerikan vatandaşı ise bunların aracılığı ile Amerikan vatandaşı olmak için 3. yılın başvuru yapabilme hakkı tanınır.
- Amerika da bir işte çalışan kişiler için, oranın vatandaşı olan işveren, başvuru yapacak kişiye kefil olabilmektedir. Fakat bu durum işverenlerin kabul ettiği bir durum değildir.
- Amerika da 'Özel İş Kategorileri' olarak adlandırılan ve resmi göçmenlik bürosu sitesinde ihtiyaçlara göre bir liste mevcuttur, bu listede yer alan işlerden herhangi birini yerine getirebiliyorsa göçmenlik için başvurabilir.
- Diğer bir başvuru statüsü ise ' Sığınmacı Kategorileri' yaşadığınız ülkede din, dil, ırk, politik görüş gibi durumlar nedeniyle kalamayacağınızı kanıtlamanız halinde başvuru yapabilme hakkı tanınmaktadır.
- Bir başka kriter ise 'yatırım yapmak' 500.000-1.000.000 dolar ile yatırım yaparak 10 kişiye çalışma imkânı sağlanıyorsa göçmenlik başvurusunda bulunabilme hakkı tanınmaktadır.

Amerika'nın göçmen politikası göçmen hakları bakımından ele alındığında negatif yönlü olup, siyasal ve sosyo ekonomik göçün sürüklediği büyük nüfus kitleleriyle karşılaştıklarında yasakçı bir tutum sergilemişlerdir. Diğer ülkedeki göçmenler ekonomik göçmenler programından yararlanarak ülkeye yerleşirken ABD'de durum böyle değil, ekonomik göçmenlik programlarından sadece ABD'ye yerleşen ve yeşil kart sahibi olan göçmenlerin belli bir kısmı bu programla ülkeye kabul edilmektedir. ABD hükümetinde göçmen sistemi bulunmaktadır ve sistem günümüzde devam etmektedir. Bu sistem göçmenlik vize programı olarak tanımlansa da ancak özünde yeşil kart lotosu olarak bilinmektedir. Yeşil kart lotosuyla ABD göçmenlerin bilgi, beceri mesleki uzmanlıkları ve tecrübeleri göz ardı ederek sadece loto şansıyla seçilen göçmenleri ülkeye yerleştirmektedir. Son yıllarda ABD'li kanun yapımcılar göçmen hareketlerini işgücü pazarını aktif hale getirecek ve dinamizm

kazandıracak fırsattan çok ulusal egemenlik ve güvenlik çerçevesinde değerlendirmektedir (Kandemir, 2014:1).

5.4. Avustralya Göçmen Kriterleri

Avustralya göç ekonomisi, devletin sunduğu yüksek hizmet imkânları, yüksek standartlı sosyal hizmetler, kişi başı düşen milli gelirin yüksek olması, kaliteli ve iyi düzeyde eğitim seviyesi, özgürlük, yüksek düzey kalkınma ve gelişmişliğe bağlı olan kültür çeşitliliği, refah seviyesinin yüksek olması Avustralya'ya göç edilmesinin başlıca nedenlerindedir.

- Öğrenci vizesi, eğitim almak şartıyla orada yaşamaya hak kazanmakla birlikte eğitim sonrası çalışmak isteyenler için sunduğu özel vizeyle başvurabilir.
- Avustralya da bir işte çalışmaya başladığınız zaman, işveren aracılığı ile çalışma ve oturma iznine sahip olabilmeye hakkı
- Belirli bir işten bağımsız olarak çalışmak isterseniz, ülkenin sunduğu nitelikli göçmen programına başvuru yapabilmektedir.
- İş alanında yatırım yapmak için süreli veya kalıcı şekillerde vizeler sunulmaktadır.

Avustralya'nın göçmen politikası göçmen hakları bakımından ele alındığında pozitif bir tutum sergilerken, siyasal ve sosyo ekonomik göçün sürüklediği büyük nüfus kitleleriyle karşılaştığında yasakçı bir tutum sergilemektedir. Avustralya, dünya genelinde Kanada'dan sonra en çok göç alan ülkelerden biridir. Toplam nüfusunun %44' ünü göçmen kişiler ve onların aileleri oluşturmaktadır. Avustralya'da farklı diller ve 270 farklı etnik kökenden gelen insanlar bir arada yaşamaktadır. Bu da Avustralya ekonomisi için oldukça önemlidir. Avustralya'nın uyguladığı çok kültürlülük politikası eğitim, istihdam, insan kaynakları ve eşitlik alanında büyük gelişmeler göstermiş olup ülke din, dil, ırk, kültür özgürlüğü ve hoşgörünün olduğu bir toplumdur. Yasalarla da bu özgürlük ve değerler korunmaktadır. Avustralya Türkiye'den de çok fazla göç almaktadır ve Türklerin en güçlü ve pozitif entegrasyon gördüğü toplumdur. Toplam 200 bin civarında Türk bulunmaktadır (Dellal, 2016:1-2).

5.5. Norveç Göçmen Kriterleri

Norveç'e göç etmek diğer ülkelere göre daha zordur. Ama buna rağmen en çok göç alan yerler arasındadır. Göç etmek kolay olmadığı gibi oturma almakta kolay değildir. Burada eğitim alabilmek için mutlaka iyi bir eğitim düzeyi, kariyer ve mesleğinde uzman olmak gerekmektedir. Bunun yanında oturma izni almanın en kolay yollarından biri de diğer ülkelerde de olduğu gibi öğrenci vizesidir. Dönemsel işçi kategorisinde yani turizm, tarım gibi alanlarda bir iş pozisyonu olarak kısa süreli oturma izni hakkına sahip olabilir.

Norveç göçmen politikası oldukça sıkı bir politikadır. Göçmen politikası göçmen hakları bakımından ele alındığında negatif yönlü bir tutum sergileyip, siyasal ve sosyo ekonomik göçün sürüklediği büyük nüfus kitleleriyle karşılaştığında yasakçı bir tutum sergilemiştir. Nüfusunun %17'sini göçmen kişiler oluşturmaktadır. Politikasını oluştururken ABD'de göçmen politikasını

örnek almaktadır ve herhangi bir suçtan yargılanmış kişileri ülkesine kabul etmemektedir.

6. DÜNYA'DA GÖÇ YÖNETİMİ VE GÖÇMEN HAKLARI

Bir ülkenin gelişimi ve geleceği için göç hareketleri oldukça önemlidir. Göç hareketlerinden dolayı ülkeler sürekli değişim ve gelişim içerisinde dinamik ve karmaşık olgularla karşı karşıya kalmaktadır. Ülkeler bundan dolayı özellikle savaş ve barış, sosyal ve kültürel, ekonomik, kentleşme gibi birçok unsurlar nedeniyle bireyler, kitleler ve benzeri gruplar için göç hareketi bir kurtuluş olarak görülmektedir. Bu durum ise göçün yönetilmesi ihtiyacını doğurmuş ve ülkelerin bu kapsamda politika üretmesi, yasal, kurumsal düzenlemeler yaparak, sosyal yaşam, kültürel boyut, istihdam ve konut üzerindeki etkisini daha aza indirmesini sağlamaktadır (Demirhan ve Aslan, 2015:24). Göç hareketlerinin çeşitli nedenler ve amaçlar ile günümüz dönemlerinde giderek artan bir durum haline gelmiş ve gündeme girmiştir. Göç hareketinin sosyal, politik, ekonomik ve kültürel yönden ele alınması gerektiği ortaya konulmuştur (Taşçı, 2009:175). Ulusal göçün etkilediği tüm beşeri ve sosyal alanlar, ekonomik, siyasal yapılar bakımından ayrı ayrı göç yönetimi ele alınmıştır. Göç hareketleriyle yapılan araştırmalar günden güne artarken bunun sonuçları ise siyasal anlamda karar verme sürecini oluşturmaktadır. Göç veren ve göç alan ülkeler iyi bir şekilde yönetilmelidir. Uluslararası göç hareketlerinde ülkelerin göçmenlere karşı yaptığı girişimler, devletin hukuk statülerinde gereken ilgiyi göstermemesi ve ulusal kamu düzeni şeklinde ortaya koyması göç ve göçmen politikalarının çözümünü zorlaştırmaktadır. Küresel anlamda ulusal göçmen politikalarına yapılan düzenlemeler ile birlikte sağlıklı bir şekilde yürütülmesi bununla da ülkelerin ticaretinin geliştirilmesi, kamu güvenliğinin sağlanması, büyüme ve kalkınmanın sağlanması, beyin göçünün engellenmesi ve en önemlisi topluma entegre edilmesi gerekmektedir (Örselli ve Babahanoğlu, 2016:2-3).

Göç yönetimi, aslında göçmen kişilerin gittikleri ülkeye girmeden önce birçok kural, uygulamalar ve hukuki düzenlemeler ile başlamaktadır. Göçmenlerin ülkeye girişiyle daha sonrasında ortaya çıkacak olan bir takım sorunlar ile karşılaşmamak için tedbirlerin alınması ve bu tedbirlerin kontrol altında tutulması gerekmektedir (Kabakuşak, 2014:5-6) Bu bakımdan ülkelerin ekonomik yönden, siyasal yönden ve sosyo- beşeri yönden göç yönetimini ele alırken bu durumları çok boyutlu olarak incelemesi gerekmektedir.

6.1. Ekonomik Göç Yönetimi

Göç hareketinin toplum üzerinde birçok etkisi olmaktadır. Bunlardan birisi ekonomik nedenler olmakla birlikte göç olgusunun yönetilme düşüncesini oluşturmaktadır. Gerçekleştirilecek olan yönetimler göçmenlerin ve göç eden grupların göç ettikleri ülkelerin toplum istikrarını ve ekonomik göstergelerini bozmayacak şekilde hayatlarını devam ettirmeyi amaç edinmelidir. Göç hareketleriyle insanların hali hazırda sahip oldukları ekonomik imkânları ve birikimleri göçmen kişilerden dolayı sarsılmayacak politikalar geliştirilmelidir (Akıncı, Nergiz v.d., 2015). Toplum üzerinde oluşturduğu etki bakımından birey, aile yapısı, göçün yönetilme düşüncesini tamamen destekler niteliktedir. Ekonomik göç yönetimine baktığımız zaman, göç hareketlerinde çözülmesi gereken sorunlar; büyüme, yatırım beşeri, sermaye ve refah düzeyinin

yükselmesi gibi konularda göç yönetimi ve politikaları ile olumlu etkiler göstermektedir. Göç ister zorunlu ister gönüllü yapılsın, ülkelerde çok önemli ekonomik sorunlara neden olmaktadır (Demirhan ve Aslan, 2015:29). Ülkelerin ekonomik anlamada iki yönlü göç yönetim politikası bulunabilir. Birincisi ülke dışına göç verme yönetimi; bu yönetimin amacı sağlanan girdiler ile büyümeyi ve kalkınmayı sağlamaktır. Diğeri ise; göç alma yönetimi; bu durum sürekli istenen bir olgu değildir. Çünkü ülkeler sürekli göç aldıkları zaman ülke ekonomisinde bozulmalar görülmekte, ucuz iş gücü artmakta Kişi başına düşen milli gelirden azalmalar yaşanmakta, istihdam azalmakta ve işsizlik artmaktadır. Yani, ülke geneline bir yük oluşturduğundan, ülkelerin gereksinimleri doğrultusunda devlet kontrol ve desteği altında sınırlı sayıda ülkeye iş gücü girişi yapılmaktadır.

Göçe etki süreçleri farklı dönemlerde olan AB ülkeleri ilk olarak ikinci dünya savaşının ardından yeniden imar ile işgücü yapılmıştır. Daha sonra bu süreç 1973 petrol krizine kadar devamlılık göstermiştir. Avrupa Birliğinde bu durumdan sonra göç yönetimi olgusu değişerek farklı bir politika izlenmiş ve 1970 yıllara kadar göç eden kişileri toplumda bir ekonomik bütünleşme sağlanmış ve yönetilmiştir (Demirhan ve Aslan, 2015:32). Bundan dolayı göç alan ülkeler ekonomi politikasını en iyi şekilde analiz etmesi ve gelecek nesilleri düşünerek hareket etmelidir.

6.2. Siyasal Göç Yönetimi

Göç alan ve göç veren ülkelerin etnik farklılıkları, ayrımcılık, siyasi istikrarsızlık ve siyasi etkenler göç hareketlerini etkilemektedir. Siyasi etkenler genellikle zorunlu olsa da göç alan ve göç veren ülkelerde siyasi anlamda göç yönetimi yapılması gerekmektedir. Dünya genelinde 200 milyon kişi göç etmektedir. Bu rakam dünya nüfusuna göre az olmasına rağmen göçün etkileri ve yarattığı sorunlar göz ardı edilmemelidir. İletişim ve ulaşımın demokratikleşmesi ve bunun yaygınlaşmasıyla beraber grupların ve kişilerin göç etme arzusu artmıştır. Bununla birlikte sadece ekonomik nedenler değil, siyasal çatışmalar, güvenlik sorunları ortaya çıkmıştır. Göç hareketlerinin artmasından dolayı uluslararası göç hareketlerini büyük oranda ulusal kamu düzeni kapsamında ele alarak göç problemine çözüm aranmıştır. Göçmenlere, sığınmacılara verilen haklar yasal düzenlerden tekrar geçmeli, istihdam edilen göçmenlerin göç ettikleri ülkelerdeki yurttaşlar ile aynı ve eşit haklar tanınması, vatandaşlık yasalarında yapılan veya yapılacak olan değişikliklerde göçmen hakları göz önünde bulundurulmalıdır. Göçmenlerin o haklara daha kolay sahip olmalarına ilişkin siyasetin yaygınlaşması ve göçmen kabul eden ülkelerin buna uymasına ilişkin politikalar geliştirmektedir.

Demokratik ve insan haklarına saygı duyan devletler farklılıklarını ortaya koyarak göç ile gelen kişilerin gelişmesine imkân sağlamışlardır. Birçok ülkede göçmenlere olan güvensizlik ve adaletsiz yaklaşımlardan dolayı göçmen kişiler her zaman geri planda bırakılmaktadırlar, ama onlara saygı duyar ve insani haklarına ulaşmak ve o haklardan yararlanmalarına olanak sunan devletler daha huzurlu ve adaletli gelişimi hızlı artan ülkelerdir. Göçmenlere güvenli bir hukuk sisteminin sunulması ve yerleştikleri ülkelerde kendilerini toplumun bir parçası gibi görmeleri çok önemlidir. En önemlisi ise yurttaşlık

hukukunda göçmenlerin yurttaşlığa kabulü konusunda kanun ve kuralların uygun hale getirilmesi ve bunun sorunmuş gibi görünmesinin ortadan kaldırılması izlenecek en güzel yöntemdir. Bununla birlikte göçmenlerin kendi vatandaşlıklarını koruyarak, güvenli statüye sahip olması yurttaşlığa geçmek için devletin farklı bir politikaya başvurması gerekmemektedir.

6.3. Sosyal- Beşeri Göç Yönetimi

Ülkelerin göç hareketlerinde kendine ait göç politikalarının ve göç yönetimi konularından sosyal- beşeri yapısının en önemli özelliği entegrasyondur. Göç edilen ülkenin toplum yapısına uyum sürecinin ve sınıfsal farklılıklar ile değişen yapısının entegrasyon kavramı ile çözülebilmesi için göçmenlerin çoğunlukla göç ettiği topluma entegre olması bu durum karşısında bütüncül bir yaklaşım ile ele alınması gerekmektedir. Sosyal boyutun etkisi, ailelerin karşılaştığı negatif tutumlar ve ülkelerin göç yasalarını ve uygulamadaki prosedürleri uluslararası hukuk kurallarını oldukça zorlamaktadır (Akıncı, Nergiz, v.d., 2015). Göç eden kişiler, göç ettikleri ülkelerin kültürlerinden etkilenir ve kendi kültürlerini gittikleri ülkelere götürerek kültürel etkileşime neden olurlar. Sosyal etkileşime en güzel örnek ise Türkiye – Suriye göç hareketidir. Suriyeli vatandaşlar en çok Türkiye' ye göç etmekte ve burada rahat ve imkânlarının kısıtlı olmadığını dile getirmektedirler. Sosyal anlaşma, kültürel etkileşim ve bütünleşme konularının yanında Türkiye'nin misafirperverliği dünyaca takdir edilmektedir. Sosyal anlaşma yetmez bunların yanında sosyal bütünleşmenin de sürdürülebilirliği ve bunun iyi yönetilmesi oldukça çok önemli ve hassas bir konudur. Bireyler veya gruplar etkileşim sürecinden olumlu veya olumsuzda etkilene bilmektedirler. Göç hareketleri sonucunda uyum süreçlerinde oldukça fazla görülen sorunlardan biride ruh sağlığı açısından benlik saygısı, kültürlenme, özgürleşme, yaşam boyu doyum gibi olgular davranışsal değişmelere yol açmaktadır (Akıncı, Nergiz, v.d., 2015). Göç hareketlerinden sonra üç evre ortaya çıkmaktadır. Bunlar bütünleşme, asimilasyon ve ayrışmadır. Bir gruba ve topluluğa aidiyet duygusu taşımanın önem kazandığı bütünleşme, asimilasyon (eritme), marjinalleşme ve ayrışma gibi olguların etkileri toplum üzerinde görülmektedir. Göç eden kişiler kendi kimlikleriyle içinde buldukları topluma uyum sağlamaları süreci bütün yönüyle ortaya çıkarmaktadır. Göç alan ve göç veren ülkeler uyum sürecindeyken entegrasyon evresi çok önemlidir. Bu süreçte beraber birçok sorun ortaya çıkmaktadır.

Entegrasyon sürecindeki teşvik çalışmalarıyla aileler hem kendi paralarını kazanmakta hem de refah seviyelerini arttırmaktadır. Bu durumda ise göz ardı edemeyeceğimiz ekonomik sıkıntılar oluşmaktadır. Bunlar; gelirlerin düşmesi, işsizlik, yoksulluk, gelirden düzensizlik vb sorunlardır. Bu sorunlarda ekonomik ve sosyal- kültürel entegrasyonların önemi bir kez daha vurgulanmaktadır. Entegrasyon sürecinin sağlıklı olabilmesi için kişiler kendi üzerine düşen görev ve sorumlulukları düzgünce yerine getirmeli, kendi öz kültürlerinden kopmadan uyum sağlayabilmeleri çok önemlidir. Aksi takdirde çok kültürlü ve dil çeşitliliği fazla olan bir toplum oluşmaktadır. Bu da bu toplumlarda oluşan sosyal- kültürel bozulmalara neden olmaktadır. Ayrıca göçmenlerin çok olduğu yerlerde bulaşıcı hastalıklar, kültürel çatışma, suç oranlarının artması gibi sorunların yaşanması göçmenlere karşı güvensizliklerin oluşmasına neden olmaktadır (Tunç, 2015:44-45). Bütünleşme

sorunu sadece birey sorunu olmadığı gibi grup, toplum ve devlet sorunudur. Devletler bu süreç içerisinde oluşacak problemlere çözüm üretmesi ve destek olması sağlıklı kültürel kimlik süreçlerini kolaylaştırmaktadır. Bu süreçte toplumların kendilerine olan özsaygıları artmakta ve güçlü güvenilir toplumlar oluşmaktadır.

Modern toplumlarda göç eden kişiler bir süre sonra kendi kültür ve kimliklerini kaybederek özgün, geleneksel ve kültürel etkileşimlerin etkisinde kalarak asimilasyona neden olmaktadır. Göç edilen ülkelerde egemen kültürlerin hâkimiyetlerini oluşturan tüm kültürler evrim geçirerek yeni yapıların oluşmasına neden olmaktadır. Entegrasyonun sağlanmadığı geleneksel göçün zorlaştırılması OECD ülkelerinde artışa neden olmaktadır. Bu durumdaki amaç ise göçmen kişilerin kendi entegrasyonlarının yönetiminde önemli rol oynayabilmelerinin teşvik edilmesi sağlamaktır (Akıncı, Nergiz, v.d.,2015). Bu nedenle çeşitli kültürel aktiviteler, dil kursları, özel oryantasyonlar vb. programlar geliştirilmektedir. Bu süreç ise özel eğitim yöntemlerinden geçmekte, bu süreçte gençler ön planda tutulmaktadır. Gençlerin entegrasyon sürecine ve bu sürece dâhil olmaları hassasiyetle ve önemle izlenmektedir. Bu çalışmaların uygulandığı bireylerin aile kökenleri, geçmiş yıllarda yaşadığı yerleşim yerlerinin kültür ve eğitim düzeyi, dil yetenekleri, ülkelerin eğitim sistemleri hepsi göz önüne alınarak sonuçların olumlu mu yoksa olumsuz mu olduğu ortaya konulmaktadır.

Kişilerin toplumsal olarak ve çevresiyle yaşadığı iletişim kopukluğu sonucu ortaya çıkan dışsallığa marjinalleşme denmektedir (Akıncı, Nergiz, v.d., 2015). Marjinalleşen birey, kendisini ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda toplumsal açıdan sosyal çevre dışına itilmiş hissetmektedir. Entegrasyon süreci geçici bir süreç değil ilk nesillerden son nesillere kadar devam edecek olan bir sorundur. Marjinalleşen bireyler, göç hareketiyle birlikte yeni yaşam şekilleri geliştirmekte bu durum ise insanların kendi geleneksel değerlerinden soyutlanmalarına neden olmaktadır (Gökçe, 1996:156-157). Toplumda dışlanan bireylerin marjinalleşmesinin bir ileri boyutu ise ayrışmadır. Bireyler yaşadıkları toplumsal yapılarda mutlu olmamakta ve sosyal çevreden uzaklaşarak kendilerini o topluma yabancı hissetmektedirler. Bu da ayrışma olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Aslında göç hareketiyle toplumsal soyutlanma gerçekleşirken öncelikli olarak toplum bir bütün halinde hareket etmelidir ki ileri ki zamanlarda göç hareketiyle birlikte karışık gruplar bir araya gelerek toplumda ayrışmalara neden olacaktır. Bu durum ise bize şunu göstermektedir; toplumun asimilasyon uğramasından ziyade entegrasyon sürecine uyumu daha önemlidir.

6.4. Türkiye’de Göç Yönetimi Ve Göçmen Hakları

Türkiye’nin göç yönetim politikasının gelişimi ve değişimi beş faktörden etkilenmiştir. Bu aşamalar; ilk olarak 1923-1960 yılları arasındaki göç politikası, Türkiye’nin ilk yıllarda ulus- devlet kurma ve milli kimlik ve aidiyet oluşturma yöntemleridir. Milli kimlik ve aidiyet oluşturma çabasıyla Türk soyu ve Türk kültürü taşıyan kişilerin ülkeye yerleştirilmesi ve göç politikalarıyla bir kısım yasal kuralların bu dönemlerde hayata geçirilmesi 1934 yılında 2510 sayılı İskân Kanunun’ da Türkiye’ye göç etme hakkının

yalnızca Türk soyundan meskûn veya göçebe kişileri hüküm ve karar altına almıştır (Örselli ve Babahanoğlu, 2016:4-5). İkinci faktör; Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıyla başlamıştır. Göç politikasını güvenlik esaslı geliştirmiştir. Böylece sosyal, siyasal, ekonomik açıdan birçok stratejiler geliştirilmiştir. Üçüncü faktör; Türkiye bu dönemde NATO 'ya ve Cenevre Sözleşmesine dayanarak göç politikası oluşturmuştur. Türkiye 1990 yıllarında küresel göçle karşı karşıya kalmıştır. Dördüncü faktör; AB üyelik sorunlarıyla göç politikaları tekrar şekillenmiştir. Türkiye Avrupa ' da yapılan uluslararası bir anlaşmaya göre değerlendirilerek göç alan, göç veren ve göç geçiş ülkesi açısından hepsini taşımasıyla farklı konumda ön plana çıkmıştır. Bundan dolayı Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde uluslararası göç hareketleri en önemli maddeler arasında konumunu almıştır (Örselli ve Babahanoğlu, 2016;6-7). Beşinci faktör ise; 2011 yılından günümüze kadar Suriye' de yaşana iç savaştan dolayı yaklaşık 3 buçuk milyon mülteci göç etmek zorunda kalmıştır. Türkiye de uluslararası koruma altına alınan göçmen kişilerin çalışması, topluma entegre olması, barınma maliyetleri Türkiye'nin göç politikalarını etkilemiştir (Doğan ve Çelebi, 2015:22-23). Türkiye'nin büyük kitlesel göç karşısındaki tutumunu belirleyen en önemli kriteri muhtaçlık gibi vicdani kriter olmuştur. Yukarıda da ifade edildiği gibi en yıkıcı ve tahrip edici göç türü siyasal ve sosyo ekonomik sebeplerden dolayı ortaya çıkan göçlerdir. Bu göç türü hem ihtiyaç duyulan kaynak bakımından hem de yarattığı güvenlik, sağlık ve ekonomik sorunlar bakımından büyük ölçekte dir. Suriye' den Türkiye' ye yoğun göç hareketi iyi bir teşkilatlanma ve yönetimle sağlam temelli kamu politikasının gerekliliğine ihtiyaç duymakta olduğundan, hükümetin göç yönetiminde oldukça önemli rol aldığı ve sağlam temelli kamu politikalarına büyük kaynaklar ayırarak, büyük bir insani felaketi önlediği görülmektedir. Göçten etkilenen hükümetler, göç nedeniyle oluşan toplumsal rahatsızlıktan kaçındıkları halde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, göçe karşı açık kapı politikasını göze alarak insani sorumluluktan kaçmamıştır.

Türkiye göçün en tehlikeli türü olan siyasal ve güvenlik nedeniyle ortaya çıkan büyük kitlesel göçle karşı karşıya kalmıştır. Siyasal ve güvenlik nedeniyle göç hem çok hızlı hareket etmekte hem de geri çevrilemeyecek ölçüde büyük insan nüfusunu içerdiğinden hükümetleri tedirgin eden bir sosyal problem olmasına rağmen, Türkiye kendisine yönelen 3 buçuk milyon civarındaki göçmene açık sınır politikası uygulamış, büyük bir yabancı nüfus kitlesini ülkeye kabul etmiştir. Türkiye'ye taşınan bu nüfus daha Avrupa'ya gitmeden bile göç yönetimi ve göçmen politikaları bakımından en liberal ülkelerin göçmenlere karşı yasadışı bir tutum aldıkları görülmüştür. Avrupa'nın liberal partileri bile göçmen tehdidini hissettiklerinde milliyetçi partilerle yasadışı politikalar konusunda yarıştıkları göz önüne alındığında, Türkiye'nin göçe karşı ne kadar insani bir tutum aldığı görülebilir. Türkiye cumhuriyeti hükümetlerinin AB ülkeleri siyasal ve sosyo ekonomik göçün sürüklediği büyük nüfus kitleleriyle karşılaştıklarında birçok insanın hayatını riske atan sınırdaki bekleten, sınırları tel örgülerle kapatan içeri girenlere de insani ihtiyaçlarını karşılayacak kamu hizmeti sunmaktan kaçınarak tamamen izole geçici barınma yerler gösteren ve göçmenlere sınır dışı politikalar uygulayan gelişmiş batı ülkeleri sınırlarına çektiği tel örgüler ve sıkı gözetleme politikalarıyla ülkelerine göçmenlerin gelmesini durdurma çabası içine girmeye devam etmekte ve Avrupa sınırlarına ulaşmayı başaran göçmenlerin de geri

göndermek için devletler arası anlaşmalar imzalayarak göç yönetimini sürdürmek istemektedirler. Gelişmiş batılı ülkeler göçmenleri geri çevirmek için insan haklarının ihlalini hiçe saymaktadırlar. Ancak Türkiye'ye muhtaçlık kriterinden hareketle siyasal ve sosyo ekonomik nedenlerle sürüklenen bu büyük insan hareketine karşı vicdani bir tutum alarak ve açık sınır politikası uygulayarak göz ardı edilemeyecek derecede büyük bir insani fark yaratmış ve üç buçuk milyonluk yabancı topluluğa karşı büyük kaynak ayırarak kendi vatandaşlarına tanıdığı ekonomik ve sosyo haklardan göçmenleri de yararlandırmaya çaba göstermiştir.

Batı Avrupa ve dünyanın diğer gelişmiş batılı ülkelerinde göçmen hukuku ve kurumsal göç yönetimi oldukça gelişmiş olmasına rağmen büyük kitlesel göç içinde bulunan göçmenler bu haklar dışında kalmakta daha çok yasal göçmenler bu haklardan yararlanmaktadır. Ancak Türkiye'ye büyük kitlesel göç içinde gelen çok sayıda insan yasal statüye kavuşarak eğitim hakkı, çalışma hakkı, sağlık hakkı ve seyahat hakkı bakımından Batı Avrupa ve diğer gelişmiş dünyadaki ülkelere daha fazla göçmenlere haklar verilerek kaynaklar ayrılmaktadır. Türkiye'deki göçmenlere, çocuklar ve aileler kayıt altına alındıktan sonra tıpkı Türk vatandaşları gibi eğitim görmekte ve ilköğretimden, yükseköğretime kadar engelsiz yol açılmaktadır. Suriyeli çocuklara yönelik MEB 2012 yılında Arapça müfredat ile eğitimlerini desteklemiş, Suriyeli vatandaşlar arasından çocuklara eğitim vermek isteyenlerin kişilerin öğretmenlik ve gereken şartlara uygunluğu incelenerek görevlendirilmiş, Türkçe öğrenmek isteyen Suriyeliler için tesis imkânları doğrultusunda Türkçe ve meslek eğitim kursları açılmıştır (Emin; 2016:13). Böylelikle Suriyeli çocukların eğitim ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik adımlar atılmıştır. Türk halkı göçmenleri benimseyip kendi gibi görünürken Avrupa ülkelerinde daima toplum da göçmenleri dışlayarak içselleştirmemiştir. Batılı Avrupa ülkeleri ve dünyanın diğer gelişmiş batılı ülkelerine baktığımızda ülkelere alınan çok az sayıdaki büyük kitlesel göç içinde bulunan göçmenlere bile eğitim imkânlarından yararlandırmadıkları bilinmektedir. Türkiye'de göçmenlere sadece eğitim hakkı değil, çalışma hakkında da birçok imkân sunulmuştur. Bakanlar kurulunda belirli iş kollarında ve coğrafi alanlarda çalışma izni almak için, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına başvurabilmektedirler. Çalışma izni ile birlikte göçmenler topluma entegre edilmiş olup, buldukları toplumda kendilerini ve ailelerinin hayatlarını devam ettirebilmeleri için olanak sunmaktadır (Kaya ve Eren, 2014:60). Batı Avrupa ülkeleri ve gelişmiş diğer ülkelerde eğitim hakkında kısıtlamalar olduğu gibi çalışma hakkında da kısıtlamalar göz önündedir. Batı Avrupa ülkelerinde çalışma için izni alınması gerekmektedir. Fakat bu izin üst düzey kriterlere sahip olan kişilere verilmektedir. Türkiye'de göçmenlere son derece detaylı bir sağlık hizmeti verilmekte olup bu durum hem geçici barınma merkezlerinde hem de dışında Sağlık Bakanlığı kontrolü altında yapılmaktadır. Göçmenlerin acil sağlık hizmetleri kapsamında tedavi ve ilaçlardan katılım payı almamaktadır (Kaya ve Eren, 2014:58-59). Özel durumlarda bile Türk vatandaşları gibi sağlık hizmetlerinden yararlanmaktadırlar. Türkiye'deki göçmenlerin seyahat hakkı da sağlanılmıştır. Yurt içinde il gezmeleri serbest, sadece güvenliklerini koruyabilmek ve herkesin bulunduğu illerde sabit ikamet edebilmeleri için yapılan uygulamalar bulunmaktadır. Bir göçmen bulunduğu

ilden başka bir ile seyahat etmek isterse göçmenlerin buldukları illerdeki Göç İdaresi İl Müdürlüğünden 'seyahat izin belgesi' almaları gerekmektedir. Bu belge için hiçbir ücret talep edilmemektedir. İzin belgesinde kaç günlük seyahat edecekleri ve nereye gideceklerini belirtmeleri gerekmektedir. Bu izin belgesiyle Türkiye'nin her yerini gezmektedirler. Batı Avrupa ve dünyanın gelişmiş diğer batılı ülkelerinde böyle bir hak tanınmamaktadır. Türkiye'de izin belgesiyle gezme özgürlüğü varken Avrupa Ülkelerinde başka bir ile gidildiğinde yasal kurallara aykırı denilerek ceza verilmektedir.

7.Sonuç

Göç sorunu sadece ülkesini terk eden birey ve grupları etkilemediği gibi hedef aldığı ülke vatandaşlarını da etkilemiştir. Bu durumu minimize edilebilmesi için göçmenlerin topluma entegre edilmesi gerekmektedir. Türkiye son yıllarda coğrafi ve stratejik konum nedeniyle geniş boyutta büyük kitlesel göç hareketine maruz kalmış ve birçok göçmene kapılarını açmıştır. Türkiye Cumhuriyeti büyük göç dalgalarıyla karşı karşıya kalmasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına sağladığı hakları göçmenlerden esirgemeyen bir insanı göç politikası izlemiştir. Türkiye Cumhuriyeti göçmenlere yönelik hiç bir kriter belirlememiş ve bu durumda ele aldığı temel etken muhtaçlık gibi vicdani kriter olmuştur. Açık kapı politikası ile birçok göçmeni ülkesine kabul etmiş bunun için ciddi miktarlarda kaynaklar ayırmıştır.

Batı Avrupa ve diğer gelişmiş ülkeler bu büyük kitlesel göçe karşı dışlayıcı, yasakçı ve negatif yönde bir tutum sergilemiştir. Bu ülkeler her ne kadar hukuk bakımından gelişmiş ve sağlam sistem temellerine dayansa da büyük kitlesel göçlerle karşılaştıkları durumda katı bir yasakçı politika izlemişlerdir. Göç iç politikaya alet edilemeyecek gibi ya da uluslararası ilişkilerde "ulusal çıkarlar esastır" şeklinde soğuk ve de vicdansız dış politika soğanlarına terk edilemeyecek kadar insani bir durumdur. Göç yönetiminin insani esaslar üzerine kurulamaması durumunda ortaya çıkacak insani felaketin sonucu bugünkü tahminlerin çok ötesinde olduğu muhakkaktır. Ancak uluslar arası toplum hala göçe karşı insani ve vicdani tutum almaktan çok uzak kalmakta kamuoyu eleştirisi oy kaybı tedirginliği içinde yasakçı ve dışlayıcı davranmakta ve Türkiye'yi göçmenlere karşı insan gibi davranan tek ülke konumuna iterek onu maliyeti çok yüksek değerli bir yalnızlığa itmektedir.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N.. (2002). Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa. İstanbul: İstanbul Bilge Üniversitesi Yayınları
- Akbulut, G.. (2008). Göçler ve Göç çeşitleri, www.geography.blogcu.com
- Akkaya, T.. (1979). Göç ve Değişme. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
- Akıncı, B., Nergiz, A., ve Gedik, E..(2015). Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç Ve Toplumsal Kabul, Göç Araştırmaları Dergisi(The Journal Of Migration Studies), 1 (2): 58-83

- Arslan, İ., Bozgeyik, Y., Ve Alancioğlu, E.. (2017), Göçün Ekonomik Ve Toplumsal Yansımaları: Gaziantep'teki Suriyeli Göçmenler Örneği
- Arslan, E.. (2017). Norveç nüfusunun yüzde 17'si göçmen, www.hurriyetgazatesi.com
- Arwen. (2008). Dünyadaki Göçlerin Nedenleri, <https://www.delinetciler.org>
- Aydoğanoglu, E.. (2007). Uluslararası Emek Göçü, Yasadışı Göç ve Göçmen İstihdamı, www.emekdunyasi.net
- Aksoy, Z.. (2012). Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi: 5 (20): 294-295
- Akan, Y. ve Arslan, E.. (2008). Göç Ekonomisi. Bursa: Ekin Basım Yayın
- Bakırtaş, T. Ve Kandemir, O.. (2010). Gelişmekte Olan Ülkeler ve Beyin Göçü Türkiye Örneği, Kastamonu Eğitim Dergisi, 18 (3): 963
- Başel, H.. (2007). Türkiye'de Nüfus Hareketleri ve İç Göçün Nedenleri, 1 (53): 515-542 dergipark.gov.tr/@halisbase1
- Başel, H.. (2003). Sosyal Politika Açısından İç Göçler Sivas'tan İstanbul'a Göç Örneği, 1 (56): 316-390 dergipark.gov.tr/@halisbase1
- Bayraklı, C.. (2007).Dış Göçün Sosyo- Ekonomik Etkileri: Görece Göçmen Konutları'nda (İzmir) Yaşayan Bulgaristan Göçmenler Örneği, 1-174
- Bülbül, S. Ve Köse, A.. (2010). Türkiye'de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Yöntemi İle İncelenmesi, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 39 (1): 75-94
- Bozan, İ.. (2014). Türkiye'de İç Göç Hareketleri ve Göçün Eğitim Üzerinde Etkisi: Bir Durum Çalışması, 8
- Çavuşoğlu, H.. (2006). Uluslar arası Göç Nedenleri, Tipleri, Türleri ve Göçmenler, www.balgoc.org
- Danış, D.. (2017).Nüfus Meselelerine Demografik Bir Bakış Açısı Göçler, www.acikders.org
- Demir. B.. (2012). Kanada Almanya'ya örnek oldu, www.m.dw.com.tr
- Dellal. B.. (2016). Avustralya'nın yüzde 44'ü göçmen kökenli, www.gazetevatan.com
- Demirhan, Y. ve Aslan, S.. (2015). Türkiye'nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Göç Yönetimi, 5 (9): 23-44
- Demirkan, B.. (2011). Göç ve Göç Psikolojisi, www.tavsiyeediyorum.com
- Dinçer. Z.P.. (2013). İklim Değişikliği ve Göç, www.yesilgazete.org
- Dücan, E.. (2016). Türkiye'de İç Göçün Sosyo-Ekonomik Nedenlerinin Bölgesel Analizi, Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, ADANA, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12 (2): 3-6-8-14-17

- Emniyet Genel Müdürlüğü, (2001). Dünyada ve Türkiye’de Yasadışı Göç, Emniyet Genel Müdürlüğü Yabancılar, Hudut, İltica Dairesi Başkanlığı, www.egm.gov.tr
- Eraldemir, Z.. (2013). Türkiye’de Göç Sorunu Göçlerin Sosyo- Ekonomik Yansımaları İskenderun- Dört Yol Örneği Yüksek lisan Tezi
- Elitok, S.. (2015), 21. Yüzyılda Küresel Göç Eğilimleri, www.sabanciuniv.edu.tr
- Ekonomik, Siyasi ve İnsani Açından Göç ve Mültecilik, (2015), Tüsiad, www.tusiad.org
- Emin, N.M.. (2016). Türkiye’deki Suriyeli Çocukların Eğitimi, Seta, 53: 13
- Güllüoğınar, F.. (2012). Göç Olgusunun Ekonomi- Politigi ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
- Göç alan ve Göç veren yerlerdeki oluşum, (2017). <http://cografyabilgi.blogcu.com>
- Göçlerin nedenleri ve sonuçları, (2017), www.bilgiustam.com
- Göçlerin nedenleri ve sonuçları, (2017), www.ders.net.com
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, (2015). Göç Tarihi, Göç İdaresi www.goc.gov.tr
- Gök, G.O.. (2016). Kimin Güvenliği? Uluslararası Göç-Güvelik İlişkisi ve Uluslararası Örgütlerin Rolü, www.kosbed.kocaeli.edu.tr
- Gökçağtı, M. A.. (2004). Nüfus Mübadelesi: Kayıp Bir Kuşanın Hikâyesi, İstanbul, İletişim Yayıncılık
- Gül, K.O..(2007). Doğu Türkistan Türkiye Göç İdaresi, www.goc.gov.tr
- Hoca. K.. (2015). Doğal Afetlerin Neden Olduğu Göçler, www.kadirhoca.com
- İçduygu, A.. (2015), Türkiye, Nereye Kadar Bir Göç Ülkesi, www.mirekoc.ku.edu.tr
- İltica ve Göç Mevzuatı, (2017). www.goc.gov.tr
- Kanada Göçmenlik Politikasında Adaylara Avantaj Sağlayacak Gelişmeler (2017), www.yurtdisinayerlesmek.com,
- Kanada’da Göçmenlik ,(2017). <http://www.muratkandemir25.blogspot.com>
- Kandemir. M.. (2015). Kanada ve ABD göçmenlik politikalarının karşılaştırılması, www.canadaturk.com
- Kandemir. M.. (2015). Kanada’nın değişen göçmen dokusu, www.canadaturk.com
- Kaya, İ. ve Eren, Y.E.. (2015). Türkiye’deki Suriyelilerin Hukuki Durumu, Seta, 55: 58-59-60
- Koca, M.. (2002). AB Ülkelerinde Göç, Mülteciler ve Yabancı Uyrukların İstihdamı Türk İdaresi Dergisi, www.tid.gov.tr
- Kula, U.. (2009). Kişisel Güvenlik Bağlamında Türkiye’de Göç Sorunu ve Getirdikleri, www.umut.org.tr

- Küresel Isınma, (2017), İklim Değişikliği Ve Türkiye'ye Etkileri Kocaeli su ve kanalizasyon idaresi genel müdürlüğü, www.isu.gov.tr
- Koçak, Y. ve Terzi, E.. (2012). Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri, Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3 (3): 3-19
- Mevsimlik göçlerin sebep ve sonuçları, (2017), www.arsivbelge.com
- Naz, Y.. (2015). Türkiye'nin Uluslar Arası Göç Politikası Ve Uluslar Arası Göçün Türkiye'deki Güncel Sorunları, Süleyman Demirel Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 15-19
- Park, E.. (1914). "Racialassimilation İn Secondarygroupswithparticular Reference Tothenegro"(Zenci'ye Özel Olarak Atıf Yapan İkincil Gruplarda Irksal Asimilasyon), Amerikan Sosyoloji Dergisi, 19 (5): 608
- Özer, İ.. (2004). Kentleşme Kentlileşme Ve Kentsel Değişim, Ekin Kitabevi Yayınları
- Örselli, E. ve Babahanoğlu, V.. (2016). Türkiye'nin Göç Yönetimi Ve Göçmen Politikalarının Gelişimi Kamu Politikası Analizi. 9 (43): 2065
- Salli, E..(2008). Göçlerin Mekânsal Etkileri, www.enginsalli.blogcu.com
- Şen, F. ve Koray, S.. (1993). Türkiye'den Avrupa Birliğine Göç Hareketleri, www.ata.boun.com
- Tezcan, M.. (1987). Ülkemizde Göç ve Eğitim Sorunları, (Ankara), www.dergiler.ankara.edu.tr
- Tüfekçi, S.. (2002). Kırsal Kesimlerden Büyükşehirlere Göç ve Göçün Aile Yapısında Meydana Getirdiği Değişiklikler İstanbul Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi
- Türkiye'nin Portalı, (2017). www.turkiyeninportali.com
- Tümtaş, M. S. ve Ergun, C.. (2016). Göçün Toplumsal ve Mekânsal Yapı Üzerindeki Tepkileri, 21 (4): 1352
- T.C, İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Göç Yönetimi Uyum Çalıştayı, www.goc.gov.tr
- Toksöz, G.. (2006). Uluslar arası Emek Göçü, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Ünver, C.. (2010). Türkiye'nin Göç Siyasetine İlişkin Yeni Yaklaşımlar, www.turksam.org.tr
- Yavan, A. Z.. (2015), Ekonomik, Siyasi ve İnsani Açından Göç, Görüş Dergisi Tüsiad, 88: 5-6
- Yılmaz, A.. (2014). Uluslararası Göç Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri, www.researchgate.net
- Yıldırımoglu, H..(2005). Uluslararası Emek Göçü 'Almanya Türk Emek Göçü' 8: 1

Yaylagül, C.. (2011). Göç Sorunu ve Yeni Göç Politikalarının Uygulamasında Kent Konseylerinin Birleşimi, www.academia.edu.tr

Zeus, (2013). Göç Çeşitleri Nedir, www.goçcesitleri.gov.tr

ZOİDO, P. (2013). Göçmen öğrenciler, eğitim sistemleri ile ilgili bize ne söyleyebilirler? www.pisa.meb.gov

<http://www.waitheblog.com>

www.unhcr.org

DÖVİZ KURU DEĞİŞMELERİNİN TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ TİCARETİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Harun Bal
Emrah Eray Akça
Mehmet Demiral

ÖZET

Bu çalışma, reel kur değişmelerinin etkilerine odaklanarak, Türkiye’nin Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ile olan ticaretinde dış ticaret dengesinin belirleyicilerine ilişkin yeni ampirik bulgular sunmaktadır. Genel sonuçlar, Türkiye’nin AB ile olan ticaret dengesinde yurtiçi ve yurtdışı gelir düzeylerinin, reel döviz kurunun ve ihracatın ithal içeriğinin belirleyici faktörler arasında olduğuna işaret etmektedir. Döviz kuru ayarlamalarının yetersiz olması ve bazen ters etkilerin ortaya çıkması nedeniyle, süreklilik gösteren Türkiye’nin ticaret açıklarının azaltılması için döviz kuru değişmeleri ile uyumlu bütünleşik ticaret politikası uygulamalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Döviz kuru, Ticaret dengesi, ARDL, Marshall-Lerner koşulu, J-eğrisi.

THE INFLUENCES OF EXCHANGE RATE CHANGES ON TURKEY’S TRADE WITH THE EUROPEAN UNION

ABSTRACT

This paper provides new empirical evidence on the determinants of Turkey’s trade balance in its trade with the European Union (EU) countries focusing on the impacts of the changes in the real exchangerates. Overall results indicate that the domestic and foreign income levels, exchangerates, and import contents of export are among the factors determining the Turkey’s trade balance with EU. Since the exchange rate adjustments are not seen sufficient, and sometimes they may have some adverse effects, the integrated trade policy actions consistent with the exchange rate changes are required in order to reduce the persistent trade deficits of Turkey.

Keywords: Exchange Rate, Trade Balance, ARDL, ML, J-curve.

1.Giriş

BrettonWoods sisteminin çöküşünün ardından birçok ülkenesnek (dalgalı) döviz kuru rejimine geçmesiyle birlikte,ulusal paraların yabancı ülke paraları karşısındaki değerleri (nominaldöviz kurları)döviz piyasasındaki arz ve talep koşulları tarafından belirlenmeye başlanmıştır.Bu rejimle birlikte ülkeler her ne kadar ulusal paralarının değerinin piyasa koşulları tarafından belirlenmesine müsaade etse de, bu sistem genellikle Merkez Bankaları (MB)'nın belirli sınırlar dahilinde döviz kuruna müdahalede bulunduğu yönetimli dalgalı kur rejimi şeklinde uygulanmıştır. Döviz kurlarının piyasa koşulları tarafından belirlenmesi sürecinde herhangi bir içsel ya da dışsal şok karşısında iniş ve çıkışlar sergileyen döviz kurlarının dış ticaret dengesi başta olmak üzere çeşitli makroekonomik büyüklükler üzerindeki etkileri ve bu bağlamda döviz kurunun potansiyel belirleyicileri üzerine tartışmalar yoğunlaşmıştır.Bu tartışmalar, döviz kuru değişimlerinin dış ticaret dengesi üzerine etkilerine ilişkin geniş bir ampirik literatür oluşmasına neden olmuştur.

İlgili literatüre yakından bakıldığında ihracatın yurtdışı gelir ve görelî fiyatlar (reel döviz kuru)'ın, ithalatın ise yurtiçi gelir ve görelî fiyatlar (reel döviz kuru)'ın bir fonksiyonu olarak modellendiği görülmektedir.Buna göre, reel döviz kuru (RDK)'ndaki değişimlerin dış ticaret dengesi üzerine etkilerine ilişkin teorik beklentiler, dolaylı kotasyon yöntemi çerçevesinde, RDK artışlarının (azalışlarının) ülkenin ihraç ürünlerinin fiyat rekabeti gücünü azaltması (artırması) ve ithalatın maliyetini düşürerek (yükselterek) ithalatı artırması (azaltması) dolayısıyla dış ticaret dengesini bozması (iyileştirmesi) yönündedir(Denaux ve Falks, 2013). Rekabetçi döviz kuru politikası uygulamalarına bağlı olarak dış fazlanın ve yüksek büyüme oranlarının elde edilebileceği düşüncesi, özellikle ihracata dayalı büyüme (İDB) strateji bağlamında düşük kur politikasıyla dış fazla ve yüksek büyüme oranları elde eden bazı Asya ekonomileri (Çin, Güney Kore, Malezya ve Tayland gibi) için yapılan ampirik çalışmalarda (Eichengreen, 2007; Rodrik, 2007) destek bulmuştur. Bu çalışmalarda rekabetçi döviz kurlarının özellikle sanayi sektöründe yatırımın ve ihracatın karlılığını artırarak uzun dönemde ekonominin rekabetçiliği ve genel verimlilik düzeyinde artışlara yol açtığına vurgu yapılmaktadır. Rekabetçi kurların ticaret dengesini iyileştireceği beklentisiyle ülkelerin dönem dönem başvurdukları eksik değerli kur politikası uygulamaları, iktisat literatüründe "*komşuyu zarara sokma (beggarchyneighboor)*" politikası adında bir literatürün genişlemesine yol açmıştır(Hussain ve Haque, 2014). Rekabetçi kurların ticaret dengesinde iyileşmeye yol açacağı düşüncesine karşılık, özellikle Türkiye gibi ithal ara ve yatırım mallarının üretimdeki payının yüksek olduğu ülkelerin ulusal para birimindegörülen reel değer kayıplarının, ithal girdileri pahalılaştırarak dış ticaret dengesini bozması, enflasyonu tetikleyerek tüketicilerin satın alma gücünü düşürmesi, dış borçların ulusal para karşılığını artırarak borç yükünü artırması ve ticarete konu olmayan sektörlerde gerilemeye yol açması gibi ters

etkilerin ortaya çıkabileceği ile ilgili literatürde yaygın olarak tartışılmaktadır (Gala ve Rocha, 2009; Bayar ve Tokpunar, 2013; Nicita, 2013).

Geleneksel olarak yurtiçi ve yurtdışı gelir düzeyi ile RDK'nun dış ticaret dengesinin temel belirleyicileri olması dolayısıyla dış ticaret politikalarının etkinliği büyük ölçüde ihracat ve ithalat talep fonksiyonlarının gelir ve fiyat esnekliklerinin anlamlılığına ve büyüklüğüne bağlıdır. Dış ticarete fiyat ve gelir esnekliklerinin önemi, *esneklik yaklaşımı* (elasticity approach) çerçevesinde incelenmektedir. Esneklik yaklaşımının temelinde ise Marshall-Lerner (ML) koşulu bulunmaktadır (Utkulu ve Seymen, 2004). Uluslararası iktisat teorisinde bir ülkenin ulusal parasının reel olarak değer kaybetmesinin (depreciation) dış ticaret dengesi üzerindeki uzun dönem etkileri ML koşulu tarafından tanımlanmaktadır. Uzun dönemli bir ilişki olarak analizlere konu olan ML koşulu, ihracat ve ithalatın arz esnekliklerinin sonsuz olduğu varsayımı altında, bir ülkenin ulusal parasının değerindeki bir düşüşün ticaret dengesini iyileştirebilmesi için ihracat ve ithalat talebi fiyat esneklikleri toplamının (mutlak anlamda) 1'den büyük olması gerektiğini ifade etmektedir. ML koşulu¹, bir ülkenin ulusal parasının değerindeki düşüşe bağlı olarak ortaya çıkan *pozitif miktar etkisi* ve *negatif maliyet etkisi* ile açıklanabilir. Buna göre bir ülkenin ulusal parası diğer ülke paraları karşısında değer kaybettiğinde, bir yandan ithal mallarının ulusal para cinsinden fiyatı artarken, diğer yandan da ihracat mallarının yabancı para cinsinden fiyatı azalmaktadır. Bu fiyat değişimlerinden dolayı ihracat malları miktarındaki artışa ve ithal malları miktarındaki düşüşe bağlı olarak ticaret dengesinde görülen iyileşmeler *pozitif miktar etkisi* olarak adlandırılmaktadır. Buna karşılık, fiyat değişimlerinin ihracat mallarını eskisinden daha ucuz ve ithal mallarını daha pahalı bir hale getirerek ticaret dengesini bozması ise *negatif fiyat etkisi* olarak tanımlanmaktadır (Hussain ve Haque, 2014, s. 231).

Reel kurun değer kaybetmesinin dış ticaret dengesi üzerindeki kısa dönem etkileri ise Magee (1973) tarafından geliştirilen *J-eğrisi (J-curve)* etkisi altında incelenmektedir. Bir ülkenin ulusal parasının yabancı ülkelerin paraları karşısında değer kaybetmesi karşılığında söz konusu ülkenin ticaret dengesinin öncelikle bozulacağı ve ticaret dengesindeki iyileşmelerin zaman alacağı argümanı iktisat literatüründe *J-eğrisi* etkisi olarak adlandırılmaktadır (Yazici ve Islam, 2014). *J-eğrisi* etkisi, bir ülkenin ulusal parasındaki reel değer kaybının ardından ticaret dengesinde neden iyileşme görülmediğini açıklayan ML koşuluna dayanmaktadır. Ulusal paranın reel olarak değer kaybetmesinin ardından ithalatın daha pahalı ve ihracatın daha ucuz olması, buna karşılık ihracat ve ithalat miktarlarının hemen bu değişen koşullarına uyarlanamaması (ML koşulunun gerçekleşmemesi) nedeniyle dış ticaret dengesi kısa dönemde kötüleşmektedir. Uzun dönemde ise miktar etkilerinin ortaya çıkacağı (ML koşulunun gerçekleşeceği) ve ticaret dengesinin iyileşeceği ifade edilmektedir

(Halicioğlu, 2008).1973-1980 dönemi kapsamında Yunanistan, Hindistan, Kore ve Tayland için *J-egrisi* etkisinin geçerliliğini sorgulayan Bahmani-Oskooee (1985), döviz kuru değişimlerine bağlı olarak nispi fiyatlarda görülen değişimler karşısında tüketici ve üretici davranışlarının bu değişimlere uyarlanmasının zaman aldığı ve dört ülke örneğinde de *J-egrisi* etkisinin geçerli olduğu sonucuna varmıştır.

Türkiye'nin dış ticaret dengesinde görülen gelişmelerde Avrupa Birliği (AB) ülkeleriyle yapılan ticaretin seyri büyük önem taşımaktadır. AB ülkeleri her ne kadar Türkiye'nin en önemli ticaret ortakları olmayı sürdürse de, Türkiye ve AB arasında imzalanan Gümrük Birliği (GB) anlaşması sonrasında Türkiye'nin dış ticaretinde AB'nin göreceli payının giderek azaldığı (1995'te AB'nin toplam ihracat ve ithalattaki payı sırasıyla %57,4 ve %50,5 iken, 2016'da bu oranlar yaklaşık %48 ve %40 olarak gerçekleşmiştir) gözlenmektedir. Bu istatistikler, pek çok analizin yanı sıra GB sonrası dönemde RDK'nun Türkiye'nin AB ülkeleriyle olan ticaret dengesine ne yönde ve ne derece etkide bulunduğu sorusunun ampirik olarak araştırılması ihtiyacını doğurmaktadır. Bu motivasyondan hareketle, RDK değişmelerinin kısa ve uzun dönem etkilerine odaklanarak, Türkiye'nin AB ülkeleri ile olan ticaretinin belirleyicilerinin incelendiği bu çalışmanın geri kalan kısımları şu şekilde organize edilmiştir: Türkiye'deki dış ticaret gelişmelerinin değerlendirildiği ikinci bölümün ardından, üçüncü bölümde Türkiye özelinde bir ampirik literatür özeti sunulmaktadır. Veri seti, yöntem ve bulguların yer aldığı dördüncü bölümün ardından çalışmamız sonuç ve değerlendirmelerin aktarıldığı beşinci bölümle tamamlanmaktadır.

2. Türkiye'deki Dış Ticaret Gelişmelerine Genel Bir Bakış

Türkiye'de 24 Ocak 1980 kararları ile ithal ikameci sanayileşme stratejisinden İDB stratejisine geçiş yapılmıştır. IMF destekli istikrar ve yapısal uyum programlarını içeren 24 Ocak 1980 kararları temel olarak büyüme oranını artırmak, ekonominin döviz üretme kapasitesini artırmak, enflasyonu önlemek, dış finansman açığını kapatmak ve mal ve sermaye piyasalarında daha dışa dönük ihracata yönelik bir iktisadi yapı oluşturmak amacıyla alınan kararlardan oluşmaktadır (Kızılca, 2006). 1980'li yılların başından itibaren Türkiye, İDB stratejisi bağlamında AB ile ticaretinde ticareti kısıtlayıcı önlemleri büyük ölçüde azaltmıştır. 1996'da fiilen yürürlüğe giren GB anlaşması ile de tarımsal ürünler dışında Türkiye ve AB ülkeleri arasındaki gümrük tarifeleri, miktar kısıtlamaları ve ticareti kısıtlayıcı diğer önlemler kaldırılmış ve Türkiye, üçüncü ülkelere yaptığı ithalatta AB'nin ortak gümrük tarifelerini uygulamaya başlamıştır. GB anlaşmasıyla özellikle Türkiye-AB ticaretinde teknik engellerin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Türkiye, standartlaştırma ve akreditasyon gibi parametreler bakımından AB'nin ortak müktesebatını benimsemeyi kabul etmiş; fikri ve sanayi mülkiyet hakları, rekabet kuralları, devlet yardımı ve idari işbirliği gibi ekonomik çevreyle ilgili kural ve düzenlemeleri de AB ile uyumlaştırmayı planlamıştır (Antonucci ve Manocchi, 2006; Ne yaptı vd., 2007).

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde izlenen ticaret politikalarının toplam mal ve hizmet ihracatını önemli ölçüde artırdığı gözükmektedir. 1980-1990 dönemde toplam mal ve hizmet ihracatı yıllık ortalama % 17.2 artarken, imalat sanayi ihracatı yıllık ortalama % 26.2 artmıştır. Türkiye ihracatı büyüme oranının dünya ihracatı büyüme oranından daha hızlı olduğu bu dönemde Türkiye, dünya ihracatı içerisindeki payını da artırmıştır. İhracat 1980’deki 2,9 milyar dolar seviyesinden 1990’da 13,4 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Bu dönemde ihraç ürünlerinin bileşimi de imalat sanayi ürünleri lehine değişmiştir. İhracat artışının başlıca tetikleyicisi olan imalat sanayi sektöründe özellikle tekstil, giyim ve demir-çelik endüstrileri önemli rol oynamışlardır. 1980’lerden sonra ihracatta yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra ithalatta da önemli değişiklikler gözlenmiştir. Nominal tarife oranlarının önemli ölçüde azaltılması, miktar kısıtlamalarının kaldırılması ve ithalat üzerindeki bürokratik kontrollerin gevşetilmesi uygulamaları ithalatta artışı beraberinde getirmiştir (Utkulu ve Seymen, 2004).

1980’de yaklaşık 3 milyar dolar olan Türkiye ihracatının değeri, 2016 yılında yaklaşık 142 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde ithalat yaklaşık 8 milyar dolardan 198 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. İthalatın ihracattan daha fazla büyüdüğü bu dönemde, dış ticaret açığı da 1980’deki 5 milyar dolar değerinden 2016’da yaklaşık 57 milyar dolar değerine ulaşmıştır. Toplam mal ve hizmet ihracatının gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH)’ya oranı 1980’deki % 4.1 seviyesinden 2016’da yaklaşık % 20 seviyesine yükselmiş, ihracatın ithalatı karşılama oranı da aynı dönemde yaklaşık % 37’den % 70 seviyesine çıkmıştır. Türkiye ihracat ve ithalatındaki en hızlı artışlar 2001-2008 döneminde(2001-2008 döneminde ortalama yıllık ihracat ve ithalat sırasıyla % 40 ve % 48 büyümüştür) gerçekleşmiştir. 2001’de Türkiye’nin AB için adaylığının resmi olarak kabul edilişi bu gelişim trendinde önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte geçmiş dönemlerde Avrupa piyasalarına yoğunlaşan Türkiye ihracatının son dönemlerde Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkelerinde yoğunlaşma eğiliminde olduğu dikkat çekici bir diğer noktadır. 1980’de Türkiye toplam mal ve hizmet ihracatının yaklaşık % 55’i Avrupa bölgesine yapılırken, bu oran 2015 yılında 10 puanlık azalmayla yaklaşık % 45 düzeyine gerilemiştir. Aynı dönemde MENA ülkelerine yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı yaklaşık olarak % 10’dan % 20 seviyesine yükselmiştir.

Türkiye ihracatına sektörel düzeyde bakıldığında ise tarım sektörünün son otuz yılda çeşitli reformlar ve yatırım programları vasıtasıyla yeni ve daha verimli olan endüstrilerin gelişimi lehine değiştiği görülmektedir. 2000’li yıllarla birlikte hız kazanan bu değişim hareketi, sürekli büyüyen bir sanayi sektörünün yanı sıra hizmet sektöründe canlanmayı beraberinde getirmiştir. Türkiye ihracat yapısının değişimi istatistiki verilerde açıkça kendini göstermektedir. 1980’de Türkiye ihracatının yaklaşık % 60’ını tarımsal ürünler oluştururken, bu oran 2015 yılında yaklaşık % 0.4 seviyesine gerilemiştir. TÜİK istatistiklerine göre 2015 yılında Türkiye toplam mal ihracatının % 12.1’ini

gıda, % 0.4'ünü tarımsal hammaddeler, % 3.1'ini akaryakıt, % 4'ünü maden ve metaller ve % 78.8'ini imalat sanayi ürünleri oluşturmaktadır. Yine toplam hizmet ihracatının % 31.4'ü ulaştırma hizmetleri, % 57.8'i seyahat hizmetleri, % 3.7'si sigortacılık ve finans ve % 7.1'i de bilgisayar bilgi iletişim ve diğer hizmetlerden oluşmaktadır. Türkiye toplam mal ithalatının % 5.3'ünü gıda, % 2.4'ünü tarımsal hammaddeler, % 7.1'ini akaryakıt, % 6.3'ünü maden ve metaller ve % 66.6'sını imalat sanayi ürünleri oluşturmaktadır. Yine toplam hizmet ithalatının % 40'ını ulaştırma hizmetleri, % 25.8'i seyahat hizmetleri, % 15.7'si sigortacılık ve finans ve % 18.5'i de bilgisayar bilgi iletişim ve diğer hizmetlerden oluşmaktadır.

Türkiye'nin dış ticaret gelişmelerinde AB ülkeleri her zaman önemli bir rol oynamışlardır. 1967-2001 dönemi kapsamında Türkiye ve AB ülkeleri arasında 'özel' bir ticaret ilişkisi olup olmadığını çekim (gravity) modelini kullanarak inceleyen Antonucci ve Manzocchi (2006), çekim modelinin Türkiye ve AB ülkeleri arasındaki ticaret ilişkilerine çok uygun olduğunu ve iki taraf arasında 'özel' bir ticaret ilişkisi bulunduğunu belirtmişlerdir. Tablo 1'de 1960'dan itibaren beşer yıllık aralarla Türkiye'nin toplam dünya ve AB ile olan dış ticaretinin gelişim seyri gösterilmektedir.

Tablo 1. Türkiye'nin Toplam Dünya ve AB ile Olan Dış Ticaret Göstergeleri

Yıllar	Toplam Ticaret (milyar \$)			Türkiye'nin AB ile Ticareti (milyar \$)			Türkiye'nin Dış Ticaretinde AB'nin Payı (%)	
	İhracat	İthalat	İhr/İth (%)	İhracat	İthalat	İhr/İth (%)	İhracat	İthalat
1960	320	468	68,5	179	263	68.1	55.9	56.2
1965	463	571	81,1	263	275	95.6	56.8	48.2
1970	588	947	62,1	342	481	71.1	58.2	50.8
1975	1,401	4,738	29.6	740	2,626	28.2	52.8	55.4
1980	2,913	7,667	36.8	1,595	3,079	51.8	54.7	40.2
1985	7,957	11,274	70.2	3,560	4,455	79.9	44.7	39.5
1990	13,384	23,147	58.1	7,596	10,492	72.4	56.7	45.3
1995	21,649	35,763	60.5	12,435	18,048	68.9	57.4	50.5
2000	27,774	54,502	50.9	15,688	28,552	54.9	56.4	52.4
2005	73,476	116,774	62.9	48,144	59,398	81.1	56.3	42.6
2010	113,883	185,544	61.4	52,938	72,457	73.1	46.4	39.1
2015	143,838	207,235	69.4	64,005	78,685	81.3	44.4	37.9
2016	142,529	198,618	71,76	68,343	77,501	88,18	48,0	39,0

Not: Veriler TÜİK ve IMF-IFS veri tabanları kullanılarak tarafımızca derlenmiştir.

2016'da Türkiye'nin toplam mal ve hizmet ihracatı (yaklaşık 143 milyar dolar)'nın %48'i AB ülkelerine yapılırken, toplam mal ve hizmet ithalatının (yaklaşık 199 milyar dolar) da % 39'u AB ülkelerinden yapılmaktadır. Aynı yılda Türkiye, AB ile ticaretinde yaklaşık 9 milyar dolar dış

açık vermektedir. 2016 yılı itibariyle en fazla ihracatın yapıldığı ilk 10 ülkeye bakıldığında bu ülkelerden 6'sının (Almanya, İngiltere, İtalya, Fransa, İspanya ve Hollanda) AB ülkesi olduğu görülmektedir. 2016'da yaklaşık 14 milyar dolar ihracatın yapıldığı Almanya Türkiye'nin ihracatında sürekli olarak ilk sırayı almıştır. 2016 yılı itibariyle en fazla ithalatın yapıldığı ilk 10 ülkeye bakıldığında ise bu ülkelerden 5'inin (Almanya, İtalya, Fransa, İspanya ve İngiltere) AB ülkesi olduğu görülmektedir (TÜİK, 2017).

3.Literatür Özeti

Döviz kuru değişimlerinin dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerine ilişkin geniş bir literatür mevcuttur. Çeşitli ülke örnekleri için farklı model ve ekonometrik yöntemlerin kullanıldığı bu çalışmaların bir kısmında toplam ticaret verileri kullanılırken, bazı çalışmalarda ikili ticaret dengesi düzeyinde ve endüstri ya da ürün grubu bazında incelemeler yapılmaktadır. Çalışmanın bu kısmında döviz kuru değişimlerinin dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerine ilişkin Türkiye özelinde yapılmış ampirik çalışmalardan bir literatür özeti sunulmaktadır.

1990M1-2000M12 dönemi için Türkiye'nin ABD, Almanya, Fransa ve İtalya'ya olan ihracatında döviz kuru oynaklıklarının etkisini çok değişkenli hata düzeltme modeli bağlamında inceleyen Vergil (2002), ABD, Almanya ve Fransa örneklerinde döviz kuru oynaklığı ve reel ihracat arasında uzun dönemli ve negatif yönlü ilişki saptamıştır. Yazar ayrıca döviz kuru oynaklığının Almanya'ya olan ticaret üzerinde kısa dönemli negatif etkilerini de tespit etmiştir. 1963-2012 dönemi kapsamında Türkiye'nin AB ile olan ihracat ve ithalat talep fonksiyonlarını, yapısal kırılmalar, ürün çeşitliliği, ürün yeniliği ve ekonomik birleşme gibi bir takım faktörleri de dikkate alarak eş-bütünleşme ve nedensellik analizleriyle inceleyen Utkulu ve Seymen (2004)'nin bulgularını şu şekilde özetleyebiliriz: İhracat ve ithalat modellerinde istatistiki olarak anlamlı bir uzun dönem ilişki bulunmuştur. Yapısal kırılmalar ve AB ile ekonomik birleşme hareketleri modele dahil edildiğinde Türkiye'nin ihracat talep fonksiyonunun fiyat ve gelir esnekliklerinde anlamlı bir düşüş görülmektedir. İthalat talep fonksiyonunda ise modele yapısal kırılmalar ve ithalat kapasitesi dahil edildiğinde gelir esnekliği değişmezken, fiyat esnekliğinde anlamlı bir düşüş söz konusudur. İthalat talep fonksiyonunun gelir esnekliği oldukça yüksek tahmin edilirken, ihracat talep fonksiyonunun gelir esnekliği nispeten daha düşüktür. Ayrıca ML koşulunun (-1,34) geçerli olduğu tespit edilmiştir. Çalışmadan elde edilen genel sonuçlar, Türkiye ihracatının AB pazarlarında başarılı olabilmesi için 1980'ler ve 1990'lı yıllardaki kur değişimlerinin tek başına yeterli olamayacağını göstermektedir.

Türkiye'nin Almanya ile olan ihracat ve ithalat talep fonksiyonlarını GB öncesi ve sonrası dönemleri ayrıştırarak Engle-Granger ve Johansen eş-bütünleşme teknikleriyle inceleyen Doğanlar vd. (2006), ihracat ve ithalat talep fonksiyonlarında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını ortaya koymuşlardır.

İhracat ve ithalatın fiyat esnekliklerinin GB sonrası dönemde azaldığını belirten yazarlar, ihracat talebinin gelir esnekliğinde önemli bir değişikliğin olmadığı, buna karşın ithalat talebinin gelir esnekliğinin azaldığı bulgusunu paylaşmışlardır. Yazarlar, ihracat ve ithalatın fiyat esnekliklerindeki azalmayı, kur değişmelerinin Almanya ile olan ticaret dengesi üzerindeki etkisinin GB sonrası dönemde azaldığı şeklinde yorumlamışlardır. Türkiye ve AB arasında imzalanan GB anlaşmasının Türkiye'nin toplam ticaret dengesi üzerindeki etkilerini 1980-2001 dönemi kapsamında inceleyen Neyaptı vd. (2007), GB'nin Türkiye'nin ticaret hacmini önemli derecede artırdığı sonucuna varmışlardır. Türkiye için ihracat ve ithalat modellerini tahmin eden yazarlar, ihracatın ve ithalatın gelir esnekliklerinin beklenildiği gibi pozitif, ihracatın fiyat esnekliğinin negatif ve ithalatın fiyat esnekliğinin pozitif olduğu bulgusunu paylaşmışlardır. 1985-2005 dönemi çeyrek yıllık verileriyle Türkiye ve 13 temel ticaret ortağı arasındaki ikili ticaret dengesinde J-eğrisi etkisini sınır testi yaklaşımıyla inceleyen Halicioğlu (2008)'nin bulguları, J-eğrisi etkisinin hiçbir ülke örneğinde geçerli olmadığı yönündedir. Yazar ayrıca TL'de yaşanan reel değer kayıplarının ABD ve Birleşik Krallık ile olan ticaret dengesinde uzun dönemde pozitif katkıları olduğu ve ML koşulunun sağlandığı bulgusunu paylaşmıştır.

Döviz kuru dalgalanmalarının Türkiye'deki 21 ihracat sektörü üzerindeki etkilerini 1996-2008 dönemi aylık verileriyle analiz eden Dincer ve Kandil (2011), TL'nin değerindeki önceden tahmin edilen reel artışların birçok sektörde ihracat büyümesini engellediği bulgusuna ulaşmışlardır. Döviz kurundaki öngörülme dalgaların sektörel ihracat büyümesi üzerindeki etkileri ise asimetrik bir özellik göstermektedir. Buna göre TL'deki reel değerlenmenin zamanla ihracat büyümesini kısıtladığı görülürken, TL'nin reel olarak değer kaybetmesinin ihracat büyümesini hızlandırmadaki etkisi zamanla kaybolmaktadır. Yazarlar ayrıca 2003'den önceki döviz kuru dalgalanmalarının ihracat büyümesi üzerinde net pozitif etkisi olduğu, buna karşın 2002 sonrası bu etkinin negatife dönüştüğü sonucuna ulaşmışlardır. 2002-2012 dönemi kapsamında Türkiye'nin Almanya ile olan ticaret gelişmelerinde döviz kuru değişimlerinin etkilerini eş-bütünleşme ve nedensellik analizleriyle sorgulayan Bal ve Demiral (2012), reel Euro kurundaki bir yükselişin ticaret dengesini kısa dönemde (uzun dönemde) kötüleştirdiğini (iyileştirdiğini), kur düşüşünde ise tersi etkilerin varlığını saptamışlardır. Bu durum ML koşulunun sadece uzun dönemde sağlandığının ve J-eğrisi etkisinin geçerli olduğunun bir göstergesidir. Yazarlar buna ilaveten Türkiye'nin gelir düzeyinde yaşanan artışların (azalışların) Almanya ile olan ticaret dengesini kötüleştirdiği (iyileştirdiği), Almanya'nın gelir düzeyinde yaşanan artışların (azalışların) ise ticaret dengesini iyileştirdiği (kötüleştirdiği) sonucuna ulaşmışlardır. Nedensellik analiz bulguları ise reel euro kuru ve yurtiçi gelir değişmelerinin ticaret dengesinin bir Granger nedenseli olduğunu göstermektedir.

1988Q1-2011Q3 dönemi kapsamında Türkiye'nin AB'deki 5 temel ticaret ortaklarıyla olan ikili ticaret akımlarında döviz kuru dalgalanmalarının etkisini en küçük kareler yöntemiyle analiz eden Denaux ve Falks (2013), döviz kuru dalgalanmalarının Türkiye'nin ithalat talebi üzerinde anlamlı bir etkisinin

olmadığı bulgusuna ulaşmışlardır. Türkiye'nin ithalat talebinin başlıca belirleyicisi olarak yurtiçi gelir ve TL'deki değerlenmeye işaret eden yazarlar, 2008 krizinin ve Avrupa borç krizinin de ithalat üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Türkiye ve AB (15) ülkeleri arasındaki ikili ticaret dengesinde döviz kuru değişimlerinin etkilerini sınır testi yaklaşımını kullanarak 1982Q1-2001Q4 dönemi çeyrek yıllık verileriyle analiz eden Yazıcı ve İslam (2014), TL'nin reel olarak değer kaybetmesinin kısa dönem etkileri bağlamında J-eğrisi etkisinin geçerli olmadığını ortaya koymuşlardır. Uzun dönemli etkilere bakıldığında ise TL'nin değerindeki düşüş, Türkiye'nin Avusturya, Fransa, Danimarka, İrlanda, İtalya, İsveç ve Birleşik Krallık'a olan ihracatını pozitif olarak etkilerken, diğer AB ülkeleri üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Yazarlar, Türkiye'nin AB (15) ile olan ikili ticaret gelişmelerinde reel döviz kuru değişimlerinden ziyade, yurtiçi ve yurtdışı gelir düzeylerinin belirleyici faktörler olduğunu ifade etmişlerdir. 1995-2012 dönemi için Türkiye'nin ihracat performansı ve RDK değişimleri arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkileri sınır testi yaklaşımıyla inceleyen Balçılar vd. (2014)'nin bulguları özetle şu şekildedir: Döviz kuru oynaklığının ihracat performansı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmazken, RDK değişimlerinin ihracat üzerindeki etkisi kısa dönemde pozitif, uzun dönemde ise negatif yöndedir. Dolayısıyla TL'nin reel olarak değer kazanması uzun dönemde ihracatı olumlu yönde etkilemektedir. Bu sonuç, ihracatın ithal girdi içeriğinin yüksek olmasıyla örtüşmektedir. Verimlilik düzeyinde yaşanan artışlar hem kısa hem de uzun dönemde Türkiye'nin ihracat performansını artırmaktadır. Yine reel ücret artışlarıyla ihracat performansı arasında ters yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Türkiye'nin ihracat performansının en önemli belirleyicisinin yurtdışı gelir düzeyinin uyardığı dış talep gelişmeleri olduğu çalışmadan elde edilen bir diğer bulgudur.

İlgili ampirik literatür, döviz kuru değişimlerinin Türkiye'nin AB ülkeleri olan ticaret dengesi üzerine etkilerine ilişkin farklı sonuçlar vermektedir. Sonuçlardaki farklılıklar, çalışılan zaman aralığından kaynaklanabileceği gibi, kullanılan ekonometrik yöntemler de farklı sonuçlara yol açabilmektedir. Mevcut çalışmada RDK değişimlerinin Türkiye'nin AB ülkeleri ile olan ticaret dengesi üzerine kısa ve uzun dönemli etkilerine odaklanılarak, ticaret dengesinin belirleyicileri sorgulanmaktadır. Bu kapsamda çalışmamız bulguları, J-eğrisi etkisinin geçerli olup olmadığına dair kanıt sağlarken, dolaylı olarak ML koşulunun sağlanıp sağlanmadığıyla ilgili de veri ortaya koyacaktır.

4. Veri Seti, Yöntem ve Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde RDK değişimlerinin etkilerine odaklanarak, Türkiye'nin AB ülkeleri ile olan ticaretinde dış ticaret dengesinin belirleyicileri analiz edilmektedir. Bu bağlamda, Türkiye ve AB (28)'ne ait 1997M1-2016M12 dönemi (T=240) aylık verileri kullanılarak Türkiye'nin AB ülkeleri ile olan ihracat ve ithalat talep fonksiyonları tahmin edilmektedir. Çalışma dönemi

olarak Türkiye ve AB arasında imzalanan GB anlaşmasının fiilen yürürlüğe girdiği 1996 sonrası dönem dikkate alınmıştır. Aylık zaman serileri ile çalışmak için yurtiçi ve yurtdışı gelir değişkenlerini temsilen yurtiçi ve yurtdışı toplam sanayi üretimi endeksi değişkenleri kullanılmıştır. Yapılan çalışmalarda bu iki değişkenin sıklıkla birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir (bkz. Vergil, 2002; Halicioğlu, 2008; Bal ve Demiral, 2012). Çalışmada kullanılan veriler ile açıklamalarına ve veri kaynaklarına ilişkin bilgiler Tablo 2’de özetlenmiştir. Analizde kullanılan tüm değişkenler mevsimsel etkilerden arındırılmış ve serileri olası değişen varyans ve kısmen de otokorelasyona karşı koruyabilmek için tüm değişkenlerinin doğal logaritmik dönüşümü yapılarak analize dahil edilmiştir.

Tablo 2. Kullanılan Değişkenler, Açıklamaları ve Veri Kaynakları

Değişkenler	Sembol	Açıklama	Kaynak
<i>İhracat</i>	EXP	AB ülkelerine toplam mal ve hizmet ihracatı	IMF-IFS, 2017
<i>İthalat</i>	IMP	AB ülkelerinden toplam mal ve hizmet ithalatı	
<i>Yurtiçi Sanayi Üretimi</i>	Yd	Toplam sanayi üretimi endeksi, 2010=100	
<i>Yurtdışı Sanayi Üretimi</i>	Yf	AB ülkelerinin ortalama toplam sanayi üretimi endeksi, 2010=100	
<i>Reel Efektif Döviz Kuru</i>	REER	İmalat sanayi tüketici fiyatları bazlı, 2010=1	FRED, 2017

Türkiye ve AB arasındaki ticaret dengesinin belirleyicilerine ilişkin tahmin edilecek ihracat ve ithalat talep fonksiyonları sırasıyla şu şekildedir:

$$EXP = f(Y_f, REER) \quad (1)$$

$$IMP = f(Y_d, REER) \quad (2)$$

Denklem 1’de yer alan EXP Türkiye’nin AB ülkelerine toplam mal ve hizmet ihracatını, Y_f yurtiçi geliri temsilen modele dahil edilen yurtiçi sanayi üretim endeksini ifade etmektedir. Denklem 2’de yer alan IMP Türkiye’nin AB ülkelerinden toplam mal ve hizmet ithalatını, Y_d yurtdışı geliri temsilen AB ülkelerinin ortalama sanayi üretim endeksini göstermektedir. Denklem 1 ve 2’de yer alan REER değişkeni ise göreceli fiyatların bir göstergesi olarak reel efektif döviz kurunu simgelemektedir. REER’in tanımlanmasında Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB)’nin hesaplama yöntemi dikkate

alınmıştır. Buna göre TCMB'nin REER hesaplanmasında, nominal döviz kuru, Türkiye'nin ticaret partnerlerinin payları ile ağırlıklandırılmış fiyat seviyesi farklarından geometrik ortalama yöntemiyle arındırılmaktadır (Bayar ve Tokpunar, 2013). Bu ifade şu şekilde gösterilebilir:

$$REER = \prod_{i=1}^N \left[\frac{P_{TR}}{P_i * e_{i,TR}} \right]^{w_i} \quad (3)$$

Denklem 3'te yer alan P_{TR} Türkiye'nin tüketici fiyat endeksini, P_i i ülkesinin tüketici fiyat endeksini, N ülke sayısını, $e_{i,TR}$ i ülkesi parasının TL cinsinden karşılığını, w_i i ülkesinin Türkiye'nin dış ticaretindeki ağırlığını göstermektedir. Bu tanımlamaya göre REER artışıyla TL'nin değerlenmesi aynı anlama gelmektedir. Dolayısıyla REER'deki bir artış, TL'nin reel olarak değer kazandığı şeklinde yorumlanmaktadır. Buradan hareketle çalışmada tahmin edilecek regresyon modelleri sırasıyla şu şekildedir:

$$EXP_t = \alpha_0 + \beta_1 Y_{f_t} + \beta_2 REER_t + u_t \quad (4)$$

$$IMP_t = \mu_0 + \beta_3 Y_{d_t} + \beta_4 REER_t + \varepsilon_t \quad (5)$$

Denklem 4 ve 5'te yer alan t yılı, α_0 ve μ_0 sabit terimleri ve u_t ile ε_t hata terimlerini göstermektedir. Teorik beklentilere göre Y_d ve Y_f 'nin her ikisinin de ihracat ve ithalatı artırması ($\beta_1, \beta_3 > 0$), beklenmektedir. Yurtiçi gelir düzeyindeki artışın (düşüşün) ithalat talebini artırması (düşürmesi) dolayısıyla ticaret dengesini bozucu (iyileştirici), yurtdışı gelir düzeyindeki artışın (düşüşün) ihracat talebini artırması (düşürmesi) dolayısıyla ticaret dengesini iyileştirici (bozucu) etkileri olasıdır. Bununla birlikte yurtiçi gelir düzeyindeki artışların ithal ikamesi malların üretimindeki artıştan kaynaklanması durumunda, yurtiçi gelir artışlarının ticaret dengesini iyileştirici etkide bulunması beklenmektedir. Aynı şekilde yurtdışı gelir düzeyindeki artışlar da ithal ikamesi malların üretimindeki artışlardan kaynaklı ise yurtdışı gelir artışlarının ticaret dengesini bozucu etkileri muhtemeldir. Dolayısıyla yurtiçi ve yurtdışı gelir düzeylerindeki değişimlerin ticaret dengesi üzerindeki etkileri, üretim artışlarının gerçekleştiği sektörler göre farklılık gösterebilmektedir (Yazici ve Islam, 2014).

REER değişkeninin hesaplanışında dolaylı kotasyon yöntemi takip edilmiştir. Buna göre REER'deki bir artış ulusal para biriminin reel değerlenmesi olarak yorumlanırken, REER'deki bir düşüş de ulusal para biriminin reel olarak değer kaybetmesi şeklinde yorumlanmaktadır. Ulusal paranın değerindeki bir artışın net ihracatı azaltması ve ithal girdilerin maliyetini düşürerek ithalatı artırması beklenmektedir (Dincer ve Kandil, 2011). Dolayısıyla teorik beklentilere göre denklem 4'ün tahmini sonucunda REER'in beklenen işareti negatif ($\beta_2 < 0$) iken, denklem 5'in tahmini sonucunda

REER'in beklenen işareti pozitif ($\beta_4 > 0$)'dir. Bununla birlikte REER'deki değişimlerin net ihracat üzerindeki etkileri fiyat esneklik değerlerine bağlı olarak ülkeler ve sektörler arasında farklılık göstermektedir.

Denklem 4 ve 5'te belirtilen ekonometrik modellerin tahmin edilmesinden önce modelde yer alan tüm serilere ilişkin Augmented Dickey-Fuller (ADF) durağanlık testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Birim Kök Testleri

	ADF			
	Düzeyde		1. Fark	
Değ.	Test ist.	p	Test ist.	p
EXP	-1,534[3]	0,514	-9,482[2]*	0,000
IMP	-1,347[3]	0,607	-8,687[2]*	0,000
Y _d	-0,721[1]	0,838	-20,09[0]*	0,000
Y _f	-2,523[3]	0,111	-8,092[2]*	0,000
REER	-3,206[1]**	0,021	-	-

Not: **, * sırasıyla istatistiklerin % 1 ve % 5 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 3'te gösterilen sonuçlar, seviyede durağan olan REER dışında modelde yer alan diğer değişkenlerin seviyede birim kök içerdiğine işaret etmektedir. Değişkenlerin birinci farklarının alınması durumunda ise tüm serilerin durağan hale geldikleri görülmüştür. İncelenen her iki model ile ilgili olarak otokorelasyon ve değişen varyans sorunu olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 4. Otokorelasyon ve Değişen Varyans Testleri

		F Testi	F Olasılık (p)	Obs*R ²	Olasılık (X ²)
İhracat Modeli	Otokorelasyon	1,327	0,205	16,202	0,182
	Değişen Varyans	0,801	0,587	5,663	0,579
İthalat Modeli	Otokorelasyon	1,089	0,371	9,153	0,329
	Değişen Varyans	0,878	0,562	9,762	0,552

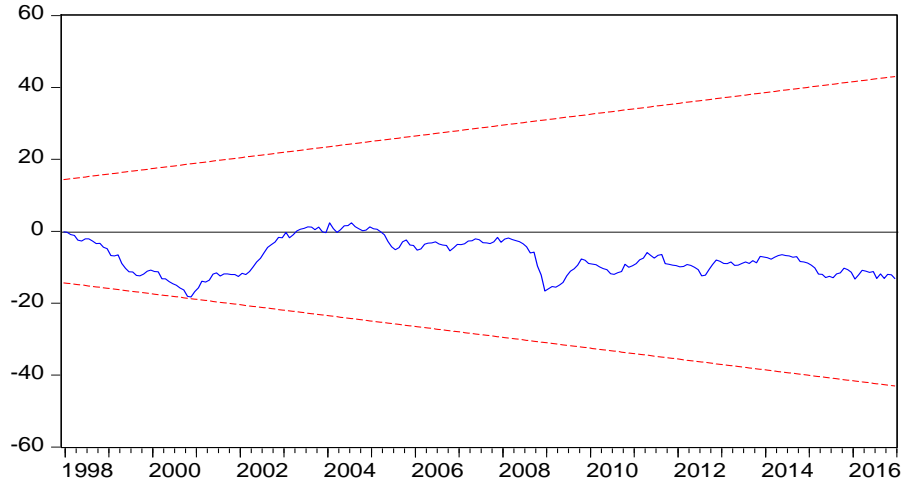
Çalışma dönemi kapsamında her iki modelle ilgili yapısal değişikliklerin varlığının sorgulanması için Chow testi ve kümülatif ardışık kalıntılar toplamı (CUSUM) testi uygulanmıştır. Chow testi sonuçları Tablo 5'te, CUSUM testi sonuçları ise Şekil 1 ve 2'de sunulmuştur. Chow testi öngörülen yapısal

değişiklik yıllarını test ederken, CUSUM testi çalışılan tüm dönemi ele almakta ve yapısal değişiklik yıllarını tespit etmektedir. Chow testinde Türkiye'nin 1999 Marmara depremi ile 2001 ekonomik krizi ve 2008 küresel finansal krizi dikkate alınmış ve her üç dönemde yaşanan olayların da ihracat ve ithalat modelleri üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilmemiştir. Aynı şekilde CUSUM testi sonuçları da çalışılan dönem kapsamında bir yapısal kırılmaya işaret etmemektedir. Türkiye için ihracat ve ithalat modellerini tahmin eden birçok çalışmada (Neyaptı vd., 2007; Denaux ve Falks, 2013) bu kriz yıllarının anlamlı bir etkisi bulunamamıştır.

Tablo 5.Yapısal Kırılmalar İçin Chow Testi

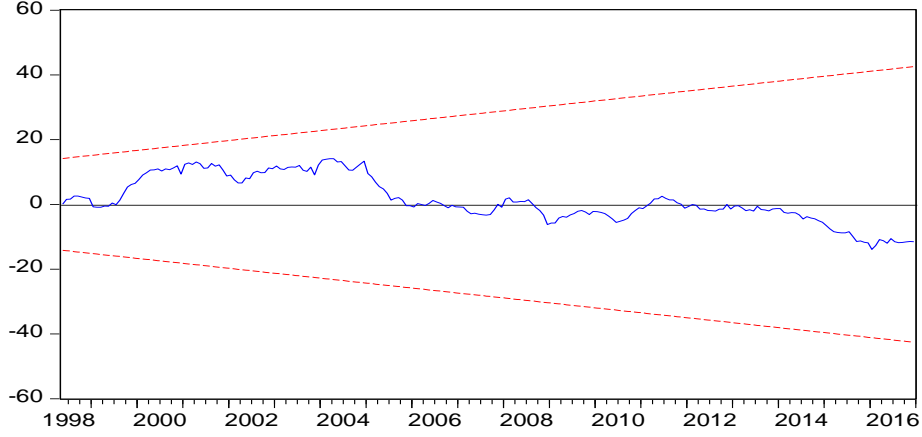
	Dönemler	F Testi	F Olasılık (p)	Wald Testi	Wald-Olasılık (X ²)
İhracat Modeli	1999	1,125	0,339	3,375	0,337
	2001	2,493	0,061	7,478	0,056
	2008	0,883	0,451	2,648	0,449
İthalat Modeli	1999	1,047	0,372	3,143	0,371
	2001	1,405	0,242	4,217	0,239
	2008	0,643	0,588	1,929	0,587

Şekil 1. Yapısal Kırılmalar İçin İhracat Modeli CUSUM Testi



Not: Düz çizgiler % 5 anlamlılık düzeyinde alt ve üst güven sınırları göstermektedir.

Şekil 2. Yapısal Kırılmalar İçin İthalat Modeli CUSUM Testi



Not: Düz çizgiler % 5 anlamlılık düzeyinde alt ve üst güven sınırları göstermektedir.

Farklı düzeyde durağan olduğu sonucuna varılan değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisi, yeni bir eş bütünleşme yöntemi olarak Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen gecikmesi dağıtılmış kendinden bağımlı sınır testi yaklaşımı (ARDL) prosedürü izlenerek analiz edilmiştir. ARDL tekniği diğer eş bütünleşme teknikleriyle karşılaştırıldığında bazı üstünlüklere sahiptir (Halıcıoğlu, 2004): İlk olarak, uzun dönem parametre katsayılarının tahmininde Engle-Granger yönteminde karşılaşılan zayıf test gücü ve içsellik problemi bu yöntemde ortadan kalkmaktadır. İkinci olarak kısa ve uzun dönem parametre katsayıları eş zamanlı olarak tahmin edilmektedir. Üçüncü olarak ARDL tekniğinde, modelde yer alan tüm değişkenlerin aynı dereceden entegre olmasığı bir sınırlama bulunmamaktadır. Bu durum, diğer eş-bütünleşme tekniklerinde karşılaşılan önemli bir kısıtı ortadan kaldırmaktadır. Bununla birlikte bu analiz tekniğinin serilerin aynı dereceden entegre olması gibi bir zorunluluk taşımaması, serilere ilişkin birim kök testlerinin yapılması ihtiyacını ortadan kaldırmamaktadır. Zira ARDL eş-bütünleşme testi için kullanılan F istatistiklerinin dağılımı, serilerin I(0) ya da I(1) düzeyinde entegre olduklarını varsaymaktadır. Bir diğer ifadeyle serilerin maksimum birinci dereceden durağan olmaları gerekmektedir (Yazıcı ve İslam, 2014, s. 346). İhracat ve ithalat talep fonksiyonları için ARDL modelleri sırasıyla şu şekilde gösterilebilir:

$$\Delta EXP_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta EXP_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{2i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{3i} \Delta REER_{t-i} + \beta_4 EXP_{t-1} + \beta_5 Y_{t-1} + \beta_6 REER_{t-1} + u_t \quad (6)$$

$$\Delta IMP_t = \mu_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta IMP_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{2i} \Delta Y_{d_{t-i}} + \sum_{i=0}^m \beta_{3i} \Delta REER_{t-i} + \beta_4 IMP_{t-1} + \beta_5 Y_{d_{t-1}} + \beta_6 REER_{t-1} + \varepsilon_t \quad (7)$$

Sınır testi (boundtesting) olarak da bilinen ARDL eş bütünleşme yaklaşımının ilk aşamasında uygulanan sınır testi prosedürü, Fisher (F) ya da Wald test istatistiklerine dayanmaktadır. Buna göre H_0 hipotezinin kabul edilmesi eş bütünleşme ilişkisi olmadığı şeklinde yorumlanırken, alternatif hipotez ise eş bütünleşme ilişkisi olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Bu prosedür için kullanılan F testi standart bir dağılıma sahip değildir. Bu nedenle, Pesaran vd. (2001) tarafından iki kritik değer (alt ve üst) seti oluşturulmuştur. F istatistik değeri, üst kritik değeri aşması durumunda değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğu, alt kritik değerinden daha düşük olması durumunda eş bütünleşme ilişkisi olmadığı sonucuna varılmaktadır. F istatistik değeri, bu iki kritik değer arasında bulunması durumunda ise testin gücü yetersiz olmaktadır. İhracat ve ithalat modelleri için F testi sonuçları Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. Eş-bütünleşme için F Testi (Sınır Testi) Sonuçları

	F Testi	k	Kritik değerler (%5)		Tamamlayıcı İstatistikler
			IO	I1	
İhracat Modeli	1,808	2	2,63	3,35	R ² =0,443 F _{ist.} = 26,03 Düz. R ² = 0,426 F ist. p-değeri = 0,000
İthalat Modeli	4,959	2	2,63	3,35	R ² =0,413 F _{ist.} = 14,13 Düz. R ² = 0,384 F ist. p-değeri = 0,000

F testi sonuçları ihracat modeli için eş-bütünleşme ilişkisinin olmadığını gösterirken, ithalat modeli için uzun dönem ilişkisinin varlığını doğrulamaktadır. İhracat ve ithalat modellerinin ARDL prosedürü doğrultusunda tahmin sonuçları Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. ARDL Modeli Tahmin Sonuçları: İhracat ve İthalat Talep Fonksiyonlarına İlişkin Uzun Dönem Katsayılar

	Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t_istatistiği	P**
İhracat Modeli ARDL (3,2,0)	C	2,007	2,733	0,734	0,463
	Y _f	3,839	1,344	2,855*	0,005
	REER	0,206	1,429	0,144	0,885
İthalat	C	7,266	0,571	12,713*	0,000

Modeli ARDL (3,4,2)	Yd	1,269	0,277	4,575*	0,000
	REER	1,489	0,569	2,614*	0,009

Not: * istatistiklerin % 1 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Model seçiminde Akaike Bilgi Kriteri (AIC) baz alınmıştır.

İhracat ve ithalat modellerinin tahmini sonucunda elde edilen uzun dönem parametre katsayıları göz önüne alındığında, ihracat ve ithalat fonksiyonları sırasıyla şu şekilde gösterilebilir:

$$EXP_t = 2,001 + 3,839Y_t + 0,206REER_t + u_t \quad (8)$$

$$IMP_t = 7,266 + 1,269Y_d + 1,489REER_t + \varepsilon_t \quad (9)$$

Denklem 8'de gösterilen ihracat modelinde yurtiçi milli gelir değişkeninin katsayısı istatistiki olarak anlamlı ve teorik beklentilerle uyumluysen, istatistiki olarak anlamlı olmayan REER katsayısının işareti teorik beklentilerle de örtüşmemektedir. İhracat fonksiyonu için uygulanan sınır testi yaklaşımına göre, ihracat modelinde yer alan değişkenler arasında uzun dönemli ilişki tespit edilemediği için, RDK ve Y_t 'in ihracat üzerindeki uzun dönem etkisi yorumlanamamaktadır. Dolayısıyla, nispi fiyatları gösteren ve ihracatı negatif yönde etkilemesi beklenen REER'deki değişimlerin Türkiye'nin AB ülkelerine yaptığı ihracat üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. Denklem 9'da gösterilen ithalat modelinde Y_d ve REER değişkenlerinin tahmin edilen parametre katsayılarının işaretleri teorik beklentilerle uyumlu ve istatistiki olarak anlamlıdır. Buna göre Y_d 'deki % 1'lik artış Türkiye'nin AB ülkelerinden yaptığı ithalatı % 1,269 (ithalatın gelir esnekliği) artırmaktadır. Yine nispi fiyatlarda görülen % 1'lik artışın (Türk Lirası'nın reel olarak değer kazanmasının) AB ülkelerinden yapılan ithalatı % 1,489 (ithalatın fiyat esnekliği) artırdığı sonucuna varılmıştır. İthalatın fiyat esnekliğinin gelir esnekliğinden büyük olması, Türkiye'nin AB'den yaptığı ithalatta nispi fiyat değişimlerinin yurtiçi gelir düzeyi değişimlerinden daha önemli olduğunu göstermektedir. Her ne kadar ihracatın fiyat esnekliği istatistiki olarak anlamsız bulunsa da, ithalatın fiyat esnekliğinin 1'den büyük olması, Türkiye'nin AB ülkeleriyle ticaret dengesinde ML koşulunun gerçekleştiğinin bir göstergesidir.

ARDL yaklaşımı sonuçları, döviz kuru değişimlerinin Türkiye ve AB ülkeleri arasındaki ticaret dengesine ilişkin kısa dönemli (J-eğrisi) etkilerini de göstermektedir. Çalışmamızda REER'in tanımlanmasına göre REER artışı ile ulusal paranın değerlenmesi aynı anlamda kullanıldığı için, Türkiye ve AB ülkeleri arasındaki ticarete J-eğrisi etkilerinin geçerli olması için ihracat modelinde REER'in kısa dönem katsayısının pozitif ve uzun dönem katsayısının negatif; ithalat modelinde ise REER'in kısa dönem katsayısının negatif ve uzun dönem katsayısının pozitif işaretli olması gerekmektedir. İhracat ve ithalat modellerine ilişkin hata düzeltme modeli ve kısa dönem katsayı tahmin sonuçları sırasıyla Tablo 8 ve 9'da sunulmuştur.

Tablo 8. İhracat Denklemi Hata Düzeltme Modeli ve Kısa Dönem Katsayı Tahmini

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık (p)
D(LNEXP(-1))	-0.671094	0.060023	-11.180687	0.0000
D(LNEXP(-2))	-0.153920	0.059778	-2.574858	0.0107
D(LNYf)	0.978417	0.208750	4.687031	0.0000
D(LNYf(-1))	1.077596	0.213708	5.042378	0.0000
D(LNREER)	0.026750	0.139534	0.191706	0.8481
ECM(-1)	-0.038717	0.014313	-2.705036	0.0073

Tablo 9. İthalat Denklemi Hata Düzeltme Modeli ve Kısa Dönem Katsayı Tahmini

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık (p)
D(LNIMP(-1))	-0.576759	0.064173	-8.987599	0.0000
D(LNIMP(-2))	-0.281467	0.062349	-4.514375	0.0000
D(LNYd)	1.196811	0.174282	6.867088	0.0000
D(LNYd(-1))	0.750995	0.190937	3.933216	0.0001
D(LNYd(-2))	0.878109	0.186588	4.706134	0.0000
D(LNYd(-3))	0.474005	0.171580	2.762588	0.0062
D(LNREER)	0.427859	0.146704	2.916478	0.0039
D(LNREER(-1))	0.279928	0.154818	1.808111	0.0719
ECM(-1)	-0.103769	0.034932	-2.970637	0.0033

İhracat modelinde REER'in kısa dönem katsayısının pozitif işaretli ve istatistiki olarak anlamsız olduğu görülmüştür. İthalat modelinde ise istatistiki olarak anlamlı bulunan REER değişkeninin katsayısı pozitif işaretlidir. Bu sonuçlar Türkiye ve AB ülkeleri arasındaki ticaret gelişmelerinde döviz kuru değişimlerinin kısa dönemli etkileri bağlamında J-eğrisi etkisinin geçersiz olduğunu göstermektedir. İthalat modeli için -0,104 olarak bulunan hata düzeltme katsayısının istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Bu sonuç, kısa vadede meydana gelen bir dengesizliğin ileriki dönemlerde düzeleceğinin bir göstergesidir.

Döviz kuru değişimleri ve ticaret dengesi arasındaki nedensellik ilişkisinin görülebilmesi için her iki modele ilişkin nedensellik analizleri yapılmış ve sonuçlar Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. İkili Granger Nedensellik Testi Sonuçları

H ₀	F İstatistiği	Olasılık (p)
$\Delta \ln Y_f, \Delta \ln EXP$ 'in Granger nedeni değildir.	2,657	0,002*
$\Delta \ln EXP, \Delta \ln Y_f$ 'nin Granger nedeni değildir.	2,015	0,025**
$\Delta \ln REER, \Delta \ln EXP$ 'in Granger nedeni değildir.	1,087	0,373
$\Delta \ln EXP, \Delta \ln REER$ 'in Granger nedeni değildir.	1,223	0,268
$\Delta \ln REER, \Delta \ln Y_f$ 'nin Granger nedeni değildir.	1,177	0,302
$\Delta \ln Y_f, \Delta \ln REER$ 'in Granger nedeni değildir.	0,581	0,856
$\Delta \ln Y_d, \Delta \ln IMP$ 'in Granger nedeni değildir.	1,243	0,291
$\Delta \ln IMP, \Delta \ln Y_d$ 'nin Granger nedeni değildir.	1,583	0,207
$\Delta \ln REER, \Delta \ln IMP$ 'in Granger nedeni değildir.	5,261	0,005*
$\Delta \ln IMP, \Delta \ln REER$ 'in Granger nedeni değildir.	4,407	0,013**
$\Delta \ln REER, \Delta \ln Y_d$ 'nin Granger nedeni değildir.	3,528	0,031**
$\Delta \ln Y_d, \Delta \ln REER$ 'in Granger nedeni değildir.	1,955	0,144

Not: *, ** sırasıyla istatistiklerin % 1 ve % 5 seviyesinde anlamlılığını göstermektedir.

Granger nedensellik test sonuçları, ARDL sınır testi yaklaşımı sonuçlarını destekler biçimde, ihracat ve REER arasında nedensellik ilişkisi göstermezken, ithalat ve REER arasında iki yönlü nedenselliğin varlığına işaret etmektedir.

5.Sonuç

Bu çalışmada reel döviz kuru (RDK) değişmelerinin etkilerine odaklanarak, Türkiye'nin AB ülkeleri ile olan ticaretinde dış ticaret dengesinin belirleyicileri incelenmiştir. Gümrük birliği sonrası döneme ait aylık zaman serileri kullanılarak ve gecikmesi dağıtılmış kendinden bağımlı sınır testi yaklaşımı (ARDL) prosedürü izlenerek tahmin edilen Türkiye'nin ihracat ve ithalat talep fonksiyonları sonuçlarını şu şekilde özetlemek mümkündür: Tahmin sonuçları, teorik beklentilerle de uyumlu olarak, Türkiye'nin ithalat talebinin Türk Lirası (TL)'nin reel olarak değer kazanmasıyla ve yurtiçi gelir değişmeleriyle pozitif ilişkide olduğunu ortaya koymaktadır. Tahmin edilen ihracat fonksiyonunda TL'nin değerindeki değişmelerin Türkiye'nin AB'ye ihracatı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmaması, Türkiye'nin ihraç ürünlerinin ithal içeriğinin yüksek olmasından kaynaklanan olası ters etkilere işaret etmektedir. Her ne kadar ihracatın fiyat esnekliği istatistiki olarak anlamsız bulunsa da, ithalatın fiyat esnekliğinin 1'den büyük olması, Türkiye'nin AB ülkeleriyle ticaret dengesinde ML koşulunun gerçekleştiğinin bir göstergesidir. RDK değişimlerinin ihracat üzerindeki kısa dönem etkilerinin anlamsız olması ve ithalat üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönde etkide bulunması, Türkiye ve AB ülkeleri arasındaki ticaret gelişmelerinde döviz kuru

değişimlerinin kısa dönemli etkileri bağlamında J-eğrisi etkisinin geçersiz olduğunu göstermektedir.

Çalışmadan elde edilen genel sonuçlar, Türkiye'nin AB ile olan ticaret dengesinde yurtiçi ve yurtdışı gelir düzeylerinin, RDK'nun ve ihracatın ithal içeriğinin belirleyici faktörler arasında olduğuna işaret etmektedir. Döviz kuru ayarlamalarının yetersiz olması ve bazen ters etkilerinin ortaya çıkması nedeniyle, süreklilik gösteren Türkiye'nin ticaret açıklarının azaltılması için döviz kuru değişimleri ile uyumlu bütünleşik ticaret politikası uygulamalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Döviz kuru değişimlerinin ihracat üzerinde anlamlı bir etkisinin olmaması, Türkiye'nin AB ülkelerine ihracatını artırabilmesi için fiyat rekabeti dışında başka faktörlere önem vermesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu doğrultuda AB ülkelerinin ithalat yapısı ve gelişim trendi dikkatli bir şekilde analiz edilmeli ve gelecekte ne tür ürünlere yönelik olabileceği yakından takip edilmelidir. Bu bakımdan markalaşmak, standartlara uygun üretim yapmak, ürün çeşitlendirmesi ve ürün kalitesini artırıcı önlemler almak gibi fiyat dışı rekabeti geliştirecek politika uygulamalarına girilmelidir.

Kaynakça

- Antonucci, D.,&Manzocchi, S. (2006). Does Turkey have a special trade relation with the EU?: A gravity model approach. *Economic Systems*, 30(2), 157-169.
- Bahmani-Oskooee, M. (1985). Devaluation and the J-curve: some evidence from LDCs. *The review of Economics and Statistics*, 500-504.
- Bal, H. & Demiral, M. (2012). Reel Döviz Kuru ve Ticaret Dengesi: Türkiye'nin Almanya ile Ticareti Örneği (2002.01-2012.09). *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 45-64.
- Balcılar, M., Bal, H., Algan, N., & Demiral, M. (2014). Türkiye'nin İhracat Performansı: İhracat Hacminin Temel Belirleyicilerinin İncelenmesi (1995-2012). *Ege Akademik Bakış*, 14(3), 451-462.
- Bayar, G.,&Tokpunar, S. (2013). Türk Lirası Reel Kuru Denge Değerinde Mi?. *Ege Akademik Bakış*, 13(4), 405-426.
- Denaux, Z. S.,&Falks, R. (2013). Exchange rate volatility and trade flows: The EU and Turkey. *South western Economic Review*, 40, 113-121.
- Dincer, N.,& Kandil, M. (2011). The effects of exchange rate fluctuations on exports: A sectoral analysis for Turkey. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 20(6), 809-837.
- Doğanlar, M., Bal, H., & Özmen, M. (2006). Türkiye ile Almanya arasındaki dış ticaretin ekonometrik analizi ve gümrük birliği sonrası karşılaştırma. *İktisat İşletme ve Finans*, 21(248), 50-65.

- Eichengreen, B. (2007). The real exchange rate and economic growth. *Social and Economic Studies*. World Bank Commission and Development and Development Working Paper No 4, 1-48.
- Gala, P.,&Rocha, M. (2009). Real Exchange rates, domestic and foreign savings: themissinglink.<http://www.anpec.org.br/encontro2009/inscricao.on/arquivos/00029161fbd824c42bd0dad96399250aa0f.pdf>.
- Halicioglu, F. (2004). An ARDL model of international tourist flows to Turkey. *Global Business and Economics Review*, Anthology, 614-624.
- Halicioglu, F. (2008). The bilateral J-curve: Turkey versus her 13 trading partners. *Journal of Asian Economics*, 19(3), 236-243.
- Halicioglu, F.,&Dell'Anno, R. (2009). An ARDL model of unrecorded and recorded economies in Turkey. MPRA, <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/25763/>.
- Hussain, M. E.,&Haque, M. (2014). Is the J-Curve a Reality in Developing Countries?. *Journal of Economics and Political Economy*, 1(2), 231-240.
- Kizilca, F. K. (2006). How did export-led growth strategy work in the Turkish Case? The experience of manufacturing sector after 1980. AIEL XXI National Conference of Labour Economics, Udine, Italy.
- Magee, S. P. (1973). Currency contracts, pass-through, and devaluation. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1973(1), 303-325.
- Mantalos, P. (2000). A graphical investigation of the size and power of the Granger-causality tests in integrated-cointegrated VAR systems. *Studies in Nonlinear Dynamics and Econometrics*, The MIT Press, 4(1), 1-18.
- Neyaptı, B., Taşkın, F., & Üngör, M. (2007). Has European customs union agreement really affected Turkey' strade?. *Applied Economics*, 39(16), 2121-2132.
- Nicita, A. (2013). Exchange rates, international trade and trade policies. *Policy issues in International trade and commodities study series, UNCTAD*, No. 56, 135, 1-14.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Boundstesting approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.
- Rodrik, D. (2007). The real exchange rate and economic growth: theory and evidence. Harvard University Cambridge, MA 02138.
- Utkulu, U.,& Seymen, D. (2004). *Trade and competitiveness between Turkey and the EU: time series evidence* (No. 2004/8). Discussion Paper, Turkish Economic Association.
- Vergil, H. (2002). Exchange Rate Volatility in Turkey and Its Effect on Trade Flows. *Journal of Economic & Social Research*, 4(1).
- Yazici, M.,&Islam, M. Q. (2014). Exchange rate and bilateral trade balance of Turkey with EU (15) Countries. *Journal of Business Economics and Finance*, 3(3), 341-356.

FRED (2017). <https://fred.stlouisfed.org/series/CCRETT01TRQ661N>

IMF-IFS (2017). <http://data.imf.org/?sk=9D6028D4-F14A-464C-A2F2-59B2CD424B85>

TÜİK (2017). <https://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler/tabloOlustur.do#>

BRICS-T ÜLKELERİNDE AR-GE HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ

Ferhat Şirin Sökmen*
Yunus Açcı**

ÖZET

Küreselleşme ile birlikte büyüme oranlarında meydana gelen artış, ülkeleri yoğun rekabet ortamı ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bu nedenle Ar-Ge harcamalarını finanse edip, katma değeri yüksek olan ürünlerin üretimini destekleyen ülkeler bu yoğun rekabet ortamında avantajlı hale gelmektedirler. Bu çalışma ile 1999-2015 döneminde BRICS-T ülkelerinin(Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika, Türkiye) araştırma-geliştirme harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranının büyüme hızına etkisinin olup olmadığı panel veri yöntemi ile incelenmiştir. Paneleş bütünleşme testleri ile araştırma-geliştirme harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ar-Ge harcamaları, Ekonomik büyüme, Paneleş bütünleşme analizi

Jel Sınıflaması: 043, 047

ABSTRACT

The rise in growth rates originating from globalization has left countries with an intense competition environment. Therefore, countries financing R & D expenditures and supporting the production of products with high added value are becoming advantageous in this intense competitive environment. This study examines whether the proportion of research and development expenditure to gross domestic product in BRICS-T countries (Brazil, Russia, India, China, South Africa, Turkey) influences the growth rate in 1999-2015 period by panel data method. Panel cointegration tests have resulted in a long- term relationship between research and development expenditures and economic growth.

Key Words: R&D Expenditures, Economic growth, Panel cointegration analysis

Jel Classification: 043, 047

*Yrd. Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi, Cizre Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü, sokmenferhat@sirnak.edu.tr

**Yrd. Doç. Dr., İskenderun Teknik Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Ekonomi Bölümü yunus.acci@iste.edu.tr

1.GİRİŞ

Ekonomik büyümeye katkı sağlayan üç önemli faktör bulunmaktadır. Bunlar; insan kaynakları ve fiziki yatırımların dahil olduğu sermaye birikimi, nüfustaki ve bununla beraber gerçekleşen işgücü oranındaki büyüme ile teknolojik yeniliklerdir. Yeni büyüme teorileri, ekonomik büyümenin kaynağı olarak teknolojik yeniliklerin önemini vurgulamaktadırlar (Bayarçelik ve Taşel, 2012:744).

Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ekonomi literatüründe oldukça ilgi görmektedir. Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin var olduğunu savunan görüşe göre, Ar-Ge harcamalarındaki artış, yeni teknolojik atılımlara ve dolayısıyla ekonomik büyüme ve refah düzeyinde artışa yol açmaktadır. Bu görüşü savunanlar, Ar-Ge faaliyetlerinin aktif olarak desteklenip, finanse edilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar (Sylwester, 2001:71). Ülkü (2004), Saraç (2009), Peng (2010) ve Mladenoviç vd. (2016) çalışmalarında Ar-Ge'ye ayrılan kaynakların düzeyindeki artışların ekonomik büyüme hızını arttıracığını vurgulamaktadırlar.

İş dünyası tarafından gerçekleştirilen Ar-Ge harcamaları, yeni ürün ve hizmetler, yüksek kalitede çıktı ve yeni üretim süreçlerinin oluşumuna katkı sağlamaktadır. Bu durum gerek firma gerekse makroekonomik düzeyde verimliliği beraberinde getirmektedir (Yanyun ve Mingqian, 2004:2). Bilginin ekonomik büyümenin belirleyicisi olarak ele alınması yeni büyüme teorisi olarak adlandırılmaktadır. Yeni büyüme teorisinin en önemli iki yönü içsel büyüme modellerine teknolojik değişimi ekonomik büyümenin kaynağı olarak sunmaya yönelik yaklaşımdır (Mladenovic, 2016:1005). Ar-Ge'ye dayalı ekonomik büyümeyi temel alan içsel büyüme modelleri ile ilgili literatürde Romer (1990), Grossman ve Helpman (1991) ve Aghion ve Howitt (1992)'in çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmalarda ki ortak nokta, Ar-Ge' ye ayrılan kaynaklardaki herhangi bir artışın ekonomik büyümede artışa yol açmasıdır (Tuna vd., 2015:503). Yazarlar tarafından ele alınan çalışmalarda Ar-Ge harcamalarındaki artışın ekonomik büyüme üzerinde yarattığı ölçek etkileri Denklem 1 ve Denklem 2 yardımıyla açıklanmaktadır (Jones, 1995:761).

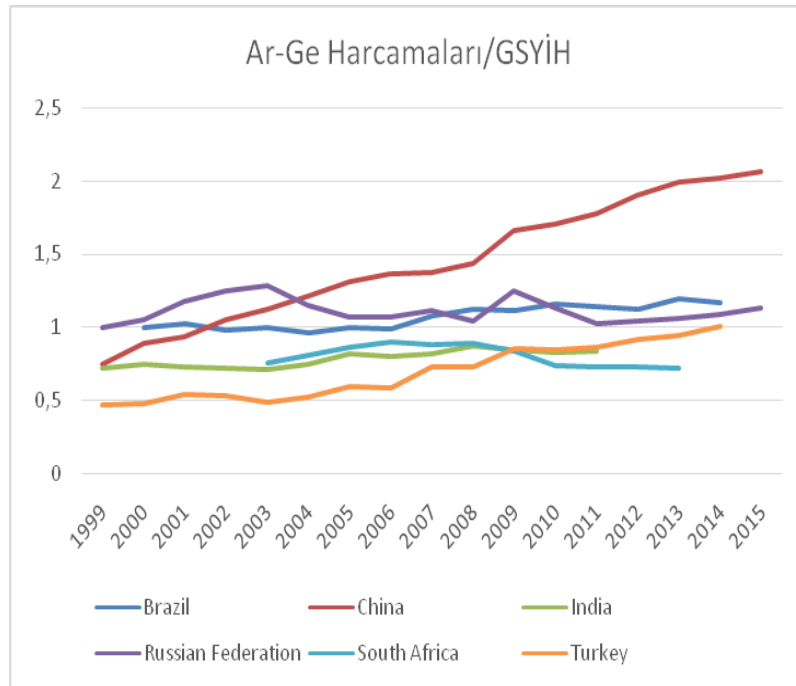
$$Y = K^{1-\alpha}(A \cdot L_Y)^\alpha \quad \text{Denklem (1)}$$

$$\frac{\dot{A}}{A} = \delta L_A \quad \text{Denklem (2)}$$

Denklem 1. standart üretim fonksiyonunu ifade ederken. Denklem 2. Ar-Ge'ye dayalı içsel büyüme modellerinde Ar-Ge eşitliğini ifade etmektedir. Denklem 1'de yer alan Y üretim miktarını, A verimlilik ya da bilgiyi gösterirken, K fiziksel sermayeyi göstermektedir. Denklemlerde yer alan L_A ve L_Y ise sırasıyla bilgi araştırmak ve üretim yapmak için kullanılan emek miktarını göstermektedir. Denklem 2'ye göre toplam faktör verimliliği büyümesi Ar-Ge'ye ayrılan emek miktarı ile doğru orantılı olmaktadır.(Jones, 1995:761-762.).

BRIC, Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin ekonomilerini ifade etmek amacıyla kullanılan bir kısaltmadır. Bu kısaltma 2001 yılında Goldman Sachs kuruluşu tarafından ortaya konulmuştur. BRIC'in ortaya konulmasındaki sebep ise sanayi malları üreticisi Çin ve Hindistan ile hammadde ve enerji tedarikçisi Rusya ve Brezilya'nın güçlerini birleştirmeleri durumunda dünya ekonomisinin önemli aktörleri haline gelebilmeleridir(Özsoylu ve Algan, 2011:3). Daha sonra BRIC ülkeleri dışında yer alan Güney Kore, Güney Afrika, Meksika, Türkiye ve bazı Doğu Avrupa ülkeleri küresel anlamda yükselen piyasalar olarak ifade edilmeye başlanmış ve bu ülkelerin BRIC'e dahil edilmesi konusu tartışılmaya başlanılmıştır (Ari, 2013:152).

Şekil 1.1.1999-2015 Dönemi BRICST Ülkelerinde Ar-Ge Harcamaları/GSYİH



Kaynak: Dünya Bankası verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 1.1. BRICST ülkelerinde Ar-Ge/GSYİH'nın yıllar itibariyle seyrini göstermektedir. 2015 yılında Çin'de bu oran 2,06 seviyesinde iken Hindistan ve Rusya 'da sırasıyla 0,6 ve 1,3'dür. Ar-Ge/ GSYİH oranının Türkiye'de 1999 yılında 0,46 iken yıllar itibariyle artış trendi göstererek 2014 yılında yaklaşık olarak % 1 seviyelerine ulaştığı görülmektedir. Güney Afrika ve Hindistan'da ise bu oranın %1'in altında gerçekleştiği görülmektedir. Söz konusu oranın Brezilya'da 2002-2005 yılları arası haric olmak üzere % 1 seviyelerinde olduğu dikkat çekmektedir. 2001 yılında Brezilya'da yaşanan enerji krizi, siyasi belirsizlik ve güven krizi ülke ekonomisinde krize yol açmıştır(Özsoylu ve

Algan, 2011:45). Bu unsurlar, ülkede Ar-Ge harcamalarına ayrılan payın azalmasına neden olmaktadır.

Bu çalışmada BRİCS-T ülkelerinde Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi panel veri analizi yardımıyla araştırılmıştır. Çalışmada 1999-2015 dönemine ait veriler kullanılmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyümeye ilişkin literatüre yer verilmiştir. İkinci bölüm, değişkenler veri seti ve ulaşılan bulgulara ait bilgilerden oluşmakta iken son bölümde ise sonuç kısmı yer almaktadır.

2. Literatür

Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen birçok çalışma literatürde yer almaktadır. Ancak çalışmalarda incelenen ülke farklılıkları, ele alınan dönem ve kullanılan metodoloji farklılıkları birbiri ile benzer sonuçların elde edilme olasılığını ortadan kaldırmıştır. Literatür incelendiğinde kimi çalışmalarda panel veri, kimi çalışmalarda ise zaman serisi analizlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 2.1. Ar-Ge Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi Panel Veri Analizi Yardımıyla Ele Alan Çalışmalar

Yazar	İncelenen Dönem	Kullanılan Metodoloji	Ulaşılan Sonuç
Lichtenberg	1964-1989	Panel Veri	Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin; harcamaların özel sektör tarafından yapılması durumunda var olduğu, kamu sektörü tarafından yapılması durumunda ise ilişkinin olmadığı hatta ekonomik büyüme üzerinde bazı durumlarda negatif etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ülkü	1981-1997	Panel Veri	Ar-Ge yatırımları tarafından desteklenen inovasyon ile kişi başına düşen GSYİH arasında pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğu ancak inovasyonun ekonomik büyüme üzerinde sürekli bir artışa neden olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Samimi ve Alerasoul	2000-2006	Panel Veri	Gelişmekte olan ülkelerde Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı ve bu durumun gelişmekte olan ülkelerde düşük Ar-Ge harcamalarından kaynaklandığı vurgulanmaktadır. Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu, Ar-Ge yatırımlarının reel GDP'de artışa yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır.
Saraç	1983-2004	Panel Veri	Ar-Ge harcamalarından ekonomik büyümeye doğru nedensellik söz
Genç ve Atasoy	1997-2008	Panel Veri	

			<p>konusu iken, ekonomik büyümeden Ar-Ge harcamalarına doğru nedensellik söz konusu değildir. Çalışmanın sonucunda ülkelerin Ar-Ge yatırımı yapmalarının ekonomik büyümeye katkı yapacağı vurgulanmıştır</p> <p>Finansal kriz koşulları altında Ar-Ge yatırımlarının reel ekonomik büyüme oranını olumlu yönde etkilediği, Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki payındaki % 1 oranındaki artışın GSYİH’da % 2,2 oranında artışa neden olacağı sonucuna ulaşılmıştır. OECD üyesi ülkelerde Ar-Ge ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulunamazken, G7 ülkelerinde sanayi Ar-Ge’si ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Gelişmiş ülkelerde Ar-Ge harcamalarındaki</p>
Mladenovic vd.	2002-2012	Panel Veri	
Sylwester	1981-1996	Panel Veri	
Akçalı ve Şişmanoğlu	1990-2013	Panel Veri	

			artış ekonomik büyüme üzerinde yüksek etkiye sahipken, Portekiz, İzlanda, Avusturya ve Türkiye gibi ülkelerde daha düşük etkiye sahiptir.
Yanyun ve Mingqian	1994-2013	Panel Veri	Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle ülkelerin sürdürülebilir ekonomik büyüme ve yüksek Ar-Ge harcamalarını hedeflemesi önerilmektedir. Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği ve yaşam standartı ve ekonomik büyümeyi, hızlandırmak isteyen ülkelerin Ar-Ge harcamalarına ağırlık vermeleri gerektiği vurgulanmıştır. Ar-Ge harcamalarının kısa dönemde ekonomik büyümeye neden olmadığı ancak uzun dönemde
Özcan ve Arı	1990-2011	Panel Veri	
Ağır ve Utlu	1981-2008	Panel Veri	

ekonomik
büyüme
arttırdığı
sonucuna
ulaşmıştır.

Tablo 1.1.'de Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analizi yardımıyla ele alan çalışmalar yer almaktadır. Lichtenberg (1993) ile Samimi ve Alerasoul (2009) Ar-ge harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişki olmadığını ortaya koyarken, Sylwester (2001), OECD üyesi ülkelerde Ar-Ge ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olmadığı G-7 ülkelerinde ise çift yönlü pozitif bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tablo 1.1.'de yer alan diğer çalışmalarda ar-ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin olduğu düşüncesi ortaya konulmaktadır.

Tablo 2.2. Ar-Ge Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi Zaman Serisi Analizi Yardımıyla Ele Alan Çalışmalar

Yazar	İncelenen Dönem	Kullanılan Metodoloji	Ulaşılan Sonuç
Goel, Payne ve Ram	1953-2000	Zaman Serisi	Ekonomik büyüme ile federal Ar-Ge harcamaları arasında, federal olmayan Ar-Ge harcamalarına kıyasla daha güçlü bir ilişki söz konusudur.
Korkmaz	1990-2008	Zaman Serisi	Uzun dönemde Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı ilişkinin var olduğu ancak kısa dönemde Ar-Ge harcamalarının GSYİH'yı etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ar-Ge harcamalarının büyük oranda kamu tarafından yapılması nedeniyle inovatif yatırımların serbest piyasaya kanalize olmamasından dolayı Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi sınırlı olmaktadır.
Taş, Taşar ve Acci	2005-2015	Zaman Serisi	

Bozkurt	1998-2013	Zaman Serisi	Ekonomik büyümeden Ar-Ge'ye doğru nedensellik bulunmaktadır. Ancak çalışmada; ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması için Ar-ge harcamalarının arttırılması gerektiği vurgulanmaktadır. Buna ek olarak; teknolojik gelişmenin verimlilik artışı ve rekabet edilebilirlik için vazgeçilmez olduğu, Ar-Ge'nin de teknolojik gelişme için vazgeçilmez olduğu vurgulanmıştır.
Peng	1987-2007	Zaman Serisi	Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun vadeli bir ilişkinin olduğu ve Ar-Ge harcamalarındaki % 1 oranındaki bir artışın GSYİH büyüme oranında % 0,92'lik artışa yol açacağı vurgulanmaktadır.
Bayarçelik ve Taşel	1998-2010	Zaman Serisi	Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki mevcut iken, patent sayısı ile GSYİH arasında olumsuz bir ilişki mevcuttur.
Tuna, Kayacan ve Bektaş	1990-2013	Zaman Serisi	Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme arasında eş bütünleşme ve nedensellik ilişkisinin olmadığı

sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun ise Türkiye'nin gelişmekte olan bir ülke olması ve Ar-ge harcamalarının ekonomik etkisinin oluşabilmesi için 25 ila 30 yıllık bir sreye gereksinim olmasından kaynaklandığı vurgulanmıştır.

Tablo 1.2.'de Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi zaman serisi analizi yardımıyla ele alan çalışmalar yer almaktadır. Tuna, Kayacan ve Bektaş (2015), Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme arasında eş bütünleşme ve nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşırken, Goel, Payne ve Ram (2008), Korkmaz (2010), Taş, Taşar ve Acci (2017), Bozkurt (2015), Peng (2010), Bayarçelik ve Taşel (2012) ekonomik büyüme ve ar-ge harcamaları arasında karşılıklı ilişkinin var olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

3. Ampirik Sonuçlar

Bu alışmada Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Trkiyeiin 1999-2015 dönemine ait Araştırma-Geliştirme harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı (R&D) ve gayrisafi yurtiçi hasıla (GDP) değişkenleri kullanılmıştır. Değişkenler Dünya Bankası ve OECD veri tabanından elde edilmiştir. Analiz kapsamında değişen varyans sorununa karşı değişkenlerin doğal logaritması alınmıştır.

Tablo 3.1. Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

	GDP	R&D
GDP	1	0.798
R&D	0.798	1

Her iki değişken arasında korelasyon yaklaşık olarak 0.798 olarak pozitif ve yüksek bir şekilde çıkmıştır. Araştırma-Geliştirme harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı ile gayrisafi yurtiçi hasıla arasındaki korelasyonun yüksek çıkmasının temel nedeni Ar-Ge'ye yapılan harcamaların istihdam, gelir ve tktim gibi ekonomik göstergeleri iyileştirmek kanalıyla ekonomik büyüme hızında meydana getirdiği artış olmaktadır (Akıncı ve Sevinç, 2013:9). Bayat vd. (2017:55) göre gelişmiş ülkelerde kamunun ihracata dayalı sektörlere sağladığı Ar-Ge teşvikleri ekonomik büyümenin önemli bir kaynağını oluşturmaktadır.

Birim kök testlerini uygulamadan önce paneli oluşturan her bir ülkenin birbiriyle ilişkisi olduğunu tespit etmek için yatay kesit bağımlılığı test edilir. Yatay kesit bağımlılığı testlerinde sıfır hipotezi yatay kesit bağımlılığı yoktur ve alternatif hipotez ise yatay kesit bağımlılığı vardır şeklinededir.

Tablo 2.2. Yatay-kesit Bağımlılığı Testleri

Sabitli Model	GDP		R&D	
	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
CD_{lm} (BP,1980)	62.481	0.00***	84.120	0.00***
CD_{lm} (Pesaran, 2004)	8.669	0.00***	12.620	0.00***
CD (Pesaran, 2004)	-1.708	0.044**	-2.045	0.00***
LM_{adj} (PUY, 2008)	-0.727	0.766	1.716	0.043**

Not: $\Delta y_{i,t} = d_i + \delta_i y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \lambda_{i,j} \Delta y_{i,t-j} + u_{i,t}$ modelinde gecikme sayısı (p_i) 1

olarak alınmıştır. ***,** ve * değerleri sırasıyla 1%, 5% ve 10% anlam seviyelerini göstermektedir.

Olasılık değerleri dikkate alındığında yatay kesit bağımlılığının olduğu şeklinde alternatif hipotez kabul edilmektedir. 2. nesil birim kök testleri ise değişkenlerin durağan olup olmadıklarını her bir ülke için tek tek test edebilen ve zaman boyutu yatay boyuttan büyükken uygulanabilen (T>N) cross-sectionally augmented Dickey-Fuller (CADF) uygulanacaktır. CADF testinde hipotezler sıfır hipotezi seri birim kök taşır ve alternatif hipotez seri birim kök taşımaz şeklindedir. Eğer CADF test istatistiği, kritik değerden küçükse o ülke serisinin durağan olduğunu gösterir. Eğer CADF test değeri, kritik değerlerden büyük ise boş hipotez kabul edilir ve o ülkenin serisinin durağan olmayan süreç karakteristiğine sahiptir.

Tablo 2.3. CADF Birim Kök Testi

	Sabit		Sabit ve Trend	
	Gecikme Uzunluğu	CADF-stat	Gecikme Uzunluğu	CADF-stat
<i>GDP</i>				
Brezilya	3	-1.739	1	-1.060
Rusya	3	-2.387	4	-2.576
Hindistan	4	-1.692	2	-1.620
Çin	4	-2.170	4	-1.618
Güney Afrika	1	-1.328	1	-2.053

Türkiye	2	-1.659	2	-1.519
Panel		-1.829		-1.741
<u>R&D</u>				
Brezilya	4	-2.561	4	-2.227
Rusya	4	-2.232	4	-2.187
Hindistan	2	-2.219	2	-2.984
Çin	1	-2.742	1	-1.637
Güney Afrika	4	-2.609	4	-2.742
Türkiye	1	-2.169	1	-2.774
Panel		-2.422		-2.425

Not: Maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmış ve optimal gecikme uzunlukları, Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. CADF istatistiği kritik değerleri, sabitli modelde -4.11 (%1), -3.36 (%5) ve -2.97 (%10) (Pesaran 2007, tablo I(b), p:275) ; sabit ve trendli modelde -4.67 (%1), -3.87 (%5) ve -3.49 (%10) (Pesaran 2007, tablo I(c), p:276). Panel istatistiği kritik değerleri, sabitli modelde -2.57 (%1), -2.33 (%5) ve -2.21 (%10) (Pesaran 2007, table II(b), p:280) ; sabit ve trendli modelde -3.10 (%1), -2.86 (%5) ve -2.73 (%10) (Pesaran 2007, tablo II(c), p:281). Panel istatistiği, CADF istatistiklerinin ortalamasıdır.

Test istatistikleri Pesaran (2007) tarafından elde edilen kritik değerlerle karşılaştırıldığında Araştırma-Geliştirme harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı ile gayrisafi yurtiçi hasıla hem sabitli hem de sabit ve trendli modelde düzey değerlerinde birim kök taşıdıkları görülmektedir. Ancak değişkenlerin birinci farkları alındığında birim kök sorunu taşımadıkları sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 2.4. Yatay-kesit Bağımlılığı ve Homojenite Testleri

Regresyon:		
$GDP_{it} = \alpha_i + \beta_i ec_{it} + \varepsilon_{it}$	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
<u>Yatay Kesit Bağımlılığı:</u>		
LM (BP,1980)	102.626	0.00***
CD_{lm} (Pesaran, 2004)	15.998	0.00***
CD (Pesaran, 2004)	9.606	0.00***
LM_{adj} (PUY, 2008)	16.354	0.00***
<u>Homojenlik:</u>		
χ^2	-1.200	0.885
χ^2_{adj}	-1.342	0.910

Not: ***,** ve * değerleri sırasıyla 1%, 5% ve 10% anlam seviyelerini göstermektedir.

Olasılık değerleri dikkate alındığından yatay kesit bağımlılığının ve heterojenitenin olduğu alternatif hipotez kabul edilir. Buna göre yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ve heterojen tahmine dayalı eşbütünleşme yöntemleri kullanılır.

Tablo2.5. Yapısal Kırılmasız Panel Eşbütünleşme Testleri

	Sabit			Sabit ve Trend		
	Test İstatistiği	Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri
Error Correction						
Group_tau	-3.898	0.00***	0.302	-5.618	0.00***	0.429
Group_alpha	-0.580	0.281	0.645	-0.290	0.386	0.726
Panel_tau	-2.521	0.00***	0.384	-3.734	0.00***	0.381
Panel_alfa	-2.226	0.013**	0.514	-1.653	0.049**	0.611

Not: Testin sıfır hipotezi eşbütünleşme yok şeklindedir. Error Correction testinde Gecikme ve öncül bir olarak alınmıştır. Bootstrap olasılık değerleri 1.000 tekrarlı dağılımdan elde edilmiştir. Asimptotik olasılık değerleri, standart normal dağılımdan elde edilmiştir. ***,** ve * değerleri sırasıyla 1%, 5% ve 10% anlam seviyelerini göstermektedir.

asimptotik değerleri dikkate alındığında değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğunu gösteren alternatif hipotez kabul edilir.

Tablo2.6. Emirmahmutoğlu ve Köse panel nedensellik

Ülke	Gecikme	GDP \rightarrow R&D		R&D \rightarrow GDP	
		Wald	Olasılık Değeri	Wald	Olasılık Değeri
Brezilya	1	0.492	0.482	4.211	0.040**
Rusya	3	14.490	0.002***	1.136	0.768
Hindistan	1	0.170	0.918	2.338	0.310
Çin	2	0.054	0.814	0.281	0.595
Güney Afrika	1	13.101	0.00***	9.394	0.024**
Türkiye	1	0.834	0.841	3.287	0.349
Fisher		25.367	0.013**	19.855	0.069

Not: ***,** ve * değerleri sırasıyla 1%, 5% ve 10% anlam seviyelerini göstermektedir.

Rusya ve Güney Afrika ekonomisinde gayrisafi yurtiçi hasıladan Ar-ge harcamalarına doğru %1 anlam seviyesinde nedensellik bulunmaktadır. Brezilya ve Güney Afrika ekonomilerinde ise %5 anlam seviyesinde Ar-ge harcamalarından gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru nedensellik bulunmaktadır. Ar-ge harcamaları ve GSYİH arasındaki var olan nedensellik ilişkisi, Ar-ge harcamalarının verimlilik ve rekabet kazandırıcı bir araç olup, toplam faktör verimliliği ve sanayi üretimini etkileyerek ülkelerin ekonomik büyümesine önemli katkı sunduğunu göstermektedir (Altıntaş ve Mercan, 2015:370). Bu nedenle sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için gerek kamu gerekse özel sektör tarafından finanse edilen Ar-ge harcamalarının payının artırılması gerekmektedir. Kayhan vd. (2013:231) emtia sahibi olan Brezilya, Rusya ve Güney Afrika'da değerli ulusal para ekseninde şekillenen para politikasının Ar-GE üretme üzerinde önemli etkisi bulunmaktadır. Ar-GE harcamalarının ihracat üzerindeki etkisi bu ülkelerde hem kısa hem de uzun dönemde etkisi görülmektedir (Koçyiğit vd. 2015:125). Taban vd. (2016) göre BRICS-T ülkelerinde Ar-GE üreten ihracat sektörlerinde istihdam açısından da sektörel kayma görülmektedir. Bu nedenle sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için gerek kamu gerekse özel sektör tarafından finanse edilen Ar-GE harcamalarının payının artırılması gerekmektedir.

3.Sonuç

Bu çalışmada panel veri analizinden yararlanılarak BRICS-T ülkelerinde 1999-2015 dönemi için ekonomik büyüme ile Ar-Ge harcamaları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmada birim kök testleri uygulanmadan önce yatay kesit bağımlılığı test edilmiştir. Daha sonra değişkenlerin durağanlıklarını test etmek amacıyla CADF testinden yararlanılmıştır. Yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ve heterojen tahmine dayalı eş bütünleşme testleri sonucunda ekonomik büyüme ile Ar-Ge harcamaları arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada aynı zamanda uygulanan Emirmahmutoglu ve Köse panel nedensellik testi sonuçlarına göre Rusya ve Güney Afrika ekonomisinde gayrisafi yurtiçi hasıladan AR-GE harcamalarına doğru %1 anlam seviyesinde nedensellik bulunmakta iken Brezilya ve Güney Afrika ekonomilerinde ise %5 anlam seviyesinde AR-GE harcamalarından gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru nedensellik bulunmaktadır.

Teknolojik gelişmeler, üretimde verimlilik ve rekabet avantajı açısından önemli bir unsur iken, Ar-ge teknolojik gelişme açısından vazgeçilmez bir unsurdur (Bozkurt, 1995:196). Bu nedenle ekonomik büyüme hızında artışın sağlanabilmesi için Ar-ge faaliyetlerinin desteklenmesi gerekmektedir. Bu destekleyici faaliyetlerin kamu kesimi tarafından gerçekleştirilmesinin yanı sıra özel sektöründe bu alanda teşvik edilmesi önem arz etmektedir. Kısacası, daha yüksek oranda ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için araştırma-geliştirme harcamalarına daha fazla kaynak ayrılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağır, H. Ve Utlu S. (2011), Ar-ge Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: OECD Ülkeleri Örneği. 9th International Conference On Knowledge, Economy & Management Proceedings: 269-279.
- Akçalı, B.Y ve Şişmanoğlu E. (2015), Innovation and the Effect of R&D Expenditure on Growth in Some Developing and Developed Countries. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 195:768-775.
- Akıncı M. ve Sevinç H. (2013). Ar-Ge Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: 1990-2011 Türkiye Örneği. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(27):7-17.
- Altıntaş, H. Ve Mercan M. (2015), Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel Eş bütünlüşme Analizi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, 70(2):345-376.
- Ari, O. (2013). Türkiye ve BRİCS Ülkelerinin Yabancı Yatırım Endeskleri Açısından Karşılaştırılması. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi 5:151-160.
- Bayarçelik E. B. ve TaşelF. (2012). Research and Development: Source of Economic Growth. Procedia-Social and Behavioral Sciences:744-753.
- Bayat, T., Taşar, İ., Kayhan, S., (2017), "The Validity of Efficiency and Compensation Hypothesis for G7 Countries", Ecoforum Journal, 6, 2(11), 46-58
- Bozkurt, C. (2015), R&D Expenditures and Economic Growth Relationship in Turkey. International Journal of Economics and Financial Issues, 5(1):188-198.
- Breusch, T.S.ve Pagan A.R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification Tests in Econometrics. Review of Economic Studies, 47 (1): 239-53
- Goel, R.K., Payne J.E. ve Ram R. (2008). R&D Expenditures and U.S. Economic Growth: A Disaggregated Approach. Journal of Policy Modelling, 30:237-250.
- Jones, C.I. (1995). R&D Based Models of Economic Growth, Journal of Political Economy, 103(4):759-784.
- Kayhan, S., Uğur, A., Bayat, T., (2013), "Interest Rates and Exchange Rates in BRIC-T Countries: Causality, Volatility Spillover And Frequency Domain Anaylsis", Ege Akademik Review, 13(2), 227-236

- Koçyiğit, A., Bayat, T., Kayhan, S., Şentürk, M., (2015), "Short And Long Term Validity Of Export-Led Growth Hypothesis In BRICS-T Countries: A Frequency Domain Causality Approach", *Journal of Asian Development Studies*, Vol:3(4), 117-129
- Korkmaz, S. (2010).Türkiye’de Ar-Ge Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Var Modeli ile Analizi, *Journal of Yasar University*, 20(5):3320-3330.
- Lichtenberg, F. R. (1993). R&D Investment and International Productivity Differences, NBER Working Paper Series, Vol.W4161.
- Mladenovic S.S., CvetanovicS. ve I. Mladenovic (2016).R&D Expenditure and Economic Growth: EU28 Evidence for the Period 2002-2012. *Economic Research*, 29(1):1005-1020.
- Özcan B. ve ArıA. (2014).Araştırma-Geliştirme Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Maliye Dergisi*, 166:39-55.
- Özsoylu A. ve AlganN. (2011). *Dünya Ekonomisinin Yeni Aktörleri BRIC*, 1. Baskı, Adana: Karahan Kitabevi
- Peng L. (2010). Study on Relationship Between R&D Expenditure and Economic Growth of China. *Proceeding of the 7th International Conference on Innovation & Management*: 1725-1728.
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. *Cambridge Working Papers in Economics*, 435.
- Pesaran, M. H. (2006). Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with a Multifactor Error Structure. *Econometrica*, 74 (4): 967-1012.
- Pesaran, M. H., Ullah A. ve Yamagata T. (2008). A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence. *Econometrics Journal*, 11 (1): 105-127.
- Pesaran, M. H. ve Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142 (1): 50-93.
- Samimi A.J. ve AlerasoulS. M. (2009). R&D and Economic Growth: New Evidence From Some Developing Countries. *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 3(4):3464-3469.
- Saraç, T.B. (2009). Araştırma-Geliştirme Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analiz.Anadolu International Conference in Economics, Eskişehir.
- Sylwester, K. (2001).R&D and Economic Growth. *Knowledge , Technology & Policy*, 13(4):71-84.
- Taban, S., Kar, M., Kayhan, S., Bayat, T., (2016), "Is Sectoral Shifts Hypothesis Valid In The Turkish Economy?" *Ecoforum Journal*, 5, 2(9), 46-58
- Taş, Ş., Taşar İ. ve AcciY. (2017).Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2):197-206.

- Tuna, K., Kayacan E. ve Bektaş H. (2015).The Relationship Between Research & Development Expenditures and Economic Growth: The Case of Turkey. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 195:501-507.
- Ülkü, H. (2004). R&D, Inovation and Economic Growth: An Empirical Analysis. IMF Workibg Paper, No:04/185.
- Yanyun Z. ve Mingqian Z. (2004).R&D and Economic Growth-Panel Data Analysis in ASEAN+3 Countries., Seoul Conference, Korea.

**FARKLILIKLARIN YÖNETİMİ VE AYRIMCILIK ALGISININ
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK PERFORMANSLARI
ÜZERİNE ETKİLERİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI**

Mustafa Taşlıyan
Hüseyin Çiçeklioğlu
Alican Afşar

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, farklılıklar yönetimi algılarının, öğrencilerin akademik performansları üzerinde etkioluşturan bir unsur olup olmadığını tespit etmektir. Bu bağlamda Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesinde öğrenim görmekte olan 362 öğrenciye anket uygulanmıştır. Kavramların, alan yazını incelendikten sonra literatür kısmı oluşturulmuş, araştırmanın verileri anket yöntemiyle elde edilmiştir. Elde edilen veriler SPSS istatistik programı ile analiz edilmiş olup sonuçlar tablolar halinde açıklanmıştır.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre, “farklılığın yönetimi” algılamalarının öğrencilerin akademik performansı ile düşük düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bulgulara göre “farklılıkların yönetimi algısı ile öğrencilerin akademik performansı arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Farklılıkların Yönetimi, Ayrımcılık Algısı, Üniversite

**MANAGING DIVERSITY AND THE EFFECTS OF DISCRIMINATION
PERCEPTION ON ACADEMIC PERFORMANCES OF UNIVERSITY STUDENTS:
A FIELD RESEARCH**

ABSTRACT

The aim of this study is to determine whether the managing diversity perception is an element that creates an effect on academic performances of students. In this regard, a questionnaire was conducted to 362 individuals having education in Kahramanmaraş Sütçü İmam University. Literature section of the concepts was formed after the body of literature was examined, and then data collection phase was carried out via questionnaire and results were represented in tables by analyzing the obtained data with SPSS statistic programme.

According to the findings obtained by study, it can be said that “managing diversity” perceptions may have a meaningful relationship in a positive way but at low level with academic performances of students. In compliance with these findings, there is a meaningful relation between managing diversity and academic performances of students.

Key Words: Diversity Management, Discrimination Perception, University

1.GİRİŞ

İnsan farklılıkları, yaşamın tüm alanlarında yönetilmesi gereken bir gerçek olarak karşımıza çıkmakta ve örgütsel yaşam içinde daha da önem kazanmaktadır. Çünkü belirli amaçlar doğrultusunda bir araya gelmiş insan topluluklarının sahip oldukları ahenk ve çalışma uyumu, örgütsel çıktılar üzerinde ciddi etkiler yaratmaktadır. Performans, karlılık, verimlilik, etkinlik gibi örgütsel amaçları gerçekleştirmek için bir araya gelen insanlar, bir yandan diğer çalışma arkadaşlarına ve örgüte uyum sağlamaya çalışırken, bir yandan da sahip oldukları farklılıkları (cinsiyet, yaş, engellilik vb.) özgürce yaşamak istemekte ve bu farklılıklara çevreleri tarafından saygı duyulmasını beklemektedir (Sürgevil ve Budak, 2008: 66).

Canlı bir organizma olan her insan kendine has çeşitli farklılıklara sahiptir. Bu farklılıklar cinsiyet, yaş, köken, din, inanç, ırk, iletişim tarzı vs. şeklinde karşımıza çıkabilmektedir. Ki bu farklılıkların kimisi yaş, cinsiyet gibi görülen/gözlemlenebilen farklılıklar iken, kimisi ise; tecrübe, eğitim, kişilik, karakter, huy, mizaç gibi görünmeyen/gözlemlenemeyen farklılıklar da olabilmektedir. Farklılıkların ortaya çıkış sebepleri incelendiğinde ise, doğal, yapay, sosyo-kültürel ve psikolojik gibi farklı sebepleri görmektediriz.

Farklılıklar ve farklılıkların yönetimi konusu akademisyenler ve araştırmacılar tarafından sıklıkla ele alınan konular arasındadır. Ancak daha önceki çalışmaların genellikle işletmeler ve endüstriyel sektörlerde yapıldığı görülmekte iken, eğitim alanında bu konunun sektörel alanlara nazaran daha az işlendiği görülmektedir. Bu doğrultuda eksikliğin bir nebze de olsa giderilmesine yönelik oluşturulan çalışmamızın temeldeki amacı, mevcut farklılık ve farklılıkların yönetimi algılarının, öğrencilerin akademik performansları üzerinde etki oluşturan bir unsur olup olmadığını tespit etmektir.

2.FARKLILIKLARIN YÖNETİMİ

2.1.Farklılık ve Farklılıkların Yönetimi Kavramı

Farklılık, içerisinde çeşitli tanımlamaları barındıran bir olgudur. Bu yüzden literatürde yer alan farklılık tanımlarından bazılarında bahsetmekte yarar bulunmaktadır. Farklılık kavramını ortaya çıkartan ana kaynak olan "diversity" kelimesi Türkçeye ilk anlam itibarıyla "farklılık" olarak çevrilirken, ikinci olarak "çeşitlilik" anlamında tanımlanmıştır. Bu kavram (diversity), farklılık olarak ele alındığında, farklı ırklardan, farklı uluslardan, farklı dinlerden, farklı etnik kökenden gelen bireyler ya da toplulukların varlığının bilinmesi ve farkında olunması ifade edilmektedir. Çeşitlilik olarak ele alındığında ise, aynı cins topluluklar içinde bile kişisel özelliklerin ortaya çıkarttığı cinsiyet, şişmanlık, fizikî engelli olma, şive ile konuşma gibi birçok farklılaşma ve sapma olabileceğinin bilincinde olunması anlamına gelmektedir (Aksu, 2008:5).

Farklılık kavramı Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre; "farklı olma durumu, ayrımcılık, başkalık" olarak tanımlanırken, felsefe alanında ise farklılık: "doğal, toplumsal ve bilince dayanan her olay ve olguyu bütün

ötekilerden ayıran özellik” şeklinde ortaya konmaktadır (Türk Dil Kurumu (TDK), 2017).

Farklılık; insanların benzemezliğini ya da aynı olmadığını belirten bir sınıflandırmadır. Farklılık kavramı kişilik ve çalışma tarzlarından, insanların fiziksel özelliklerine, cinsiyet ve sosyo-ekonomik özelliklerinden, din, milliyet, deneyim ve eğitim gibi kişisel kazanımlara kadar pek çok unsuru içeren geniş bir yelpazede karşımıza çıkmaktadır (Gümü, 2009: 15).

2000’li yıllarda örgütsel davranış ve yönetim alanında yapılan çalışmalarda farklılıklar ve bu farklılıkların yönetimi son derece önemli bir yer tutmaktadır. Farklılık, 1960’lı yıllardan itibaren azınlıklar, kadın çalışanlar ve eski çalışanlarla ilgili yasal bir konu olarak görülmeye başlamıştır. Günümüzde ise örgütler bu kavramın daha güçlü, daha rekabetçi örgütler oluşturmadaki önemini benimseyerek, farklılıkları yasal mücadele verdikleri bir kavram olarak görmektense insan kaynakları uygulamalarında farklılıkların yönetimi anlayışına yer verip bu anlayışın örgütsel etkinliği artırıcı yönünden yararlanmayı hedeflemektedirler (Ünalp, 2007: 67).

Farklılıkların tanımları dikkate alındığında, bazı tanımlamaların farklılıkları tek bir açıdan ele aldığı; bazılarının ise bireylerin farklılıklarını toplu bir bütün şeklinde değerlendirildiği görülmektedir. Literatürde farklılıkların yönetimi konusunda birçok tanımlama yapılmakla beraber ortak bir kaniya varılmadığı görülmektedir. Farklılıkların yönetimi ile ilgili yapılan tanımlamaların bir kısmına değinecek olursak eğer;

- Farklılıkların yönetimi; bireylerin farklılıklarına ve benzerliklerine değer verildiği bir iş ortamı oluşturmayı, oluşturulan bu ortamı korumayı; böylece bireylerin potansiyellerini artırmayı ve örgütün stratejik hedeflerine bireylerin katkılarını maksimum düzeye ulaştırmayı amaçlayan bir süreçtir (United States Government Accountability Office Araştırma Raporu, 2005: 1).
- Farklılıkların yönetimi, organizasyonlarda heterojenliğin tanınmasının ve buna değer verilmesinin hem organizasyonun performansına hem de mali kar hanesine katkıda bulunacağını öne süren bir yönetim felsefesi olarak ifade edilmektedir (Dereli, 2007:1).
- Yerel bazda farklılıkların yönetimi ise, yerli işgücü içinde bulunan ulusal farklılıklar haricindeki farklılığı ifade ederken; uluslararası farklılık, ülkelerin kültürleri arasındaki farklılığı anlamına gelmektedir (Jackson ve Joshi, 2009:242).
- Farklılıkların yönetimi; farklılıkları görmek, kabul etmek, bireysel farklılıklara sahip insanlara değer vermek ve onları takdir etmek olarak ifade edilmekle birlikte, daha açık bir ifade ile etnik köken, cinsiyet, yaş ve dinlerinden kaynaklı farklılıkların insanların farklı fiziksel özelliklerinin, iletişim tarzlarının, deneyimlerinin, anlama ve öğrenme hızlarının kabul edilmesi, anlayış ve saygıyla karşılanması olarak da ifade edilmektedir (Barutçugil, 2011: 203).
- Farklılıkların yönetimi diğer bir tanımlamaya göre ise; adil biçimde fark edilme ve potansiyellerin geliştirilmesi için tüm çalışanların

güçlendirilmesi, işe katılımının sağlanması ve cesaretlendirilmesini içermektedir (DiversityAnnual Report, 2000).

2.2.Farklılıkların Önemi

Günümüzün rekabet ortamında işletmeler açısından değişime uyum sağlayabilme ve hızlı hareket edebilme ancak nitelikli ve uyumlu insan gücüyle mümkün olmaktadır. Bu açıdan ele alındığında farklı niteliklerdeki insan gücünün etkin ve verimli bir şekilde yönetimi işletmeler adına stratejik bir öneme sahiptir (Aksu,2008:7).

Yakın geçmiş döneme kadar birçok yönetici farklılıkla ilişkilendirilen sorulara, ayrımcılığın hem yasal hem de ahlaki yönden yanlış olduğu saviyla cevap vermekteydiler. Ancak günümüze gelindiğinde durum değişmiş ve yöneticiler ikinci bir düşünceyi dile getirmeye başlamışlardır. Farklı bir iş gücü kurumsal etkinliği arttıracak, morali yükseltecek, piyasanın yeni alanlarına daha geniş ulaşım sağlayacak ve üretkenliği artıracaktır görüşü artık kuvvetli bir şekilde savunulmakta ve farklılığın firmanın geleceği için daha iyi olduğu görüşü üzerinde fikir birliğine varmaktadırlar (Thomas ve Ely, 1996:1).

İstikrarsız ve kompleks bir çevre içerisinde faaliyet gösteren işletmelerin rekabet üstünlüğü de karmaşık etkenlerin bir araya gelmesini gerektirmekte ve bu kompleks süreç, ancak farklı bakış açılarını yansıtan kavramların aynı anda kullanılması ile doğru analiz edilebilmektedir (Helvacıoğlu, 2007: 62).

Farklı bakış açılarına sahip insanlar grubun gündemindeki olası sorunlara problem çözmenin ilk aşamasında yer alan çevresel inceleme aşamasında daha kapsamlı bir yaklaşım getirebilirler. Bunun ardından örgüt içerisindeki farklı bakış açılarına sahip grup üyelerinin kendi aralarında yapacakları tartışmalar grubun alternatif yorumları değerlendirerek, farklı açıları bütünleştiren yaratıcı çözümler üretme yeteneğinin gelişmesine yardımcı olabilir. Alternatif faaliyet yolları ve çözümler değerlendirildiğinden, farklı bakış açıları grubun muhtemel tüm kazançları, maliyetleri ve yan etkileri öngörme yeteneğini artırabilir. Ve ilaveten, farklılık bireylerin yaratıcı çözümleri uygulama yeteneklerini geliştireceğinden, grubun müşteriler açısından itibarının artmasına sebep olabilmektedir (Jackson ve Joshi, 2009:244).

Toplumların, kültürlerin ve teknolojinin küreselleşmesi gibi ekonomilerin de küreselleşmesiyle birlikte örgütler de uluslararası ve dolayısıyla çok kültürlü çevrelerde çalışmak zorunda kalmışlardır. İşletmeler açısından memnun müşterinin sürdürülebilir rekabet avantajı açısından önemli bir kaynak olduğu göz önüne alındığında ise çalışanlardaki mevcut farklılığın müşterilere olumlu bir şekilde yansıtılması işletmenin başarı kriterleri üzerinde ciddi bir etki yaratacağı açıktır. Tüm bunların yanı sıra farklılıkların yönetimine önem veren firmaların yeni ve yetkin çalışanları işletmesine çekmesi de kolaylaşacaktır. İşletmeye çekilen yeni çalışanların yeni fikirler ve bakış açılarıyla örgüte katacakları değer, firma için yeni bir avantaj yaratma imkânını da sağlayabilme imkânına sahiptir (Özkaya ve Diğerleri, 2006:360).

2.3.Farklılıkların Yönetiminin Ortaya Çıkma Nedenleri

Geçmişten günümüze kadar geçen süreçte farklılıkların yönetimi kavramı üzerinde çeşitli tanımlamalar yapıp net bir görüş ortaya konulamaması gibi, farklılıkların yönetimini ortaya çıkartan nedenler üzerinde de net bir görüş birliğine varılamamıştır. Literatürde yer alan çeşitli nedenleri dört başlık altında toplayacak olursak, bunlar;

- **Bireysel özellikler:** Irk, cinsiyet, cinsel tercih, yaş ve deneyim, eğitim düzeyi gibi demografik özellikler, değerler ve tutumlar, kültürel yapı, medeni durum, din ve dini semboller gibi sosyo kültürel özellikler, beceri, zihinsel ve duygusal yetenek, fiziksel yetenek ve bedensel engellilik, hükümlü olmama durumu gibi bireysel özellikler işletmelerde farklılıkların yönetimini ortaya çıkartan nedenlerin en önemlileri olarak karşımıza çıkmaktadır.
- **Örgütsel koşullar:** Nasıl ki her bireyin birbirinden farklı bir özellik göstermesinden dolayı bireysel özelliklerin farklılıkları ortaya koyduğunu belirtiyorsak, her örgütün de kendi içerisinde farklı yapılara büründüğünü söylemek yanlış olmaz. Mevcut örgüt yapısı, örgüt kültürü ve iklimi, örgütsel rol ve statü, çalışma biçimleri, mali dengeler, eğitim ve geliştirme olanakları, kariyer planlamaları vb. uygulamalar örgütsel anlamda farklılıkların yönetimini ortaya çıkartan sebepler olarak karşımıza çıkmaktadır.
- **Liderin özellikleri:** Hem bireysel hem örgütsel koşullardan bahsedip lider ve onun özelliklerini göz ardı etmek yanlış olacaktır. Doğru örgütsel koşullar altında çalışan liderler açısından farklılıklar bir sorun olarak görülmemelidir. Farklılıklara başka pencerelerden bakılarak olumlu düşünmek ve farklılıkların yararlarını maksimize etmek hem işletmeye hem de tüm çalışanların iş tatminine katkı sağlayacaktır. Karmaşık yönetim süreci sırasında birlikte çalışılan bireylerin, bireysel özelliklerinden kaynaklanan farklılıkların yöneticiler için aslında bir engel olmadığı, başarıyı arttırmak için itici bir güç olduğu aşikârdır. Organizasyonları oluşturan yapısal ve işlevsel bütün unsurlar ayrı değil, bir bütünün parçalarını oluşturur. Siyasal yapı, otorite ve güç ile liderin özelliklerinden kaynaklanan yönetsel farklılıkların ise bir dezavantaj değil, aslında avantajdır. Bu yüzden yöneticilerin, yönetimleri esnasında etkilenebilecekleri ve en önemli konulardan bir tanesi farklılıklar ve bu farklılıkların yönetilmesi konusudur. Farklılıkları yönetmek sadece örgüt ve çalışan bazında düşünülürse hataya düşülecektir. Örgüt ve çalışanlara paralel olarak aynı zamanda içsel olarak kendimize sağlayacağı katkılar da çok önemlidir (Begeç, 2004: 316).
- **Küreselleşme:** Küreselleşme olgusu farklılığın ortaya çıkmasında katkıda bulunan diğer faktörler kadar önemli bir etkidir. Artık KOBİ'lerin dahi başka ülkelerde ofis, şube açtığını ya da networkler kurduğuna şahit olmaktayız. İşletmeler içerisinde faaliyette buldukları toplumlara ait farklı âdet, gelenek ve görenekler, sosyal normlar ve etik/ahlak kuralları gibi farklı unsurları öğrenmek ve

uygulamak zorunda kalmaktadırlar. Şirket birleşmeleri, satın almalar, stratejik ittifak ve ortak yatırım gibi anlaşmaların sıklıkla yapıldığı günümüz küresel dünyasında yöneticiler sadece finansal anlamda küresel düşünmemeli, aynı zamanda insan kaynağı ve yönetim anlamında da küresel ve farklı bir bakış açısına sahip olmaları gerekmektedir. Yöneticiler yabancı kökenli yönetici ve işgörenlerle birlikte çalışma ihtimalini göz ardı etmemelidir. Örneklerini çoğaltabileceğimiz küreselleşmenin yaptığı etkinin farklılıkları ortaya çıkarma konusunda da ciddi ağırlığının olduğu yadsınmaz.

2.4.Farklılıkların Yönetimine İlişkin Yaklaşımlar:

Farklılıkların yönetimi ile ilgili, literatürde çeşitli yaklaşımların bulunduğundan bahsetmiştik. Bu yaklaşımların nihai amacı işgücünün değişen demografik özelliklerine verilen tepkileri tanımlayarak, birbirinden farklı özelliklere haiz işgücünün başarılı bir şekilde idaresi ve bu farklılıkları yöneten işletmelerin süreçlerine odaklanmasıdır. Bu yaklaşımların bazılarını değinecek olursak;

- **Fark Gözetmeme ve Tarafsızlık:** Farklılığı anlamak adına en çok kullanılan yaklaşımlardan birisi fark gözetmeme ve tarafsızlık modelidir. Bu yaklaşım içinde olan liderler, fırsat eşitliği, adil davranma ve yasal zorunluluk olan eşit iş fırsatına gereken önemi vermektedirler. Thomas ve Ely'e göre, belirli grup üyelerinin, diğer grup üyelerine üstünlük sağlamanın önüne geçilerek, tüm çalışanlara eşit ve saygılı davranılması, koçluk ve kariyer geliştirme programları yoluyla dezavantajlı grupların üyelerinin desteklenmesi, farklılıklara saygı yönünde tüm çalışanların eğitilmesi, işletme adına fırsat eşitliği sağlayacaktır. Böylece, farklılık çabalarının başarısının bir çıktısı olarak, örgütte çalışanların demografik ve oransal olarak farklılıkları olan kişilerden oluşması sağlanabilecektir (Gümüş, 2009: 98).
- **Giriş ve Yasallık Yaklaşımı:** 1980-1990'lı yıllarda geliştirilen giriş ve yasallık modeli farklılıkların yönetimi yaklaşımlarından ikincisini oluşturmaktadır. Thomas ve Ely'e göre içinde yaşadığımız toplum gün geçtikçe daha heterojen bir yapıya kavuşuyor ve organizasyonların bu heterojen yapıya uyum sağlayabilmesi için demografik olarak farklılaştırılmış işgücüne daha fazla ihtiyacı olacaktır. Giriş ve yasallık modelini başarıyla uygulayan firmaların ortak özellikleri; bu tür örgütleri ile müşterileri arasında ya da örgütün işgücü havuzunda büyük farklılık bulunması, bu nedenle de örgüt açısından açık bir fırsat ya da yakın bir tehdidin söz konusu olduğu bir örgüt ortamında faaliyet göstermesi gerektiği belirtilmektedir (Ünalp, 2007: 79).
- **Öğrenme ve Etkinlik Yaklaşımı:** Bu yaklaşım çalışanların bakış açılarını, düşüncelerini, değer yargılarını örgütün esas işine taşımaya izin vermektedir. Öğrenme ve etkinlik yaklaşımı, farklılıkların olduğu gruplara ve bu farklılıklardan daha fazlasını öğrenen örgütlere yönelmeyi benzer çalışanların olduğu gruplara tercih etmeyi önermektedir. Bu yolla gerçekleşen örgütsel öğrenme, örgütün etkinliğinin artırmasına yardımcı olmaktadır (Ünalp, 2007: 81).

- **Altın Kural Yaklaşımı:** Bu anlayış, “sana yapılmasını istemediğini başkalarına yapma”, “kendine nasıl davranılmasını istiyorsan başkalarına öyle davran” ilkesiyle kısaca açıklanabilir. Altın kural yaklaşımına göre, önemli tek fark bireysel farklılıklardır. Herkesi takdir etmek ve herkese aynı davranmak gerekmektedir. Farklılığın başarılmasını sağlayan unsurlar bireysel sorumluluk ve ahlak olarak belirtilmiştir (Gümüş, 2009: 89).
- **Farklılıklara Değer Verme Yaklaşımı:** Farklılıklara değer verme yaklaşımı, kendinize nasıl davranılmasını istiyorsanız, başkalarına da öyle davranın şeklindeki altın kural yaklaşımının ötesine geçmektedir. Farklılıklara değer verme yaklaşımında, insanlara, onlar kendilerine nasıl davranılmasını istiyorsa, öyle davranın şeklinde bir kural yer almaktadır ki bu literatürde “Platin kural” olarak yer almaktadır (Sürgevil, 2008: 28).
- **Rekabetçi Yaklaşım:** Bazı yazarlar, rekabetçilik yaklaşımını benimsemekte ve örgütlerin rekabetçi üstünlük sağlayabilmesi için farklılıklara ve farklılıkları yönetmeye ihtiyaç duyduklarını belirtmektedirler. Rekabetçi yaklaşım, stratejik bir yaklaşım özelliği taşımaktadır ve örgütün (farklılıkların, rekabetçi üstünlüğü etkileme yollarına ilişkin) bir strateji tasarlamasını zorunlu kılmaktadır (Soni, 2000’den akt. Ashkanasy, Hartel ve Daus, 2002: 312).

2.5.Farklılıkların Avantaj ve Dezavantajları:

Başarılı bir şekilde yönetildiği takdirde farklılıklar örgüte sürdürülebilir rekabet yarışında ciddi avantajlar sağlayacaklardır. Eğer aksi bir durum söz konusu olur ve farklılıklar istenildiği gibi yönetilemezse örgütün bu durumdan olumsuz etkileneceği ve ortaya çeşitli dezavantajların çıkacağı bir gerçektir.

Avantajları: Örgütlerde farklılıkların meydana getirdiği avantajları özetleyerek bir araya getirirsek, bu avantajlar şu şekilde sıralanmaktadır (Budak, 2008: 398):

- Sorunların kolay çözülmesini sağlar,
- Çalışanlar arası iletişim artırır ve işe karşı sempati ile bakmalarını sağlar,
- Yaratıcılığı ve yenilikçi düşünceleri teşvik ederek örgütsel verimliliğin artmasına yardımcı olur,
- Yüksek seviyede iş doyumunu sağlar,
- Örgütlerde iş gören devir oranlarının düşmesini sağlar,
- Örgütsel bağlılık oranını artırır,
- İşe devamsızlık azalır,
- Kaynak tasarrufu sağlanmasında yardımcı olur,
- Örgütün toplumun gözündeki imajını yükseltir,
- Çalışanların birbirlerine karşı olan psikolojik şiddet eğilimlerini yok eder.

Dezavantajları: İş hayatında farklılıklar, örgütün her kademesinde etkisini gösterebilmektedir. Örgüt içindeki farklılıkların etkin şekilde yönetilmediği zaman ortaya çıkabilecek sorunlar şu şekilde ifade edilebilir (Sürgevil, 2010: 25);

- Çalışanlar herkesin sahip olduğu farklılıklara saygı gösterme konusunda eğitilmezse, önyargıları ve kalıp düşüncelerden arındırılmazsa kendinin dışlandığını anlayan diğer bireylerin verimliliği düşebilir,
- Her kültür farklı değerlere ve sembollere sahiptir. Çalışanlar arasında farklı kültürden olanlar arası iletişim sağlanırken yanlış anlaşılmalarda meydana gelebilmektedir,
- Farklılık kaynakları örgütlerde çatışma ortamı oluşturabilir. Yaşlı genç olan bireyler daha yaşlı olan bireylerle, deneyimi az olan bireyler ise deneyimi fazla olan bireylerle çatışma yaşayabilir.

Etkin bir farklılıkların yönetimi stratejisi uygulanmazsa örgüte avantaj sağlayan farklılık boyutları tersine dönerek dezavantaj sağlayacaktır. Farklı özelliklerine saygı gösterilmeyen işgören organizasyon içerisinde kendini dışlanmış hissedecek ve kendini dışlanmış hissedenden bireyde ise şu durumlar ortaya çıkacaktır (Gümüş, 2009: 62);

- Dışlandığını kabul görmediğini düşünen ve fırsat sunulmadığını algılayan kişinin işe karşı isteği azalır,
- Dışlandığını hisseden çalışan fikrini nadiren söyler,
- Dışlanan bireylerin verimliliği azalır.

3.Ayrımcılık

Messmer, Bogardus ve Isbell'e (2007: 23) göre ayrımcılık, önyargıya dayalı olarak bir kişi ya da gruba haksız davranış sergilemek olarak ifade edilmektedir. Yasalar açısından bakıldığında ayrımcılık olgusu ırk ve etnik kökenden görünüşe kadar birçok farklı konuyu içermektedir. Burada önemli olan bütün ayrımcılık türlerinin kabulünün mümkün olmaması ve ayrımcılığa yol açan ve ayrımcılığı vurgulayan tüm yasalara uyma sorumluluğunun işverene ait olduğudur.

Sosyal psikoloji penceresinden bakıldığında, "bir bireyin sadece belli bir gruba aidiyeti nedeniyle olumsuz muamele ve davranışlara maruz kalmasını" anlatan ayrımcılık; "önyargıların davranışlara dönüşmesi" şeklinde de tanımlanabilmektedir (Bilgin, 2007: 40).

Uluslararası işçi örgütüne göre "Ayrımcılık; ayrımın, dışlanmanın veya tercihin örneğin; ırk, renk, cinsiyet, din, siyasal görüş, ülke temelinde yapılanmasıyla ve bunların sonucunda insanların istihdam ve mesleklere fırsat ve yararlanma haklarının olumsuz yönde etkilenmesiyle ortaya çıkan bir durumdur." tanımlanmaktadır (ILO, Sözleşme No:111). Sosyal psikologlara göre ise ayrımcılık; sosyal grup (örneğin; ırk, cinsiyet, yaş, vb.) üyeliğine bağlı ayrımcı davranma olarak ifade edilmektedir (Fiske, 1998).

Wood tarafından yapılan diğer bir ayrımcılık tanımında ise bireylere, belli bir grubun ya da kategorinin üyesi olmalarına bağlı önyargılı davranışlar

sergileme ve bunun sonucunda ayrımcılığa uğrayan kişinin (kurbanın) sağlığında ve refahında olumsuz etki oluşturmak şeklinde tanımlanmıştır (Wood vd., 2013). Bu oluşturulan olumsuz etkiler kapsamında düşünüldüğünde, ayrımcılığın da bir çeşit işyerinde ortaya çıkan olumsuz davranış (misbehavior in workplace) olarak değerlendirilmesi mümkündür. İşyerinde ayrımcılık; politika ve stratejilerle örgütün bütün yapısının yansıttığı bir durum olabileceği gibi sadece bireylerin işyerindeki tutum ve davranışlarından da meydana gelebilir (Demirel, 2011).

Ayrımcılık kavramıyla yakından ilişkili olan ve çoğu zaman birbirine karıştırılan kayırmacılık kavramı; bir kişi ya da gruba diğerlerinden daha iyi davranma demektir ve bu davranışların karar vericilerin tercihleri ile gösterilmesi anlamına gelmektedir (Kwon, 2006). Kayırmacılık kavramını örgütsel açıdan değerlendirecek olursak; bir işgörene, bireysel uzmanlık ya da mesleki alanında başarılı olmasından dolayı değil de mesleğinden ya da uzmanlığından bağımsız özelliklerinden dolayı ayrıcalık tanınması durumudur. Kayırmacılık konusuna dair çalışmalar göstermektedir ki kişiler arasındaki benzerlikler, çalışanların kayırılmasında rol oynayan en önemli faktörlerdendir. Turner vd. 1987; Sidanus ve Pratto, 1990; Aydoğan 2009 gibi yazarların yaptığı çalışmalarda; insanların, kendileri ile benzer tutum, inanç ve davranışları olan kişilere ayrıcalık tanımaya eğilimli oldukları gösterildiği ifade edilmektedir.

Ayrımcılık kavramı ele alınırken değinildiği gibi, insanların kendilerinden farklı olma durumu üzerine kurdukları ayrımcılık davranışı, benzerlikler üzerine inşa edilen kayırmacılık davranışı ile homojen bir yapıya bürünmüş durumdadır. Kayırılan bir çalışan ayrıcalıklı olarak ödüllendirilirken; diğer çalışanlar, cezalandırılmış, göz ardı edilmiş ya da yok sayılmış olmakta ve böylece örgüt içerisinde adil olmayan uygulamalar meydana gelmektedir (Aydoğan, 2012:4578).

3.1.Ayrımcılık Alanları

Bu başlık altında ayrımcılık alanlarından olan cinsiyet ayrımcılığı, özürlülük ayrımcılığı, yaş ayrımcılığı, ırk ve etnik köken ayrımcılığı, din ayrımcılığı, cinsel tercih ayrımcılığı, sendikal nedenlere dayalı ayrımcılık konularından kısaca bahsedilmektedir.

- **Cinsiyet Ayrımcılığı:** Ayrımcılık türleri içerisinde en fazla dikkat çekenlerin başında cinsiyet ayrımcılığı gelmektedir. Somut ve sıklıkla karşılaşılan bir olgu olması cinsiyet ayrımcılığının, ayrımcılık türlerinden biri olmasının önünü açmıştır. Cinsiyet ayrımı, işe almada, iş ortamında ve işgörenin çalışma koşullarında kadın veya erkeğe farklı davranılması olarak ifade edilmektedir (Türker, 1997: 75). Cinsiyet ayrımcılığı, belli bir varlığın karakteristik özelliklerinin her zaman kendine özgü sınırlar içinde kalmaya zorlandığı düşüncesine dayanmaktadır. Erkeğe, kadına, çift cinsiyetli olana ve cinsiyet değiştirene karşı yapılan ayrımcılık olarak kendi içerisinde bölümlere ayrılabilir (Yalçın, 2008: 10).

- **Özürlülük Ayrımcılığı:** İşin yapılışı ve başarılı biçimde yerine getirilmesi ile bir ilişkisi olmamasına rağmen özürlülük ayrımcılığı, özürlü bireylere karşı bu durumları sebebiyle işe alımda ya da işe alımdan sonraki iş ilişkilerinde yapılan ayrımcılık davranışıdır (Ulusoy, 2007: 29) . Basser ve Jones (1992:268- 269)'e göre engellilere yönelik yapılan ayrımcılık doğrudan ve dolaylı ayrımcılık olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Doğrudan ayrımcılıkta engelli kişi, engelsiz kişiden daha az ilgi görmektedir. Dolaylı ayrımcılık ise “engelli kişilerin baş edemeyecekleri koşullar sonucu ortaya çıkan ve onları toplumdaki haksız yere eşit katılımdan dışlayan durum” olarak karşımıza çıktığı belirtilmektedir.
- **Yaş Ayrımcılığı:** İşe alım aşamasında veya iş yaşamı içerisindeki ilişki ve süreçlerde bireylere karşı, işin yapılması ve başarılı şekilde yerine getirilmesi ile hiçbir ilişkisi olmamasına rağmen, sadece yaşları dolayısıyla ayrımcılık yapılması anlamına gelmektedir (Ulusoy, 2007: 33). Yaşa dayalı ayrımcılık; ya genç çalışanların, dinamik ve fiziksel açıdan daha çok iş yapmaya eğilimli olmaları ya da ilerlemiş yaşta çalışanların, deneyimli ve örgütlerine daha fazla bağlı olmaları yönündeki varsayımlar üzerinden yapılmaktadır. Genç yaşta kişilerin deneyimsiz olması, deneyimlilerin ise, yaşlı olması karşılıklı ayrımcılık gerekçesi olarak ileri sürülürken bu konuda daha çok orta yaş grubu tercih edildiği gözlemlenmektedir (Demir, 2011: 779).
- **İrk ve Etnik Köken Ayrımcılığı:** İrk ayrımcılığı, bir kişinin ırkı veya ten rengini esas alarak iş kararlarının verilmesi şeklinde belirtilmektedir (Ulusoy, 2007: 34). Etnik köken ayrımcılığı da, ırk ayrımcılığını kapsamı içerisine almaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin 2. Maddesi “Herkes ırk, renk, cins, dil, din, politik düşünce, ulusal ya da sosyal köken, mülk ya da diğer nedenlere bakılmaksızın bu beyanamedeki tüm hak ve özgürlüklere sahiptir” ifadesiyle etnik köken ayrımcılığını yasaklamaktadır.
- **Din Ayrımcılığı:** Din ayrımcılığı, bir işgörenin iş fırsatlarından yahut temel inançlarından vazgeçmek arasında seçim yapmaya zorlandığı anda meydana geldiği belirtilmektedir (Anthony, Kacmer, Perrew, 2002: 174).
- **Cinsel Tercih Dayalı Ayrımcılık:** İnsan hakları ihlali ile vurgulanan bu ayrımcılık; homofobidir. Cinsel tercihi diğer bireylerden farklı olan kişiler bu mantaliteye göre toplumun en alt tabakasını oluşturur. İş bulamaz, eğitim hakkı elinden alınır. Avrupa Birliğine üye olan ülkelerden hiçbirinin anayasasında cinsel tercih ayrımcılığıyla ilgili açıkça bir madde yer almamaktadır. Sadece İspanya, Hollanda ve Finlandiya gibi ülkelerin anayasalarında dolaylı yollarla belirtilmiş olup geniş bir perspektiften cinsel tercih ayrımcılığının yasaklandığı sonucuna varılabilmektedir. Burada adı geçen cinsel tercihlerin ise; homoseksüel, heteroseksüel ve biseksüel yönelmeler olarak kabul edildiği ifade edilmektedir (Turpçu, 2004: 110).
- **Sendikal Nedenlere Dayalı Ayrımcılık:** Bireylerin bir sendikaya üye olması yasayla korunma altına alınmış haklarından birisidir. Ancak bu yasal hak çoğu zaman işverenler tarafından göz ardı edilip, tehdit unsuru olarak görülüp sabote edilmektedir. Sendika üyeliği ayrımcılığı,

bireylerin sendikal etkinliklere iştirak etmeleri, bir sendikaya mensup olup/olmadıkları için ayrımcılığa maruz kalmaları anlamına gelmektedir.

4.ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

İnce vd. (2015) “Örgütlerde Sınırlandırıcı ya da Sürükleyici Güç Olarak Farklılıkların Yönetimi” adlı makalesinde farklı genetik, kültürel ve toplumsal ortamlarda yetişen, ama aynı örgüt içinde aynı kurallara göre çalışmak zorunda olan bireylerin sevk ve idaresi yönetimin ve günümüz yöneticilerinin en güç uğraş alanlarından birisini oluşturmakta olduğundan bahsetmektedir. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesinde görev yapmak olan akademik ve idari personelin kendi kurumlarında farklılıkların yönetimine ilişkin algılarının araştırıldığı bu çalışmada çalışanların farklılıkların yönetimi ile ilgili algılarının cinsiyet ve kıdem değişkenlerine yönelik anlamlı bir farklılık göstermediği, bunun yanında yaş ve medeni durum değişkenlerine yönelik kısmi bir anlamlı farklılığın var olduğu ifade edilmiştir.

Doğan vd. (2015) “Farklılıkların Yönetimi İle Öğrenen Okul Arasındaki İlişkinin Öğretmen Algılarına Göre İncelenmesi” adlı makalesindeki amaç öğretmenlerin farklılıkların yönetimi ile öğrenen okul algılarını belirlemek ve farklılıkların yönetimi ile öğrenen okul arasındaki ilişkinin düzeyini saptamaktır. İlişkisel tarama modeli desenlenerek yürütülen bu çalışmanın çalışma grubunu Sivas iline bağlı Zara ilçesindeki 18 okulda görev yapan 161 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin öğrenen okul ve farklılıkların yönetimini algılama düzeyi “katılıyorum” seviyesindedir. Regresyon analizi sonuçlarına göre ise farklılıkların yönetimi öğrenen okulun %56 oranında yordayıcısı durumundadır.

Yetkin (2016) tarafından yapılan “İşletmelerde Farklılıkların Yönetimi: Giresun İlinde Faaliyet Gösteren Tekstil İşletmeleri Üzerine Bir İnceleme” yüksek lisans tezinde amaç Giresun ilinde faaliyet gösteren tekstil işletmeleri çalışanlarının farklılıkların yönetimine ilişkin değerlendirilmelerini incelemektir. Bulgular göstermiştir ki; farklılıkların yönetiminin iş gücü farklılığı boyutu cinsiyet, pozisyon ve medeni duruma göre farklılık göstermektedir ve bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır. Farklılıkların yönetimi ölçeğinin bir diğer alt boyutu olan örgütsel adalet ise sadece çalışanın cinsiyeti ve pozisyonuna göre istatistiksel bağlamda anlamlı farklılıklar göstermektedir.

5.ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

5.1.Amaç ve Yöntem

Araştırmanın genel amacı, farklılıklar yönetimi algılarının, öğrencilerin akademik performansları üzerinde etki oluşturan bir unsur olup olmadığını tespit etmektir. Kavramların, alan yazını incelendikten sonra literatür kısmı oluşturulmuş, anket yöntemi ile veri toplama aşamasına geçilmiş daha sonra elde edilen veriler SPSS istatistik programı ile analize edilerek sonuçlar tablolar

halinde açıklanmıştır. Analiz sonucu anket yöntemiyle elde edilen verilerin yorumlanması ve önerilerin sıralanması ile çalışma sonlandırılmıştır.

5.2. Ana Külte ve Örneklem

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İşletme bölümünde öğrenim görmekte olan 900 lisans öğrencisi bu çalışmanın ana kültisini oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini belirlemek adına seçkisiz örnekleme yöntemiyle (random sampling) ile ulaşılması gerekli sayının 324 olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultudalisans öğrencilerinden veri toplayabilmek adına 400 adet anket formu dağıtılmış ve bu anketlerden 383 tanesi geri dönmüştür. Ayrıca 19 adet anket eksik doldurulması sebebi ile araştırmaya dahil edilmemiştir. Toplamda 362 adet anket analize tabi tutulmuştur. Demografik özelliklere ait veriler Tablo 1’de gösterildiği gibidir.

Tablo 1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Demografik Özellikler	Sayı	%	Demografik Özellikler	Sayı	%
Cinsiyet			Yaşınız		
Kadın	205	56,6	17-18	36	9,9
Erkek	157	43,4	19-20	119	32,9
			21-22	151	41,7
Kaçıncı Sınıfsınız			Alttan Aldığınız Ders Sayısı		
1.Sınıf	120	33,1	Yok	157	43,4
2.Sınıf	73	20,2	1-2	118	32,6
3.Sınıf	137	37,8	3-4	65	18,0
4.Sınıf	32	8,8	5 +	22	6,1
Not Ortalamanız			Yaşadığınız Bölge		
0 - 1,50	16	4,4	Marmara	2	0,6
1,51 - 2,00	60	16,6	Ege	3	0,8
2,01 - 2,50	103	28,5	Akdeniz	285	78,7
2,51 - 3,00	23	6,4	İç Anadolu	8	2,2
3,01 +	24	6,6	G.D.Anadolu	44	12,2
Cevaplamayan	136	37,6	D.Anadolu	9	2,5
			Yurt Dışı	11	3,0
Kendinizi Mutlu Hissediyor Musunuz?			Geleceğinizle İlgili Kaygılı Mısınız?		
Evet, çok	101	27,9	Evet, çok	164	45,3
Kısmen	169	46,7	Kısmen	170	47,0
Pek Mutlu Değilim	68	18,8	Hayır, hiç	28	7,7
Hayır, hiç	24	6,6			
Babanızın Mesleği			Ailenizin Yaşadığı Yer		
Emekli	113	31,2	Köy-Kasaba	65	18,0
Kamu Çalışanı	49	13,5	İlçe Merkezi	80	22,1
Özel Sektör Çalışanı	45	12,4	İl Merkezi	85	23,5
Esnaf-Küçük Tüccar	28	7,7	Büyükşehir Merkezi	132	36,5
Büyük tüccar	8	2,2			
Serbest Meslek	80	22,1			
İşsiz	21	5,8			
Aylık Ortalama Harcamanız			Ailenizin Ortalama Aylık Geliri		
0 - 400	152	42,0	0 - 1300	84	23,2
401 - 600	113	31,2	1301 - 2000	132	36,5
601 - 850	42	11,6	2001 - 3000	54	14,9
851 - 1000	20	5,5	3001 - 4000	29	8,0
1001 +	14	3,9	4001 +	30	8,3
Cevaplamayan	21	5,8	Cevaplamayan	33	9,1

Etnik Kökeniniz			Şuan Mensup Olduğunuz Dini Akım		
Türk	317	87,6	Sünni	349	96,4
Kürt	25	6,9	Alevi	4	1,1
Zaza	4	1,1	Deist	4	1,1
Çerkes	6	1,7	Ateist	1	0,3
Arap	5	1,4	Diğer	4	1,1
Diğer	5	1,4			
Kendinizi Laik Olarak Tanımlar Mısınız?			Kendinizi Milliyetçi Olarak Tanımlar Mısınız?		
Evet			Evet		
Kısmen	172	47,5	Kısmen	210	58,0
Hayır	127	35,1	Hayır	106	29,3
Cevaplamayan	53	14,6	Cevaplamayan	35	9,7
	10	2,8		11	3,0
Sizin Siyasi Görüşünüz?			Siyasi Görüşünüz Açısından Kendinizi		
Sosyalist	32	8,8	Fanatik/Radikal Görür Müsünüz?		
Demokrat	100	27,6	Evet	89	24,6
Muhafazakâr	51	14,1	Kısmen	158	43,6
Milliyetçi	169	46,7	Hayır	101	27,9
Cevaplamayan	10	2,8	Cevaplamayan	14	3,9

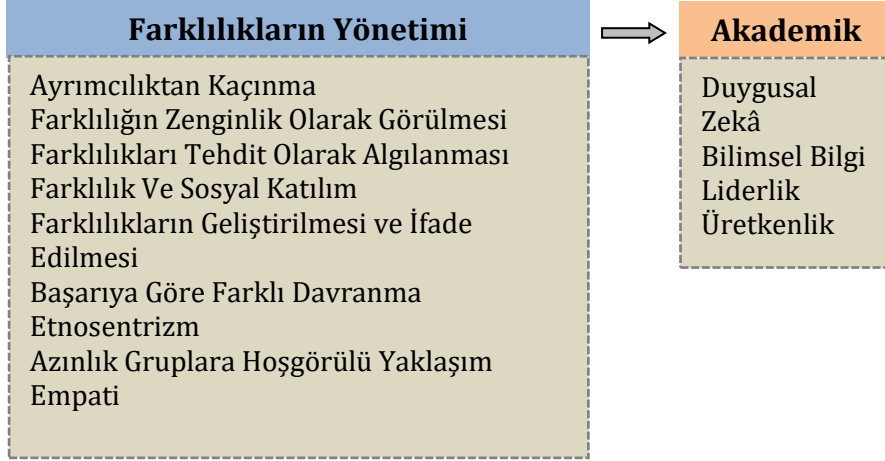
Anketimize katılan 362 bireyin verdikleri cevaplara göre demografik özelliklerine bakacak olursak; Ankete katılan bireylerin %56,6'sı (205 kişi) kadın, %43,4'ü ise (157 kişi) erkektir. Katılımcı bireylerin %9,9'u (36 kişi) 17-18 yaş, %17,4'ü (63 kişi) 19 yaş, %15,5'i (56 kişi) 20 yaş, %24,3'ü (88 kişi) 21 yaş, %17,4'ü (63 kişi) 22 yaş ve %15,5'i (56 kişi) ise 23 yaş ve üzerindeki bireylerden oluşmaktadır. Katılımcı bireylerin %33,1'i (120 kişi) 1.sınıf, %20,2'si (73 kişi) 2.sınıf, %37,8'i (137 kişi) 3.sınıf ve %8,8'i (32 kişi) 4.sınıfta okumaktadır. Bu bireylerin %43,4'ü (157 kişi) alt dönemden ders almazken, %32,6'sı (118 kişi) 1-2 ders, %18,0'ı (65 kişi) 3-4 ders ve %6,1'i (22 kişi) 5 ders ve üzerinde alt dönemden ders almaktadır. Aynı zamanda bu bireylerin %4,4'ü (16 kişi) 1,50 ve daha düşük düzeyde, %16,6'sı (60 kişi) 1,51 – 2,00 düzeyinde, %28,5'i (103 kişi) 2,01 – 2,50 düzeyinde, %6,4'ü (23 kişi) 2,51 – 3,00 düzeyde, %6,6'sı (24 kişi) 3,01 ve üzeri düzeyde not ortalamasına sahiptir.

Aylık ortalama harcama düzeylerine bakıldığında ise, bireylerin %42,0'si (152 kişi) 0-400 TL, %31,2'si (113 kişi) 401-600 TL, %11,6'sı (42 kişi) 601-850 TL, %5,5'i (20 kişi) 851-1000 TL ve %3,9'u (14 kişi) 1001 TL ve üzerinde harcama yaptığı görülmektedir. Bireylerin %87,6'sı (317 kişi) Türk, %6,9'u (25 kişi) Kürt, %1,1'i (4 kişi) Zaza, %1,7'si (6 kişi) Çerkes ve %1,4'ü (5 kişi) Arap Etnik Kökenine sahip olduklarını belirtmiştir. Bununla birlikte %96,4'ü (349 kişi) Sünni Dini akımına mensup olduklarını belirtmişlerdir. Bireylerin %47,5'i (172 kişi) kendilerini Laik olarak tanımlamakla birlikte, %35,1'i (127 kişi) Kısmen, %14,6'sı (53 kişi) ise kendilerini Laik olarak tanımlamamaktadır. Aynı bireylerin %58,0'i (210 kişi) kendilerini Milliyetçi olarak tanımlarken, %9,7'si (35 kişi) kendilerini Milliyetçi olarak tanımlamamaktadır. Ankete katılan bireylerin siyasi görüşleri %8,8'i (32 kişi) Sosyalist, %27,6'sı (100 kişi) Demokrat, %14,1'i (51 kişi) Muhafazakâr ve %46,7'si (169 kişi) Milliyetçi şeklindedir. Bu bireylerin %24,6'sı (89 kişi)

kendilerini siyasi görüş açısından fanatik/radikal görmekte iken, %27,9'u (101 kişi) aksi yönde görüş bildirmiştir.

5.3.Araştırma Modeli ve Hipotezler

Araştırmanın modeli Şekil 1'deki gibidir.



Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırma modeline göre aşağıdaki hipotezler test edilmek istenmiştir:

Hipotez₁: "Farklılıkların yönetimi algısı ile öğrencilerin akademik performansı arasında anlamlı bir ilişki vardır"

Hipotez₂: "Farklılıkların yönetimi algısının akademik performans üzerinde etkisi vardır"

Hipotez_{2a}: "Farklılıkların yönetimi algısının akademik performansın duygusal zekâ alt boyutu üzerinde etkisi vardır"

Hipotez_{2b}: "Farklılıkların yönetimi algısının akademik performansın bilimsel bilgi alt boyutu üzerinde etkisi vardır"

Hipotez_{2c}: "Farklılıkların yönetimi algısının akademik performansın liderlik alt boyutu üzerinde etkisi vardır"

Hipotez_{2d}: "Farklılıkların yönetimi algısının akademik performansın üretkenlik alt boyutu üzerinde etkisi vardır"

5.4.Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları

Öğrencilerden veri elde edebilmek için hazırlanan anket formunun ilk bölümünde "yaş, cinsiyet, not ortalaması, gelir, etnik köken, siyasi görüş" gibi örneklem yapısını tanımlayıcı demografik sorulara yer verilmiştir. Anketin devamında yer alan ifadelere 5'li Likert yöntemine uygun şekilde cevap

aranmıştır. Öğretim elemanlarının farklılığa bakışına yönelik veriyi ölçmek için Atasoy (2012)'un Balay ve Sağlam (2004)'in çalışmalarından faydalanarak geliştirdiği ve genişlettiği "Farklılıkların Yönetimi Ölçeği" kullanılmıştır. Atasoy (2012)'un geçerlilik ve güvenilirlik testlerini (KMO: ,858, Bartlett testi 3205,486, $p < 0,001$) gerçekleştirdiği ölçek boyut isimlerine sadık kalınarak 9 alt boyutta incelenmiştir. Söz konusu ölçek "ayrımcılıktan kaçınma" ($\alpha = 0,88$), "farklılığın zenginlik olarak görülmesi" ($\alpha = 0,57$), "farklılıkları tehdit olarak algılanması" ($\alpha = 0,78$), "farklılık ve sosyal katılım" ($\alpha = 0,81$), "farklılıkların geliştirilmesi ve ifade edilmesi" ($\alpha = 0,85$), "başarıya göre farklı davranma" ($\alpha = 0,70$), "etnosentrizm" ($\alpha = 0,63$), "azınlık gruplara hoşgörülü yaklaşım" ($\alpha = 0,54$), "empati" ($\alpha = 0,72$) alt boyutlarından oluşmaktadır. Öğrencilerin algılarına dayalı akademik performansını ölçmeye yönelik ölçek ise Atasoy (2012) tezinde kullandığı şekliyle 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek "duygusal zekâ" ($\alpha = 0,57$), "bilimsel bilgi" ($\alpha = 0,74$), "liderlik" ($\alpha = 0,66$), "üretkenlik" ($\alpha = 0,69$) alt boyutlarından oluşmaktadır.

6. ARAŞTIRMA BULGULARI

6.1. Güvenirlilik Analizi

Farklılıkların yönetimi ve akademik performans ölçeklerine ilişkin faktör ve güvenilirlik sonuçları Tablo 2'de yer aldığı gibidir.

Tablo 2: Güvenirlilik ve KMO Değerleri

Ölçek	Alt Boyutlar	Güvenirlilik	Genel Güvenirlilik	KMO Değeri
Farklılıkların Yönetimi	Ayrımcılıktan Kaçınma	,888	,904	,903
	Farklılığın Zenginlik Olarak Görülmesi	,577		
	Farklılıkları Tehdit Olarak Algılanması	,786		
	Farklılık Ve Sosyal Katılım	,819		
	Farklılıkların Geliştirilmesi ve İfade Edilmesi	,852		
	Başarıya Göre Farklı Davranma	,706		
	Etnosentrizm	,638		
	Azınlık Gruplara Hoşgörülü Yaklaşım	,543		
	Empati	,729		
Akademik Performans	Duygusal Zeka	,576	,856	,868
	Bilimsel Bilgi	,740		
	Liderlik	,663		
	Üretkenlik	,692		

Öğretim elemanlarının farklılığı yönetmelerine ilişkin öğrenci algulamalarını ölçebilmek için kullandığımız “Farklılıkların Yönetimi” ölçeği 9 alt boyuttan oluşmaktadır. Söz konusu ölçeğin alt boyutlarının 0,543 ile 0,576 aralığında değişen güvenilirlik değerlerine sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca öğrencilerin akademik başarılarını ölçmeye yönelik 4 alt boyuttan oluşan “Akademik Performans” ölçeği güvenilirlik katsayıları 0,576 ile 0,740 aralığında değişmektedir. Ölçeklerin güvenilirlik katsayıları gerekli incelemelerin yapılması için istenen düzeydedir.

6.2. Tanımlayıcı Bulgular

Öğrencilerin farklılıkların yönetimi ve akademik performans ölçeklerinin alt boyutlarına yönelik tanımlayıcı bulguları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: Alt Boyutlara Ait Tanımlayıcı Bulgular

Ölçek	Alt Boyutlar	Min.	Mak.	X	S
Farklılıkların Yönetimi	Ayrımcılıktan Kaçınma	1,00	5,00	3,5947	,86674
	Farklılığın Zenginlik Olarak Görülmesi	1,00	5,00	3,4127	,78923
	Farklılıkları Tehdit Olarak Algılanması	1,00	5,00	2,7274	,90629
	Farklılık ve Sosyal Katılım	1,00	5,00	3,4001	,81267
	Farklılıkların Geliştirilmesi ve İfade Edilmesi	1,00	5,00	3,3652	,90453
	Başarıya Göre Farklı Davranma	1,00	5,00	3,0304	1,13636
	Etnosentrizm	1,00	5,00	3,2514	,72020
	Azınlık Gruplara Hoşgörülü Yaklaşım	1,00	5,00	3,1142	,82279
	Empati	1,00	5,00	3,2500	1,01938
Akademik Performans	Duygusal Zeka	1,33	5,00	3,8112	,71757
	Bilimsel Bilgi	1,25	5,00	3,5421	,72389
	Liderlik	1,50	5,00	3,7113	,69815
	Üretkenlik	1,00	5,00	3,2136	,87812

Farklılıkların yönetimi ölçeğinin boyutlarına yönelik tanımlayıcı bulgular incelendiğinde, “ayrımcılıktan kaçınma” boyutu ($X=3,59$, $S=,866$); “farklılıkların zenginlik olarak görülmesi” alt boyutu ($X=3,41$, $S=,789$); “farklılıkların tehdit olarak algılanması” alt boyutu ($X=2,72$, $S=,906$), “farklılıklar ve sosyal katılım” alt boyutu ($X=3,40$, $S=,812$), “farklılıkların geliştirilmesi ve ifade edilmesi” alt boyutu ($X=3,36$, $S=,904$), “başarıya göre farklı davranma” alt boyutu ($X=3,03$, $S=1,136$), “etnosentrizm” alt boyutu ($X=3,25$, $S=,720$), “azınlık gruplara hoşgörülü yaklaşım” alt boyutu ($X=3,11$, $S=,822$) ve “empati” alt boyutu ($X=3,25$, $S=1,019$) ortalamalarına sahip olduğu belirlenmiştir.

Akademik performans ölçeğinin alt boyutlarına yönelik tanımlayıcı bulgulara göre “duygusal zeka” boyutu ($X=3,811$, $S=,717$), “bilimsel bilgi” alt boyutu ($X=3,54$, $S=,723$), “liderlik” alt boyutu ($X=3,71$, $S=,698$) ve “üretkenlik” alt boyutu ($X=3,213$, $S=,878$) ortalamalarına sahip olduğu söylenebilmektedir. Elde edilen verilere, akademik performans ölçeğine ait en

düşük ortalamanın üretkenlik alt boyutunda, en yüksek ortalamanın ise duygusal zeka boyutuna ait olduğunu söylemek mümkündür. Genel olarak bakıldığında ise ortalamaların genel ortalamaya yakın ve belirli bir ölçüde ortalamadan yüksek olduklarını da söylemek mümkün olabilmektedir.

6.3.Korelasyon Bulguları

Değişkenler ve alt boyutlar arasındaki ilişkilere ait bulgular Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Korelasyon Analiz Sonuçları

Ölçek	Alt Boyutlar		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Farklılıkların Yönetimi	Ayrımcılıktan Kaçınma(1)	Pear. Corr.	1												
		Sig.													
	Farklılığın Zenginlik Olarak Görülmesi(2)	Pear. Corr.	,632**	1											
		Sig.	,000												
	Farklılıkları Tehdit Olarak Algılanması(3)	Pear. Corr.	-,145**	,051	1										
		Sig.	,006	,330											
	Farklılık Ve Sosyal Katılım(4)	Pear. Corr.	,530**	,596**	,094	1									
		Sig.	,000	,000	,073										
	Farklılıkların Geliştirilmesi ve İfade Edilmesi(5)	Pear. Corr.	,610**	,502**	-,099	,455**	1								
		Sig.	,000	,000	,059	,000									
Akademik Performans	Başarıya Göre Farklı Davranma(6)	Pear. Corr.	-,059	,039	,419**	,002	-,083	1							
		Sig.	,260	,455	,000	,973	,117								
	Etnosentrizm(7)	Pear. Corr.	,584**	,564**	,114*	,594**	,601**	,016	1						
		Sig.	,000	,000	,030	,000	,000	,766							
	Azınlık Gruplara Hoşgörülü Yaklaşım(8)	Pear. Corr.	,341**	,524**	,118*	,401**	,296**	,083	,369**	1					
		Sig.	,000	,000	,024	,000	,000	,116	,000						
	Empati(9)	Pear. Corr.	,510**	,392**	-,012	,391**	,625**	-,146**	,562**	,286**	1				
		Sig.	,000	,000	,821	,000	,000	,005	,000	,000					
	Duygusal Zeka(10)	Pear. Corr.	,296**	,273**	-,087	,247**	,270**	,013	,216**	,054	,164**	1			
		Sig.	,000	,000	,100	,000	,000	,809	,000	,303	,002				
Akademik Performans	Bilimsel Bilgi(11)	Pear. Corr.	,121*	,178**	,039	,148**	,084	,077	,100	,063	,076	,551**	1		
		Sig.	,021	,001	,461	,005	,112	,145	,057	,233	,148	,000			
	Liderlik(12)	Pear. Corr.	,078	,123*	,027	,101	,074	,060	,041	-,059	,036	,469**	,520**	1	
		Sig.	,140	,020	,603	,054	,158	,259	,435	,266	,495	,000	,000		
Akademik Performans	Üretkenlik(13)	Pear. Corr.	,645**	,453**	-,018	,485**	,631**	-,001	,783**	,254**	,527**	,270**	,069	,023	1
		Sig.	,000	,000	,734	,000	,000	,978	,000	,000	,000	,000	,193	,659	

*Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed), (p<0,05)

**Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed), (p<0,01)

Farklılıkların yönetimi ölçeğinin alt boyutlarının birbirleri arasındaki korelasyon değerleri incelendiğinde, genel olarak birbirleri arasında $r=,114$, $p<0,05$ ile $r=,632$, $p<0,01$ aralığında değişen değerlerde pozitif yönlü anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir. Bunlar içerisinde ayrımcılıktan kaçınma alt boyutu ile farklılıkların tehdit olarak görünmesi boyutu arasında ($r=, -,145$,

p<0,01) negatif yönlü düşük seviyede anlamlı ilişki bulunmaktadır. Ayrıca düşük düzeyde negatif yönlü ve anlamlı bir diğer ilişkide ($r = -.146$, $p < 0,01$) başarıya göre farklı davranma ve empati alt boyutları arasında bulunmaktadır.

Akademik performans ölçeğinin alt boyutlarının birbirleri ile olan korelasyon değerleri incelendiğinde, üretkenlik alt boyutu ile bilimsel bilgi ve liderlik alt boyutları arasında anlamlı ilişkilerin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer alt boyutlar arasında ise $r = .270$, $p < 0,01$ ile $r = .551$, $p < 0,01$ aralığında değişen değerlerde pozitif yönlü anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir (Kul, 2017).

Ayrımcılıktan kaçınma alt boyutunun akademik performans ölçeğinin alt boyutu olan üretkenlik boyutu ($r = .645$, $p < 0,01$) ile yüksek düzeyde pozitif yönlü, duygusal zeka ($r = .296$, $p < 0,05$) ve bilimsel bilgi ($r = .121$, $p < 0,01$) alt boyutları ile düşük düzeyde pozitif yönlü anlamlı ilişkiye sahip olduğu görülmektedir.

Farklılıkların zenginlik olarak görülmesi alt boyutunun akademik performans ölçeğinin alt boyutları olan duygusal zeka ($r = .273$, $p < 0,01$), bilimsel bilgi ($r = .178$, $p < 0,01$), liderlik ($r = .123$, $p < 0,05$) boyutları ile düşük düzeyde pozitif, üretkenlik ($r = .453$, $p < 0,01$) boyutu ile ise orta düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı ilişkilere sahip olduğu söylenebilir.

Farklılık ve sosyal katılım alt boyutunun akademik performansın alt boyutları olan üretkenlik ($r = .485$, $p < 0,01$) ile orta düzede pozitif yönlü, bilimsel bilgi ($r = .148$, $p < 0,01$) ve duygusal zeka ($r = .247$, $p < 0,01$) ile düşük düzeyde pozitif yönlü anlamlı ilişkisinin olduğu görülmektedir.

Farklılıkların geliştirilmesi ve ifade edilmesi alt boyutu ile akademik performansın alt boyutları olan üretkenlik ($r = .631$, $p < 0,01$) arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde anlamlı ilişki bulunurken duygusal zeka ($r = .270$, $p < 0,01$) alt boyutu ile arasında düşük düzeyde pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır.

Etnosentrizm alt boyutu ile akademik performans ölçeğinin alt boyutları arasındaki ilişkiler incelendiğinde duygusal zeka ($r = .216$, $p < 0,01$) ile düşük düzeyde pozitif, üretkenlik ($r = .783$, $p < 0,01$) ile yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir.

Azınlık guruplara hoşgörülü yaklaşım alt boyutunun akademik performans ölçeğinin alt boyutu olan üretkenlikle ($r = .254$, $p < 0,01$) düşük düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir şekilde ilişkili olduğu görülmektedir.

Empati alt boyutu ile akademik performansın faktörlerinden olan üretkenlik ($r = .527$, $p < 0,01$) arasında yüksek düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı ilişkilerin mevcut olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Ölçeklerin Geneline İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları

Ölçek		1	2
Farklılıkların Yönetimi	Pear. Corr.	1	
	Sig.		
Akademik Performans	Pear. Corr.	,226**	1
	Sig.	,000	

Ölçeklerin genel ortalamalarına ilişkin korelasyon değerleri incelendiğinde “farklılığın yönetimi” algılamalarının öğrencilerin akademik performansı ile düşük düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu bulgulara göre “farklılıkların yönetimi algısı ile öğrencilerin akademik performansı arasında anlamlı bir ilişki vardır” şeklindeki H1 hipotezi kabul edilmektedir.

6.4. Regresyon Bulguları

Korelasyon değerleri incelendiğinde birbirleri arasında anlamlı, düşük pozitif yönde ilişki tespit edilen farklılıkların yönetimi ve akademik performans algılarına yönelik olarak, farklılıkların yönetimi algısının öğrencilerin akademik performansına etkili olup olmadığını incelemek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi sonuçlarına göre, “farklılıkların yönetimine yönelik algılamaların”, “öğrencilerin akademik performansı” üzerinde, %5 (R^2 : ,051; F :19,324 , p :,000) oranında açıklayıcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular ise Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 6. Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Katsayı				Anlamlılık
	B	S.Hata	Beta (β)	t	
Akademik Performans $R = ,226^a$ $R^2 = ,051$ $F = 19,324$ $p = ,000$,236	,054	,226	4,202	,000
a. Prediktörler: (sabit), Farklılıkların Yönetimi	Anova ^a : Sig.; ,000 ^b			Katsayı ^a : Sig.; ,000 ^b	

Öğrencilerin farklılıkların yönetimi algısında meydana gelebilecek artışların, akademik performanslarını pozitif yönlü [$(\beta = ,236)$, ($p < 0.01$)] etkileyebileceğini, bir başka ifade şekliyle öğrencilerin farklılıklar yönetimine yönelik algılarının, akademik performans algılamalarında da pozitif yönlü bir artış ortaya çıkarabileceğini söylemek mümkündür. Akademik performansı etkileyen başka unsurların varlığıyla beraber elde edilen bu sonuca bağlı olarak, oluşturmuş olduğumuz “farklılıkların yönetimi algısının öğrencilerin akademik performansı üzerinde etkisi vardır” şeklindeki 2. hipotezimiz kabul edilmiştir.

Tablo 7. Akademik Performansın Alt Boyutlarına Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Katsayı				Anlamlılık
	B	S.Hata	Beta (β)	t	
Duygusal Zeka R =,282 ^a R ² =,080 F=31,149 p=,000	,366	,066	,282	5,581	,000
Bilimsel Bilgi R =,170 ^a R ² =,029 F=10,680 p=,000	,222	,068	,170	3,268	,000
Liderlik R =,093 ^a R ² =,009 F=3,130 p=,000	,117	,066	,093	1,769	,078
Üretkenlik R =,691 ^a R ² =,478 F=329,790 p=,000	1,097	,060	,691	18,160	,000
^a . Prediktörler: (sabit), Farklılıkların Yönetimi	Anova ^a :Sig.; ,000 ^b			Katsayı ^a : Sig.;,000 ^b	

Regresyon analizi sonucunda farklılıkların yönetimi algısının duygusal zeka boyutunun %8 , bilimsel bilgi boyutunun %3 ve üretkenlik boyutunun %48 oranında açıklayıcısı olduğunu gösterir niteliktedir. Ayrıca ,282 ile ,691 arasında değişen beta değerleri pozitif yönde etkilerin olduğunu göstermektedir. Bu etkiler incelendiğinde farklılıkların yönetimi algısının en çok üretkenlik boyutunda açıklayıcı olduğu görülmektedir. Liderlik alt boyutunun ise farklılıkların yönetimi algısında anlamlı bir şekilde etkilenmediği sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuçlara göre Hipotez₂'nin alt hipotezleri olan Hipotez_{2a}, Hipotez_{2b}, Hipotez_{2d}, kabul edilirken Hipotez_{2c} reddedilmiştir.

7.SONUÇ

Küreselleşmenin etkisini derinden hissettirdiği günümüzde, her geçen gün farklı alanlarda yeni bir özellik ya da kavram hayatımıza girmektedir. Farklılık ve Farklılıkların Yönetimi kavramları da bu açıdan taze olarak nitelendirilebilecek bir konudur. İnsanları, şirketleri, ulusları birbirinden daha farklı bir yerde konumlandırmaya yardımcı olan farklılıklar, temel olarak ayırıştırıcı değil bağdaştırıcı, birleştirici bir unsur olarak ele alınması gerekmektedir. Bu çalışmada, farklılıklar yönetimi algılarının, üniversite öğrencilerinin akademik performansları üzerinde etki oluşturan bir unsur olup olmadığı incelenmiştir. Bu bağlamda araştırma sonuçları;

Ölçeklerin genel ortalamalarına ilişkin korelasyon değerleri incelendiğinde “farklılığın yönetimi” algılamalarının öğrencilerin akademik performansı ile düşük düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu bulgulara göre “farklılıkların yönetimi algısı ile öğrencilerin akademik performansı arasında anlamlı bir ilişki vardır” şeklindeki ifade edilebilmektedir.

Ayrımcılıktan kaçınma alt boyutu ile farklılıkların tehdit olarak görünmesi boyutu arasında ve başarıya göre farklı davranma ile empati alt boyutları arasında negatif yönlü düşük seviyede anlamlı ilişki bulunmaktadır. Üretkenlik alt boyutu ile bilimsel bilgi ve liderlik alt boyutları arasında anlamlı

ilişkilerin olmadığı ve diğer alt boyutlar arasında ise pozitif yönlü anlamlı ilişkilerin olduğu gözlemlenmektedir. Ayrımcılıktan kaçınma alt boyutunun akademik performans ölçeğinin alt boyutu olan üretkenlik boyutu ile yüksek düzeyde pozitif yönlü, duygusal zeka ve bilimsel bilgi alt boyutları ile düşük düzeyde pozitif yönlü anlamlı ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Farklılıkların zenginlik olarak görülmesi alt boyutunun akademik performans ölçeğinin alt boyutları olan duygusal zeka, bilimsel bilgi, liderlik boyutları ile düşük düzeyde pozitif, üretkenlik boyutu ile ise orta düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı ilişkilere sahip olduğu söylenebilir. Etnosentrizm alt boyutu ile akademik performans ölçeğinin alt boyutları arasındaki ilişkiler incelendiğinde duygusal zeka ile düşük düzeyde pozitif, üretkenlik ile yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak; Farklılıkların yönetimi algısı ile öğrencilerin akademik performansı arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca Farklılıkların Yönetimi Algısının akademik performans ve alt boyutlarından olan duygusal zeka, bilimsel bilgi ve üretkenlik boyutları üzerinde etkisinin olduğu saptanırken, diğer bir akademik performans alt boyutu olan liderlik üzerinde bir etkisinin olmadığı gözlemlenmiştir.

Farklılıkların yönetimi; geçmişleri, ilgileri, beklentileri ve çalışma biçimleri açısından farklılaşan bireylerin etkin şekilde yönetilmesinin ifade etmektedir. Bu açıdan farklılıkların yönetimi, çeşitli yönlerden farklılaşan birey veya gruplarla ilgili yönetim/egitim stratejilerinin, politikalarının, faaliyetlerinin planlanması, uygulanması ve koordine edilmesi gibi süreçlerden oluşmaktadır. Bu yönüyle farklılıkların yönetimi anlayışı öğrencilerin motivasyon ve akademik başarılarını artmasını engelleyici olumsuz faktörlerin en aza indirgenmesinde başı çekebilecek bütüncül bir anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden farklılıkların yönetimi olgusunu yasal bir zorunluluk olarak ele alarak uygulama yapmayı aksine bu olguyla birlikte öğrencilerin farklılıklarına değer veren bir yapının ortaya çıkartılması için uğraş verilmesi gerekmektedir.

Öğretim elemanlarının farklılıkların yönetimi ve ayrımcılık algıları konusunda daha dikkatli olmaları, dini, etnik, ideolojik, siyasal farklılık ve hassasiyetleri dikkatli bir şekilde inceleyerek öğrencilerle ilişkilerini şekillendirmeleri gerekmektedir. Diğer yandan farklılıkların kötü bir durum olduğu konusundaki genel kanının yıkılması, farklı olana saygı duyulması ve farklılıkların doğru kullanılması sonucunda elde edilecek olan daha sağlıklı bir öğretim sisteminin inşası gibi pozitif çıktılara odaklanılması gerekmektedir.

Aynı şekilde öğretim elemanları farklılıkların ayrıştırıcı değil bir araya getirici ve bireyleri bütünleştirici bir yaklaşım olduğunu üniversite kurumuna derinden empoze etmelidirler. Bu sayede kurumdaki bütün bireyler ve öğrenciler diğer bireylerin farklılıklarına daha çok saygı duymaya eğiliminde olacaklardır. Araştırma bulguları sadece katılımcı bireylerinin belirli bir zaman dilimindeki durumlarını ortaya koyan kesitsel bir çalışmanın sonucudur. Dolayısıyla toplumsal ve teknolojik gelişmeler farklı zamanlarda farklı bulguların ortaya çıkmasına sebep olabilecektir. Aynı zamanda ileride

yapılması muhtemel çalışmalarda kullanılmak üzere daha geniş ölçekli evren ve örneklemeler üzerinde çalışılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AKSU, N., (2008). Örgüt Kültürü Bağlamında Farklılıkların Yönetimi Ve Bir Uygulama. Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim Ve Organizasyon Bilim Dalı.
- ANTHONY, WILLIAM P., KACMER, K.M. AND PERREWE, P.L., (2002). Human Resource Management A Strategic Approach (4th Edition). Usa: South-Western/Thomson Learning
- ASHKANASY, N. M., HARTEL, C. E. J., ve DAUS, C. S., (2002). DiversityAndEmotion: The New Frontiers İn OrganizationalBehaviorResearch. Journal Of Management. 28(3):307-338.
- AYDOĞAN, İ.,(2012). "TheExistence Of Favoritism İn Organizations," AfricanJournal Of Business Management 6(12): 4577-4586.
- BARUTÇUGİL, Ğ., (2007). Kùltürler Arası Farklılıkların Yönetimi. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- BARUTÇUGİL, Ğ.(2011). Kùltürler Arası Farklılıkların Yönetimi. İstanbul:Kariyer Yayınları.
- BEGEÇ, S.,(2004). "Farklılıkların Yönetimi Ve Genel Kurmay Başkanlığı Barış İçin Ortaklık Merkezinde Yapılan Bir Araştırma", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.
- BERGEN, VON.W. C., SOPER, B. & FOSTER, T., (2002). UnintendedNegativeEffects Of Diversity Management. PuplicPersonnel Management. Yaz Dönemi. 32(2).
- BİLGİN, L., (2007). İnsan Kaynakları Yönetimi. R. Geylan (Editör). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- BUDAK, G.,(2008). Yetkinliğe Dayalı İnsan Kaynakları Yönetimi, Barış Yayınları, İzmir, 521s.
- DEMİR, M.,(2011). "İş Yaşamında Ayrımcılık: Turizm Sektörü Örneği," Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi 8(1): 760-784
- DEMİREL, Y.,(2011). "İşyerinde Ayrımcılık: Kavramsal Bir İnceleme," Tisk Akademi 11: 66-87
- DERELİ, B., (2007). İşgücündeki Farklılıkların Yönetimi. Beta Yayıncılık.
- DİVERSİTY ANNUAL REPORT.,(2000). <http://www.İmf.Org/External/Np/Div/2000/> Adresinden İndirilmiştir (Erişim Tarihi: 14.11.2016).
- DOĞAN, S., vd. (2015). "Farklılıkların Yönetimi İle Öğrenen Okul Arasındaki İlişkinin Öğretmen Algılarına Göre İncelenmesi" Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 16, Sayı 2.

- FİSKE, S. T.,(1998). "Stereotyping, Prejudice, AndDiscrimination," D. T. Gilbert, S. T. Fiske, Ve G. Lindzey (Derl.), Handbook Of SocialPsychology4 (2): 357-41, New York: Mcgraw-Hill.
- GÜMÜS, M., (2009). İşletmelerde Farklılıkların Yönetimi. Mkm Yayıncılık. Bursa.
- HELVACIOGLU, N., (2007). Çokuluslu İşletmelerde Rekabet Avantajı Sağlamanın Bir Aracı Olarak Kültürel Farklılıkların Yönetimi. Doktora Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- ILO.,(1958). Discrimination (EmploymentAndOccupation) Convention. Declaration On FundamentalPrinciplesAndRights At Work. No. 111
- İNCE, M., VD. (2015). "Örgütlerde Sınırlandırıcı Ya da Sürükleyici Güç Olarak Farklılıkların Yönetimi" Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, Sayı 12
- JACKSON, E. VE JOSHI, A., (2009). Örgütlerde Uluslararası Çeşitlilik Yararlı Bir Kavram Mı? Editörler: NeilAnderson, Deniz Önes, Handan Kepir Sinangil, CheckalingamViswesvaran. Endüstri, _S Ve Örgüt Psikolojisi El Kitabı. Cilt:2.
- KWON, I.,(2006). "EndogenousFavoritism İn Organizations, Topics İn TheoreticalEconomics," The B.E. Journal Of TheoreticalEconomics 6 (1): 1-24
- MESSMER, M., BOGARDUS, A., AND ISBELL, C., (2007). Human Resource Management. Usa:Wiley&SonsCo.
- ÖZKAYA, M.O., KOCAKOÇ. & KARA, E., (2006). Yöneticilerin Örgütsel Bağlılıkları Ve Demografik Özellikleri Arasındaki İlişkileri İncelemeye Yönelik Bir Alan Çalışması. Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim Ve Ekonomi Dergisi. Sayı:13. Sayfa: 76–96.
- SEVDE KUL İNTERNET SİTESİ, Erişim Tarihi: 20 Ocak 2017, <http://www.p005.net/analiz/korelasyon-analizi>
- SÜRGEVİL, O., (2010). Çalışma Yaşamında Farklılıkların Yönetimi. Nobel Yayıncılık. 1. Basım. İstanbul.
- SÜRGEVİL, O. Ve BUDAK, G., (2008). İşletmelerin Farklılıkların Yönetimi Anlayışına Yaklaşım Tarzlarının Saptanmasına Yönelik Bir Araştırma. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:10, Sayı:4, Sayfa Sayısı: 65-96.
- THOMAS, A.D. VE ELY, J.R., (1996). MakingDifferencesMatter A New ParadigmForManagingDiversity. Harvard Business Review.
- TURİZM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ, 8 (1-2): 74-76
- TURPÇU, M., (2004). Avrupa Birliği Hukuku'nda İşyerinde Ayrımcılık, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- TÜRK DİL KURUMU İNTERNET SİTESİ, Erişim Tarihi: 02.07.2017, <http://www.tdk.gov.tr>
- TÜRKER, N., (1997). Konaklama İşletmelerinde Cinsel Taciz Ve Cinsiyet Ayrımı. Anatolia
- ULUSOY, E., (2007). Örgütlerde İşgücü Çeşitliliği Ve İnsan Kaynaklarına Yönelik Ayrımcılık Uygulamaları: Ankara'da Faaliyet Gösteren 4 Ve 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- UNITED STATES GOVERNMENT ACCOUNTABILITY OFFICE., (2005). Diversity Management:Expert IdentifiedLeadingPracticesAndAgency Examples. Report ToTheRankingMinorityMember, Committee On Homeland Security AndGovernmentalAffairs. U.S. Senate. Gao- 05-90([Www.Gao.Gov/Cgiin/Getrpt?Gao-05-90](http://www.gao.gov/cgiin/Getrpt?Gao-05-90)).
- ÜNALP, A., (2007). Küresel İşletmeler Ve Küresel İşletmelerde Farklılıkların Yönetiminde Kültürel Farklılıkların Önemi. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim Organizasyon Programı.
- WOOD, S., J. BRACKEN VE K. NİVEN.,(2013). "DiscriminationAndWell-Being İn Organizations:TestingTheDifferentialPowerAndOrganizationalJusticeTheories Of WorkplaceAggression," Journal Of Business Ethics115: 617-634.
- YALÇIN, N., (2008). Muhasebe Meslek Mensubu Kadınların Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık Nedeni İle Yaşadığı Mesleki Sorunlar Ve İstanbul İli Saha Araştırması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- YETKİN, S., (2016). "İşletmelerde Farklılıkların Yönetimi: Giresun İlindeFaaliyet Gösteren Tekstil İşletmeleri Üzerine Bir İnceleme" Çağ Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mersin.

İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI ÜLKELERİNİN KENDİ İÇİNDEKİ DIŞ TİCARETİ

Hüseyin AĞIR*
Mehmet METİN**

ÖZET

Dünya Ticaret Örgütü istatistiklerine göre 2015 yılında, dünya toplam ihracatının 16,482 trilyon \$, toplam ithalatının ise 16,725 trilyon \$ olarak gerçekleştiği görülmektedir. Gelişmiş ülkelerin bu göstergelerde aslan payına sahip olduğu yine aynı istatistiklerden anlaşılmaktadır. 57 üyeli İslam İşbirliği Teşkilatı Ülkeleri'nin toplam dünya dış ticaretinden aldığı pay ise yaklaşık olarak yüzde 10 civarındadır. Bu çalışmanın amacı İslam İşbirliği Teşkilatı Ülkelerinin kendi içindeki -birbirleriyle- dış ticaret istatistiklerinin belirli bir zaman aralığında karşılaştırılmasıdır. Çalışmanın sonucunda, İslam İşbirliği Teşkilatı Ülkelerinin, dış ticarete genel olarak kendi dışındaki ülkelere yöneldikleri ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İİT, Dış Ticaret, Makroekonomik Göstergeler, Ekonomik Bütünleşme.

THE FOREIGN TRADE WITHIN THE COUNTRIES OF THE ORGANIZATION OF ISLAMIC COOPERATION

ABSTRACT

According to statistics of the world trade organization, it has been observed that, in 2015, the total exports of the world amounted at \$16,482 trillion and the total imports at \$16,725 trillion. It has also been observed from the same statistics that developed countries play an important role in this indicators. The share of the world's foreign trade in the Islamic Countries with 57 members is approximately around 10%. The aim of this study is to compare the foreign trade statistics of the countries of the Islamic Cooperation Organization within a certain period of time. As a result, the Islamic cooperation countries tend to outsource their trade to foreign countries in general.

Keywords: OIC, Foreign Trade, Macro Economic Indicators, Economic Integration

*Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü.

**Öğrt. Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Göksun M.Y.O, Dış Ticaret Bölümü.

1. Giriş

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) istatistiklerine göre 2015 yılı dünya ihracatı 16.482 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu değer, Amerika ülkeleri %17,2'sini, Avrupa ülkeleri %36,1'ini, Asya ülkeleri %36,2'sini, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri %3'ünü, Afrika ülkeleri %2,4'ünü ve Ortadoğu ülkeleri ise %5,1'ini gerçekleştirmektedir. Çoğunluğu Afrika Ülkelerinden olan İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) üyesi ülkeler içerisinde dünya ihracatından en fazla pay alan ülkeler ise sırasıyla Birleşik Arap Emirlikleri %1,6; Suudi Arabistan %1,2; Malezya %1,2; Endonezya %0,9; Türkiye %0,9; Nijerya %0,3; Katar %0,5; İran %0,5; Irak %0,3 ve Kuveyt %0,3'ten oluşturmaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2017).

Benzer şekilde 16.725 trilyon dolarlık dünya ithalatının ülke gruplarına göre dağılımının ise, %22,5'ini Amerika ülkeleri oluştururken, %35,3'ünü Avrupa ülkeleri, %32,5'ini Asya ülkeleri, %2,1'ini BDT ülkeleri, %3,3'ünü Afrika ülkeleri ve %4,2'sine de Ortadoğu ülkeleri sahiptir. İİT ülkelerinin dünya ithalatındaki payına bakıldığında ise, en fazla oranlara sahip olan ülkelerin, Birleşik Arap Emirlikleri %1,4; Türkiye %1,2; Malezya %1,1; Suudi Arabistan %1,0; Endonezya 0,9; Mısır %0,4; Nijerya %0,4 ve Cezayir %0,3 olduğu görülmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2017).

57 ülkeli İİT, dünya dış ticaretinden yaklaşık olarak yüzde 10'luk bir pay elde etmektedir. İİT ülkelerinin dış ticaretlerinde grup içindeki ülkelerle olan payları bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışma öncelikle İİT ülkeleri ile ilgili genel bazı bilgiler verdikten sonra, 2015 yılı istatistiklerini kullanarak önemli makroekonomik göstergelerle, bir makroekonomik performans değerlendirmesi yapmaktadır. Ardından İİT ülkelerinin ihracat ve ithalatta kendi içindeki paylarını 1985-2015 döneminde belirli periyotlardaki bazı yıllar için karşılaştırmaktadır. Çalışmanın sonucunda ortaya konulan durum ise, İİT ülkelerinin dış ticaretlerinde grup dışına yöneldikleri şeklindedir.

2. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)

1969 yılından bu yana yaklaşık yarım asırlık bir geçmişi bulunan İİT, coğrafi alan ve üye sayısı bakımından Birleşmiş Milletlerden (BM) sonra gelen dünyanın en büyük uluslararası kuruluşu durumundadır. Daha önce İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) olarak bilinen bu kuruluş, 2011 yılından itibaren İslam İşbirliği Teşkilatı adıyla anılmaya başlanmıştır. İslam âleminin tek çatı altında toplandığı tek kuruluş sıfatına sahip olan İİT'nin 57 üyesi (Afganistan, Arnavutluk, Azerbaycan, Bahreyn, Bangladeş, Benin, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Brunei, Burkina-Faso, Cezayir, Cibuti, Çad, Endonezya, Fas, Fildişi Sahili, Filistin, Gabon, Gambiya, Gine, Gine Bissau, Guyana, Irak, İran, Kamerun, Katar, Kazakistan, Kırgızistan, Komorlar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Maldivler, Malezya, Mali, Mısır, Moritanya, Mozambik, Nijer, Nijerya, Özbekistan, Pakistan, Senegal, Sierra Leone, Somali, Sudan, Surinam, Suudi Arabistan, Tacikistan, Togo, Tunus, Türkiye, Türkmenistan, Uganda, Umman, Ürdün, Yemen) bulunmakta olup merkezi Suudi Arabistan Cidde'de yer almaktadır. Türkiye kuruluşundan günümüze İİT'nin üyesi konumundadır (Keskin, 2016:1).

İslam Ülkelerinden oluşan İİT üyeleri arasında, ticaretin ve ekonomik işbirliğinin artırılması, yoksulluğun azaltılmasına önem verilmesi, İİT'nin mevcut çeşitli siyasi ve dini çatışmaların önlenmesine yönelik uzlaşmacı rolünün güçlendirilmesi; ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel ve diğer faaliyet alanlarında üye devletlerarasında işbirliğini güçlendirmek ve uluslararası örgütlerle üye devletlerarasında dayanışmayı yürütmek; İslam dayanışmasını geliştirmek; Kutsal yerlerin korunması için ortaya atılan çabanın ve Filistin halkının mücadelesi ve haklarını tekrar kazanması için sağlanan desteği koordine ederek ve topraklarını kurtarması için Filistin halkına yardım etmek ve bütün Müslüman milletlerin bağımsızlıklarını, ulusal haklarını ve onurlarını korumak amacıyla verdikleri sürekli çabayı desteklemek gibi amaçları sıralanabilmektedir (Avrupa Birliği, 2017).

İİT'nin temel organları olarak ise, İslam Zirvesi, Dışişleri Bakanları Konseyi ve Genel Sekreterlik görülmektedir. En yüksek karar alma organı olan İslam Zirvesi, üye ülkelerin devlet başkanlarından oluşmaktadır. Olağanüstü toplantılar dışında üç yılda bir toplanan İslam Zirvesi'nin olağan toplantılarında; politika kararları alınmakta, kuruluşun hedefleri doğrultusunda yol haritası oluşturulmakta ve İİT'ye üye ülkeleri ilgilendiren diğer meseleleri gözden geçirilmektedir. İslam Zirve toplantıları için gerekli düzenlemeleri Dışişleri Bakanları Konseyi ve Genel Sekreterlik yapmaktadır.

Dışişleri Bakanları Konseyinin temel görevleri arasında şunlar bulunmaktadır. Konsey her yıl yapılmakta olup, örgütün genel siyasetini belirleyen kararları uygulamaktadır. İslam Zirve Konferansları ve İslam Dışişleri Bakanları Konferanslarında alınan stratejik kararların ve Teşkilatın genel politikalarının uygulanmasına yönelik olarak alınan kararların gözden geçirilmesi ve denetlenmesini üstlenmektedir. Örgütün bütçesini kabul etmek, Genel Sekreter ve yardımcılarını atamak, yeni organ veya komitenin kurulmasını önermek gibi de temel görevleri yerine getirmektedir (Akgül, 2013: 7)

İİT' nin görünen yüzü olan Genel Sekreterlik ise 1970 yılında yapılan 1. İslam Dışişleri Konferansında kurulmuş örgütün yürütme organıdır. Merkezi Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde bulunmaktadır. Başlıca görevi, üye ülkeler için eşitlik, bütünlük ve deneyim göz önüne alınarak aralarındaki iletişimi ve görüş alışverişini sağlamak olarak ifade edilmektedir. Bundan başka Zirve ve Bakanlar Konseyi'nin karar ve tavsiyelerinin uygulanmasını izlemek ve bu konuda rapor vermek; görevlerini yerine getirmede yardımcı organlara ve uzman kuruluşlara destek vermek ve programlarını koordine etmelerine yardım etmek olarak sıralanabilir (Örnek ve Taş, 2005:283).

1975 yılında yapılan VI. Dışişleri Bakanları Konferansında Türkiye ilk kez Dışişleri Bakanı düzeyinde temsil edilmiştir. 1984 yılı Şubat ayında Kazablanka'da yapılan 4. İslam Zirve Konferansında Türkiye, devlet başkanı düzeyinde ilk İslam Zirvesinde yer almış bulunmaktadır. 4. İslam Zirvesi Konferansında ise, Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi başkanlığına seçilen, Türkiye Cumhurbaşkanı olmuştur. Böylelikle Türkiye, İslam ülkeleri arasındaki çok taraflı ekonomik işbirliği faaliyetleri alanında etkin bir konuma gelmiş görülmektedir (Balan, 2016:157). 2004 yılında İİT' ye Genel Sekreter

olarak bir TC vatandaşının seçilmesiyle Türkiye İİT' ye daha fazla önem vermeye başlamıştır. Görevi 2014 yılına kadar sürdürmüş olan Türk genel sekreter, örgüt tarihinde ilk defa, seçimle göreve getirilen ilk genel sekreter olma özelliğini taşımaktadır. Türkiye bu yakınlaşmalarla birlikte bu dönemlerde, ticari, siyasi ve ekonomik alanlarda ön planda olan bir ülke konumundadır (Ataman ve Gökşen, 2014:25).

3. İİT Ülkelerinin Makroekonomik Görünümleri

İİT ülkelerinin makro ekonomik göstergelerini tartışmak için, en önemli makro ekonomik göstergeler kullanılmaya çalışılarak bir kategoriye gitmek düşünölmektedir. Bu bağlamda GSYİH (cari milyar \$) Kişi Başına GSYİH (cari \$), işsizlik oranı (%), enflasyon oranı (%), cari açık (Cari açık/GSYİH), dış borç (dış borç stoğu/GSYİH), tasarruf oranı (tasarruf/GSYİH), yatırım oranı (yatırım/GSYİH) ve nüfus (milyon kişi) değerlerinden oluşmaktadır. Dünya Bankası istatistiklerinden 2015 yılı için derlenen göstergeler Tablo 1. ve Tablo 2.'de sunulmaktadır.

Tablo 1. İİT Ülkelerinin Makroekonomik Göstergeleri I (2015)

	GSYİH	KBGSYİH	İşsizlik	Enflasyon
Afganistan	19.3	594.3	9.1	-1.53
Arnavutluk	11.4	3945.2	16.1	1.91
Azerbaycan	53.0	5496.3	5.2	..
Bahreyn	31.1	22600.2	3.9	1.84
Bangladeş	195.1	1211.7	4.3	6.19
Benin	8.3	762.1	1.0	0.32
Birleşik A. E.	370.3	40438.8	3.6	4.07
Brunei	12.9	30554.7	3.8	-0.42
Burkina-Faso	10.7	589.8	3.1	0.95
Cezayir	166.8	4206.0	9.5	4.78
Cibuti	1.7	1945.1	..	2.15
ad	10.9	775.7	7.0	3.66
Endonezya	861.9	3346.5	6.2	6.36
Fas	100.6	2878.2	10.2	1.56
Fildişi Sahili	31.8	1399.0	4.0	1.24
Filistin	12.7	2865.8	25.9	..
Gabon	14.3	8266.4	19.7	0.60
Gambiya	0.9	471.5	7.0	0.00
Gine	6.7	531.3	1.8	8.15
Gine Bissau	1.1	573.0	6.9	1.40
Guyana	3.2	4127.4	11.1	-0.98
Irak	180.1	4943.8	16.4	1.39
İran	425.3	5442.9	12.8	13.71
Kamerun	28.4	1217.3	4.3	2.69
Katar	164.6	73653.4	0.3	1.88
Kazakistan	184.4	10510.0	4.1	6.65
Kırgızistan	6.6	1103.2	8.1	6.50
Komorlar	0.6	717.4	6.5	-8.12

Kuveyt	114.0	29300.6	3.0	3.27
Libya
Lübnan	47.1	8047.6	6.4	-3.75
Maldivler	3.4	8395.8	11.6	0.95
Malezya	296.3	9768.3	2.0	2.08
Mali	12.7	724.3	8.1	1.44
Mısır	330.8	3614.7	13.2	10.36
Moritanya	5.4	1371.0	31.0	0.48
Mozambik	14.8	529.2	22.6	3.55
Nijer	7.1	359.0	5.1	1.01
Nijerya	481.1	2640.3	7.5	9.02
Özbekistan	66.7	2132.1	10.6	..
Pakistan	271.0	1434.7	5.2	2.54
Senegal	13.6	899.6	10.0	0.15
Sierra Leone	4.2	653.1	3.3	7.98
Somali	5.9	549.3	6.9	..
Sudan	97.2	2414.7	14.8	16.91
Surinam	5.2	9485.3	5.6	6.89
S. Arabistan	646.0	20481.7	5.6	2.18
Tacikistan	7.9	925.9	10.9	..
Togo	4.1	559.6	6.9	1.79
Tunus	43.0	3872.5	13.3	4.86
Türkiye	717.9	9125.7	9.2	7.67
Türkmenistan	35.9	6672.5	10.5	..
Uganda	27.5	705.3	3.8	5.23
Umman	69.8	15550.7	7.2	0.07
Ürdün	37.5	4940.0	11.1	-0.87
Yemen	37.7	1406.3	17.4	8.10

Kaynak: WDI, 2017.

Dünya Bankası veri tabanında, Word Development Indicators (WDI) istatistiklerinden ulaşılan veriler değerlendirildiğinde, 2015 yılı için en fazla GSYİH değerinin 861,9 milyar ABD doları ile Endonezya'ya ait olduğu, Türkiye'nin ikinci sırada yer aldığı ve Suudi Arabistan'ın ise üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Diğer taraftan en az GSYİH değerlerinde ise, 0,6 milyar ABD doları ile Komorlar'a ait olduğu, ikinci en az sıradaki ülkenin 0,9 milyar ABD doları ile Gambiya ve üçüncü en az gelir üreten ülke ise Gine Bissau olarak görülmektedir. GSYİH değerleri bakımından ülkelerin birbirinden çok uzak göstergelere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan, 16 ülkede GSYİH 10 milyar doların altında değer almaktadır.

Ülkeler arasındaki refah farklılıklarının gösterilebilmesi açısından kişi başına GSYİH verileri değerlendirildiğinde, en fazla kişi başına gelire sahip olan ilk üç ülkenin, 73,6 bin ABD doları ile Katar, 40 bin ABD doları ile Birleşik Arap Emirlikleri ve 29 bin ABD doları ile Kuveyt'e ait olduğu görülmektedir. En az kişi başına gelire sahip olan ülkeler ise, 359 ABD doları ile Nijer iken, ikinci en az kişi başına gelir 471 dolar ile Gambiya ve üçüncüsü 529 dolar ile

Mozambik'tir. Kişi başına gelir rakamları 57 İİT ülkesinin 17 tanesinin 1000 doların altında kaldığını göstermektedir.

Ülkeler arasındaki heterojen yapı toplam işsizlik oranları bakımından da geçerliliğini korumaktadır. Moritanya, Mozambik, Gabon gibi çok yüksek işsizlik oranlarının yanı sıra, Katar, Malezya, Gine ve Benin gibi işsizlik sorununun olmadığı ülkelerin de varlığı görülmektedir. Bununla birlikte genel olarak İİT ülkelerinde işsizlik, bir makroekonomik sorun olarak kendini göstermektedir.

Olumlu diğer bir makroekonomik gösterge de enflasyon oranlarıdır. Sudan, İran ve Mısır dışında İİT ülkelerinde enflasyon rakamları tek hanelidir. Ayrıca çoğu ülkenin enflasyon oranı çok düşük ya da ılımlı denilebilecek düzeydeyken bazı ülkeler negatif enflasyon düzeylerindedir.

Tablo 2. İİT Ülkelerinin Makroekonomik Göstergeleri II (2015)

	Cari Açık	Dış Borç	Tasarruf	Yatırım	Nüfus
Afganistan	-27.0	12.6	-22.9	19.8	32.5
Arnavutluk	-10.7	73.2	9.7	26.3	2.9
Azerbaycan	-0.4	25.8	31.7	28.6	9.7
Bahreyn	3.4	..	43.9	15.5	1.4
Bangladeş	1.4	18.6	21.5	28.9	161.0
Benin	-9.1	25.8	14.4	26.4	10.9
Birleşik A. E.	41.7	26.1	9.2
Brunei	16.0	..	54.8	35.0	0.4
Burkina-Faso	-8.1	24.0	16.7	31.6	18.1
Cezayir	-16.3	2.9	44.2	36.7	39.7
Cibuti	-31.7	0.9
Çad	..	15.3	21.1	28.0	14.0
Endonezya	-2.1	37.0	34.8	33.2	257.6
Fas	-2.1	43.6	22.5	28.7	34.4
Fildişi Sahili	..	34.1	24.1	20.1	22.7
Filistin	-13.5	-	10.1	-	4.4
Gabon	..	37.8	47.4	29.5	1.7
Gambiya	..	63.8	10.1	20.9	2.0
Gine	..	22.3	-11.3	13.2	12.6
Gine Bissau	..	29.9	6.2	11.8	1.8
Guyana	-4.6	51.6	-3.9	25.2	0.8
Irak	32.4	25.8	36.4
İran	..	1.6	38.7	26.2	79.1
Kamerun	..	22.8	10.0	20.8	23.3
Katar	8.4	..	58.3	..	2.2
Kazakistan	-3.0	89.3	39.5	21.6	17.5
Kırgızistan	-11.0	118.6	-1.3	34.2	6.0
Komorlar	..	23.3	-16.1	19.6	0.8
Kuveyt	7.5	..	34.1	..	3.9
Libya	-13.5	6.2
Lübnan	-17.3	64.7	19.6	27.6	5.9
Maldivler	-8.6	33.5	0.4

Malezya	3.0	66.3	32.7	26.2	30.3
Mali	-4.8	28.9	10.6	17.1	17.6
Mısır	-5.1	14.3	5.9	13.7	91.5
Moritanya	-27.1	67.8	28.4	42.9	4.1
Mozambik	-39.4	69.5	5.9	30.9	28.0
Nijer	..	40.8	16.6	38.8	19.9
Nijerya	-3.3	6.2	15.4	14.8	182.2
Özbekistan	..	21.8	22.3	23.8	31.3
Pakistan	-0.6	22.9	9.0	13.9	188.9
Senegal	-8.8	43.5	6.8	25.8	15.1
Sierra Leone	-18.2	31.4	-12.6	15.5	6.5
Somali	..	52.7	..	8.0	10.8
Sudan	-6.1	26.0	13.8	15.6	40.2
Surinam	-15.7	..	50.3	66.7	0.5
S. Arabistan	-8.3	..	29.6	28.8	31.5
Tacikistan	-6.0	54.4	8.5
Togo	-10.2	29.1	-4.7	25.5	7.3
Tunus	-8.9	65.6	10.7	19.7	11.1
Türkiye	-4.5	56.1	15.2	20.4	78.7
Türkmenistan	..	1.1	5.4
Uganda	-8.5	22.4	13.3	23.9	39.0
Umman	-15.5	..	39.5	33.8	4.5
Ürdün	-8.9	69.5	0.7	22.9	7.6
Yemen	-8.0	..	-10.5	1.7	26.8

Kaynak: WDI, 2017.

İİT ülkeleri cari açık göstergeleri bakımından değerlendirildiğinde genel olarak cari açıkları olan ülkelere oluşmaktadır. Veri varlığına göre değerlendirildiğinde, Tablo 1.'deki 39 ülkenin 33'ünde cari açık istatistikleri görülürken, bunlar içerisinde yüzde 20 - yüzde 40 bandında yüksek cari açık oranlarına sahip ülkeler bulunmaktadır. Bununla birlikte datası olan ülkeler içerisinde cari açığı yüzde 5'in üzerinde olanların sayısı ise 20 ülke olarak görülmektedir.

Ülkeler dış borçlarının GSYİH içerisindeki oranları açısından değerlendirildiğinde, Kırgızistan, Kazakistan ve Arnavutluk'un en yüksek değerlere sahip ilk üç ülkeyi oluşturduğu görülmektedir. Bununla birlikte geriye kalan ülkelere dış borç oranlarının yüksek seviyelerde olmadığı anlaşılmaktadır.

İİT ülkeleri Tasarruf ve Yatırım oranları açısından değerlendirildiğinde, Tablo 2.'de verisi bulunan 47 ülkeden 15 ülke tasarruf fazlası verirken, 32 ülkenin ise tasarruf açığı ile karşı karşıya olduğu anlaşılmaktadır.

İİT ülkeleri nüfus sayıları açısından değerlendirildiğinde ise Endonezya 256,7; Pakistan 189; Özbekistan 182; Bangladeş 161 milyon nüfuslarıyla en yüksek oranlı nüfusa sahip olan ülkelerdir. Bu yüksek nüfuslu ülkelerle birlikte 400 bin nüfuslu Brunei ve Maldivler ile beraber, nüfusu 1 milyonun altında olan

ülkeler de bulunmaktadır. Tablo 2.'deki 54 ülkeli İİT üyelerinin 2015 yılı toplam nüfusu ise yaklaşık 1695,6 milyon kişidir.

Tablo 1. ve 2.'de sunulan makroekonomik göstergeler bir arada değerlendirildiğinde, İİT ülkelerinin düşük GSYİH, yüksek işsizlik oranları, cari açık sorunu ile birlikte tasarruf açığı olan ülkelerin çok sayıda olduğu bir tablo ile karşılaşılmaktadır.

4. İİT Ülkelerinin Kendi Aralarındaki Dış Ticareti

İİT Ülkelerinin dünya ticaretinden aldıkları toplam pay yaklaşık olarak dünya ticaretinin yüzde 10'una denk gelmektedir. Dış ticarete en fazla paya sahip olan ilk 5 ülke ise yaklaşık olarak diğer tüm ülkelerin toplamı kadar dış ticaret değerine sahip olduğu görülmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2017).

Tablo 3. İİT ülkelerinin grup içi ihracat oranlarını göstermektedir. 1980-2015 döneminde 5 yıllık periyotlarla sunulan istatistikler, grup içinde ihracat oranlarının genel olarak son yıllarda arttığını göstermektedir. Diğer taraftan Suriye, Somali ve Cibuti ihracatlarının neredeyse tamamını grup içerisinde yaptıkları anlaşılmaktadır. 2015 yılı için en fazla hâsılaya sahip olan ülkeler arasından Endonezya'nın grup içi ihracatı yaklaşık olarak %14'iken; BAE %40; Türkiye %30; Suudi Arabistan %22; İran %20 ve Nijerya %10'dur. En fazla KBGSYİH değerine sahip olan Katar'ın ihracat oranı ise %16 civarındadır. Tablo 3.'teki 56 ülke içerisinde nispeten daha az üretim hacmine sahip olan yaklaşık 10 ülkenin grup içi ihracat oranları ise %5'in altında olduğu görülmektedir.

Tablo 3. İİT Ülkelerinin Kendi Aralarındaki İhracatı

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015
Afganistan	11	12,58	9,68	51,69	31,29	33,87	41,74	44,6
Arnavutluk	..	2,97	3,65	7,04	0,68	2,06	7,83	5,01
Azerbaycan	41,9	10,06	20,81	11,49	13,69
Bahreyn	28,3	30,62	6,41	15,2	10,3	11,42	11,16	11,56
Bangladeş	30,21	29,29	9,95	6,26	4,27	3,87	6,64	4,99
Benin	12,03	2,59	42,42	23,49	27,65	37,71	65,22	47,62
Birleşik A.E.	9,76	9,39	12,26	13,05	15,86	19,57	26,16	39,03
Brunei	0,97	0,97	1,31	1,37	1,32	19,55	8,06	4,71
Burkina Faso	39,83	21,64	16,96	36,38	20,18	19,08	28,88	14,98
Cezayir	0,79	2,43	4,4	5,87	7,77	6,48	8,44	12,82
Cibuti	..	70,93	68,97	63,15	76,59	74	94,6	90,69
Çad	..	7,34	1,91	3,76	9,78	0,24	0,32	3,14
Endonezya	0,79	2,75	4,77	6,82	8,33	9,74	11,67	13,69
Fas	8,12	13,56	13,28	11,32	6,36	7,68	11,61	14,26
Fildişi Sahili	14,34	11,57	24,7	18,79	24,11	25,59	22,17	28,23
Filistin
Gabon	0	4,69	4,72	3,98	1,35	2	11,27	4,84

Gambia	22,29	15,01	6,78	25,34	5,57	19,89	7,64	4,63
Gine	..	8,88	10,11	4,69	7,08	4,12	3,16	2,6
Gine-Bissau	8,79	17,82	4,45	2,86	1,57	19,36	29,81	29,39
Guyana	0,55	0,44	1,05	1	0,71	0,73	0,99	1,41
Irak	..	13,85	17,37	97,51	7,43	5,89	6,58	6,28
İran	..	14,6	4,46	13,94	8,22	11,71	12,9	20,59
Kamerun	4,53	8,57	4,42	4,7	4,87	10,27	13,76	10,94
Katar	3,82	3,57	7,68	11,92	7,24	8,06	14,93	15,68
Kazakistan	9,12	6,91	7,39	9,04	15,49
Kırgızistan	51,87	31,25	58,16	45,83	60,41
Komorlar	..	2,76	0,25	0,92	1,64	15,49	15,21	11,07
Kuveyt	14,55	18,84	13,19	2,66	13,52	16,03	14,11	19,85
Libya	4,1	5,79	7,1	11,15	9,45	10,07	4,29	12,36
Lübnan	..	68,58	51,21	53,45	56,45	68,5	57,11	64,25
Maldivler	..	0,22	0,01	0,55	0,29	0,66	4,57	0,75
Malezya	3,95	4,01	5,48	5,8	4,97	7,16	10,44	10
Mali	22,14	14,6	16,13	10,18	8,63	15,3	20,32	17,31
Mısır	12,22	5,24	12,58	17,84	15,57	23,97	39,32	47,02
Moritanya	..	9,61	5,5	9,62	19,77	17,39	13,74	15,72
Mozambik	..	16,33	1,98	0,53	1,09	0,6	2,33	4,42
Nijer	18,7	20,2	13,89	16,63	46,53	23,65	33,19	22,97
Nijerya	..	1,87	3,94	6,78	7,28	8,07	6,72	10,98
Özbekistan	21,82	22,47	31,35	39,59	41,34
Pakistan	33,57	25,59	14,54	19,24	20,07	27,21	33,25	35,43
Senegal	31,08	20,47	19,79	26,47	25,64	41,06	52,51	44,16
Sierra Leone	0	0,34	0	0	3,57	3,02	7,09	1,82
Somali	82,71	87,3	57,79	84,11	95,87	89,51	97,21	94,16
Sudan	28,6	31,25	18,39	30,13	13,38	9,76	15,68	59,24
Surinam	0,08	1,78	0,02	0,13	1,59	7,75	19,73	16,71
S.Arabistan	6,3	16,98	14,78	15,38	13,09	14,5	15,38	22,05
Tacikistan	20,57	24,14	31,2	45,91	62,25
Togo	24,76	8,01	18,73	16,48	29,33	52,32	21,78	49,93
Tunus	6,6	10,22	15,23	10,68	10,28	12,69	14,95	15,05
Türkiye	22,73	42,03	18,12	17,08	12,86	17,77	28,51	29,71
Türkmenistan	23,34	22,94	18,76	39,35	20,05
Uganda	5,86	2,23	6,08	2,79	3,25	17,76	16,27	17,22

Umman	0,4	0	66,84	17,57	16,86	15,49	20,15	27,29
Ürdün	56,93	52,83	53,92	54,13	53,34	45,78	55,78	56,81
Yemen	52,39	16,47	4,15	14,19	7,06	10,84	16,17	46,51

Kaynak: SESRIC, 2017

Tablo 4'te sunulan İİT ülkelerinin ithalatlarının ne kadarının teşkilata üye ülkeler tarafından karşılandığına dair göstergeler, yıllar itibariyle bir artışa işaret etse de, yüksek oranlardan söz edilememektedir. En yüksek grup içi ithalat oranının yaklaşık %60 olduğu Afganistan dışındaki tüm göstergeler %60'ın altındadır. Yemen ve Somali %50 bandındaki ülkelerken, Irak, İran, Pakistan ve Türkmenistan %40 bandında grup içi ithalata sahiptir. En fazla hasıla üreten ülkelerin grup içi ithalat oranları grup içindeki ihracat oranlarından daha düşük seviyelerde yer alırken Türkiye'nin İİT ülkeleri ile olan ithalatı %10 seviyelerindedir. Grup içerisinde en az ithalat oranına sahip olan ülke ise Surinam olarak görülmektedir.

Tablo 4. İİT Ülkelerinin Kendi Aralarındaki İthalatı

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015
Afganistan	3,11	5,33	2,66	16,73	44,52	54,89	36,51	62,87
Arnavutluk	..	0,81	15,31	4,62	6,06	8,9	8,39	10,3
Azerbaycan	55,56	26,12	22,03	19,92	16,97
Bahreyn	59,22	49,35	53,92	49,14	39,98	37,06	33,21	..
Bangladeş	20,92	14,13	9,73	7,86	10,71	21,15	21,02	17,08
Benin	6,36	7,67	25,25	17,93	23,49	25,15	27,15	17,7
Birleşik A.E.	11,01	13,19	14,67	14,09	13,37	13,58	17,39	16,99
Brunei	4,17	4,88	12,18	16,02	21,09	26,98	18,18	..
Burkina Faso	24,04	28,5	25,78	25,47	33,45	31,4	31,17	39,09
Cezayir	2,41	3,76	5,17	7,58	7,41	8,09	9,88	9,56
Cibuti	..	23,43	11,19	9,15	26,24	33,49	42,62	31,27
Çad	..	17,14	21,29	16,14	20,61	26,37	27,01	28,84
Endonezya	9,84	10,47	7,2	11,52	13,99	16,23	15,01	13,58
Fas	20,91	24,36	15,1	13,83	17,89	17,08	17,51	14,81
Fildişi Sahili	10,95	20,12	29,44	16,98	30,96	31,42	36,25	31,69
Filistin
Gabon	3,12	5,65	6,87	6,43	4,44	10,24	8,79	16,3
Gambia	6,35	5,24	10,12	19,35	21,77	32,12	28,55	23,66
Gine	..	4,11	14,83	17,96	25,44	13,89	10,38	8,28
Gine-Bissau	6,36	5,08	14,92	8,99	14,09	27,16	26,2	20,89
Guyana	0,78	0,19	1,6	0,67	1,5	2,15	3,89	11,09
Irak	..	17,01	20,34	65,16	14,31	56,91	51,11	47,43
İran	8,27	13,29	10,61	13,58	16,93	26,1	44,03	..

Kamerun	9,27	7,09	11,15	19,07	28,56	20,96	30,35	24,1
Katar	8,96	6,08	14,88	21,49	21,08	19,53	23,16	22,36
Kazakistan	19,14	7,04	5,69	7,24	7,88
Kırgızistan	57,93	36,27	27,8	11,99	17,48
Komorlar	..	16,97	1,03	1,07	13,72	22,07	32,14	39,22
Kuveyt	5,73	8,52	4,47	17,88	23,9	20,38	22,98	28,25
Libya	1,72	2,73	11,27	17,47	16,8	18,07	23,7	29,6
Lübnan	..	12,87	19,81	11,17	16,84	18,58	20,9	18,58
Maldivler	..	2,12	2,77	32,75	24,65	28,77	31,3	34,56
Malezya	9,57	5,3	2,61	2,54	5	7,41	10,37	9,77
Mali	40,5	15,92	31,2	23,47	24,83	26,25	26,89	23,38
Mısır	2,99	3,91	5,58	8,44	10,24	22,21	18,45	19,33
Moritanya	..	9,05	7,24	11,28	15,32	11,15	15,63	17,22
Mozambik	..	13,48	18,27	1,99	2,84	3,92	5,13	6,16
Nijer	19	19,3	30,48	29,36	78,01	28,11	23,87	37,1
Nijerya	..	1,22	1,34	4,92	5,07	8,68	7,3	8,54
Özbekistan	21	22,52	15,89	20,92	20,41
Pakistan	35,07	32,28	24,79	30,77	46,22	38,17	40,11	40,58
Senegal	23,01	17,83	22,97	15,65	21,27	22,36	20,48	22,08
Sierra Leone	..	19,98	24,18	15,32	6,98	20,49	24,71	17,77
Somali	13,54	25,18	13,81	44,99	44	53,73	53,89	53,16
Sudan	27,67	27,61	37,86	41,34	25,1	33,45	34,36	33,19
Surinam	0,54	0,19	1,06	1,94	6,17	1,53	1,28	2,55
S. Arabistan	5,68	6,77	7,82	10,74	10,57	12,89	15,1	16,04
Tacikistan	43,93	57,09	44,67	29,52	30,25
Togo	22,01	9,23	15,94	18,61	22,32	20,6	18,25	8,13
Tunus	12,23	8,06	9,18	8,9	10,71	10,97	11,24	14,65
Türkiye	38,69	33,2	17,48	12,93	11,6	12,39	15,06	10,81
Türkmenistan	26,53	33,5	40,9	44,62	48,03
Uganda	1,14	4,35	3,76	4,39	10,19	13,84	22,01	25,47
Umman	23,81	25,1	28,96	33,84	38,81	35,49	39,33	51,78
Ürdün	26,91	28,95	29,8	31,47	28,35	38,91	40,74	32,36
Yemen	24,7	22,38	28,25	44,66	45,12	47,63	40,19	58,75

Kaynak: SESRIC, 2017

5. Sonuç ve Tartışmalar

Yaklaşık olarak 1,7 milyar toplam nüfusa sahip 57 Müslüman üye ülkeden oluşan, yarım asırlık geçmişi bulunan, farklı kıtalardan üyeleri olan ve sayıları bakımından BM'den sonra dünyanın en kalabalık ikinci uluslar arası kuruluşu konumundaki İİT, üyeleri arasında ticaretin ve ekonomik işbirliğinin artırılması, yoksulluğun azaltılmasına önem verilmesi, mevcut çeşitli siyasi ve dini çatışmaların önlenmesine yönelik uzlaşmacı rolünün güçlendirilmesi temel amaçlarıyla kurulmuştur.

Üye ülkelerin makroekonomik göstergeleri az sayıda ülke dışında genel olarak düşük GSYİH değerlerini işaret etmektedir. KBGSYİH göstergelerinin de benzer bir özellik sergilediği İİT ülkelerinde, işsizlik makroekonomik bir sorun olarak görülürken enflasyon ciddi bir sorun olarak görülmemektedir. İİT ülkeleri genel olarak tasarruf açığı veren yüksek cari açıklara sahip ülkelere dönüşürken, dış borç oranlarının yüksek seviyelerde olmadığı anlaşılmaktadır.

Dünya dış ticaretinin yaklaşık %10'una sahip olan İİT ülkelerinin, grup içerisindeki dış ticaretleri yüksek seviyelerde değildir. Dış ticaret daha çok grup dışından yapılmaktadır. Üye ülkelerin bir kaçı dışında düşük gelirli ülkeler olmaları gibi benzer olumsuz makroekonomik özelliklere, ülkeler arasındaki müthiş heterojenlik, benzer üretim yapılarına sahip olmaları ve yeni teknoloji üretme kapasiteleri çok düşük olması grup içerisinde dış ticaret hacminin zayıf olmasının en önemli nedenleri olarak sayılabilir.

Gerek üye ülke sayıları gerek nüfus potansiyeli ve gerekse dünya ticaretinden aldıkları pay göz önünde bulundurulduğunda, grup içi dış ticaretin arttırılması gerekmektedir. İİT ülkeleri benzer üretim yapılarının dışına çıkabildiği takdirde, grup içerisinde dış ticaret oranlarını da arttırabileceklerdir. Bu durum düşük gelir, yüksek işsizlik ve cari açık gibi makroekonomik problemlerin giderilmesine de yardımcı olabilecektir.

KAYNAKÇA

- AKGÜL, M.S., (2013), "Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) İle İlişkileri Ve Ticari Potansiyeli: Çekim Modeli Yaklaşımı", Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ATAMAN, M. ve GÖKŞEN, A.N., (2014), "Sembolizm ve Aktivizm Arasında İslam İşbirliği Teşkilatı", Analiz, Seta, s.76.
- BALAN, F., (2016), "Türkiye'de Küresel Ticaret", Dora Basım Yayınevi, Bursa, 267s.
- KESKİN, B., (2016), "İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT): Tarihi, Yapısı ve Geleceği", Seta, s.125
- ÖRNEK, İ. ve TAŞ, S., (2005), Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Coğrafi Bölge Esasına Dayanmayan Entegrasyon Hareketleri, 271-288, (Ed. Osman K., Hamza Ç. Ve Şevket T., Ekonomik Entegrasyon Küresel Ve Bölgesel Yaklaşım, Ekin Yayınevi, Bursa, 448s.).

- AVRUPA BİRLİĞİ, (2017), Uluslararası Örgütler, <http://ab.gtb.gov.tr/uluslararasi-orgutler/islam-ibirligi-teskilati>, 13.03.2017
- SESRIC (Statistical Economic and Social Research and Training Centre for Islamic Countries) (2017), İİT Ülkelerinin Grup İçi Dış Ticaret Göstergeleri, <http://www.sesric.org/baseind-step3.php>, 14.04.2017
- EKONOMİ BAKANLIĞI, (2017), Ülkelere Göre Dünya Ticareti, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/bilgi-merkezi?_afLoop=667547286605701&_afWindowMode=0&_afWindowId=null#!%40%40%3F_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D667547286605701%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D51lt3e48a_225, 04.04.2017
- WDI (World Development Indicators) (2017), İİT Ülkelerinin Seçilmiş Makroekonomik Göstergeleri, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, 18.03.2017

YURT DIŞI ZORUNLU GÖÇLERİN TÜRKİYE KENTLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Murat Sezik*

ÖZET

Türkiye göç hareketliliğinin yoğun olduğu bir coğrafyada yer almaktadır. Bu göç hareketliliğini emek göçleri, zorunlu göçler, mübadele göçleri olmak üzere çeşitlendirmek mümkündür. Bu göçler gerek iç gerekse dış kaynaklı olsun Türkiye'yi belli dönemlerde ciddi boyutlarda uğraştıran sorun alanlarından birisi olmuştur.

Evrensel bir olay olarak değerlendirebileceğimiz göçler fakir bölgelerden daha zengin bölgelere, savaş ve kargaşanın yaşandığı yerlerden barış ve düzenin bulunduğu yerlere, sağlık ve eğitimi imkânlarının çok sınırlı olduğu yerlerden bu imkânların görece daha iyi olduğu yerlere doğru gerçekleşen bir olaydır.

Bu çalışmanın kapsamını yurt dışı kaynaklı zorunlu göçlerin ve özellikle Suriye kaynaklı yurt dışı zorunlu göçlerin kentler üzerindeki etkileri oluşturmaktadır. Bunlar, göçün istihdam ve kentsel işgücü, kent fiziki dokusu ve kentin sosyo-kültürel yapısı üzerindeki etkileridir.

Anahtar Kelimeler: Zorunlu Göç, Kentler, İstihdam, Gecekondu, Ayrışma

THE İNFLUENCE OF FORCED MİGRATION FROM FOREİGN STATES TO TURKEY

ABSTRACT

Turkey is located in a geographical region where migration movements are concentrated. It is possible to diversify this immigration mobility into labor migrations, forced migrations, and population exchange migrations. These immigrants, both internal and external, have been one of the problem areas of Turkey that have been seriously challenged in certain periods.

Migrations, which we can consider as a universal event, head towards from poor regions to richer parts, to places where peace and order are located from war and turmoil are happening, from places where health and education opportunities are very limited, to where these possibilities are better.

Bu Çalışma KAYES,2017 sempozyumunda sunulan tebliğın gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

*Yrd. Doç., Adıyaman Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, msezik@adiyaman.edu.tr

The scope of this study is the effects of compulsory migration from abroad, especially from Syria, on the cities. These include immigration employment and urban labor, the physical texture of the city, and the effects on the socio-cultural structure of the city.

Key Words: Forced Migration, Cities, Employment, Shanty House, Disintegration

1.Giriş

Göç, insanların ekonomik, toplumsal, siyasal veya doğal nedenlerle yer değiştirme eylemidir. Göç, bireysel olarak gerçekleşebileceği gibi kitlesel olarak da gerçekleşebilmektedir. Fakat göçü sadece yer değiştirme eylemi olarak sınırlandırmamak gerekir. Daha kapsamlı bir tanıma göre göç, kişilerin emeğini veya yeteneklerini kullanabileceği ve bu sayede daha iyi yaşama olanakları bulacağını düşündüğü/umduğu yerlere gitmeleridir. Bunun dışında öncelikli olarak hayatta kalmayı daha sonraki safhalarda ise kendi ayakları üzerinde durabilmek için çalışmayı hedeflemek de göçlerin sebeplerinden sayılmalıdır.

Göç literatüründe göç hareketleri gönüllü veya zorunlu göçler şeklinde bir ayrıma tabii tutulmaktadır. İnsanlık tarihinde göçler her zaman göç edene de arkada kalana da zor gelmiştir. Hatta buna ilişkin önemli bir edebiyat külliyatı da oluşmuştur. Örneğin; Nazım Hikmet Ran'ın göç konulu şiirleri yanında Yaşar Kemal'in "Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana" romanında Yunanistan'a göç eden Rumlar konu edilmiş, "Karıncanın Su İçtiği" romanında ise Yunanistan'dan göç eden muadil Türklerin durumu işlenmiştir. Günümüzde yeni kuşak olarak adlandırılan Ahmet Yorulmaz, Osman Çelik, Necati Cumalı, Mehmet Niyazi, Kemal Yalçın gibi göç romanı yazarları da göç edebiyatına katkılar sunmaktadır.

Göçün gönüllü olması halinde acılar bir miktar hafiflese de, yine de zorluklarla dolu bir süreç olarak görülmelidir. Zorunlu göçlerde durum daha da zordur. Zira savaş hali, siyasal baskılar veya doğal afet gibi nedenler olmasa insanlar buldukları yerlerde yaşamaya devam edecekken, bir anda ortaya çıkan bu durumlardan herhangi biri insanları kitleler halinde yaşadıkları yerden koparıp bir bilinmeze doğru sürüklemektedir. Bunun insanlık tarihinde azımsanmayacak sayıda örneği bulunmaktadır. Bu nedenle göçe ilişkin yapılan çalışmalarda Göç; toplumu, birçok yönden etkileyen, kişileri yeni bir topluluğa götüren, dolayısıyla yeniden uyum sağlama sorunlarıyla karşı karşıya bırakan bir yer değiştirme" hareketi (Uguz vd., 2004: 387) olarak ifade edilmektedir.

Kişilerin zorunlu olarak ülkelerini terk ederek gittikleri yerlerde yeni yerleşim yerlerine uyum sağlamaları ve kabul görmeleri oldukça güç olmaktadır. Bunun sonucunda ise göçmenlerin ruh sağlığında önemli sorunlar yaşanabilmektedir. Memleketten, daha önce kazanılmış statüden ve mali birikimden yoksunluk, kimliğe, değerlere, rollere bakışta karmaşa, göçmenlerin ruh sağlığını etkileyen önemli faktörler olarak belirmektedir.

Bu çalışmada yurt dışı zorunlu göçlerin Türkiye kentleri ve yaşam tarzları üzerindeki etkileri incelenmeye çalışılmıştır. Bunlar, göçün istihdam ve kentsel işgücü üzerindeki etkisi, kentin fiziki dokusu üzerindeki etkileri ve kentin sosyo-kültürel yapısı üzerindeki etkileri olarak sayılabilir.

2. Kitlesele Göç Hareketleri ve Türkiye'nin Karşılaştığı Zorunlu Göçler

Tarihteki ilk büyük kitlesele göç, "Kavimler Göçü" olarak tarihsel kayıtlara geçen büyük göç olayıdır. Çin'in boyunduruğundan kurtulmak için 4. Yüzyılın ortalarında batıya doğru hareket eden Hunların Karadeniz'in kuzeyine yerleşmesi neticesinde, buradan kaçan Cermen kavimlerinin harekete geçerek yıllar boyunca Avrupa Kıtasını istila etmesi olarak kendisini gösteren ve bugünkü Avrupa devletlerinin temelini atıldığı kabul edilen, Kavimler Göç'üdür (Aksoy, 2012: 293).

Tarihsel süreç içerisinde sonraki devirlerde de çeşitli kitlesele göç hareketleri gerçekleşmiştir. Bunları 5 dalga şeklinde ele alan çalışmalarda ilk dalga 17. Yüzyıldan, 1. Dünya savaşı sonuna kadarki dönemi kapsarken, İngiltere, Portekiz, Hollanda, Fransa, İspanya nüfus fazlalarını kolonilerine yönlendirerek toplumlari üzerindeki yükten büyük ölçüde kurtulmuşlardır (Yalçın, 2004: 100).

Birinci göç dalgası şeklinde ele alınan bu süreç batının diğer halkları sömürgeleştirme sürecidir. Avrupalı tüccarların 17 ve 18. Yüzyıllarda, Afrika'nın batısından, Amerika'nın güneyine, Brezilya'ya köle taşımalarından, kölelik sona erdikten sonra da İngilizlerin güney Asya'dan sömürgelerine uşak ve işçi götürmelerinden oluşan dalga ise ikinci göç dalgası olarak isimlendirilmiştir (Durugönül, 1997: 96).

Üçüncü dalga birinci dünya savaşı sonrasında Osmanlı devletinin ve Avusturya Macaristan imparatorluğunun dağılması homojen nüfusa sahip olmayan yeni devletlerin kurulmasına yol açmış, nüfusun homojenleştirilmesi çalışmaları baskın grup dışındakilerin göçleri ile sonuçlanmıştır. Dördüncü dalga II dünya savaşıdan sonra sömürge ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları münasebeti ile sömürgeci güçlerin bu ülkelerden çekilmesini kapsayan göçler olarak kayıtlara geçmiştir. Beşinci dalga ise ikinci dünya savaşı sonrası başlayan uluslararası işçi göçlerini kapsamaktadır. Bu dönem Batı Avrupa ülkelerine, Körfez ülkelerine ve ABD'ne bu ülkelerdeki iş gücü açığını kapatmak üzere Türkiye'nin de içinde bulunduğu ülkelerden işçi akını gerçekleşmiştir.

Bu göç dalgalarına altıncı göç dalgası olarak da 1980'lerden sonra yeniden şekillendirilmek istenilen Ortadoğu, Afganistan ve Arap yarımadasından çıkan iç çatışmalar ve savaşlar nedeniyle yapılan göçlerin katılması gerekir.

Türkiye, içinde bulunduğu coğrafya ve imparatorluk mirası nedeniyle yakın bölgesinde meydana gelen iç çatışmalar, savaşlar, siyasal kararlar ve doğal afetlere maruz kalan insanların ilk durağı haline gelmiştir. Bu durum geçmişten günümüze değişmemiş olmakla birlikte son mülteci akımına neden olan Suriye iç savaşı ile doruk noktasına ulaşmıştır.

Anadolu coğrafyasının maruz kaldığı en kalabalık kitlesele göç hareketlerinden birisi 1850 yılında başlayan ve 1870'lere kadar 2,5 milyonu

bulan Kırım Tatarları, Gürcü ve Çerkezlerin gerçekleştirdiği göç hareketidir. Azerbaycan dan da 19. Yüzyılın ilk yarısından itibaren çok sayıda göçmen gelmiş, bu göçler özellikle 1877-1878 yılları arasında yoğunlaşmıştır. Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı sırasında da 10.000 kişi daha Anadolu'ya göç etmiştir (Bilgi, 2006: 93).

Cumhuriyet döneminin ilk göç hareketi, Türk - Yunan mübadelesi ile gerçekleşmiştir. 1923 yılında esasları belirlenen Bu göç hareketiyle, göç karşılıklı gerçekleşmiştir. 1922-1938 yılları arasında Yunanistan'dan 456.720 kişi gelmiştir. Cumhuriyet döneminde Anadolu'ya gerçekleşen büyük göç dalgalarından bir diğeri de diğer balkan ülkelerinden gelen göç dalgasıdır. Yugoslavya, Romanya ve Makedonya'dan 1923-1945 yılları arasında 800 binden fazla kişi göç ettirilmiştir.

Balkanlardan, Türkiye'ye en yoğun göç dalgası ise Bulgaristan'daki baskı ve şiddet ortamından kaçan Türklerin yaptığı göçlerdir. Bulgaristan'da başlatılan "*Tek bir ulusun yaratılması*" siyasetine en büyük engel Bulgaristan'da yaşayan en büyük nüfusa sahip azınlık olan Türkler görülmüştür. Bu nedenle yaklaşık 200.000 Türk vatandaşı bir anda zorunlu göçe tabii tutulmuştur (Çolak, 2013: 113). Bulgaristan'dan göçler aralıklarla 1989 yılına kadar sürmüş, dört aşamada gerçekleşen bu göçlerde yaklaşık 800 bin kişi Türkiye'ye sığınmıştır.

1979'da yaşanan İran İslam Devrimi sonrasında, İran'dan Türkiye'ye bir milyona yakın insan göç etmiş, 1980'li yılların başında ise Afganistan'ın Ruslar tarafından işgali neticesinde o bölgedeki birçok Türk kökenli Türkiye'ye gelmiştir. Gelenler arasında Özbekler Uygurlar, Kazaklar ve Kırgızlar bulunmaktadır (goc.gov.tr, 2017).

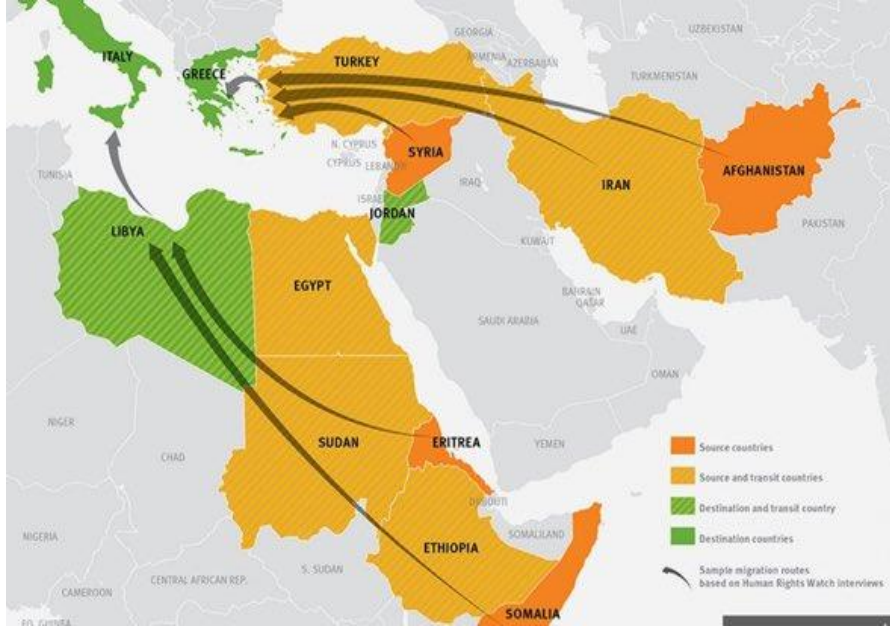
Kuzey Irak'ta yaşanan Halepçe katliamı sonrası 1988 yılında 51.542 kişi Türkiye'ye göç etmiş, Körfez Savaşı sonrasında ise 467.489 kişi kaçarak Türkiye'ye gelmiştir. Yugoslavya'nın parçalanması sonucu ortaya çıkan iç savaş neticesinde 1992-1998 yılları arasında Bosna'dan, 1999 yılında Kosova'da meydana gelen olaylar sonrasında 20 bin kişi, 2001 yılında Makedonya'dan 10.500 kişi Türkiye'yi sınımlanacak liman olarak görmüştür (goc.gov.tr, 2017).

2011 yılının Mart ayında, Suriye'de başlayan iç savaş neticesinde ortaya çıkan kitlesel göç hareketi dünya tarihinde çok az sayıda görülebilecek büyüklükte bir göç hareketidir. Arap baharının (!) etkisi ile Suriye'de başlayan gösterilerin hükümet güçleri tarafından sert bir şekilde bastırılması isteği, sert uygulamalar ve şiddet politikaları iç savaşı ortaya çıkarmış, sivil halk kitleler halinde buldukları coğrafyayı terk ederek komşu ülkelere sığınmaya başlamışlardır.

Türkiye 911 km'lik sınır komşusu olan Suriye'den gelen sığınmacılara açık kapı politikası uygulamış ve ilk olarak Nisan 2011 tarihinde sığınmacıların ülkeye girişleri başlamıştır. İlk açıklamalarda 100.000 kişinin kritik eşik olduğu ifade edilmiş fakat Suriye'den gelen göç dalgası beklentilerin çok ötesine geçmiştir (Ağır ve Sezik, 2015: 96). Sonuç olarak 10 şehirde kurulan (Adana, Adıyaman, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Mardin, Osmaniye ve Şanlıurfa) 26 geçici barınma merkezinde 256.971 Suriyeli yabancıya ev sahipliği yapmakla beraber geçici barınma merkezleri dışındaki 2.521.907

Suriyeli yabancıya sağlık, eğitim ve gıda yardımı sağlanmaktadır (www.goc.gov.tr.). Şekil 1’de son dönem uluslararası göç hareketleri ve geçiş ülkeleri görülmektedir.

Şekil 1: Çeşitli ülkelerden gelen mültecilerin geçiş güzergah haritası



Kaynak: Wox Maps

3. Zorunlu Göçlerin Türkiye Kentleri Üzerindeki Etkileri

Türkiye göç güzergâhının kavşak noktalarından birisi olmakla beraber, Türkiye'ye yönelen göçü belirleyen bazı unsurların ifade edilmesi gerekir. Bunlardan en öne çıkanı, komşu ülkelerdeki siyasi belirsizlikler ve çatışmaların bu ülke halklarının daha güvenli ve daha iyi hayat şartlarının olduğu yerlere gitme arzusunu arttırmış olmasıdır. Ayrıca, Türkiye'nin Doğu ile Batı arasındaki köprü ülke olması batılı ülkelere geçiş yapmak isteyen transit göçmenler için ülkeyi çekici kılmış ve Türkiye gibi Avrupa'ya sınır olan ülkelere yönelmişlerdir. Bir diğer faktör ise, Türkiye'nin komşu ülkelere oranla ekonomik açıdan daha iyi şartlar sunması sebebiyle çalışmak isteyen göçmenler için çekici olmasıdır (Deniz, 2014:185). Bütün bu nedenler Türkiye'yi ve kentlerini zorunlu göçlerin doğurduğu sonuçların etkisi altında bırakmıştır.

Zorunlu göçler, göç edenler açısından da azımsanamayacak ölçüde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bunlar; gelir kaynaklarından kopma ve yeni gelir kaynaklarına ulaşamama, yurttaşların yararlandığı haklarından yararlanamama, konut sıkıntısı, yoksulluk, emek istismarı, eğitim hakkı, fırsatlarından yararlanamama, kent ortamında ayrımcılığa uğrama ve sosyal dışlanma (Yükseker, 2015: 234) olarak sayılabilir.

Konu kentsel sistemde göçün oluşturduğu etkiler bağlamında değerlendirildiğinde göçe farklı birkaç parametre üzerinden bakmak gerekir. Bunlardan birisi işgücüdür. Göçmenlerin kentsel işgücüne etkisi göç edenlerin tipolojisine bağlı olarak çeşitli farklılıklar gösterebilmektedir. Göç eden grup içerisinde genç ve üretken nüfus fazlaysa göçü alan yere olumlu katkıları olacağı varsayılır. Yine, göç edenlerin belli niteliklere sahip olmasının da kentsel ekonomi açısından bir kazanım sağlayacağı söylenebilir (Kaygalak, 2009: 20). Fakat genç nüfusu zaten fazla olan ve işsizlik sorunları yaşanan Türkiye’de işgücü piyasasına eklenen her yeni emek, işçi sınıfının aleyhine işverenlerin ise lehine sonuçlar doğuracaktır.

Göçlerin kentler üzerindeki en önemli etkilerinden biriside kentlerin dağınık büyümesine yol açması ve mekânsal ayrışmaların boyutunu derinleştirmesidir. Bunun yanında yoksulluğun yoğunlaştığı alanlar olarak da görülen bu yerlerin gecekondu mahallelerine dönüşmesinin temelinde bu alanların hazine arazileri olması, kent merkezlerine yakın yerler olması, ulaşım açısından karayolu bağlantısının kolayca sağlanabiliyor olması gibi nedenler sayılabilir. Kentsel sistemi olumsuz etkileyen gecekondu yapılanması kentsel altyapı hizmetlerinin de ulaşmadığı yerler olarak belirmektedir.

Zorunlu göçlerle Türkiye’ye gelen göçmenlerin ekonomik alandaki etkilerine genel olarak bakıldığında risk ve fırsatların iç içe geçtiği bir tablodan söz edilebilir. Hatta bu göçmenlerin yerel ekonomiye belli açılardan katkı sunduğu da söylenebilir. Göçmenlerin veya son dönemdeki Suriyeli sığınmacıların ekonomik olarak bütün şehirlerde yol açtığı ekonomik ortak etki, genellikle konut kiralarında artış yaşanmasıdır. Bu durum ev sahipleri açısından fırsatlara yol açarken, kiracılar ve o bölgede kirada oturan yerel halk için sıkıntı doğurmaktadır.

Göçmenlerin yerleştikleri kentlerde ekonomi üzerindeki bir diğer önemli etkisi emek piyasası üzerinde görülmektedir. Göçmenlerin işgücü piyasalarında yer alma durumları, çalışma konusundaki tutum ve düşünceleri, cinsiyet ve eğitimin çalışma yaşamına etkileri de kent ekonomisini etkiler özelliklerdir. Örneğin 1960 öncesindeki zorunlu göçler sanayileşmenin yer seçimini etkilerken, gelişen sanayide 1970’lerden itibaren göçleri kendine çekmeye başlamıştır. Geçmişte olduğu gibi bu gün de nitelikli göçmenler göç ettikleri coğrafyada daha rahat istihdam olanakları bulabilirken niteliksiz olan göçmenler kentlerdeki enformel işlere yönelmektedir. Enformel alanlar kurumsal sınırlamalara ve belli standartlara tabi tutulmadığından göçmenlerin en yoğun ilgi gösterdikleri çalışma alanlarıdır. İnşaat işçiliği başta olmak üzere, seyyar satıcılık, ayakkabı boyacılığı, hamallık gibi işler göçmenlere çalışma fırsatları sağlamaktadır.

Zorunlu göçe maruz kalan insanların karşılaştığı önemli sorunlardan birisi de yeni ve tanımadıkları bir kentin çeşitli kültürel öğeleriyle karşılaşmaları ve bunun yarattığı sıkıntıları yaşamak zorunda kalmalarıdır. Hatta kent deneyimi göçmenlerin bir kısmı için travmatik sonuçlar doğurarak, yaşadıkları hayal kırıklıkları sonucunda geri dönmeleri sonucunu dahi doğurabilmektedir (Genç, 1996: 314).

Bütün göç hareketlerinde göçün yönü devletlerin büyük kentlerine doğru olmaktadır. Türkiye'nin sanayi ve hizmet sektörünün en önemli merkezi olan Marmara bölgesi ve İstanbul özellikle, 1990'lardan itibaren artan oranlarda uluslararası göçmen çekmeye başlamıştır. 2012 yılında Toksöz vd. tarafından yapılan bir araştırmada, göçmenlerin gündelik hayatı ve kent hayatı ile etkileşimleri incelenmiştir. Göçmenlerin İstanbul ve diğer büyük şehirlerde yoğun olarak çalıştıkları işler arasında çöplerden kağıt ve plastik toplama işçiliği, otel ve lokantalarda bulaşıkçılık, komilik, tezgahçılık, küçük çaplı ticaret (Hediyelik eşya, enstrüman ve saat satışı vb.), uyuşturucu satışı, fuhuş, bavul ticareti, tekstil atölyelerinde işçilik, halı dokuma işçiliği gibi alanlarda faaliyet gösterdikleri tespit edilmiştir (Toksöz vd., 2012: 93).

Kentsel alanlarda yeni karşılaşılan toplumun bireyleri ile sağlıklı iletişim kurulabilmenin en etkili yolu o toplumun dilini bilmekten geçmektedir. Yapılan çalışmalarda elde edilen bulgularda dil bilme ile bilmeme açısından göçmenler arasında önemli farklılıklar olduğunu göstermektedir. Dil bilen göçmenlerin dil bilmeyen göçmenlere göre ekonomik, sosyal, politik, kültürel ve psikolojik açılardan daha iyi konumda oldukları söylenebilir (Dil,2015: 168). Bu ve benzeri araştırmalarda dikkat çeken konulardan birisi de göçmenlerin kentlerde, temel haklarına erişimde ayrımcılığa uğradıkları ve haklara erişimin yetersizliği sorunudur. Bunların en başında ise ikamet etme hakkı, sağlık, eğitim, aile hayatı, asgari geçim, adil çalışma koşullarına erişim gibi konular gelmektedir (Özcan, 2015: 33).

Kentlerde İnşaat, tarım ve tekstil gibi sektörlerde istihdam edilen göçmenlerin eşleri ise birçok orta ve üst sınıf ailenin ev işlerinde çalıştırılmaktadırlar. Sayıları çok olmasa da eğlence ve fuhuş sektörlerine de bu göçmenlerin yoğun şekilde katıldığı gözlenmektedir (Deniz, 2014:185).

3.1. Nüfus Mübadelesi Anlaşması Sonucu Türkiye'ye Gelen Göçmenler ve Kentlere Etkileri

30 Ocak 1923'te Türk ve Yunan heyetleri arasında imzalanan "*Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi 'ne İlişkin Sözleşme ve Protokol*" ile Yunanistan'da yaşayan Müslüman nüfusla (Batı Trakya'dakiler hariç), Türkiye'de yaşayan Rum Ortodoks nüfusun (İstanbul'daki Rumlar hariç) mübadelesi kararlaştırılmıştır. Bu sözleşmede, kimin mübadeleye tabi tutulacağı, kimin hariç tutulacağı, mülklerin tasfiyesi, göçü denetlemek gibi konular üzerine ayrıntılı tarifler ve şartlar konulmuştur (Emgili, 2017: 30). Mübadele kararının sonucu olarak 1923 ile 1927 yıllarında Yunanistan'dan Türkiye'ye 456.720 Soydaş gelmiş ve çoğunluğu "Mübadele İskân ve İmar Vekâleti" nin çalışmaları neticesinde belirlenen köy ve şehirlere yerleştirilmişlerdir.

Tablo 1. İskân Edilmiş Mübadil Sayıları¹

İL	MÜBADİL SAYISI	İL	MÜBADİL SAYISI
Balıkesir	34.174	Kırklareli	33.119
Bursa	34.543	Kocaeli	27.682
Çanakkale	11.638	Manisa	13.829
Edirne	49.441	Niğde	15.702
İstanbul	36.487	Samsun	22.668
İzmir	31.502	Tekirdağ	33.728

Kaynak: (Behar, 1996)

Mübadil iskânının en yoğun olduğu yerler genel olarak eski Rum yerleşimleridir. Konu, köy iskânı açısından ele alındığında, mübadiller çoğunlukla mübadele öncesi ya da mübadeleyle Rumların terk ettiği boş köylere iskân edilmişlerdir. Bu durum idareye iskân politikaları bağlamında yeni mali yükler doğurmamış ve bunun doğal bir sonucu olarak en çok mübadil iskânı Batı Anadolu ve Trakya'ya olmuştur. Diğer mübadiller ise yerli halkın yaşadığı köylere ya da kendilerinden önce iskân edilmiş olan muhacirlerin köyllerine iskân edilmişlerdir (Goularas, 2012: 131).

Mübadele ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda zorunlu göçün getirdiği iki önemli iktisadî sonuç yer almaktadır. Bunların ilki mübadelenin değiş tokuş edilen kişiler üzerindeki etkisidir. Mübadeleye konu olan kişiler geldikleri veya gittikleri coğrafyalarda çok büyük sıkıntılar çekmişlerdir. İkincisi ise mübadelenin her iki ülkede çoğunluğu teşkil eden nüfus üzerindeki etkisidir. Bu etkinin iki yönü vardır. Bunların birincisi göçün ve göçmen iskânının maliyetinin tüm halk tarafından yüklenilmiş olması, diğeri ise mübadelenin her iki ülkede de iktisadî uyum sorunları yaratmış olmasıdır.

Bu mübadeleyle Türkiye çok önemli bir iktisadî gücü elinde tutan nüfusun bir bölümünü kaybetmiştir. Bunun en belirgin sonuçlarından biri, Anadolu'nun ve Trakya'nın her yerinde, her biri bir zamanlar zengin ticaret merkezleri olan hayalet şehir ve kasabaların ortaya çıkmasıdır (Emgili, 2017: 37). Buna karşın mübadillerin gelişinin Türk millî iktisadî üzerinde, özellikle tarım üzerinde, olumlu etkisi olduğu yönündeki görüş vardır. Bu göçmenlerin Anadolu'nun yerli halkına oranla tarımsal teknikler konusunda daha çok bilgi sahibi oluşları, tarım ürünlerinin türleri ve nitelikleri konusunda ise bilinç düzeylerinin yüksek oluşu, modern bir Türkiye yaratma çabasında önemliydi. Yunanistan'dan gelen mübadiller yeni tarım tekniklerini Türkiye'ye aktardılar. Fakat bu durum mübadillerin yerleştirildikleri birçok ilde yerli halk ile birtakım çatışmalara girmesini önlemeye yetmedi (Emgili, 2017: 39).

Yerli halkla olan çatışmalar; ekonomik, mülkiyet ve kültürel temelli, farklı boyutları olan sorunlardı. Yerli halkın gözünde mübadiller, genel kabul gören Müslüman geleneğinden, yaşam tarzından ve Türk dilinden sapmışlardı. Bu bakış açısı, kültürel farklılıkları belirgin hale getiriyordu.

¹ Tabloda, 1923 - 1927 yılları arasında bazı illere göre ve 10.000 ve üzerindeki Muadillerin iskân edildiği illere yer verilmiştir.

Daha da önemlisi, Hükümetin ülkede etnik ve dilsel birliğin sağlanması yönündeki siyaseti hem yerel düzeyde hem de toplumsal ilişkiler bağlamında etkiliydi. Bu politikaların etkisinde olan halk, Türkçe konuşmayan veya farklı kültürel değerleri ve pratikleri bulunan göçmenlere karşı hoş olmayan söylemler geliştirmişti. Girit'ten Türkiye'ye gelerek çeşitli illere yerleştirilen mübadillerin önemli bir kısmının Yunanca konuşuyor olması, yerli halk tarafından hoş karşılanmamakla beraber diğer göçmenler tarafından da hoş karşılanmıyordu. Bu nedenle Giritliler, "yarım gâvur", "gâvur tohumu" gibi aşağılayıcı ifadelerle maruz kalıyorlardı (Şenışık, 2016: 102). Bu olumsuzluklara rağmen mübadele ile gelenler ile yerli halk arasındaki ayrışma daha fazla derinleşmemiş ve süreç içerisinde mübadiller buldukları kentlerin kültürel yaşantısını olumlu yönde etkilemişlerdir. Mübadillerin sosyal hayattaki en önemli etkilerinden biri şehir hayatı olmuştur. Geldiklerinde yaşam mekanı olarak kendilerine verilen çatısız, toprak damlı evleri benimseyemeyen mübadiller kiremitli evlere taşınmaya, evlerine bahçe yapmaya ve daha önce Rumların kullandığını ve yerlilerin bilmediğini söyledikleri fırınları kullanmışlardır. İstanbul, İzmir gibi büyük merkezlere giderek çalışanlar geri dönerek buldukları kentlerde küçük esnaf sınıfının temellerini atmışlardır (Erdal, 2007: 1273).

3.2. Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmenler ve Kentlere Etkileri

Cumhuriyet döneminde Türkiye'ye gerçekleşen zorunlu göçlerin en önemlisi Bulgaristan'da baskılara maruz kalan Türklerin gerçekleştirdikleri göçtür. 1944 yılında Bulgaristan'da Komünistler iktidara gelince, Bulgaristan Türklerinin eğitim görmüş aydınlarını ve ileri gelenlerini çeşitli bahaneler üretip tutuklayarak, tarlalarını kooperatifleştirme gerekçesiyle ellerinden alarak, okullarını ve vakıflarını devletleştirip eğitim haklarını engelleyerek baskılar oluşturmuştu (Kamil, 2016: 41).

Bulgar yönetimi tarafından, bir toprak reformu olarak nitelenen çiftliklerin kooperatifleşme süreciyle birlikte, çoğunluğu çiftçi olan Türk nüfus kendi topraklarında ücretli işçiye dönüşmüştü. 10 Ağustos 1950'de Bulgar Hükümeti bir nota ile Türkiye'ye göç etmek isteyen 250.000 Türk'ün üç ay içerisinde Türkiye'ye kabul edilmesini istedi. Neticede 1951'in sonuna kadar Bulgaristan'dan 154.393 göçmen Türkiye'ye gelmişti (Pınar, 2014: 73).

Tablo 2. 1950-1951 Bulgaristan Göçmenlerinin Yerleştirildikleri İller

İL	KİŞİ SAYISI	İL	KİŞİ SAYISI
Bursa	14.616	Kırklareli	7.230
İstanbul	11.644	Manisa	7.961
İzmir	10.141	Ankara	6.016
Tekirdağ	7.719	Kocaeli	3478
Eskişehir	7.009	Diğer iller	69.459

Kaynak: (Şehirli, 2016:3 51)

Ağırlıklı olarak Marmara Bölgesine yerleştirilen Bulgar göçmenleri yerleştikleri kentlerde istihdam ve kentsel yaşam üzerinde birtakım etkiler

bırakmıştır. Örneğin, Bursa'ya gelen Balkan göçmenleri çoğunlukla vasıflı işgücü özelliği taşıyordu. Özellikle 1951 ve 1968 yıllarındaki yoğun göçler, büyük ölçekli endüstri kuruluşlarının yer seçimi için Bursa'nın tercih edilmesinde etkili olmuştur. Ancak esas sorun Balkanlardan gelen bu nüfus kütesinin doğurduğu istihdam gereksinimini karşılayabilecek iş alanlarının oluşturulmasıydı. Otomotiv endüstrisi ile bu sorunun aşılması öngörülmüştür. Böylece 1960 öncesindeki göçler sanayileşmenin yer seçimini etkilerken, gelişen sanayi de 1970'lerden itibaren göçleri kendine çekmeye başlamıştır. Göçlerin sürekliliği, kentin nüfuslanma sürecinde bir kırılma noktası oluşturmuştur. Bu tarihlerden sonra Bursa'da kentsel gelişimin kontrolü büyük ölçüde zayıflamıştır (Çalışkan Vedat, Cengiz Akbulak, 2010: 120).

Türk kökenli Müslüman Bulgar vatandaşlarının 1989 yılında, Bulgaristan iktidarı tarafından göçe zorlanmaları ile başlatılan göçler, bir diğer önemli göç hareketidir. Müslüman Türkler, kitleler halinde trenlerle Türk sınırına bırakılmışlardır. Bu göç hareketi, doğru bir tanımlamayla II. Paylaşım Savaşından sonra Avrupa'da görülen en yoğun göç hareketidir. Türkiye, bu zorunlu göç akımını üç aylık bir süre içinde kabul etmek durumunda kalmıştır.

Göçmenlerin yerleşim yeri tercihlerinde İstanbul, Bursa ve İzmir ilk sıralarda yer almış, onu Tekirdağ ve Eskişehir izlemiştir. Todaro'nun göç analizine getirdiği yeni açıklamada "*tanıdık ve akraba çoğaltarı*" yaklaşımının göç edenlerin bu illerde yoğunlaşmasını açıklamaktadır. Buna göre kişilerin göç ettikleri kentlerde ilk aylar içerisinde işsiz olarak bekleyebilme ve iş fırsatları hakkında bilgi edinebilme olanakları nedeniyle önceki dönemlerde göç etmiş olan akraba ve tanıdıkların buralarda yaşıyor olması önemlidir (Tekeli, 2014: 31). Bu illerdeki akrabaların yanına yerleşme isteği dışında gelişmiş yörelerin sağladığı iş olanakları ve iklim benzerlikleri gibi nedenlerin yattığı da ifade edilebilir. Genel tabloya bakıldığında göçmenlerin %49'u İstanbul ve Bursa'da yaşamaktadır ve Marmara Bölgesi'nde yaşayan göçmenlerin oranı %74'tür. Eski göçmenler, yeni gelenler için son derece önem taşımışlardır. Zira onlara evlerini açmışlar ve iş bulmalarında yardımcı olmuşlardır (Şirin, 2014: 363).

Akrabalarının ve komşularının yoğun olduğu bölgelere yerleştirilen göçmenlerden arta kalanlar ise devlet tarafından 14 il merkezi ile 23 ilçe ve beldede göçmen aileleri 21.438 konuta 5 yıllık süreç içinde yerleşmişlerdir. Bu yerleştirmeler göçmenlerin parasal katkısı ve borçlandırılması esasına dayalı bir yöntemle gerçekleştirilmiştir. Kentlerin dışında siteler şeklinde planlanan söz konusu konutların bir örneği, 10000'e yaklaşan nüfusu ile İzmir ilindeki "Görece Göçmen Konutlarıdır". 640 hanelik bir köy olan Görece, Bulgaristan'dan zorunlu göçle gelenler için yapılan 2040 konutluk göçmen konutlarının inşa edilmesi ile Belediye haline gelmiştir (Bayraklı, 2007: 73).

Gerek 1950-52 göçleri ile gerekse 1989 yılında gerçekleşen göçlerle çeşitli kentlere yerleştirilen Bulgar göçmenler kent halkları ile ayrışma düzeyine varacak anlaşmazlıklar yaşamadan uyum süreçlerini geçirmişlerdir. Bunun temel nedenlerine bakıldığında; Göçmenlerin Türk ve Müslüman kimliğine sahip olması (Soydaşlık), döndükleri toprakların anavatanları olması, eğitilmiş olmaları, ailede çalışabilecek durumda olan tüm fertlerin çalışması ve göçmenlere ev sahibi olma imkânlarının tanınmış olması gibi nedenler sayılabilir. Konu uyum açısından değerlendirildiğinde özellikle Balkan

ülkelerinden Türkiye'ye doğru gerçekleşen göç hareketlerinde kültürel etkileşimin ve entegrasyonun gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

3.3. Ahıska ve Afganistan Türkmenlerinin Türkiye'ye Göçleri ve Kentlere Etkileri

Ahıska Türkleri eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinde dağınık halde yaşamakta ve büyük bir çoğunluğu zor şartlar altında yaşamaya çalışmaktaydı. Bu Türklerden, Türkiye'ye gelmek isteyenlerden en zor durumda olanlardan başlamak üzere, Bakanlar Kurulu tarafından belirlenecek yıllık sayıyı aşmamak kaydıyla, serbest veya iskânli göçmen olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu kanuna göre yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile 1992 yılında 150, 1993 yılında ise 350 aile olmak üzere ilk planda 500 ailenin Türkiye'ye göçü planlanmıştır. İlk 150 ailenin iskân işlemleri 1994 yılının Mayıs ayında tamamlanarak anılan aileler Iğdır'daki geçici iskân merkezlerine yerleştirilmiştir (İnan, 2016: 22). Türk asıllı Afgan mülteciler ise 1979 yılında Rusya (SSCB)'nın Afganistan'ı işgale başlaması ile Pakistan'a sığınmış olanların Türkiye'ye kabulü ile gerçekleşmiştir. Dönemin devlet adamı Kenan Evren, *"soydaşlara bağrımızı açacağız"* mülhazası ile bu kişilerin mülteci statüsünde kabulü için, çalışma yapılması talimatını vermiştir. Bu çalışmanın başlatılmasında, mülteciler konusunda zor durumda olan Pakistan'a bir jest yapma düşüncesinin olduğu ileri sürülmüştür (Öztürk, 2014:7). Evren, gazetelere verdiği beyanatta; *"Türk halıcılığına yeni bir eğitim getireceğine inandığım mülteci Afganların, Türkiye'ye ilticalarının Ankara'da görüşüleceğini"* belirtmiştir.

1982 yılında çıkarılan 2641 sayılı yasa, Türk asıllı Afgan göçmenlerinin iskânını ve istihdamını sağlamıştır Afganistan'dan 4.163 nüfus, iskânli göçmen olarak gelmiş ve özellikle İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kırsal ve kentsel kesimde yerleştirilmişlerdir. Türkiye'ye iskân ettirilecek olan mülteciler arasında ağırlıklı olarak çiftçi, çoban, tüccar, halıcı, terzi, din adamı, küçük el sanatkârı meslek gruplarının yanında az sayıda memur, mühendis, doktor bulunduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır.

17 Ağustos 1983 tarihinde ise 329 kişilik ikinci bir grup gelmiştir. Bu kişiler, istekleri, meslekleri ve akrabalık durumları göz önünde bulundurularak, I. Grupta getirilen yakınlarının iskân edildikleri yerlere yerleştirilmiştir (Öztürk, 2014: 96).

3.4. Suriyeli Sığınmacıların Türkiye Kentlerine Etkileri

Türkiye ve Suriye toplumu arasında tarihsel bir bağın olduğu ve bu bağın ortak siyasi geçmiş, kültürel benzerlikler, etnik ve dini birlik gibi sıkı ve kaybolması pek de mümkün olmayan bağlarla çevrili olduğu söylenebilir.

Cumhuriyet dönemin de de Türkiye ve Suriye arasındaki sınır ilişkisinin kaçakçılık, sınır ticareti, akrabalık ilişkileri, turistik ziyaretler ve kız alıp verme üzerinden canlı tutulduğu düşünüldüğünde, Türkiye'ye yerleşen ve kısa sürede kısmi uyum gösteren grupların geriye göç edeceğini beklemek ciddi bir yanılğı olacaktır (Çağlayan, 2015: 201)

Suriyeli mültecilerin etkileri, en fazla toplumsal alanda hissedilmektedir. Sığınmacılar ile yerel halk arasında, özellikle yaşam tarzından kaynaklanan sorunlar yaşanmakta ve sığınmacılardan dolayı çok eşliliğin ortaya çıkması, buna bağlı boşanmaların artması güneydoğu illerinde sıkça görülen sorunlardandır. Ayrıca, farklı dil ve farklı kültürel değerlerin doğurduğu sorun alanlarına kadın istismarı, çocuk istismarı ve çarpık yapılaşma gibi problemler de eklenmiştir.

Suriyelilerin yoğun yaşadıkları Şanlıurfa, Kilis ve Gaziantep gibi illerde demografik yapıyı değiştirmeleri, en ciddi toplumsal etkilerden biridir. Bu durum, kimi zaman etnik ve mezhepsel boyutlu kutuplaşmaların doğmasına ya da var olan gerginliklerin körüklenmesine yol açabilmektedir.

Konu ekonomik açıdan ele alındığında, ortaya çıkan resim oldukça farklıdır. Bir kısım değerlendirmelerde, Suriyeli sığınmacılara yapılan yardımların, kiraların yükselmesi, işsizlik oranının artması gibi Türkiye ekonomisini olumsuz etkilediği ifade edilmekte diğer birtakım değerlendirmelerde ise Suriyelilerin, küçük çaplı da olsa, açtıkları işletmeler ile ekonomiye katkı sundukları da değerlendirilmektedir.

Suriyelilerin daha ucuz emek sağlayarak işgücü piyasasına girmeleri, yerel işçi sınıfı arasında iş fırsatlarının ellerinden alındığı gerekçesiyle tepki çekmektedir. Fakat, konu işverenler açısından değerlendirildiğinde sığınmacıların, sınır illerinin çoğunda işgücü açığını kapattığı şeklinde değerlendirilmekte ve yerli işgücünün talipli olmadığı işlere talipli oldukları ifade edilmektedir. Bunun dışında Suriyeli çok sayıda yatırımcının, sermayelerini Türkiye'ye taşımış olması gerçeği de gözlerden uzak tutulmamalıdır. Gaziantep'te faaliyet gösteren Suriyeli firma sayısı, iç savaş öncesinde 60 iken 2014'te 209'a, Mersin'de faaliyet gösteren Suriyeli firma sayısı ise 2009'da 25 iken 2014'te 279'a yükselmiştir. Suriyeli tüccarların Türkiye de üretilen malları, kendi iş bağlantıları üzerinden Ortadoğu pazarına ulaştırmaları, Suriye krizinin sınır illerinin ihracatı üzerinde yarattığı olumsuz etkinin azalmasını sağlamıştır (Orhan, 2015).

Suriyeli Göçmen kadınların hizmet sektöründe çalıştırılması konusu da Türkiye'nin gündemine girmiştir. Göçmen kadınların göç ettikleri ülkelerde kendilerini ve hanelerini ayakta tutabilmek amacıyla tekstil, bakım ve ev hizmetleri gibi sektörlerde yoğunlaşmaya başlamışlardır. Ucuz ve uysal işgücü olarak nitelendirilen göçmen kadınların ev işlerinde daha yoğun bir şekilde istihdam edildikleri yapılan araştırmalarda ortaya konulmuştur. Örneğin Akalın'ın İLO verilerinden hareketle yaptığı değerlendirmeye göre, dünya da 52,3 milyon ev işçisi bulunmaktadır (2004: 36).

Konuya ilişkin Sakarya ilinde gerçekleştirilen bir araştırmada ev hizmeti satın alan çeşitli meslek gruplarından kadınlar ile görüşülmüş ve Suriyeli kadın çalıştırıp çalıştırmadığı, çalıştırmıyorsa nedeni? Çalıştırmıyorsa nedeni ayrı ayrı sorgulanmıştır.

Suriyeli göçmen kadınları çalıştırmaya olumsuz bakanların gerekçeleri; güven duymama, yaşam tarzı ve temizlik anlayışlarındaki farklılıklar, dil konusundaki yetersizlik, kültürel yapı farklılığı, eğitim seviyesindeki düşüklük, mağdur psikolojisi ile kendilerini acındırmaya dönük

tutum ve davranışları olarak belirtilmiştir. Suriyeli göçmen kadınları çalıştırmaya olumlu bakanların nedenleri ise; düşük gündeliklerle çalışmaları, daha itaatkâr davranış sergilemeleri ve çalıştıracak yerli kadın bulamamaları gibi nedenler sayılmıştır (Yıldırımalp ve İslamoğlu, 2016: 457-459). Olumlu ve olumsuz bakış açılarına sahip işverenlerin açıklamalardan da anlaşılacağı gibi hizmet sektöründe bir iş gören olarak Suriyelilere karşı olumsuz bir algı oluşmuş durumdadır.

Konu toplumsal kabul ve uyum açısından değerlendirildiğinde, Türkiye'nin batısında yer alan birçok kentinde Suriyelilere bakış açısından sorunlar olduğu ifade edilebilir. Gerek bu bakış açısının değiştirilmesi gerekse Suriyeli göçmenlerin istismarının önlenmesi için bir takım düzenlemelerin zaman geçirilmeden yapılması gerekmektedir. 900 binden fazla Suriyelinin hali hazırda ülkenin çeşitli kentlerinde serbest dolaştığı bilinmekte ve Suriyelilerin kalıcı bir konut, iş ve çocukları için eğitim imkânları, yeni çevrelerine uyum sağlamaya çalıştıkları bir gayri resmî entegrasyon süreci işlemektedir. Bu entegrasyonu kolaylaştırmak adına çok sayıda belediye ve sivil toplum kuruluşu ve hükümet Türkçe dil kurslarını da kapsayan bir dizi hizmet vermektedir. Gerçekleştirilen bu hizmetlerin süresini artırarak ve bu kursları yaygınlaştırarak sorunların çözümünde önemli mesafeler alınabilecektir.

Uzun bir süre daha Türkiye'de olacaklarının farkında olan mültecilerin bu dil kurslarını talep ettiği bilinmektedir. AFAD tarafından 2013'te gerçekleştirilen bir çalışmaya göre kamp dışı mültecilerin yüzde 86'sı Türkçe öğrenmek istiyor. Ancak, resmî entegrasyonun ötesinde hükümetin, hem resmî hem de gayri resmî entegrasyon açısından hassas olan, İstihdam ve mülteci çocukların eğitimi alanlarına öncelik vermesi gerekecektir (Krişçi, 2014: 29).

4.Sonuç

Göç, Türkiye'yi etkileyen toplumsal olgulardan biridir ve bu durum Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafya ve tarihsel birikimlerin bir sonucudur. Başka bir ifadeyle Türkiye'nin bir göç ülkesi haline gelmesi, Osmanlı Devleti'nin mirasçısı olması nedeniyledir.

Cumhuriyet tarihinde çeşitli anlaşmalar, baskılar, savaşlar gibi çeşitli gerekçelerle Türkiye'ye gelen göçmenler Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri tarafından uygun görülen illere yerleştirilmişlerdir. Bu yerleştirmelerde göçmenlerin tercihleri önem arz etmekle beraber kültürel benzerlikler ve akraba- komşuluk ilişkileri de önem taşımıştır.

Bunlara rağmen göçmenlerin buldukları kentlere uyumları çok kolay olmamıştır. Çünkü kente uyumu engelleyen birçok sebep vardır. Araştırmada genel olarak bu sebepler üç ana başlık altında toplanmıştır. Birincisi, kente göç edenlerin sosyo-kültürel yapısı, ikincisi, kentte yaşayan yerel halkın yapısı ve kentin kuralları, üçüncüsü ise kentin ekonomik yapısı üzerindeki göçmenlerin etkisi.

Kente Göçle Gelenlerin Sosyo-Kültürel yapısı ile gelinen yerin yapısı uyuşmadığında önemli sorunlar yaşanabildiği, mübadillerin iskanı, Bulgaristan'dan gelenlerin iskanı, Afgan mülteciler, Peşmergeler ve Suriye'den

gelen mültecilerde farklı boyutlarıyla dahi olsa yaşanmıştır. Başka bir ifadeyle, ferdin sahip olduğu kültürel değerler, sanat, ilim, teknoloji, felsefe, din gibi sahalar ve bunun şekil ve kaideleri, kısacası bütün hayat tarzı gelinen yerinki ile uyumlu olmadığında dikkate değer sorunlar ortaya çıkmaktadır. Yani; Zorunlu göçe maruz kalan kitlelerin kültürü ve değerleri, iskân edilen kentin değerleriyle çatışmıştır.

Bu çatışmaların giderilmesi için kente yerleşen göçmenlerin kültürel bütünleşmeyi ve uyumu sağlayacak gönüllü ve resmi kuruluşların faaliyetleri önem kazanmaktadır. Kentte bulunan dernek, vakıf ve benzeri gibi kuruluşlar kentin yapısı, kuralları ve kentin kültürel yapısı hakkında göçmenleri bilgilendirici çeşitli çalışmalar yürüterek onların hayata tutunmalarını kolaylaştırabilirler.

Ayrıca, kentlere göçle gelen nüfus için en büyük sorun konut kıtlığı olmuş, göçmen nüfusun enformel sektörde çalışmasından ve düşük gelir düzeyine sahip olmasından dolayı konut edinmesi zorlaşmıştır. Bu nedenle gecekondulaşma kentlerin dağılık büyümesine yol açarak mekânsal ayrışmanın boyutlarını derinleştirmiştir. Göçmenlerin kentleşememesi bunun bir sonucu olarak görülmeli ve giderilebilmesi için sosyal konut projeleri hayata geçirilmelidir.

Konuyu göçmenlerin kentsel işgücüne etkisi bağlamında değerlendirdiğimizde, göç edenlerin belli niteliklere sahip olması kentsel ekonomi açısından bir kazanımdır. Bunun en önemli örneğini Yunanistan'dan gelen mübadillerin tarıma kattığı yeniliklerde ve Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin sanayi üretimine yatkınlıklarında görmek mümkündür. Fakat günümüzde, genç nüfusu zaten fazla olan ve işsizlik sorunları yaşayan Türkiye'de işgücü piyasasına eklenen niteliksiz her yeni işgücü, işçi sınıfının aleyhine işverenlerin ise lehine sonuçlar doğuracaktır.

Son olarak, farklı yönetim sistemlerinden, dolayısıyla farklı bürokratik yapılardan Türkiye'nin çeşitli kentlerine gelen göçmenler, kamu kurumlarına erişimde ve erişim sonrasında çeşitli güçlüklerle karşılaştıkları bilinmektedir. Bu durum eskiye göre kısmi bir düzelme göstermiş olsa da yine de zorluklar yaşanmaktadır. Bunun giderilmesi bürokrasinin daha bilinçli hale gelmesi ile mümkündür.

KAYNAKÇA

Ağır, Osman ve Sezik, M.,(2015), "Suriye'den Türkiye'ye Yaşanan Göç Dalgasından Kaynaklanan Güvenlik Sorunları", Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 5(9), ss.95-122

Akalın, Ayşe E. (2014), "Türkiye'de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen kadınların Toplumsal ve İktisadi varoluş Stratejileri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi

Aksoy, Zeynep (2012), "Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.5(20),s.292-303

Bayraklı, Cemile (2007), Dış Göçün Sosyo-Ekonomik Etkileri: Görece Göçmen Konutları'nda (İzmir) Yaşayan Bulgaristan Göçmenleri Örneği, T.C.

Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Behar, Cem (1996), Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927), Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.

Bilgi, Levent (2006) "Türk Romanında Savaş Sonrası Anadolu'ya Zorunlu Göçler" **Doktora Tezi**, T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul

Çağlayan, Savaş (2015), Suriye Savaşı ve Suriyeli Göçmenler, Sosyoloji Divanı Dergisi, S.3(6), s.193-208

Çalışkan Vedat, Cengiz Akbulak (2010), Bursa Kentine Yönelik Göçlerin Gecekondulaşma Sürecine Etkileri: Uludağ Yamaçlarındaki Gecekonducular, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research Volume: 3 Issue: 12.s.115-122.

Çolak, Filiz (2013), "Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç hareketi", Tarih Okulu Dergisi, S.14,s.113-145

Deniz, taşkın (2014), "Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye", Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.18. ss.175-204.

Dil, Kemal (2015), "Göç Olgusuna Göçmenlerin deneyimleri üzerinden Bakmak", İdeal kent, Kent Araştırmaları Dergisi, s.15,s.150-169

Durugönül, Esmâ (1997), "Sosyal Değişme, Göç ve Sosyal Hareketler", Toplum ve Göç,2. Ulusal Sosyoloji Kongresi, s. 95-100, Ankara: DİE

Emgili, Fahriye (2017), "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Hakkındaki Araştırmalara Bir Bakış", Tarih ve Günce, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic I/1, ss. 29-54.

Erdal, İbrahim, (2007), " Nüfus Değişiminde Mübadillerin Uyum Süreci Ve Sosyo- Ekonomik Değişimdeki Roller" , International Congress of Asian and North African Studies, (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), 10-15 Eylül 2007 Ankara.

Genç, E., (1996), Kentleşme, Geleneksel-Modern Geriliminde Kimlikler, Uluslararası Sosyoloji Kongresi, s.308-317, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları

Goullaras, Gökçe Bayındır (2012), Alternatif Politika, Cilt. 4, Sayı. 2, ss,129-146 Göç İdaresi Genel Müdürlüğü,

- İçduygu, Ahmet, (2005), Transit Migration of Turkey: Trends, Patterns and Issues, Research Report, European University Institute, Florence.
- İnan, Canan Emek (2016) "Türkiye'de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme", Göç Araştırmaları Dergisi, S.2(3),s.10-33
- Orhan, Oytun (2015), "Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri", El Cezire Türk, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/suriyeli-siginmacilarin-turkiyeye-etkileri>
- Özcan, Nazlı Şenses (2015), "Düzensiz göç üzerine Bir İnceleme", İdeal Kent, Kent Araştırmaları Dergisi, S.15,s.22-39
- Öztürk, Emrullah (2014), "Türk Asıllı Afgan Mültecilerinin 12 Eylül Dönemi'nde İskân Ve İstihdamı" T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Pınar, Mehmet (2014), "1950-1951 Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler Ve Demokrat Parti'nin Göçmen Politikası", www.atam.gov.tr.23.08.2017
- Kamil, İbrahim (2016), " Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gerçekleşen 1950-1951 Göçünün Nedenleri", Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, S.5(2), s.31-65.
- Kaygalak, Sevilay (2009), Kentin Mültecileri, Ankara: Dipnot Yayınevi
- Şenışık, Pınar (2016), "1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi: Erken Cumhuriyet Döneminde Modern Devlet Pratikleri Ve Dönüşen Kimlikler", Studies Of The Ottoman Domain, S. 6(10), s.84-120.
- Krişçi, Kemal (2014) " Misafirliğin Ötesine Geçerken: Türkiye'nin Suriyeli Mülteciler Sınava",Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu
- Şirin, N.Aslı (2014), " 1989 Zorunlu Göçü ve Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonu:Tekirdağ'daki Bulgaristan Göçmenleri Üzerine Bir Çalışma", Uluslararası Balkan Kongresi, Kocaeli Üniversitesi, 28 - 29 Nisan
- Tekeli,İ. (2014), Göç ve Ötesi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Toksöz,G.,vd.(2012), Irregular Labour Migration in Turkey and Situation of Migrant Workers in the Labour Market, Ankara: IOM
- Tümtaş, Mim Sertaç, Cem Ergun (2016), "Göçün Toplumsal Ve Mekânsal Yapı Üzerindeki Etkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S..21(4), S.1347-1359.
- Uguz, S., Bilgen,İ., vd., (2004) "Göç ve Göçün Ruhsal Sonuçları", *Ç.Ü. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, c:13, s: 3, ss. 383-391
- Yalçın, Cemal (2004), Göç Sosyolojisi, Ankara: Anı Yayıncılık

- Yıldırımalp Sinem ve İslamoğlu Emel (2016), "İstihdamda Suriyeli Gocmen Kadın Olmak", 1. Uluslararası Goc ve Kultur Sempozyumu, Amasya, 1. Cilt, s.449-463
- Yukseker, Deniz (2015), "Kurtlerin Yerinden Edilmesi ve Sosyal Dışlanma: 1990'lardaki Zorla Gocun Sonuçları", Kureselleşme ağında Goc, İstanbul: İletişim yayınları

KATILIM BANKACILIĞI ALANINDA YAŞANAN KÜRESEL GELİŞMELER¹

Fatma Kelleroğlu*

ÖZET

İslam dininde faizin yasak olması; müslüman ülkelerde alternatif bir bankacılık sisteminin kurulmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, faizsizlik prensibine göre işleyen, halkın elindeki tasarrufları ekonomi içerisine kanalize ederek, ülke kalkınması için ihtiyaç duyulan sermayeye ek kaynak sağlayan finansal kuruluşlar Türkiye ve diğer İslam ülkelerinde kurulmaya başlamıştır. Küreselleşmenin giderek yaygınlaştığı günümüz dünyasında, faizsiz finans ve katılım bankacılığı ile ilgili ciddi gelişmeler gözlenmektedir. Bu bağlamda, birçok ülkede faizsizlik esasına göre bankacılık faaliyetlerini yürüten finansal birçok kuruluş bulunmakta ve katılım bankacılığı uluslararası finans dünyasının en hızlı büyüyen alanlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankacılığı, Fon Kullanımı, Küresel Gelişim.

GLOBAL DEVELOPMENTS IN THE FIELD OF PARTICIPATION BANKING

ABSTRACT

The fact that interest is forbidden in Islam required establishment of alternative banking system in Muslim countries. Hence, those financial institutions that are running on interest-free principle, channeling savings in the hands of people into economy, proving additional funds needed for the development of country, have started being established in Turkey and other Islamic countries. In today's world that globalization still increasingly widespread, we observe important developments in the interest-free financing and participation banking. As a result, there are quite a few financial institutions that operate on the basis of interest-free banking in a lot of countries, and participation banking became one of the fastest growing areas in the international finance world.

Keywords: Participation Banking, Use of Funds, Global Development

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

¹Katılım Bankacılığı Alanında Yaşanan Küresel Gelişmeler Başlıklı Makale Tezden Türetilmiştir.

1.GİRİŞ

Faizsiz Bankacılık, İslami Bankacılık ya da Türkiye’de kullanılan ismiyle Katılım Bankacılığı; dini hassasiyetler nedeniyle faizden uzak durma şeklindeki geleneksel bankalara yatırılmayan fonların faizsiz yöntemlerle toplanması ve bu fonların fon ihtiyacı olanlara yine faizsiz yöntemlerle kullandırılması şeklinde ortaya çıkan ihtiyacı karşılamak üzere kurulan finansal kuruluşlardır. Katılım bankalarının en önemli katkıları; bazı insanların faizden sakınmaları nedeniyle atıl duran ve mali sisteme girmeyen fonları iktisadi hayata kazandırmış olmalarıdır.

Faizsiz Bankalar, geleneksel bankacılık işlemlerini faizsiz ve İslami kurallar çerçevesinde yerine getiren finansal kuruluşlardır. Bu bankalarda fon toplama ve fon kullandırma işlemleri İslami kurallara uygun olarak yürütülmekte, sistem “ortaklık” üzerine kurulduğundan, fon/mevduat sahiplerine geleneksel bankalarda olduğu gibi önceden miktarı belirlenmiş sabit bir faiz ödemesi yapılmamaktadır. Ancak, vade sonunda veya ortaklığın sona ermesi sonucunda kesinleşen kar veya zarar taraflarca belirlenen oranlar üzerinden paylaşılmaktadır.

Kar veya zarara katılımı esas alan Faizsiz Bankacılık faaliyetleri, XX. yüzyılda müslüman nüfusun yoğun olduğu İslam ülkelerinde başlamıştır. 1929 Dünya ekonomik krizi sonucunda; 50 milyondan fazla kişinin işsiz kalması ve dünyadaki üretim hacminin %35'lere kadar düşmesi, I. Dünya ve II. Dünya savaşlarının özellikle bu savaşa katılan ülkeler başta olmak üzere bir çok dünya ülkesi üzerinde bırakmış olduğu yıkım, ülkelerin iktisadi kalkınma çabalarını hızlandırmasını sağlamıştır. Özellikle siyasi bağımsızlıklarını kazanmış İslam ülkelerinde ihtiyaç duyulan fonların gelişmiş bir bankacılık sistemi ile daha etkin bir şekilde kullanılabilmesi fikri ön plana çıkmıştır. Faizin İslam Dinine göre yasaklanmış olması, İslam ülkelerindeki fonların finans sistemi dışında kalması ve sözkonusu fonların iktisadi kalkınma alanında kullanılması gerektiği düşüncesi, İslam ülkelerinde faizsiz bankacılık fikrinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

İslam Dini, hangi şartla olursa olsun, müslümanların faiz almalarını ve vermelerini yasaklamıştır. Dini inançları nedeniyle faiz gelirine karşı hassasiyet gösteren kişilerin yatırımlarının değerlendirilebilmesi amacıyla, faizsiz bir bankacılık sisteminin temelleri 1963 yılında Mısır’da Ghamr Savings Bank’ın kuruluşuyla gerçekleşmiş, bu bankanın gösterdiği başarılı sonuçlar neticesinde, 1970’li yıllarda özellikle müslüman ülkelerde bu kuruluşların sayısı giderek artmıştır.

Günümüzde, birçok ülkede faizsizlik esasına göre bankacılık faaliyetlerini yürüten finansal kuruluşlar olduğu gibi, bu alandaki gelişmelere kayıtsız kalmayarak faizsiz çalışan birimler kuran batılı kuruluşlar da bulunmaktadır. Bu kuruluşlar arasında; Citibank, HSBC Bank, Union Bank of Switzerland, Kleinwort Benson, ANZ Grindlays, Goldman Sachs’da yer almaktadır. Türkiye’de 1994 yılında Albaraka Türk ile başlayan faizsiz bankacılık serüveni kamusal sermayeli Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım bankalarında sektöre girmesiyle büyük bir ivme kazanmış, gelecekte de bu ilerlemenin devam edeceği konusunda beklentileri artırmıştır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde katılım bankacılığı'nın tarihçesi, ikinci bölümünde katılım bankalarının çalışma esasları, üçüncü bölümünde katılım bankacılığı alanında yaşanan küresel gelişmeler ve dördüncü bölümünde ise finansal sistem içerisinde katılım bankalarının payı ile ilgili kantitatif bilgilere yer verilmiştir.

2. KATILIM BANKACILIĞININ TARİHÇESİ

2.1. Dünyada Katılım Bankacılığı

Faizsiz bankacılığın başlangıcı M.Ö. 2123-2081 arasında hüküm süren Babil Kralı Hammurabi'ye kadar uzanmaktadır. Hammurabi kanunlarının, 100-107. bölümleri borçlanma işlemlerinin nasıl düzenleneceğini göstermektedir. Daha sonraki yüzyıllarda bankacılık işlemlerinin mabetlerin tekeline çıkararak, ticaretle iştigal eden bazı zengin (yahudi) ailelerin eline geçtiğini görmekteyiz. M.Ö. 600-465 arasında Fırat nehri kıyılarında hüküm süren İsrail'den sürülmüş olan "Egibi" ve "Murashu" ailelerinin büyük ölçüde faizsiz kredi verdikleri kaydedilmektedir. Tevrat'taki yasağa rağmen, tarihin hemen hemen her döneminde faizli işlemlerin yaygın olarak yahudiler tarafından uygulandığı görülmektedir (Akin, 1986: 110-111).

Günümüzde, Katılım Bankacılığı prensiplerinin uygulandığı ilk kurumsal yapılar para vakıflarıdır. İlk para vakfı İstanbul'un fethinden hemen sonra, 1456 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından 24.000 altın tutarı ile kuruldu. Bu vakıf, yeniçeri ocaklarına verilen etlerin temini için kasaplara finansman sağlıyordu. Sayıları ve önemi giderek artan para vakıfları XIX. yüzyıla kadar varlıklarını sürdürmüş olup, zamanla ekonomik hayat içindeki etkinliklerini kaybederek ortadan kalkmıştır.

"Faizsiz Bankacılık" düşüncesi, 1930'lu ve 1940'lı yıllarda İslam alimleri tarafından yapılan çalışmalara konu olmuştur. Bunda İslam ülkelerinin kalkınma çabaları ve bu çabalara destek olacak bankacılık sisteminin gerekliliği ve 1929 yılında dünyada yaşanan ve "Büyük Buhran" diye adlandırılan dünya ekonomik krizinin önemi büyüktür (Canbaz, 2015: 154).

Bu çalışmaların ilk örnekleri, kapitalist ve sosyalist sistemlere karşı Asya Kıtası ile en eski medeniyet merkezlerinden birisi olan Mısır'da karşımıza çıkmaktadır. Pakistan'ın bağımsızlık mücadelesi verdiği ve İngilizlerin Hindistan'dan çekilmesinden sonra 1940'lı yıllarda "İslam Ekonomisi ve Bankacılığı" üzerine İngilizce, Arapça ve Urduca ilk yayınlar yapılmıştır (Canbaz, 2016: 152).

Modern anlamda Katılım Bankacılığı fikir düzeyinde ilk defa 1955 yılında Pakistan'lı Muhammed Uzeyr tarafından ortaya konulmuştur. Faizsiz Bankacılık, ilk olarak 1960'lı yılların başında Mısır'da kurulan tasarruf sandıklarıyla başlamış ve daha sonraki yıllarda ise büyük bir gelişme kaydetmiştir. Tasarruf Sandıkları, faizsiz bankacılığın fikir babası sayılan Ahmet En-Neccar'ın önderliğinde Mısır'da kurulan ve faiz yerine kar-zarar ortaklığı ilkesine göre çalışan ve mudaraba yöntemini uygulayan kuruluşlardır. Bu kuruluşların başarılı olmaları üzerine, modern bankalarla rekabet edebilir seviyeye getirilerek faizsiz bankaların temelleri atılmıştır. Tasarrufların

değerlendirilmesi yanında geleneksel bankaların da vermiş oldukları hizmetleri sunan bu bankaların İslam Ülkelerinde yaygınlaşması, sistemin Türkiye’de de de kurulmasını gündeme getirmiştir (Battal, 1999: 18).

1971 yılında Mısır’da devlet desteği ile kurulmuş olan “Nasr Sosyal Bankası” ilk faizsiz ticari banka örneğini teşkil etmektedir. 1974 yılında ise “İslam Kalkınma Bankası” (İKB) kurulmuştur. İKB, sadece kamusal projelere finansal destek sağlamış, özel sektör ise bu destekten yararlanamamıştır. Bu nedenle de, özel sektörün finansmanında ortaya çıkan sorunun çözümü için, 1981 yılında Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri’ndeki zengin müslümanların örgütlenmesi sonucunda İsviçre’nin Cenevre şehrinde “Dar Al-Maal Al-İslami” adlı bir holding kurulmuş ve bu holding aracılığıyla özel sektöre finansal destek sağlanmıştır (Sümer ve Onan, 2015: 298).

2.2. Türkiye’de Katılım Bankacılığı

16.12.1983 tarih ve 83/7506 sayılı kararname ile faizsiz bankacılık uygulamalarına zemin hazırlanmıştır. Dünya’da bu tür bankalara “İslami Banka” denilirken, Türkiye’de bu isim Özel Finans Kurumu (ÖFK) olarak belirlenmiştir. Kararnamenin birinci maddesi ÖFK’ların kuruluş, organ, faaliyet ve tasfiyesi ile ilgili esasları belirleme yetkisini TCMB’nin görüşü alınarak Başbakanlık’a vermiştir. 1984 yılında Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı (HDTM) 25.12.1984 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan bir tebliğ ile özel finans kurumlarının faaliyete geçebilmesi için gerekli beyannamenin içeriğinin belirlenmesi, cari hesaplara ilişkin düzenlemenin yapılması, kar ve zarara katılım hesaplarında toplanan fonların tabi olacağı esasların belirlenmesi gibi konularda TCMB’yi yetkilendirmiştir. ÖFK’ların hukuki statüsü ise 25.02.1985 tarihinde 18323 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanan tebliğ ile tamamlanmıştır (Özsoy, 2012: 83).

1983 yılında ÖFK’lar ile ilgili düzenlemelerin yürürlüğe girmesiyle birlikte; 1984 yılında Faisal Finans Kurumu A.Ş. ve Albaraka Türk Özel Finans Kurumu A.Ş. kurulmuştur. Yabancı sermaye ağırlıklı bu iki kurum bankacılık faaliyetlerine 1985 yılında başlamışlardır. 1989 yılında Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş. 1991 yılında ilk yerli sermayeli faizsiz özel finans kurumu olan Anadolu Finans Kurumu, 1995 yılında İhlas Finans Kurumu ve son olarak da 1996 yılında Asya Finans Kurumu A.Ş. kurulmuştur. Şubat 2001’ de yaşanan ekonomik krizlerin ardından İhlas Finans Kurumunun işlem yapma yetkisi iptal edilerek tasfiyesine karar verilmiştir (Oğuz, 2016:229).

18.06.1999 tarihinde kabul edilen 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile birlikte ÖFK’lar Bankalar Kanunu kapsamına alınmış ve ilgili tebliğler yürürlükten kaldırılmıştır. 4389 sayılı Kanun’da değişiklik yapan 17.12.1999 tarih ve 4491 sayılı Kanun’un 3. Maddesinin (a) ve (b) fıkralarında, ÖFK’ların 7. ve 9. madde hükümlerine uyum ve tasfiye sürecine değinilerek, yeni düzenleme yapılıncaya kadar Bankalar Kanunu’na aykırı olmayan yürürlükten kaldırılan hükümlerin uygulanmasına devam edileceği belirtilmiştir. 20.06.2001 tarihinde 4684 sayılı Kanun’nda yapılan değişiklikle de Özel Finans Kurumları Birliği (ÖFKB)’nin oluşturulması ve ortak bir sigorta sistemi kurulması kararlaştırılmıştır. 19.10.2005 tarihinde çıkarılan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’na göre ÖFK’ların ismi “Katılım Bankaları” olarak değiştirilmiş, ÖFKB’lerin adı da “Türkiye Katılım Bankaları Birliği” olarak değiştirilmesi

öngörülmüştür. Yeni Kanuna göre ise ÖFK'lar tarafından oluşturulan Güvence Fonu' da Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu olarak değiştirilmiştir (Günel, 2007: 150).

3. KATILIM BANKALARININ ÇALIŞMA ESASLARI

Dünya genelinde faizsiz bankacılık olarak adlandırılan ve aynı zamanda geleneksel bankacılık hizmetlerini de sunan katılım bankalarının temel hareket alanını İslami kurallar belirlemektedir. İslam dininin belirlemiş olduğu ölçüler temel olmak üzere, özelde de İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu ve İslami Finansal Hizmetler Kurulu tarafından belirlenen standartlara, bu kurumların uyması zorunlu hale getirilmiştir. Çünkü; bu bankaların temel cazibe nedeni İslami Kurallar çerçevesinde bankacılık faaliyetlerinin yürütülmesidir (Çelik, 2016: 37).

Katılım Bankacılığı'nın çalışma esasları şu şekilde özetlenebilir:

- **Faizin Yasak Olması**

Katılım Bankaları, İslam dininin değerleri ve inançlar sistemi ile uyumlu olarak, geleneksel yönetim ve risk yönetimi ilkelerine uygun olarak, şeriatın dayalı olduğu kurallara göre yönetilen, faizsiz çalışma prensibine göre faaliyetlerini sürdüren finansal kuruluşlar olduğundan, İslam dininin ilkelerine uyum gösterecek şekilde sektör içerisinde faaliyetlerini sürdürmekte, ayrıca etkin ve rekabetçi bankacılık, yatırım, ticaretin finansmanı ile ticari ve gayrimenkul finansal hizmetleri sunan bir yapıya sahip bulunmaktadır (Ayriçay vd., 2013: 121).

- **Riskin Paylaşılması**

Katılım bankalarının kullanmış olduğu finansman araçlarının temel özelliği, önceden belirlenmiş bir kazancın olmaması nedeniyle karşılaşılabilecek olan kar veya zarar durumuna göre, kazancın ve riskin adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamaktır.

- **Faaliyet Alanlarının Belirli Olması**

Katılım Bankaları, İslam Dini'nin uygun gördüğü faaliyet alanlarında işlem yapmaktadırlar. Alkol, domuz ürünleri, kumarhane ürünleri gibi İslam ahlak ve kurallarına uygun olmayan ürünlerin üretimi, ticareti ve bu işle uğraşan kişilere her ne şekilde olursa olsun finansman sağlanması yasaktır. Bu nedenlerden dolayı, katılım bankaları belirli alanlarda faaliyette bulunurlar.

- **Spekülasyonun Yasak Olması**

Spekülatif işlemler, ekonomiye herhangi bir değer katmadığı gibi, ekonomik dengesizlikleri artıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Spekülasyon amacıyla yapılan işlemler sonucunda, parasal güce sahip olan kişiler servetlerini artırmakta, ekonomik açıdan zayıf olan kişiler de daha zayıf hale gelebilmektedirler. Bu nedenle türev finans ürünlerinin işlem gördüğü piyasalarda aşırı belirsizlik ve spekülatif işlemler yoğunlukta olduğundan,

söz konusu bankalar bu araçlara yatırım yapmamaktadırlar (Babuşçu ve Hazar, 2017: 178).

4. KATILIM BANKACILIĞI ALANINDA YAŞANAN KÜRESEL GELİŞMELER

Küreselleşmenin giderek yaygınlaştığı günümüz dünyasında, Faizsiz finans ve katılım bankacılığı ile ilgili önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Bu gelişim, sadece müslüman toplumlarda değil aynı zamanda Hıristiyan toplumlarında da yaşanmaktadır. 2008 yılında Katolik dünyasının dini lideri Papa'nın; "Batı toplumu, girdiği asalak kapitalizmin karanlık tüneline, İslami Bankacılık Sistemi uygulamasına geçerek çıkacaktır" şeklindeki sözleri kayda değerdir. Bu bağlamda Vatikan'ın, yaşanan finansal krizlerle birlikte, İslami Bankacılık faaliyetlerini çok yakından takip ettiği anlaşılmaktadır (Canbaz, 2015: 160).

Katılım bankacılığı ürünleri uluslararası finans dünyasının en hızlı büyüyen alanlarından birisi olarak karşımıza çıkmakta, pazarda yer alan global oyuncuların sayısı finansal ürünlerin çeşitliliği ve yatırım miktarları giderek artmaktadır. Katılım bankacılığında bireysel bankacılık hizmeti veren kurumların ve yatırım fonlarının sayısı artarken, geleneksel bankacılık hizmeti sunan çok sayıda batılı kurumlar da katılım bankacılığı ürünlerini portföylerine katmaktadır. Son yıllarda başta Citigroup, Deutsche Bank, HSBC, Lloyds TSB ve UBS olmak üzere geleneksel bankacılık hizmetlerini sunan kurumlar da bu pazardan pay almaya başlamışlardır. Bu kurumların geleneksel bankacılık ürünlerinin yanı sıra katılım bankacılığına has finansal ürünleri de portföylerine dâhil etmeleri veya katılım bankacılığı faaliyeti gösteren şubeler açmaları, dünyada bu alandaki rekabetin giderek arttığını göstermektedir (TKBB, 2007: 8).

İslami finans ve bankacılık açısından dünyada önemli bir merkez olarak kabul edilen Londra, Kuala Lumpur ve Körfez ülkelerinin yanısıra, İstanbul'un da son yıllarda finansal merkez olması yolunda ciddi çalışmalar yapılmaktadır. Bu kapsamda, "İstanbul Uluslararası Finans Merkezi" oluşturulması amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 2009 yılında bir "Strateji Belgesi" hazırlanmıştır. Bu belgeye göre; merkezin yararlanabileceği ürün ve hizmetlerden birisi "İslami Finans" olarak belirlenmiştir. Bu nedenle de; Borsa İstanbul'da (BİST) son dönemde büyük ilgi gören İslami finansal ürünler konusunda araştırma yapmak üzere Dünya Bankası ile birlikte "Küresel İslami Finans Geliştirme Merkezi" kurulmuştur (Canbaz, 2015: 163-164).

Batı ülkelerindeki gelişmelerle birlikte, dünya ticaretinin yeni merkezi konumunda bulunan Güneydoğu Asya'da da önemli gelişmeler görülmektedir. Özellikle ekonomik ve uluslararası ilişkilerde kuvvet merkezinin, Atlantik'ten Avrasya'ya doğru kaymasıyla birlikte, müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı Endonezya ve Malezya, bunun yanısıra Singapur gibi ticari ve finansal açıdan gelişmiş ülkelerde İslami Finans ve Bankacılık faaliyetleri, kurumsallaşma ve uygulama açısından hızla yayılmaktadır. Japonya, Güney Kore, Çin ve Hon Kong gibi diğer Asya ülkelerinde de durum pek farklı değildir.

Geleneksel bankacılığın neden olduğu küresel finansal krizler, İslami Bankacılığa olan ilgiyi her geçen gün artırmaktadır (Canbaz, 2016: 161-162).

5. FİNANSAL SİSTEM İÇERİSİNDE KATILIM BANKALARININ PAYI

Tablo 1.'de İslami bankacılık ve finans sektörünün 2014 yılı ilk 6 aylık döneme ait aktifler toplamı gösterilmiştir. İslami Hizmetler Finansal Kurulu (IFSB)'nin 2015 yılı küresel finans raporu incelendiğinde; 2014 yılının ilk yarısı itibarıyla İslami Finans toplam varlıklarının 1.868,1 milyar USD'ye ulaştığı görülmektedir. Bu varlıkların %79'u bankacılık varlıklarından, %16'sı Sukuk'tan ve %4'lük kısmı ise Tekafül'den oluşmaktadır.

İslami fon varlıklarının yoğun olduğu ülkeler Asya ve Körfez Bölgeleri ülkeleridir. Asya ülkelerinden Malezya ve Singapur, Körfez ülkelerinden ise Abu Dhabi, Bahreyn, Dubai, Katar, Kuveyt ve Suudi Arabistan başı çekmektedir (Canbaz, 2016: 160).

Tablo 1. İslami Bankacılık ve Finans Sektörünün Küresel Toplam Aktifleri (Milyar USD)

Bölge	İslami Bankacılık Varlıkları	Sukuk	İslami Fon Varlıkları	Tekafül	Toplam
Asya	203,8	188,4	23,2	3,9	419,3
Körfez Bölgeleri	564,2	95,5	33,5	9,0	702,2
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	633,7	0,1	0,3	7,7	641,8
Sahra - Altı Afrika	20,1	1,3	1,8	0,6	23,8
Diğerleri	54,4	9,4	17,0	0,3	81,1
Toplam	1.476,2	294,7	75,8	21,4	1.868,1
(%)	0,79	0,16	0,04	0,01	100

Kaynak: Canbaz, 2016: 160.

Günümüzde, dünyanın önde gelen finansal analistlerinin yapmış olduğu değerlendirmelere göre; faizsiz bankacılık sisteminin önümüzdeki yıllarda çok daha hızlı büyüyeceği tahmin edilmektedir. Bu büyüme İslam ülkeleri ile birlikte müslüman olmayan diğer ülkeleri de kapsamaktadır. Müslüman olmayan diğer ülkelerdeki büyümenin temelde iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, bu ülkelerdeki müslüman nüfusun hızla artması, ikincisi ise fonlarını en karlı alanlarda değerlendirmek isteyen uluslararası yatırımcıların faizsiz bankacılık ürünlerini karlı bir yatırım olarak görmeleridir (TKBB, 2011: 30-31).

Dünya genelinde katılım bankacılığı sistemini en yaygın olarak uygulayan ülkeler hiç kuşkusuz İslam ülkeleridir. Özellikle İran ve Pakistan sisteminin tam anlamıyla uygulandığı ülkelerdir. Katılım Bankacılığının başlıca

İslam ülkelerinde genel bankacılık faaliyetleri içerisindeki oranı %20-%49 dolaylarında gerçekleşmektedir. 2019 yılında bu oranın Suudi Arabistan için %70'lere çıkacağı tahmin edilmektedir. Geleneksel bankacılık sistemi uygulamalarına göre iki kat daha fazla büyümenin gerçekleştiği Malezya'da ise katılım bankacılığının mevduat tutarı toplamı 100 milyar USD'yi aşmış durumdadır. Katar'da ise bankacılık hizmetlerinin %25'lik kısmını katılım bankacılığı oluştururken bu oranın 2018 yılı sonunda %34 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir (Çelik, 2015: 83).

Faizsiz finans sisteminin büyümesinde ve gelişmesinde Katar, Endonezya, Suudi Arabistan, Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye Bahreyn, Kuveyt ve Pakistan'ın önemli katkıları olmuştur. Sözkonusu ülkelere ait piyasalarda ise 2015-2020 yılları arasında faizsiz bankaların toplam varlıklarının yıllık %14 büyüme kaydederek 1,8 trilyon USD'ye ulaşacağı tahmin edilmektedir. 2020 yılı itibarıyla; faizsiz bankacılık karınının 30,3 milyar USD olacağı ve bunun 27,8 milyar USD'sinin ise Katar, Endonezya, Suudi Arabistan, Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye'ye ait olacağı öngörülmektedir (Anaç ve Kaya, 2017: 150).

İsviçre kökenli Bank Sarasin'in hazırlamış olduğu "İslami Sermaye Yönetim Raporu"na göre; son 30-40 yıl içinde Müslümanların her alanda aktif duruma geldiği belirtilmiştir. Günümüzde ise önemli bir küresel güç olarak varlıklarını hissettirmektedirler. Müslümanlar, sadece dini ve politik açıdan değil, aynı zamanda ekonomik açıdan da önemli bir küresel güç haline gelmiş, uluslararası finans sektöründe söz sahibi olmaya başlamışlardır. Bunun sebebi, Sarasin'e göre 2010 yılı itibarıyla dünya nüfusunun %23'ü Müslümanlardan oluşmaktadır. Bu, 112 ülkede 1.9 milyar insanın yaşadığı anlamına gelmektedir. Sarasin, 1.9 milyar insanın %43'ünün 25 yaşın altında bulunduğunu, bunun da dünya nüfusunun yaklaşık %10'una karşılık geldiğini, 2030 yılında ise müslüman nüfusun %26'lık bir artışla yaklaşık olarak 2.4 milyara ulaşacağı tahminini yapmaktadır. Rakamsal olarak bakıldığında, 2010 yılındaki 1.9 milyar insan 300 milyon kadar artarak 2020 sonlarında bugünkü Amerika nüfusu ile eşitleneceği öngörülmektedir (TKBB, 2011: 31).

2015 yılı itibarıyla, global faizsiz finans sisteminin toplam büyüklüğünün 2 trilyon USD seviyesinde olduğu tahmin edilmektedir. Diğer taraftan faizsiz finans sisteminin çift haneli bir büyüme hızı ile 2020 yılında 3,2 trilyon USD'lik bir hacme ulaşacağı hesaplanmaktadır.

ICD Thomson Reuters Faizsiz Finans Gelişim 2015 yılı raporuna göre, faizsiz bankacılığın 2015-2020 döneminde yıllık %11-12 seviyesinde büyüyeceği ve finansal varlıkların 2,6 trilyon USD'ye ulaşacağı beklenmektedir. Bu varlıklara, faizsiz fon, tekafül, sukuk ve diğer faizsiz finansal kuruluşların kaydetmesi beklenen büyümeler de eklendiğinde, toplam faizsiz finans sistemi varlıklarının 2020 itibarıyla 3,2 trilyon USD'ye ulaşacağı öngörülmektedir. Bu durumda, 2020 yılında faizsiz finans varlıklarının dağılımının %80'i faizsiz bankacılık, %12'si Sukuk, %1,4'ü Tekafül, %3,3'ü diğer faizsiz finansal kuruluşlar ve %2,7'si ise faizsiz fonlardan oluşacağı öngörülmektedir (TKBB, 2015: 38).

2016 Dünya İslami Bankacılık Rekabet Raporu'na göre; QISMUT ülkeleri (Katar, Endonezya, Suudi Arabistan, Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri,

Türkiye) ile Kuveyt, Bahreyn ve Pakistan'ın faizsiz bankacılık varlıklarının 2015 yılında 920 milyar USD'yi aştığı tahmin edilmektedir. Bu tutar, faizsiz finans varlıklarının %93'ünü oluşturmaktadır. QISMUT ülkeleri ve Kuveyt, Bahreyn ve Pakistan'daki faizsiz bankaların toplam karında önemli bir artış gerçekleşerek 12 milyar USD'yi aşmıştır. Gelecek yıllarda da sektörün bu hızlı büyüme performansını koruyacağı öngörülmektedir (Doğan vd., 2017: 181).

Tablo 2.'de, dünyada faaliyet gösteren faizsiz bankaların ülkelere göre dağılımı görülmektedir. Bu dağılıma göre; Malezya 38 banka ile 1. sırada, 33 banka ile Endonezya 2. sırada ve 32 banka ile Bahreyn 3. sırada yer almıştır, Türkiye ise 4 banka ile son sırada yer almaktadır (Doğan vd., 2017: 180).

Tablo 2. Dünyada Faizsiz Banka Sayısı

Sıra	Ülke Adı	Banka Sayısı	%
1	Malezya	38	17,7
2	Endonezya	33	15,4
3	Bahreyn	32	14,9
4	İran	31	14,4
5	Bangladeş	22	10,2
6	Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)	22	10,2
7	Suudi Arabistan	16	7,4
8	Kuveyt	9	4,2
9	Katar	8	3,7
10	Türkiye	4	1,9
	TOPLAM	215	100

Kaynak: Doğan vd., 2017: 180.

Global olarak faizsiz finans sisteminde faaliyet gösteren 1.329 adet kuruluş faaliyet göstermektedir. Bu kuruluşlardan; 480'i faizsiz bankacılık esasına göre hizmet sunan katılım bankaları, 322'si tekafül şirketi, 527'si ise diğer finansal kurumlardır.

Tablo 3.'de 2016 yılı sonu itibarıyla global İslami bankacılık aktif büyüklükleri bakımından ülkeler sıralanmıştır. Global İslami bankacılık

sektöründe aktif büyüklükleri itibarıyla ülkeler karşılaştırıldığında; 1. sırada yer alan İran'ın aktif büyüklüğü yaklaşık 493 milyar USD olup global pazardan %33'lük bir pay almaktadır. İran'ı yaklaşık 308 milyar USD ile Suudi Arabistan %20,6 pazar payı ile takip etmektedir. Malezya'nın aktif büyüklüğü yaklaşık 139 milyar USD olup, %9,3 pazar payı ile 3. sırada bulunmaktadır. Malezya'yı 134,4 milyar USD aktif ve %9 pazar payı ile Birleşik Arap Emirlikleri izlemektedir. Listenin 5. sırasındaki Kuveyt 91,1 milyar USD aktif ve %6,1 pazar payına sahiptir. Katar 86,6 milyar USD aktif ve %5,8 ile 6. sırada yer almaktadır. Türkiye ise %2,9 pazar payı ve 43,32 milyar USD ile dünyada 7. sırada bulunmaktadır (Atar, 2017: 1042).

Tablo 3. Global İslami Bankacılık Aktif Büyüklükleri Ülke Sıralaması

Sıra	Ülke Adı	Global İslami Bankacılık Toplamından Aldığı Pay (%)	İslami Bankacılık Aktif Büyüklüğü (Milyar USD)
1	İran	33	492,99
2	Suudi Arabistan	20,6	307,74
3	Malezya	9,3	138,93
4	BAE	9,0	134,45
5	Kuveyt	6,1	91,13
6	Katar	5,8	86,65
7	Türkiye	2,9	43,32
8	Bangladeş	1,8	26,89
9	Bahreyn	1,7	25,40
10	Endonezya	1,6	23,90
11	Sudan	1,3	19,42
12	Pakistan	1,1	16,43
13	Mısır	1,0	14,94
14	Ürdün	0,7	10,46
15	Brunei	0,5	7,47
16	Umman	0,5	7,47
17	Diğer	3,1	46,31
	TOPLAM	100	1.493,40

Kaynak: Atar, 2017: 1044-1045.

Tablo 4.'de 2015 yıl sonu itibarıyla faizsiz finans varlıklarına göre ilk 10 ülkenin sıralaması verilmiştir. Global faizsiz finans sistemi kapsamındaki varlıklar incelendiğinde, varlık büyüklüğü bakımından 447 milyar USD ile 1. sırada Suudi Arabistan'ın bulunduğu görülmektedir. 2. sırada 434 milyar USD ile İran yer almakta, 3. sırada ise 414 milyar USD ile Malezya bulunmaktadır. Bu verilere göre, faizsiz finansal varlıkların yaklaşık %24'ü Suudi Arabistan, %23'ü İran ve %22'sinin ise Malezya'ya ait olduğu görülmektedir. Türkiye ise yaklaşık 52 milyar USD varlık ve %3'lük bir pay ile 8. Sırada yer almaktadır (TKBB, 2016: 38).

Katılım bankacılığı, sahip olduğu dinamik yapısı ve sağlam çalışma prensipleriyle güvenli bir gelecek vaatmektedir. Katılım bankacılığında 2008

yılından bu yana artan yatırımlarla yüksek bir büyüme ivmesi kazanan Türkiye, 2015 yılı sonunda ulaştığı yaklaşık 52 milyar USD varlık hacmiyle Endonezya'yı geride bırakarak en çok büyüme kaydeden ilk 10 ülke sıralamasındaki yerini üst sıralara taşımıştır (TKBB, 2016: 34).

Tablo 4. Faizsiz Finans Varlıklarına Göre İlk 10 Ülke

Sıra	Ülke Adı	USD (Milyon)	%
1	Suudi Arabistan	446.664	23,6
2	İran	434.420	22,9
3	Malezya	414.343	21,9
4	BAE	187.051	9,9
5	Katar	100.538	5,3
6	Kuveyt	100.367	5,3
7	Bahreyn	81.069	4,3
8	Türkiye	51.710	2,7
9	Endonezya	47.645	2,5
10	Bangladeş	26.192	1,4
	TOPLAM	1.889.999	100

Kaynak: TKBB, 2016: 38.

Tablo 5.'de faizsiz finans varlıklarının 2015 yıl sonu itibarıyla dağılımı verilmiştir. 2015 yılı sonu itibarıyla faizsiz finans varlıklarının toplamı 2.003 milyar USD olarak gerçekleşmiştir. Büyümenin temelini, 1.451 milyar USD ile faizsiz finans varlıklarının %73'ünü temsil eden faizsiz bankacılık oluşturmuştur. Bunu sırasıyla, 342 milyar USD ve %17'lik payla sukuk, 106 milyar USD ve %5'lik payla diğer finansal kurumlar, 66 milyar USD ve %3'lük payla faizsiz fonlar ve 38 milyar USD ve %2'lik payla tekafül oluşturmuştur (TKBB, 2016: 36-37).

Tablo 5. Faizsiz Finans Varlık Dağılımı

Faizsiz Finans Varlık Dağılımı	USD (Milyon)	%
Faizsiz Bankacılık	1.451.087	73
Sukuk	341.923	17
Diğer Finansal Kurumlar	106.351	5
Faizsiz Fonlar	66.436	3
Tekafül	37.745	2
TOPLAM	2.003.542	100

Kaynak: TKBB, 2016: 38.

Ülkeler bazında bakıldığında, Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Pakistan dışındaki faizsiz bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bütün ülkelerde murabaha ürününün kullanımının %50'nin üzerinde olduğu, İran ve Suudi Arabistan'da murabaha kullanım oranı %90'ın üzerine çıkarken, İngiltere ve Bahreyn'de ise bu oran %50'nin üzerinde olduğu görülmektedir. Malezya ve BAE'de ise murabahanın yanı sıra leasing kullanımının da yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye'de ise katılım bankalarının aktiflerindeki ürünlerin dağılımına baktığımızda murabaha ürününün kullanımı %90'ın üzerindedir (TKBB, 2015: 15).

Türkiye'de 1985 yılından itibaren kurulmaya başlayan katılım bankaları, ilk yıllarda ortalama %20 oranında mudaraba esasına göre çalışırken, günümüzde bu oran %1-2'lere kadar inmiştir. Bu yöntemde ana paranın dönüşü garanti altına alınamamakta ve yüksek kar getirisi sağlanamamaktadır. Kayıtsız ekonomi ve sermayeyi kullanan müşterilerin yeterli iş ve ticari ahlaka sahip olmamaları da yüksek kar getirisini engelleyen sebepler arasında sıralanmaktadır (Bakkal, 2016: 10).

Dünyada ilk sukuk ihracı 1995 yılında Malezya'da Suudi İşadami Abdullah Salih Kemal tarafından gerçekleştirilmiş ve 350 milyon USD tutarında tahvil ihraç edilmiştir. İlk hazine ihracı da 2002 yılında 600 milyon USD ile yine Malezya'da gerçekleşmiştir. Malezya tek başına ihraçların % 70'den fazlasını gerçekleştirirken, Körfez ülkeleri, Endonezya ve Pakistan Sukuk ihracında etkin diğer ülkeler olmuştur. Bu ihraçların % 80' den fazlasını Hazine ihraçları teşkil etmiştir (Özeroğlu, 2014: 756).

Türkiye'de, Sukuk piyasasının kuruluşundan bu yana geçen 7 yıl içinde ihraç edilen sertifika tutarı 45 milyar TL'ye ulaşmıştır. Sukuk varlıkları güçlenen bir ivmeyle büyümesini sürdürmektedir. Devam eden ve planlanan 3. Havalimanı, Kanal İstanbul gibi geniş çaplı altyapı yatırımları için Sukuk yoluyla finansman yöntemi çok önemli bir açılım fırsatı sunabilecektir (TKBB-2016: 43)

2016 yılında çekirdek pazarlarda Sukuk ihracı bir önceki yıla göre %26 oranında artış göstermiştir. Körfez İşbirliği Konseyi üyeleri, Malezya, Endonezya, Pakistan ve Türkiye'nin Sukuk ihracının, 2015 yılında 32 milyar USD seviyesinden 2016 yılında 40 milyar USD'ye yükselmiştir. 2017 yılında ise yeni ihracatçı ülkelerin piyasaya girmesi ve hacimlerinin artmasıyla bu ivmenin süreceği öngörülmektedir (TKBB-2016: 40).

Sukuk'un herbiri İslami esaslara dayandırılmış, mudaraba, murabaha, müşareke, istisna ve icare sukuk olmak üzere değişik türleri olmakla birlikte, en çok bilinen ve kullanım alanı bulunan "icare sukuk"tur ve neredeyse dünya uygulamasının %50'sini oluşturmaktadır. Özellikle proje finansmanına yönelik olarak uygulanan "İcare Sukuk" temelde bir leasing işlemi olup, sukuk vadesinde kiralayana kiralanın varlığı satın alma hakkı verilmiş bir finansman türüdür (Özeroğlu, 2014: 759).

6. SONUÇ

Faizsiz Bankacılık/İslam Bankacılığı veya Türkiye’de kullanılan adıyla Katılım Bankacılığı, dini nedenlerden dolayı faizli işlem yapmak istemeyen kişilerin, tasarruflarını değerlendirebilmek, finansman ihtiyaçlarını karşılamak ve bankacılık hizmetlerinden yararlanabilmeleri amacıyla kurulan ve geleneksel bankaları tamamlayan finansal kuruluşlardır.

Bu çalışmanın ortaya koymuş olduğu sonuçlar şu şekilde özetlenebilir;

- Faizin İslam Dinine göre yasaklanmış olması, İslam ülkelerindeki fonların finans sistemi dışında kalması ve sözkonusu fonların iktisadi kalkınma alanında kullanılması gerektiği düşüncesi, İslam ülkelerinde faizsiz bankacılık fikrinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.
- Modern anlamda Katılım Bankacılığı fikir düzeyinde ilk defa 1955 yılında Pakistan’lı Muhammed Uzeyr tarafından ortaya konulmuştur. Faizsiz Bankacılık, ilk olarak 1960’lı yılların başında Mısır’da kurulan tasarruf sandıklarıyla başlamış ve daha sonraki yıllarda ise büyük bir gelişme kaydetmiştir.
- Modern anlamda faizsiz bankacılığın ilk örneği, 1963 yılında Mısır’da Mit-Ghamr’da kurulan “Tasarruf Bankası” adlı kuruluştur.
- Ülkeler bazında bakıldığında, Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Pakistan dışındaki faizsiz bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bütün ülkelerde murabaha ürününün kullanımının %50’nin üzerinde olduğu, İran ve Suudi Arabistan’da murabaha kullanım oranı %90’ın üzerine çıkarken, İngiltere ve Bahreyn’de ise bu oran %50’nin üzerindedir. Malezya ve BAE’de ise murabahanın yanı sıra leasing kullanımının da yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye’de ise katılım bankalarının aktiflerindeki ürünlerin dağılımına baktığımızda murabaha ürününün kullanımı %90’ın üzerindedir.
- Türkiye’de 1985 yılından itibaren kurulmaya başlayan katılım bankaları, ilk yıllarda ortalama %20 oranında mudaraba esasına göre çalışırken, günümüzde bu oran %1-2’lere kadar inmiştir.
- Özellikle son yıllarda önemi giderek artan bir finansal araç olan sukuk, katılım bankaları başta olmak üzere finansal kuruluşlara, işletmelere ve devlet hazinelerine finansal piyasalardan İslam Hukuku’na uygun kaynak sağlayan bir araçtır.
- Dünyada ilk sukuk ihracı 1995 yılında Malezya’da Suudi İşadamı Abdullah Salih Kemal tarafından gerçekleştirilmiş ve 350 milyon USD tutarında tahvil ihraç edilmiştir. İlk hazine ihracı da 2002 yılında 600 milyon USD ihraçla yine Malezyada gerçekleşmiştir. Malezya tek başına ihraçların % 70’den fazlasını gerçekleştirmiştir.
- Türkiye’de, Sukuk piyasasının kuruluşundan bu yana geçen 7 yıl içinde ihraç edilen sertifika tutarı 45 milyar TL’ye ulaşmıştır. Sukuk varlıkları güçlenen bir ivmeyle büyümesini sürdürmektedir. Devam eden ve

planlanan 3. Havalimanı, Kanal İstanbul gibi geniş çaplı altyapı yatırımları için Sukuk yoluyla finansman yöntemi çok önemli bir açılım fırsatı sunmuştur.

- Körfez İşbirliği Konseyi üyeleri, Malezya, Endonezya, Pakistan ve Türkiye'nin Sukuk ihracının, 2015 yılında 32 milyar USD seviyesinden 2016 yılında 40 milyar USD'ye yükseldiği izlenmektedir. 2017 yılında ise yeni ihracatçı ülkelerin piyasaya girmesi ve hacimlerin artmasıyla bu ivmenin süreceği öngörülmektedir.

- Bugün sayıları 60'a ulaşan ülkede faaliyet gösteren ve uygulayıcıları arasında Citibank, Barclays Bank, Commerzbank, HSBC gibi geleneksel bankalarında yer aldığı faizsiz sistemde çalışan birçok banka bulunmaktadır.

- Dünya genelinde uygulanmakta olan Katılım Bankacılığı Sistemini en yaygın kullanan ülkeler İslam ülkeleridir. Özellikle İran ve Pakistan, sistemi tam anlamıyla uygulayan ülkelerdir. Katılım Bankacılığının İslam ülkelerindeki genel bankacılık faaliyetleri içindeki oranı %20-%49 dolaylarındadır. 2019 yılında bu oranın Suudi Arabistan için %70'ler seviyesine çıkacağı tahmin edilmektedir.

- Bugün dünyada İslami Bankacılık kuruluşu niteliğine sahip 135 kurum bulunmaktadır. 2016 Dünya İslami Bankacılık Rekabet Raporu'na göre; QISMUT ülkeleri (Katar, Endonezya, Suudi Arabistan, Malezya, BAE, Türkiye) ile Kuveyt, Bahreyn ve Pakistan'ın faizsiz bankacılık varlıklarının 2015 yılında 920 milyar USD'yi aştığı tahmin edilmektedir. Bu tutar, faizsiz finans varlıklarının %93'ünü temsil etmektedir.

- Batı ülkelerindeki gelişmelerle birlikte, dünya ticaretinin yeni merkezi konumunda bulunan Güneydoğu Asya'da da önemli gelişmeler görülmektedir. Özellikle ekonomik ve uluslararası ilişkilerde kuvvet merkezinin, Atlantik'ten Avrasya'ya doğru kaymasıyla birlikte, müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı Endonezya ve Malezya, bunun yanısıra Singapur gibi ticari ve finansal açıdan gelişmiş ülkelerde İslami Finans ve Bankacılık faaliyetleri, kurumsallaşma ve uygulama açısından hızla yayılmaktadır.

- IFSB'nin 2015 yılı küresel finans raporuna göre; 2014 yılının ilk yarısı itibarıyla İslami Finans toplam varlıklarının 1.868,1 milyar USD'ye ulaştığı görülmektedir. Bu varlıkların %79'u bankacılık varlıklarından, %16'sı Sukuk'tan ve %14'lük kısmı ise Tekafül'den oluşmaktadır.

- Faizsiz finans sisteminin büyümesinde ve gelişmesinde lokomotif görevini üstlenen Katar, Endonezya, Suudi Arabistan, Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye ile ek ivme sağlayan Bahreyn, Küveyt ve Pakistan'dan oluşan bu önemli piyasalarda 2015-2020 yılları arasında faizsiz bankaların toplam varlıklarının yıllık %14 büyüme kaydederek 1,8 trilyon USD'ye ulaşacağı tahmin edilmektedir. 2020 yılı itibarıyla; faizsiz bankacılık karının 30,3 milyar USD olacağı ve bunun 27,8 milyar USD'sinin ise lokomotif görevini üstlenen 6 ülkeye ait olacağı öngörülmektedir.

- 2015 yılı itibarıyla, global faizsiz finans sisteminin toplam büyüklüğünün 2 trilyon USD mertebesinde olduğu tahmin edilmektedir. Diğer

tarafından faizsiz finans sisteminin çift haneli bir büyüme hızı ile 2020 yılında 3,2 trilyon USD'lik bir hacme ulaşacağı hesaplanmaktadır.

- Katılım bankacılığı, sahip olduğu dinamik yapısı ve çalışma prensiplerinin sağlamlığıyla güvenli bir gelecek vaatetmektedir. Katılım bankacılığında 2008 yılından bu yana artan yatırımlarla yüksek bir büyüme ivmesi kazanan Türkiye, 2015 yılı sonunda ulaştığı 51,7 milyar dolar varlıkla Endonezya'yı geride bırakarak en çok büyüme kaydeden ilk 10 ülke sıralamasındaki yerini üst sıralara taşımıştır.

Sonuç itibarıyla; kurulduğu günden bu yana hızla yayılan ve geleneksel bankalara göre oransal olarak daha hızlı bir büyüme trendi içinde olan katılım bankacılığının hem Türkiye'de ve hem de diğer dünya ülkelerinde finansal sistem içerisindeki payları giderek artmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKIN, C., (1986). Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 440s.
- ANAÇ, T. ve KAYA, F., (2017). Bireysel Müşterilerin Katılım Bankacılığını Tercih Etmesini Etkileyen Faktörler, Bartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8 (15), ss. 145-182.
- ATAR, A., (2017). Başlangıcından Günümüze Dünyada ve Türkiyede İslami Bankacılığın Genel Durumu, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 6 (4), ss. 1029-1062.
- AYRIÇAY, Y., ADA, Ş. ve KAYA, A., (2013). Katılım Bankacılığının Gelişiminin Önündeki Engeller: Bir Alan Araştırması, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3 (1), ss. 119-137.
- BABUŞÇU, Ş. ve HAZAR, A., (2017). Genel Bankacılık Bilgileri, Bankacılık Akademisi Yayınları, Ankara, 246s.
- BAKKAL, A., (2016). Katılım Bankalarında Murabaha Dışı Gelir Kaynaklarının Arttırılması, Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 21 (36), ss. 7-29.
- BATTAL, A., (1999). Bankalarla Karşılaştırmalı Olarak Hukuki Yönden Özel Finans Kurumları, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 278s.
- CANBAZ, M., (2015). Bankacılık Giriş ve İlkeleri, F.KAYA (Ed.), Beta Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 572s.
- CANBAZ, M., (2016). Katılım Bankacılığı, Beta Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 270s.
- ÇELİK, İ., (2016). Katılım Bankaları ve Denetleme Sorunsalı, ANKA e-Dergi, 1 (1), ss. 29-43.

- DOĞAN, B. B., KAYA, M. ve NARÇİÇEK, N., (2017). Dünya Bankacılık Sektöründe İslami Bankacılık Sisteminin Gelişimi, Çalışma Prensipleri ve Türkiye’de İslam Bankacılığı Üzerine Bir Analiz, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5 (48), ss. 175-190.
- GÜNAL, M., (2007). Para Banka ve Finansal Sistem, Yeni Dönem Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 527s.
- OĞUZ, A. B., (2016). Türkiye Kamu, Özel Sermayeli Mevduat ve Katılım Bankalarının 2005-2013 Arasındaki Bazı Bilanço Kalemlerinin Karşılaştırılması, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 12 (29), ss. 225-241.
- ÖZEROĞLU, A. İ., (2014). Sukuk ve Türkiye’de Sukukun Uygulanabilirliğinin Değerlendirilmesi, Tarih Okulu Dergisi, 7 (19), ss. 751-772.
- ÖZSOY, Ş., (2012). Sağlam Bankacılık Modeli İle Katılım Bankacılığına Giriş, M. Demiray (Ed.), Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş., İsbahar İnsan Kaynakları Danışmanlık Eğitim İletişim Hiz. ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul, 383s.
- SÜMER, G. ve ONAN, F., (2015). Dünyada Faizsiz Bankacılığın Doğuşu, Türkiyedeki Katılım Bankacılığının Gelişme Süreci ve Konvansiyonel Bankacılıktan Farkları, Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17 (3), ss. 296-308.
- TKBB (Türkiye Katılım Bankaları Birliği), (2007). İstanbul, 76s.
- TKBB (Türkiye Katılım Bankaları Birliği), (2011). İstanbul, 102s.
- TKBB (Türkiye Katılım Bankaları Birliği), (2015). İstanbul, 120s.
- TKBB (Türkiye Katılım Bankaları Birliği), (2016). İstanbul, 103s.

FARKLILIKLARIN YÖNETİMİ, KURUMSAL İTİBAR VE İŞLETME PERFORMANSI ÜZERİNE ETKİLERİ: TEKSTİL SEKTÖRÜNDE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Salih Yeşil*
Sibel Purtaş**

ÖZET

Bu çalışmada, her geçen gün önemi artan bir strateji olan farklılıkların yönetimi, işletme performansı ve kurumsal itibar konuları ele alınmıştır. Bu çalışmada amaçlanan; farklılıkların yönetimi kavramı ve bu kavramın işletme performansı ve kurumsal itibar üzerindeki etkilerinin incelenerek, diğer yandan işletmelerin farklılıkların yönetimi ile ilgili benimsemiş olduğu yaklaşımları değerlendirmektir.

Araştırmanın alan çalışması Kahramanmaraş ilindeki tekstil firmaları üzerinde anket yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Elde edilen veriler, frekans, korelasyon ve regresyon yöntemleriyle analiz edilmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre farklılıkların yönetiminin kurumsal itibar ve işletme performansını, kurumsal itibarın da, işletme performansını pozitif anlamda etkilediği belirlenmiştir. İşletmelerin benimsediği yaklaşım tarzları incelendiğinde “farklılıkların yönetimi” olgusunun biraz daha önem kazandığı ve bu tür işletmelerin yasal gereklilikleri ve ötesinde bir şeyler yapmaya önem verdikleri görülmüştür. Sonuçlar teorik ve uygulama bağlamında tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Farklılıkların yönetimi, işletme performansı, kurumsal itibar

THE EFFECTS OF DIVERSITY MANAGEMENT ON CORPORATE REPUTATION AND FIRM PERFORMANCE: A FIELD STUDY IN TEXTILE INDUSTRY

ABSTRACT

This study concentrates on diversity management as a strategic weapon with every day increasing importance, business reputation and performance. The aim of this study is to investigate the effects of diversity management on business reputation and performance and besides, the research tries to evaluate the approaches that companies adopted with respect to managing diversity.

* Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, syes66@hotmail.com

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, sibelpurtas12@hotmail.com

The empirical study of the research was conducted on textile firms in Kahramanmaraş through using survey method. The data collected was analysed with the use of frequency, correlation and regression methods. According to analyses results, it has been determined that diversity management had a positive effect on business reputation and performance, and that business reputation had a positive impact on business performance. When the approaches adopted by businesses are examined, it is seen that "diversity management" is becoming more important and that such companies attach importance to legal requirements and do something beyond that. The overall results were discussed in relation to theory and practice.

Key Words : Diversity management, business performance, business reputation

1.GİRİŞ

İş gücünün endüstrileşmesi ile birlikte farklı özelliklere sahip bireyler birbirleri ile iletişim içinde olabilecekleri alanlarda çalışmaya başlamıştır. Birbirlerinden farklı özelliklere sahip bireylerin dar alanlarda birlikte çalışmaları, örgütlerin çalışanların özellikleri üzerinde stratejiler geliştirmelerine neden olduğu öngörüsüne ulaşılmıştır. Diğer yandan bu durum örgütler için hem avantaj hem de dezavantaj olabilmektedir. İşte bu noktada devreye "farklılıkların yönetimi" konusu girmektedir.

Farklılıkların yönetimi olgusu, farklılıklardan kaynaklanan doğal gerilimi engelleyip, bunu örgüt için pozitif bir güç haline getirmeyi öngörür. Kökeni Amerika'da olan bu yönetim paradigması, bir çalışma alanı olarak günümüz işletmelerinde önemi artan bir stratejiye dönüşmüştür. İşletmeler küreselleşmeyle birlikte giderek çeşitlenen pazar dolayısıyla farklı demografik ve kültürel yapılardan gelen iş görenleri istihdam etme zorunluluğu duymaktadırlar. Ayrıca yeterince temsil edilmeyen toplumsal gruplara ve azınlıklara hitap etmek ve ulaşmak isteyen örgütler de bu gruplardan iş görenleri bünyelerine alma gereği duymaktadırlar. Çünkü ürün ya da hizmet pazarlayan satıcı ile tüketicinin (müşteri) aynı kültürel dili konuşmaları, anlaşmalarını kolaylaştırır. Farklılığı bir stratejik amaç olarak benimsemeyen örgütlerin, ürün ve hizmetlerini farklı pazarlara sunma şanslarının azalacağı, zamanla ayrımcılık suçlamalarıyla örgütsel imajlarının zedeleneceği ve sonunda da ortadan kalkacağı belirtilmektedir (Alvarez ve Jackson, 1992:13-35).

Örgütlerde farklılıkların değerlendirilmesi, etkili yönetimi ve bunun sağlayacağı potansiyel yararlar üzerine yapılan araştırmalar literatürde önemli yer tutmaktadır (McMahan vd., 1998:198). Değişime karşı daha hızlı tepki gösterme ve daha yüksek düzeyde uyum sağlama yeteneği kazanma; en iyi yetenekleri çekme ve örgüt içinde tutma; iş gören etkililiğinin yükseltilmesi, pazar paylaşımında en iyi konumu kazanma; iş görenler arasında iletişimi artırma; yüksek düzeyde yaratıcılık ve yenileşme; çok kültürlü ilişkiler ve yabancı müşteriye duyarlılık; daha etkin karar alma, sorun çözme ve örgütsel esneklik yoluyla çalışanların morallerini ve örgütsel etkililiği artırma; çevresel değişime daha yüksek düzeyde uyum sağlama yeteneği kazanma; iş bırakma, devamsızlık ve iş davalarına yönelik maliyetlerde azalma ve etkili bir oto kontrol sistemi, farklılıkların yönetimine ilişkin akla ilk gelen yararlar olarak

görülmektedir (Foxman ve Easterling 1999:285; Mollica 2003: 415-431). Farklılıkların yönetiminin örgütlere sağladığı rekabet, pazar payı ve kar artışı nedeniyle gittikçe artan bir ilgi görmektedir. Bunun özellikle yönetim teorileri bağlamında ele alınıp değerlendirilmesi gerekir (Gilbert vd., 1999:61-76).

Bu çalışmada da önemi gitgide artan farklılıkların yönetimi konusu ele alınmıştır. Çalışmada işletmelerin farklılıkların yönetimi ile ilgili benimsemiş olduğu yaklaşımları ortaya koymak ve değerlendirmek önemli bir amacını oluştururken diğer taraftan farklılıkların yönetiminin işletme performansı ve kurumsal itibar üzerindeki etkilerinin belirlemede diğer bir amacını oluşturmaktadır. Çalışmada ayrıca kurumsal itibarın işletme performansı üzerindeki etkisi de araştırılmaktadır. Yerli ve yabancı literatür incelendiğinde farklılıkların yönetimi, işletme performansı ve kurumsal itibar konuları ile çalışmalar olduğu görülürken söz konusu konuların birlikte incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan bu çalışma diğer çalışmalardan ayrılmakta ve ilgili alan yazınına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın verileri Kahramanmaraş ilinde yer alan tekstil işletmelerinde çalışan yöneticiler ve insan kaynakları sorumlularından anket yoluyla toplanmış ve SPSS 22.0 istatistik programında analiz edilerek değerlendirilmiştir. Çalışma, teorik çerçeveden (farklılıkların yönetimi, farklılıkların yönetimine yaklaşım tarzları, kurumsal itibar ve işletme performansı) başlanarak, araştırma metodolojisi, analiz ve sonuç-tartışma bölümleriyle sonlandırılmıştır.

2.FARKLILIKLARIN YÖNETİMİ KAVRAMI VE KAPSAMI

Farklılıkların yönetimi kavramı 1990'lı yıllarda Amerika'da ayrımcılıkların yoğun olarak görülmeye başlanması ile birlikte kutuplaşmalara dikkat çekmek üzere incelenmeye başlamıştır. Daha sonra fırsat eşitliği ve eşitlik kavramları ile aynı anlamlarda kullanılmaya başlanmıştır (Okat, 2010:68).

Farklılıkların tanımı ile ilgili çeşitli görüşler literatürde yer almaktadır. Mor Barak' (2005:208)'a göre, bireylerin örgüt içi karar aşamalarına tam katılımı sağlamak için uygun bir örgütsel faaliyettir. Barutçugil (2004:230) ise, farklılıkların yönetimini "Farklılıkları görmek, kabul etmek; bireysel farklılıklara sahip insanlara değer vermek ve onları takdir etmektir. Daha açık bir ifade ile etnik köken, cinsiyet, yaş, din ve cinsel tercihlerden kaynaklanan farklılıkların, insanların farklı fiziksel özelliklerinin, deneyimlerinin, iletişim tarzlarının, anlama ve öğrenme hızlarının kabul edilmesi, anlayış ve saygıyla karşılanması" olarak ifade etmiştir. Flood ve Romm (1996:154) farklılıkların yönetimini, bireylerin sosyal ilişkilerinde farklılıklarından kaynaklı olarak yaşadıkları sorunların çözülmesi olarak tanımlamaktadır.

Çalışma yaşamında farklılıklar sadece bireylerin iş hayatları ile ilgili olmamaktadır. Çalışanların engelli olma durumu, cinsel tercihleri, yaş düzeyi, kilolu olmaları, işle ilgili olmayan bireyin kendisi ile ilgili olan durumlardır.

(Carr-Ruffino, 1998:1-2). Ancak genelde yaşlı bireylerin artık üretken olamayacağı, kilolu olan çalışanların yeterince esnek olamayacağı, farklı cinsel eğilimi olanların toplumsal değerlere göre sapkın oldukları inancı, engelli oma durumu ise çalışanların iş yapma becerilerini yok ettiği ile ilgili genel kanılar mevcuttur. Örgütler açısından değiştirilmesi gereken bu algılar, işletmenin kaliteli personelleri bünyelerinde tutmalarına engel olabilecek yargılardır.

Dünya üzerinde farklılıklar bölgesel ya da kültürel olarak farklılık gösterebilmektedir. Bu noktada işe alım, katılım, terfi gibi uygulamaları iyileştirmek adına özel politika ve programlar oluşturmaktadır. Farklılıkların yönetimi çalışmaları başlamadan önceki dönemlerde farklılık unsuru taşıyan bireylerin örgütlerden uzak tutulmaları yetenekli çalışanların organizasyonların dışında kalmasına neden olmaktadır. Farklılıkların yönetilmesi ve farklı özelliklerdeki grupların özendirilmesi üzerine yoğunlaşmaktadır (Mor Barak, 2005:208).

3. İŞLETMELERİN FARKLILIKLARIN YÖNETİMİ İLE İLGİLİ BENİMSEDİĞİ YAKLAŞIMLAR

İşletmelerin farklılıklar ile ilgili kabul ettikleri bir takım yaklaşımlar vardır. Literatürde farklılıkların yönetimi ile ilgili çeşitli modeller yer almaktadır.

İlgili literatürde farklılıkların yönetimi ile ilgili geliştirilen ilk modellerin ortak özelliği; örgütsel durumları açıklamalarıdır. Bu modellerde, örgütlerin değişen ve sürekli farklılaşan işgücünü nasıl kabullenecekleri ve bu farklılıklardan nasıl fayda elde edebilecekleri ifade edilmeye çalışılmaktadır. Bu modellerdeki hedef, örgütün bir durumdan diğerine ve sürekli ilerleyen şekilde, farklılıkları daha iyi anlayabilmesini sağlayacak en iyi yaklaşımlara doğru yöneltilmesidir. Bu süreçte en son aşama; örgütü, öncü olunan ya da arzulanan amaçlara sahip bir konuma ulaştırmaktır. Bu modellere ve modellerde söz edilen yaklaşımlara aşağıda yer verilmektedir (Agars ve Kottke, 2004: 58-60).

Farklılıkların yönetimi ile ilgili ortaya atılan ilk modellerden biri olan modelde, Thomas (1991, 1996), "işgücünün değişen niteliklerine örgütlerin gösterdikleri tepkileri" temel alan, üçlü bir örgüt sınıflaması ileri sürmektedir: Olumlu eylem, farklılıklara değer vermek ve farklılıkları yönetmek. İşgücü piyasasının değişen şartlarına, olumlu faaliyetle tepki veren örgütler; azınlıkların ve kadınların örgütlerinde daha çok bulunmaları için yollar ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Farklılıklara değer gösterme yönünde girişimler gösteren örgütler; farklılıkları anlamayı ve kabullenmeyi teşvik ederek, çalışanlar arasındaki ilişkileri geliştirmeyi amaç edinmektedir. Fakat Thomas'a göre; "farklı" işgücü potansiyelinden fayda edilebilmesi ve bu işgücünün uyumlu bir biçimde faaliyet gösterebilmesi için; örgütün, temel kültüründe ve sistemlerinde değişikliğe gidilmesi gereklidir. Bu da sadece farklılıkların yönetimi ile mümkün olmaktadır (Agars ve Kottke, 2004: 58).

İşletmeler farklılıklar ve farklılıkların yönetimi ile alakalı birçok perspektiflere sahip olabilmekte ve bu kapsamda farklı yaklaşımlar kabul edebilmektedirler. Bu yaklaşımların neler olduğunu belirlemek amacıyla, The Centre for Diversity and Business (2002) tarafından “Eşitlik Skalası (Equity Continuum)” geliştirilmiştir. Eşitlik skalası Centre for Diversity and Business tarafından geliştirilmiş ve 2002 yılında “Developing Standards to Measure Diversity” isimli çalışmada yayınlanmıştır. Bu çalışmada da kullanılan faktörlü eşitlik skalası şu şekildedir;

Birinci Düzey: Yasal Gerekliliklere Uyuma: Birinci skalada işletmelerin temel ifadesi şudur; “Farklılıklara yönelik herhangi bir politikamız yok; sadece, tüm çalışanlara eşit muameleyi şart kosan yasal gerekliliklere uymayı amaçlıyoruz.”

Birinci düzeyde yer alan işletmeler kaynak olarak yasal zorunlulukları temel almaktadır. İşletmenin bağlı olduğu ülke farklılıklar konusunda ne tür yaptırımlar uyguluyorsa sadece o yükümlülüklere uymaktadır. İlgili işletmeler yasal yükümlülüklerin öngördüğü işlemleri yaparak muhtemel sorunlardan kaçınmaya çalışmaktadır. Bu tür örgütlerde farklılıklardan çok eşitlik ilkesine uyulur. Böylece yasal zorunlulukların ortadan kalkması ile birlikte örgütlerin eşitlik çabaları da ortadan kalkmaktadır. Bu tür işletmeler reaktif bir yaklaşım içerisindedir (Sürgevil ve Budak, 2008:72).

İkinci düzey: Yasal Gerekliliklere Uymanın Ötesinde: İkinci skalada yer alan işletmelerin temel ifadesi şudur; “Yasal gerekliliklere uymaya çalışıyor ve ayrıca dezavantajlı grupları (örneğin; kadınlar, engelliler vb.) destekleme konusunda bazı özel uygulamalarda bulunuyoruz.”

İkinci düzey işletmeler genelde yasal gerekliliklerin dışına çıkan dezavantajlı grupları barındırmak için düşük düzeyde çaba harcayan işletmelerdir. Sürgevil ve Budak (2008:73)’e göre bu tür işletmelerin birinci düzeyde yer alan işletmelere göre farkı dezavantajlı grupları barındırmayı imaj ve itibar için istemeleridir. Ayrıca bu tür işletmeler farklılıkla ilgili süreçleri işletme prosedür ve süreçlerine adapte etme konusunda yetersizdir. İşletme çevresinde işletmeye yönelik ilgi sona erdiğinde eşitlik çabalarından da vazgeçilmektedir.

Üçüncü Düzey: Farklılıkları Bir İşletmecilik Olayı Olarak Değerlendirme: Üçüncü skalada yer alan işletmelerin temel ifadesi şu şekildedir; “İşletmemizde farklılıkların yönetimi programlarına yatırım yapmak için güçlü nedenlerimiz var.”

Üçüncü düzeyde yer alan örgütler farklılıkları bir kaynak olarak görmektedir. Farklılıkları işletmeye adapte etmek için çaba göstermektedir. Sürgevil ve Budak (2008:73)’e göre bu tür örgütler farklılıkların işletme için

performans artırımı, takım çalışması, örgüt etkinliğini artırıcı ve pazar fırsatlarını ortaya çıkaracak bir unsur olarak görmektedir. Örgütlerde farklılıklar örgütün tüm süreçlerine aktarılmaya çalışılır. Örgüt çevresinin uygulamalara olan ilgisi örgütün farklılık politikalarını devam ettirme ya da sona erdirmeye konusunda etkili değildir. Bununla birlikte bu örgütlerin farklılıkların örgüte sağladığı yararın devamlılığını net olarak görmesi gerekmektedir.

Dördüncü Düzey: Çalışanlar Tarafından Tercih Edilme: Dördüncü skala örgütlerin temel ifadesi şu şekildedir; "Farklılıklar işletmemizde, temel örgütsel değerler olarak benimseniyor ve her duruma uyumlaştırılıyor."

Dördüncü düzeyde yer alan işletmeler farklılıkların yönetimini örgütün zorunlu olduğu bir temel değer olarak görmektedir. İlgili örgütlerde farklılıklar örgütün sürekli gelişimde önemli bir parçası olarak görülür. Bu örgütlerde farklılıkların ve adil çalışma ortamının herkesin hakkı olduğu düşünülür. Çoğu çalışan bu tür örgütleri çalışmak için uygun yerler olarak tanımlamaktadır (Sürgevil ve Budak, 2008:73).

Beşinci Düzey: Farklılıklar Konusunda Öncü Olma: "Farklılıklar işletmemizde, temel örgütsel değerler olarak benimseniyor, her duruma uyumlaştırılıyor ve bu yaklaşımın ilişkide olduğumuz tüm işletmeler arasında yaygınlaştırılmasına çalışılıyor."

Beşinci düzeyde yer alan işletmeler, farklılık ve eşitliği bir ideal olarak gören ve bu ideali örgüt çevresinde yer alan diğer gruplara da yaymaya çalışan örgütlenme biçimidir. Beşinci seviye örgütler için farklılıklar paydaşları ve genel ekonomiyi kalkındıracak bir unsurdur (Sürgevil ve Budak, 2008:73).

4. KURUMSAL İTİBAR VE İŞLETME PERFORMANSI

Çalışmada kültürel farklılıkların yönetiminin kurumsal itibarı ve işletme performansı üzerinde etkileri belirlenmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda ilgili değişkenler hakkında aşağıda temel bilgilere yer verilecektir.

4.1. Kurumsal İtibar

Çalışmada kültürel farklılıkların yönetimin kurumsal itibar üzerine etkileri ve kurumsal itibarın işletme performansı etkileri araştırılmaktadır. Bu bağlamda kurumsal itibarı tanımlamak gerekmektedir.

Kurumsal itibar kavramı, yatırımcıların, çalışanların, müşterilerin, tedarikçilerin, yöneticilerin, kredi verenlerin, medyanın ve de toplumun kurumun ne olduğuna dair olumlu veya olumsuz, güçlü veya zayıf vb. hisler ve etkileyici tepkilerini anlatmaktadır. Kurumsal itibar kavramı, kurumun geçmiş performansına dair gerçekleştirilen değerlendirmeler ve gelecek dönemdeki eylemleriyle ilişkili algılamaların toplamıdır (Gümüş ve Öksüz, 2009:2129).

Kurumlar ellerinde bulunan bütün varlıklarının yönetilmesine gereksinim duymaktadır. Bu varlıkların içine kurum itibarı dâhil olmaktadır. Sağlıklı kurumsal itibar olabilmesi için iyi bir kurumsal itibar yönetiminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Uzunoğlu ve Öksüz, 2008:112). İtibar

yönetimi, bir kurumun kimliğini, ününü ve imajını kurumun amaçladığı hedeflerle gelişen iş performansı arasında ilişki kurma yeteneğidir. Kurumsal itibar yönetimin temelini kalıcılık, tutarlılık, bütünsellik ve sürdürülebilirlik oluşturmaktadır. İtibar yönetimini etkili bir şekilde yürütmek için kurumların ilk olarak kendi mevkilerine yönelik müşterilerin, çalışanların, hissedarların, toplumun ve tedarikçilerin beklentilerini çok iyi bilmelidir (Argüden, 2003: 15).

İtibar yönetimi süreci içinde kurumların üzerinde durması gereken pek çok konu bulunmaktadır. İtibar yönetimi açısından gerekli olan durumlar şu şekilde sıralanmaktadır (Davies 2006:3): “Kilit paydaşların beklenti ve istekleri anlaşılmalıdır. İtibar anlaşılır olmalıdır. Kurumun davranışlarına yönelik alınan kararlarda reel bilgiler kullanılmalıdır ve alınan kararlarda kurumun değerleri, vizyonu ve marka değerlerine dikkat edilmelidir. Geliştirilmiş veya yeni konulara ve iddialara yönelik hazırlıkları olunmalıdır. Alınan kararların uygulamaya konulmasında dikkatli olunmalıdır. Yani hassasiyete, her değer ve konudaki ticari potansiyele uygun şekilde olmalıdır. Medya problemlerine ya da saldırgan iddialara doğru ve hızlı bir biçimde cevap verebilme hususunda kabiliyetli olunmalıdır.”

4.2. İşletme Performansı

Performans basit bir şekilde verimliliğin ölçülmesi olarak tanımlanmaktadır. Ancak daha kapsamlı bir tanımlama yapılacak olunursa performans; bir işi yapmayı üstlenendir bireyin, bir grubun veya bir işletmenin amaçlanan hedefe yönelik olarak nereye ulaştığı ve ne elde edebildiğinin nicel (miktar) ve nitel (kalite) olarak ifade edilmesidir (Tinaç, 1999:389). Benzer bir tanımla performans; genel olarak bir amaç güden ve bu amaç doğrultusunda planlanmış aktiviteler sonucunda elde edilen verilerin nitel veya nicel olarak belirtilmesini sağlayan kavramdır (Williams, 1998; Aktaran, Öztürk, 2010:168). Bir başka tanıma göre ise performans; bir görev kapsamında önceden belirlenmiş ölçütlere karşılık verecek bir biçimde, görevin tamamlanması ve amaca ulaşılması yönünde ortaya konan mal, hizmet ya da düşüncedir (Helvacı, 2002:156).

Performans hayatın her aşamasında yapılan her harekette beklenen sonuçların kazanılmasında en etkili faktördür. İşletmeler için de ayrı bir önem arz etmektedir. İşletmeler performanslarını yükseltmek ve analiz edebilmek için çok farklı yollar kullanmaktadırlar. İşletmelerin performansını etkileyen birçok faktör bulunmasına rağmen performans sektöre ve şirket yapısına göre analiz edilmektedir (Kitapçı, 2006; Aktaran, Göztepe, 2009:42).

Örgütler açısından performansı tanımlamak gerekirse; iş görenlerin örgütün hedeflerine ulaşabilmek için, ortaya koydukları çabaların sonucunda ortaya çıkan mal, hizmet ve düşünce ürünüdür (Yılmaz, 2005:29). Başka bir tanımda ise işletme amaçlarının gerçekleştirilmesi için gösterilen tüm çabaların değerlendirilmesi olarak ifade edilmektedir (Akal, 1992:1).

Globalleşmenin etkisiyle meydana gelen değişimlerin yaşanmasıyla birlikte günümüzde işletmelerin rekabet anlayışlarının değiştiğini söylemek

mümkündür. Günümüzde işletmelerin kalite, yenilik, esneklik, hız ve farklılık gibi birden çok rekabet faktörüyle mücadele etmesi gerektiğinden, işletmelerin kendilerinde mevcut olan maddi ve maddi olmayan kaynaklara sahip olması ve bu kaynakların kullanılması açısından gösterilecek performansın rekabetçi avantaj sağlayacak biçimde yönetilmesi mecburiyeti ortaya çıkmaktadır (Şen, 2010:103).

5. Farklılıkların Yönetimi, Kurumsal İtibar, İşletme performansı ilişkisi: Araştırma Hipotezleri

Çalışmada farklılıkların yönetiminin işletmelerin kurumsal itibar ve performansları üzerindeki etkileri ve ayrıca kurumsal itibarın işletme performansına etkileri araştırılmaktadır. Bu çerçevede aşağıda araştırmanın hipotezlerinin teorik ve uygulama bağlamında altyapısını oluşturacak bilgiler ve ilişkili hipotezlere yer verilecektir.

Örgütlerde farklılıkların değerlendirilmesi, etkili yönetimi ve bunun sağlayacağı potansiyel yararlar üzerine yapılan araştırmalar literatürde önemli yer tuttuğu belirtilmiştir (McMahan vd., 1998:198). Değişime karşı daha hızlı tepki gösterme ve daha yüksek düzeyde uyum sağlama yeteneği kazanma; en iyi yetenekleri çekme ve örgüt içinde tutma; iş gören etkililiğinin yükseltilmesi, pazar paylaşımında en iyi konumu kazanma; iş görenler arasında iletişimi artırma; yüksek düzeyde yaratıcılık ve yenileşme; çok kültürlü ilişkiler ve yabancı müşteriye duyarlılık; daha etkin karar alma, sorun çözme ve örgütsel esneklik yoluyla çalışanların morallerini ve örgütsel etkililiği artırma; çevresel değişime daha yüksek düzeyde uyum sağlama yeteneği kazanma; iş bırakma, devamsızlık ve iş davalarına yönelik maliyetlerde azalma ve etkili bir oto kontrol sistemi, farklılıkların yönetiminin ortaya çıkaracağı potansiyel yararlar olarak değerlendirilebilir (Foxman ve Easterling 1999:285; Mollica 2003: 415-431). Farklılıkların yönetiminin örgütlere sağladığı rekabet, pazar payı ve kar artışı nedeniyle gittikçe artan bir ilgi görmektedir. Bunun özellikle yönetim teorileri bağlamında ele alınıp değerlendirilmesi gerekmektedir (Gilbert vd., 1999:61-76). Bu noktalardan hareketle farklılıkların yönetiminin işletmelerin kurumsal itibar ve performansına pozitif anlamda katkı sağlayacağı düşünülmüş ve aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H1: Farklılıkların yönetimi işletmelerin kurumsal itibarını pozitif anlamda etkiler.

H2: Farklılıkların yönetimi işletmelerin performansını pozitif anlamda etkiler.

Caruana vd., (2004:301) kurumsal itibarın işletmeler açısından kritik öneme sahip olduğunu ve müşteri güven ve sadakatine genel olarak işletme performansına pozitif etkileri olacağını belirtmiştir. Benzer şekilde Sayılı ve Uğurlu (2007:93)'da kurumsal itibarın önemine değinmişler ve sürdürülebilir bir başarı, yetkin iç ve dış kaynaklara ulaşabilme, müşteri bağlılığı ve memnuniyeti ve rekabet avantajı yaratabilmelerin yolunun etkin kurumsal itibar yönetimine bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Bu açıklamalardan yola çıkarak, işletmelerin kurumsal itibarına önem vermeleri ve etkin bir şekilde yönetmeleri gerektiğini söyleyebiliriz. İşletmelerin kurumsal itibarının etkin

yönetilmesi ve itibarın artması bir şekilde işletmelerin performanslarına yansımaları muhtemel olacaktır. Bu bağlamda aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H3: Kurumsal itibar, işletme performansını pozitif anlamda etkiler.

6. Farklılıkların Yönetimi ve Kurumsal İtibar ve İşletme Performansı Üzerine Etkileri: Tekstil Sektöründe Alan Araştırması

6.1. Araştırmanın Amacı

Farklılıklar örgütler adına bir problem kaynağı değil aksine problemlerin çözümünde kullanılacak önemli bir zenginliktir. Son yıllarda özellikle iş dünyasında rekabetin yıkıcı etkilerinden korunmak isteyen örgütler bireylerin bazı farklı özelliklerinden faydalanmaya başlamıştır. Bu noktadan hareketle Kahramanmaraş'taki tekstil işletmelerinde yapılan bu çalışmanın amacı, işletmelerin farklılıkların yönetimine yaklaşım tarzlarını belirlemek ve değerlendirmek ve farklılıkların yönetiminin kurumsal itibar ve işletme performansına etkisini incelemektir. Çalışmada ayrıca kurumsal itibarın işletme performansına etkisi de araştırılmıştır.

6.2. Araştırmanın Yöntemi ve Örneklemi

Araştırmanın amaçlarını ulaşmak amacıyla veri toplama yöntemi olan anket formundan yararlanılmıştır. Kahramanmaraş ilinde yer alan tekstil işletmelerinde yapılan bu çalışmanın örneklemi ilgili firmalardaki denim ve iplik bölümlerinde çalışan yöneticiler ve insan kaynakları sorumluları oluşturmaktadır.

Anketleri uygulamak amacıyla yaklaşık 300 tekstil işletmesi ile irtibata geçilmiştir ve toplamda 120 işletmeden dönüş sağlanmıştır. Elde edilen 120 anketten 112 tanesi çalışmada kullanılacak şekilde doldurulmuş ve 8 tanesi eksik doldurma işlemi yapıldığı için araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Beş bölümden oluşan anket formunun ilk bölümünde demografik özellikler hakkında bilgi edinmek amacı ile sorular yer almıştır. Anketin ikinci bölümünde "farklılıkların yönetimi" ile ilgili benimsenen yaklaşımlara yönelik ifadeler belirtilmiş olup, işletmelerin kendilerine en uygun ifadeyi seçmeleri istenmiştir. Üçüncü bölümde, "farklılıkların yönetimi" karşısında ne tür tutumlar sergilendiğine dair ifadeler yer almaktadır. Dördüncü bölümde "kurumsal itibarı" ile ilgili ifadeler, beşinci bölümde işletme performansı ile ilgili ifadeler yer almış olup son üç bölümde 5'li Likert ölçeğinden yararlanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçekler ise şu şekildedir;

Farklılıkların Yönetimi İle İlgili Benimsenen Yaklaşımlar Ölçeği: Sürgevil ve Budak (2008)'den çalışmamıza uyarlanmıştır.

Farklılıkların Yönetimi Ölçeği: Triana ve Garcia (2009)'un çalışmasından çalışmamıza uyarlanmıştır.

Kurumsal İtibar: Ölçeği: Fortune dergisinin işletmeleri itibarları açısından sıralamak için yöneticilere sordukları kriterlerdir. Bu kriterler,

finansal sağlamlık, yenilikçilik gibi kriterlerden oluşmaktadır. Bu ölçek birçok çalışmada kullanılmış (örneğin, Zhu vd., 2014; Mahon, 2002; Galbreath, 2010) ve bizim çalışmamızda da yer almıştır.

İşletme Performansı Ölçeği: Anketin beşinci ve son bölümünde yer alan performans faaliyetlerini ölçmeye yönelik olan sorulardır. Ankette performans ile ilgili 15 ifade yer almış ve önermeler 5'li Likert ölçeği kullanılarak hazırlanmıştır.

6.3. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın amaçları doğrultusunda ve ilgili literatürden yararlanılarak daha önce ifade edilmiş olan hipotezler burada tekrar belirtilmiştir.

H1: Farklılıkların yönetimi, işletmelerin kurumsal itibarını pozitif anlamda etkiler.

H2: *Farklılıkların yönetimi, işletme performansını pozitif anlamda etkiler.*

H3: Kurumsal itibar, işletme performansını pozitif anlamda etkiler.

6.4. Verilerin Analizi

Elde edilen veriler SPSS 22.0 istatistik programı ile analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin sonuçlarına ulaşmak için analiz yöntemleri olan frekans, korelasyon ve regresyon testlerinden faydalanılmıştır.

7. ARAŞTIRMANIN BULGULARI ve YORUMLARI

Çalışmanın bu kısmında, elde edilen verilerin istatistiksel analiz sonuçlarına yer verilmektedir. İlk olarak araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik değerlerine yer verilmiş daha sonra sıra ile demografik özelliklere ilişkin frekans analizi, farklılıkların yönetimi ile ilgili benimsenen yaklaşımlara yönelik frekans analizi, hipotezlerin test edilmesinde kullanılan korelasyon ve regresyon analizlerine yer verilmiş ve bulgular değerlendirilmiştir.

7.1. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenilirlik Değerleri

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik analizleri, iç tutarlılık Cronbach's Alpha katsayıların hesaplanması ile yapılmış, bu analize ait sonuçlar Tablo 1'de gösterilmiştir. Ölçeklerin her birinin alt boyutlarının olmaması ve her ölçeğin (kurumsal itibar, farklılıkların yönetimi ve performans) kendi içerisinde özgün bir niteliğe sahip ve tek bir boyutta ölçülmesi sonucu faktör analizi yapmaktan vazgeçilmiştir. Bunun yerine yukarıda açıklanan Cronbach's Alpha katsayılarına bakmakla yetinilmiştir.

Tablo 1: Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenilirlik Değerleri

Değişken	Soru Sayısı	Çıkarılan Soru	Alpha Katsayısı
Farklılıkların Yönetimi	10	-	,876
İşletme İtibarı	12	-	,923
İşletme performansı	15	-	,949

Uygulanan güvenilirlik analizi sonucunda farklılıkların yönetimi faktörünün Cronbach's Alpha değeri 876 işletme itibarı faktörünün Cronbach's Alpha değeri ,923 işletme performansı faktörünün Cronbach's Alpha değeri ,949 olarak bulunmuştur.

7.2. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Araştırmanın katılımcılarının demografik özelliklerini ortaya koymak adına frekans analizi yapılmış ve sonuçlar aşağıdaki Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Değişkenler	Kategoriler	Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	14	12,5
	Erkek	98	87,5
Yaş	20-24 yaş	4	3,6
	25-29	11	9,8
	30-34	4,3	38,4
	35-99	9	8,0
	40 ve üstü	45	40,2
Medeni Durum	Evli	98	87,5
	Bekar	14	12,5
Eğitim Durumu	Lise	8	7,1
	Lisans	77	68,8
	Yüksek Lisans	18	16,1
	Diğer	9	8,0
İşletmede Çalışma Süresi	0-5 yıl	36	32,1
	6-10 yıl	42	37,5
	11-15 yıl	22	19,6
	16-20 yıl	11	9,8
	21 ve üstü	1	,9
İşletmenin Hizmet Süresi	1-5 yıl	12	10,7
	6-10 yıl	6	5,4
	11-15 yıl	12	10,7
	16 ve üstü	82	73,2
İşletmedeki Çalışan Sayısı	0-249 kişi	75	67,0
	250-499 kişi	19	17,0
	500-749 kişi	4	3,6
	1000-1249 kişi	4	3,6
	1750-1999 kişi	3	2,7
	2000 ve fazlası	7	6,3

Uluslararası Faaliyette Bulunma Hali	Evet	92	82,1
	Hayır	20	17,9

Tabloya göre şu sonuçlar çıkarılabilir;

- Araştırma esnasında toplanan verilere göre, katılan 112 kişiden 98'inin (% 87,5) bay, 14'ünün (% 12,5) ise bayan olduğu gözlemlenmiştir. Yönetici ya da insan kaynakları müdürlerine anket yapıldığı düşünülecek olursa, bay ve bayanlar arasında oransal olarak çok büyük bir fark gözlemlenmiştir.
- Araştırmalardan elde edilen verilere göre ankete katılanların 4'ü (% 3,6) 20-24 yaşları arasında, 11'i (%9,8) 25-29 yaşları arasında, 43'ü (% 38,4) 30-34 yaşları arasında, 9'u (%8,0) 35-39 yaşları arasında, 45'i (%40,2) 40 ve üzeri yaşlarındadır. Elde edilen veriler incelendiğinde çalışanların yaş ortalamasının orta yaş ve üzeri olduğu görülmektedir.
- Örneklemin cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde ankete katılan 112 kişiden 98'inin (%87,5) evli, 14'ünün (%12,5) bekâr olduğu gözlemlenmiştir.
- Ankete katılan 112 kişiden 8'i (%7,1) lise mezunu, 77'si (%68,8) lisans mezunu, 18'i (%16,1) yüksek lisans mezunu, 9'u (%8,0) diğer bireylerden oluşmaktadır. Katılımcılarının büyük çoğunluğunun üniversite düzeyinde eğitime sahip olduğu görülmektedir.
- Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre ankete katılan 112 kişiden 36'sı (%32,1) 0-5 yıl arasında, 42'si (%37,5) 6-10 yıl arasında, 22'si (%19,6) 11-15 yıl arasında, 11'i (% 9,8) 16-20 yıl arasında, 1'i (%0,9) ise 21 yıldan fazla çalışmıştır. Bu sonuçlara göre kurumlarda ağırlıklı olarak 6 yıldan 10 yıla kadar çalışan bireyler bulunmaktadır.
- 112 İşletmeden 12'si (%10,7) 1-5 yıl arası, 6'sı (%5,4) 6-10 yıl arası, 12'si (%10,7) 11-15 yıl arası, 82'si (%73,2) ise 16 yıldan fazla sektörde hizmet vermektedir.
112 kişinin tamamı (%100) yönetsel pozisyonlarda çalışan bireylerden oluşmaktadır.
- Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre 112 işletmenin 75'inde (%67) 0-249 kişi arası, 19'ünde (%17) 250-499 kişi arası, 4'ünde (%3,6) 500-749 kişi arası, 4'ünde (%3,6) 1000-1249 kişi arası, 3'ünde (%2,7) 1750-1999 kişi arası, 7'sinde (%6,3) 2000 ve üzeri kişi çalışmaktadır.
- Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre 112 işletmenin 92'si (% 82,1) uluslararası faaliyette bulunmakta olup 20'si (%17,9) uluslararası faaliyette bulunmamaktadır.

7.3. Farklılıkların Yönetimi ile İlgili Benimsenen Yaklaşımlara Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan çalışanların farklılıkların yönetimi ile ilgili benimsenen yaklaşımlara yönelik cevaplara ilişkin frekans ve yüzdeler aşağıda Tablo 3’ de sunulmuştur.

Tablo 3: Farklılıkların Yönetimi ile İlgili Benimsenen Yaklaşımlara Yönelik Cevapların Dağılımı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
“Farklılıklara yönelik herhangi bir politikamız yok; sadece, tüm çalışanlara eşit muameleyi şart koşan yasal gerekliliklere uymayı amaçlıyoruz.”	18	16,1	16,1	16,1
“Yasal gerekliliklere uymaya çalışıyor ve ayrıca dezavantajlı grupları (örneğin; kadınlar, engelliler vb.) destekleme konusunda bazı özel uygulamalarda bulunuyoruz.”	81	72,3	72,3	88,4
“İşletmemizde farklılıkların yönetimi programlarına yatırım yapmak için güçlü nedenlerimiz var.”	2	1,8	1,8	90,2
“Farklılıklar işletmemizde, temel örgütsel değerler olarak benimseniyor ve her duruma uyumlaştırılıyor.”	4	3,6	3,6	93,8
“Farklılıklar işletmemizde, temel örgütsel değerler olarak benimseniyor, her duruma uyumlaştırılıyor ve bu yaklaşımın ilişkide olduğumuz tüm işletmeler arasında yaygınlaştırılmasına çalışılıyor.”	7	6,3	6,3	100,0
Toplam	112	100,0	100,0	

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre işletmelere “farklılıkların yönetimi” ile ilgili benimsenen yaklaşımlara yönelik yukarıdaki ifadeler belirtilmiş olup, işletmelerindeki uygulamaları dikkate alarak hangisini benimsedikleri sorulmuştur ve şu sonuçlar elde edilmiştir:

- Araştırmaya katılan 112 işletmeden alınan sonuçlara göre; 18’i (%16,1) “Farklılıklara yönelik herhangi bir politikamız yok; sadece, tüm çalışanlara eşit muameleyi şart koşan yasal gerekliliklere uymayı amaçlıyoruz.” cevabını vermiştir. Bu yasal gereklilikler iş kanununda oldukça geniş bir konudur fakat örnek verecek olunursa şunları diyebiliriz; Cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç,

mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hal, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılık yapılmaz. Ayrımcılık temellerine dayanılarak kişiyi işinden soğutup kasıtlı olarak yapılan eylemlerin önüne geçilmesi için gerekli önlemler alınır. İnsan onurunun çiğnenmesi amacını taşıyan veya böyle bir sonuç doğuran yıldırıcı, onur kırıcı, utandırıcı, her türlü davranışa engel olunur. Burada temel amacın, yasal gerekliliklere uymak olduğu, herkese eşit davranılmaya özen gösterildiği, aksi durumda oluşabilecek olumsuz sonuçlardan da kaçınıldığı görülmektedir.

- Çalışmaya katılan 81 İşletme (%72,3) “Yasal gerekliliklere uymaya çalışıyor ve ayrıca dezavantajlı grupları (örneğin; kadınlar, engelliler vb.) destekleme konusunda bazı özel uygulamalarda bulunuyoruz.” cevabını vermiştir. Yine burada da yasal gereklilik söz konusudur fakat burada pozitif ayrımcılık vardır. Pozitif ayrımcılık, dezavantajlı gruplara mensup bireylere verilen ekstra haklardır. Örnek verilecek olursa, engelliler hakkında yayınlanan kanuna göre işverenler, eli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde çalıştırdıkları işçi sayısının yüzde üçü kadar özürülü çalıştırmakla yükümlüdür. Burada pozitif ayrımcılığın, eşitlik ilkesine aykırı düşmediğini söylemek gerekiyor. Ayrıca çıkan oranın yüksek oluşuna bakılırsa günümüzde, bu tür işletmelere kamuoyunun ilgi duyduğu da söylenebilir. Çünkü bu işletmeler farklılıklara yasal gereklilik ile birlikte imaj vb. gibi unsurlara da önem vermektedirler.
- İki işletme (%1,8) “İşletmemizde farklılıkların yönetimi programlarına yatırım yapmak için güçlü nedenlerimiz var.” cevabını vermiştir. Bu iki işletmenin bu önermeyi savunmasının nedeni, bu farklılıkların işletmeye karlılık, verimlilik vb. yönde katkısının devam ettiğine inanmaları denilebilir.
- Dört işletme (%3,6) “Farklılıklar işletmede, temel örgütsel değerler olarak benimseniyor ve her duruma uyumlaştırılıyor.” cevabını vermiştir. Farklılıkların bu işletmelerde temel unsur olduğu söylenebilir. Bu işletmelerin tüm farklılıklara saygı duyduğu ve adil bir iş çevresi oluşturma konusunda iyi oldukları söylenebilir.
- Yedi işletme (%6,3) “Farklılıklar işletmemizde, temel örgütsel değerler olarak benimseniyor, her duruma uyumlaştırılıyor ve bu yaklaşımın ilişkide olduğumuz tüm işletmeler arasında yaygınlaştırılmasına çalışılıyor” cevabını vermiştir. Bu işletmelerin ideallerinin sadece kendileri ile sınırlı olmayıp bu önermeyi yaygınlaştırma arayışında oldukları söylenebilir.

7.4. Korelasyon Analizi

Farklılıkların yönetimi, işletme itibarı ve performans ilişkisi korelasyon analizi yapılarak incelenmiş ve bu sonuçlar aşağıda Tablo 4’ de gösterilmiştir. Analiz sonucunda değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları belirlenmiştir.

Tablo 4: Korelasyon Analizi Sonuçları

	Ortalama	Standart Sapma	Farklılıkların Yönetimi	Kurumsal İtibar	İşletme Performansı
Farklılıkların Yönetimi	3,6920	,66321	1		
			112		
Kurumsal İtibar	3,8869	,64810	,534**	1	
			,000		
İşletme Performansı	3,7634	,67455	,558**	,851**	1
			,000	,000	
			112	112	112

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Korelasyon analizi değerlendirildiğinde farklılıkların yönetiminin kurumsal itibarı ($r=,534;p<0.01$) ve işletme performansı ($r=,558;p<0.01$) ile pozitif ilişki içinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan kurumsal itibarının ($r=,851;p<0.01$) işletme performansı ile yüksek değerde pozitif ilişki içinde olduğu saptanmıştır.

7.5. Regresyon Analizi

Çalışmanın hipotezlerini test etmek amacıyla regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar değerlendirilmiştir. Başka bir deyişle, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenlere etkisini test etmek regresyon analizi yapılmış ve sonuçlarına ve yorumlarına aşağıda yer verilmiştir.

Araştırmanın birinci hipotezini ($H1$: Farklılıkların yönetimi işletmelerin kurumsal itibarını pozitif anlamda etkiler) test etmek amacıyla regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Farklılıkların Yönetiminin Kurumsal İtibarı Etkilemesine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları
Bağımlı Değişken: Kurumsal İtibar

Model	Standartlaşmamış Katsayılar		Standartlaşmış Katsayılar		T	P	F	R2	ΔR2
	B	Standart Hata	Beta(β)						
Sabit	1,959	,295			6,632	,000			
Farklılıkların Yönetimi	,522	,079	,534		6,632	,000	43,981	,286	,279

(* $p<0,05$ ** $p<0,01$ *** $p<0,001$)

Yapılan regresyon analizi sonucunda farklılıkların yönetiminin kurumsal itibarı pozitif anlamda etkilediği görülmektedir ($\beta=,534;p<0,05$). Bu

durumda farklılıkların yönetimine ait varyansın % 27,9'u kurumsal itibar tarafından açıklanmaktadır. Elde edilen bu sonuca göre H1 hipotezi desteklenmiştir.

Araştırmanın ikinci hipotezini (H2: Farklılıkların yönetimi işletmelerin performansını pozitif anlamda etkiler) test etmek amacıyla regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Farklılıkların Yönetiminin İşletme Performansını Etkilemesine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları
Bağımlı Değişken: İşletme Performansı

Model	Standartlaşmamış Katsayılar		Standartlaşmış Katsayılar	T	P	F	R2	ΔR2
	B	Standart Hata	Beta(β)					
Sabit	1,668	,302		5,526	,000			
Farklılıkların Yönetimi	,568	,080	,558	7,053	,000	49,751	,311	,305

(*p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001)

Yapılan regresyon analizi sonucunda farklılıkların yönetiminin işletme performansını pozitif anlamda etkilediği görülmektedir ($\beta=,558$; $p<0,05$). Farklılıkların yönetimine ait varyansın %30,5'i işletme performansı tarafından açıklanmaktadır. Elde edilen bu sonuç neticesinde H2 hipotezi desteklenmiştir.

Araştırmada H3 hipotezini (H3:Kurumsal itibar işletme performansını pozitif anlamda etkiler) test etmek amacıyla regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: İşletme İtibarının İşletme Performansını Etkilemesine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları
Bağımlı Değişken: İşletme Performansı

Model	Standartlaşmamış Katsayılar		Standartlaşmış Katsayılar	T	P	F	R2	ΔR2
	B	Standart Hata	Beta(β)					
Sabit	,321	,205		1,564	,121			
Kurumsal İtibar	,886	,052	,851	16,983	,000	288,418	,724	,721

(*p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001)

Yapılan regresyon analizi sonucunda kurumsal itibarın işletme performansını pozitif anlamda etkilediği görülmektedir ($\beta=,851$; $p<0,05$). Kurumsal itibara ait varyansın %72.1'i işletme performansı tarafından açıklanmaktadır. Elde edilen bu sonuç neticesinde H3 hipotezi desteklenmiştir.

8. Sonuç ve Öneriler

Gerek özel örgütler, gerekse kamu örgütlerinde “farklılıkların yönetimi” olgusu her geçen gün önem kazanmaktadır. Bu çalışmada “farklılıkların yönetimi” konusu ele alınarak işletmelerin bu konuda yaklaşım tarzları ortaya konmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan çalışmada farklılıkların yönetiminin kurumsal itibar ve işletme performansı üzerine etkileri araştırılmıştır. Ayrıca kurumsal itibarın işletme performansı üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Çalışmaya katılan çalışanların demografik özellikleri açısından %87'sini erkeklerin oluşturduğu ve çoğunluğunun orta yaş ve üzeri olduğu görülmektedir. Anketlerin yönetsel pozisyondaki kişilere yapıldığı düşünülecek olursa kadınların bu pozisyonlarda çok fazla yer almadığı söylenebilir. Çalışanların medeni durumları incelendiğinde %87'lik kısmın evli olduğu görülmektedir. Bunun nedeni olarak çalışanların orta yaş ve üzeri olduğundan kaynaklandığı söylenebilir. Çalışanların eğitim durumları incelendiğinde %84'lük kısmın lisans ve lisansüstü eğitime sahip oldukları görülmektedir. İşletmelerin sektördeki hizmet süresi incelendiğinde %73'lük kısmın 16 yıl ve üzeri hizmet verdiği görülmektedir. İşletmelerde çalışan sayısına bakıldığında %75'inde çalışan sayı aralığı 0-249 kişidir. Son olarak işletmelerin büyük bir çoğunluğunun % 92'si uluslararası faaliyette buldukları belirlenmiştir.

Araştırmanın en önemli amaçlarından biri işletmelerin farklılıkların yönetimi ile ilgili ne tür yaklaşımlar sergilediklerini ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda sonuçlara bakıldığında işletmelerin %16,1'i sadece yasal gereklilikleri dikkate alırken, % 72'si “Yasal gerekliliklere uymaya çalışıyor ve ayrıca dezavantajlı grupları (örneğin; kadınlar, engelliler vb.) destekleme konusunda bazı özel uygulamalarda bulunuyoruz.” cevabını vermiştir. Bu sonuç işletmelerin daha çok yasal çerçevede hareket ettiklerini, bu çerçevede operasyonlarına yön verdiklerini ve bu bağlamda bazı özel uygulamalar geliştirdiklerini söyleyebiliriz. Elde edilen bu sonuç işletmelerin büyük bir kısmında sadece yasal gerekliliklere bağlı kalmak yerine, farklılıklar konusunda iyi bir niyet ve harekete geçme kapasitesinin doğduğunu ifade edebiliriz. Bu noktada farklılıkların önem ve değerinin anlaşılması ve eyleme geçilmesi açısından önemli bir gösterge teşkil etmektedir. Benzer bir çalışmada Sürgevil ve Budak (2008) araştırmaya katılanların % 49'unun yasal çerçevede, %24'ünün ise yasal bilinçle birlikte özel uygulamalar yaptıkları belirlenmiştir. Aslında işletmelerden beklenen sadece yasal çerçevede hareket etmek ya da bunlara ilave ekstra özel uygulamalar yapmak değil daha da ötesine geçebilmektir. Bu bağlamda üçüncü, dördüncü ve beşinci düzeyleri tercih eden işletmelerin sayısı ilk iki düzeye göre daha kısıtlı kalmıştır. Çalışmamızda iki işletme üçüncü düzey, dört işletme dördüncü düzey ve yedi işletme beşinci düzeyde “Farklılıklar işletmemizde, temel örgütsel değerler olarak benimseniyor, her duruma uyumlaştırılıyor ve bu yaklaşımın ilişkide olduğumuz tüm işletmeler arasında yaygınlaştırılmasına çalışılıyor” hareket ettiklerini belirtmişlerdir. Benzer sonuçları Sürgevil ve Budak (2008)'in çalışmasında da görebilmekteyiz. Elde edilen bu sonuçlar çerçevesinde işletmelerin farklılıkların yönetimi konusundaki benimsedikleri yaklaşımın daha çok yasal çerçevede olduğu ve belki biraz bunun ötesine geçmeye

çalıştıkları şeklinde yorumlanabilir. Sadece azınlık bir kesimin farklılıkların yönetimine istenen düzeyde bir bakış açısı sergiledikleri söylenebilir. Tabii ki işletmelerin birinci derecede yasal düzenlemeleri dikkate almaları önem taşımaktadır. Fakat farklılıkların daha etkin bir şekilde yönetilmesi, bunların işletmeler için bir değere dönüştürülmesi ve pozitif sonuçlarından yararlanılması açısından beşinci düzey ve ona yakın düzeylerde ifade edilen daha proaktif bir yaklaşımın sergilenmesi gerekmektedir. Bu yaklaşımları benimseyen işletme sayısı çalışmamızda ve diğer çalışmalarda sınırlı düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bu yaklaşımın daha fazla yaygınlaştırılması açısından gerek akademisyenlere ve uygulayıcılara büyük görevler düşmektedir. Bu sayede işletmelerin farklılıkların yönetimini anlamaları, benimsemeleri ve bu kapsamda daha etkin yaklaşımlar, hedefler ve stratejiler belirlemeleri mümkün olabilecektir.

Araştırmamızın birinci hipotezi (H1: Farklılıkların yönetimi, işletmelerin kurumsal itibarını pozitif anlamda etkiler) bu çalışmamızda desteklenmiştir. Bu sonuç genel anlamda farklılıkların yönetiminin ne denli önemli bir konu olduğunu vurgularken diğer taraftan işletmeler üzerinde olumlu sonuçlar doğuracağı noktasında ilgili literatüre (Foxman ve Easterling 1999:285; Kim, 2006; Mollica 2003: 415-431) önemli bir katkı sağlamıştır. Kim (2006) farklılıkların yönetiminin işletmelerin imajlarına pozitif yönde katkı sağlayacağını belirtmiştir. İşletmelerin farklılıkların yönetimi konusundaki eylem ve davranışları toplum gözünde ayrı bir imaj sağlayacaktır. İnsanlar sahip oldukları farklılıklara değer verildiği ve istihdam edildiğini gördüğü örgütlere karşı daha fazla sempati duymaya başlayacaktır. Örneğin, bir bankada tekerlekli sandalye kullanan bir bedensel engelinin istihdam edilmesi, olası bedensel engelli müşterilerin bu bankaya daha sıcak bakmalarını ve bu bankanın diğer bankalar önünde bir adım öne geçmesi sağlayabilir (Speechly ve Wheatley, 2001:32).

Araştırmamızın ikinci hipotezi (H2: Farklılıkların yönetimi işletmelerin performansını pozitif anlamda etkiler) bu çalışmamızda desteklenmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi elde edilen bu sonuç yine farklılıkların yönetiminin önem ve değerini göstermektedir. Farklılıkları yöneten işletmelerin bunun mutlaka bir karşılığı olacağını bilmeleri ve bu konuda her türlü çabayı sarf etmeleri gerekmektedir. Zaten ilgili literatürde de farklılıkların yönetiminin işletmeler açısından ne denli olumlu sonuçlar doğurabileceği tartışılmaktadır. Örneğin literatürde farklılıkların yönetiminin getirdiği faydalar şu şekilde özetlenmiştir (Foxman ve Easterling 1999:285; Kim, 2006; Mollica 2003: 415-431): Değişime karşı daha hızlı tepki gösterme ve daha yüksek düzeyde uyum sağlama yeteneği kazanma; en iyi yetenekleri çekme ve örgüt içinde tutma; iş gören etkililiğinin yükseltilmesi, pazar paylaşımında en iyi konumu kazanma; iş görenler arasında iletişimi artırma; yüksek düzeyde yaratıcılık ve yenileşme; çok kültürlü ilişkiler ve yabancı müşteriye duyarlılık; daha etkin karar alma, sorun çözme ve örgütsel esneklik yoluyla çalışanların morallerini ve örgütsel etkililiği artırma; çevresel değişime daha yüksek düzeyde uyum sağlama yeteneği kazanma; iş bırakma, devamsızlık ve iş davalarına yönelik maliyetlerde azalma ve etkili bir oto kontrol sistemi. Çalışmamızdan elde edilen bulgular teorik bağlamda tartışılan farklılıkların yönetiminin faydalarını destekler niteliktedir.

Çalışmamızın üçüncü hipotezinin (H3: Kurumsal itibar işletme performansını pozitif anlamda etkiler) diğer hipotezlerde olduğu gibi analizler neticesinde desteklendiği belirlenmiştir. Bu sonuçta kurumsal itibarın işletme performansı açısından önemini ortaya koyma noktasında önem taşımaktadır. Elde edilen bu sonuç literatürde geçen teorik tartışmaları desteklemekte (Caruana vd., 2004:301; Sayılı ve Uğurlu 2007:93) ve alan çalışması bağlamında katkı sağlamaktadır. Elde edilen bu sonuçtan hareketle, işletmelerin kurumsal itibara önem vermeleri ve etkin bir şekilde yönetmeleri gerektiği söylenebilir. Uzunoglu ve Öksüz (2008:112) sağlıklı kurumsal itibar olabilmesi için iyi bir kurumsal itibar yönetiminin gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Kurumsal itibar yönetiminin temelini kalıcılık, tutarlılık, bütünsellik ve sürdürülebilirlik oluşturmaktadır. İtibar yönetimini etkili bir şekilde yürütebilmek için kurumların ilk olarak kendi mevkilerine yönelik müşterilerin, çalışanların, hissedarların, toplumun ve tedarikçilerin beklentilerini çok iyi bilmelidir (Argüden, 2003: 15). Davies (2006:3) itibar yönetimi açısından şu önemli konuların altını çizmiştir:

- Kilit paydaşların beklenti ve istekleri anlaşılmalıdır.
- İtibar anlaşılır olmalıdır.
- Kurumun davranışlarına yönelik alınan kararlarda reel bilgiler kullanılmalıdır ve alınan kararlarda kurumun değerleri, vizyonu ve marka değerlerine dikkat edilmelidir.
- Geliştirilmiş veya yeni konulara ve iddialara yönelik hazırlıkları olunmalıdır.
- Alınan kararların uygulamaya konulmasında dikkatli olunmalıdır. Yani hassasiyete, her değer ve konudaki ticari potansiyele uygun şekilde olmalıdır.
- Medya problemlerine ya da saldırgan iddialara doğru ve hızlı bir biçimde cevap verebilme hususunda kabiliyetli olunmalıdır.”

Elde edilen sonuçlar ve literatürde konu ile ilgili çalışmalar bütün olarak değerlendirildiğinde farklılıkların yönetimi konusunun önem ve değerinin artarak devam edeceğini ve bu bağlamda konu ile ilgili araştırmaların teorik ve uygulama bağlamında devam etmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Bundan sonraki çalışmaların farklı işletme ve sektörler ve daha geniş kapsamlı ve farklı veri toplama teknik ve analiz yöntemleriyle yapılması farklılıkların yönetimini, dinamiklerini, etkileyen faktörleri ve sonuçlarını daha iyi anlama açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- AGARS, M. D., KOTTKE, J. L., (2004). Models and Practice of Diversity Management: A Historical Review and Presentation of a New Integration Theory. The Psychology and Management of Workplace Diversity, Ed.: Stockdale, M. S., Crosby, F. J., Blackwell Publishing, USA, 55-77.
- AKAL, Z., (1992). İşletmelerde Performans Ölçü ve Denetimi, MPM, (473), Ankara, 1-2.
- ALVAREZ, E. B. ve JACKSON, S. E. (1992). Working Through Diversity As A Strategic Imperative, In S. E. Jackson (ed.), Diversity In The Workplace, The Guilford Press New York.
- ARGÜDEN, Y. (2003). İtibar Yönetimi. 1.basım. İstanbul: ARGE Danışmanlık Yayınları
- BARUTÇUGİL, İ., (2004). "Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi", Kariyer Yayıncılık, İstanbul, 228-235.
- CARR-RUFFINO, N., (1998). Managing Diversity People Skills For A Multicultural Workplace, USA: Simon & Schuster Custom Publishing.
- CARUANA, A., RAMASASHAN B., VE KRENTLER K.A., (2004). Corporate Reputation, Customer Satisfaction, Customer Loyalty: What Is The Relationship? In H.E. Spotts (Ed.), Proceedings: Developments In Marketing Science, Coral Gables, Fl: Academy Of Marketing Science, (27): 301.
- DAVİES, D., (2006). Managing Your Reputation <http://www.dbr.co.uk/managing%20your%20reputation.pdf>:(12.04.2015).
- FLOOD, R. L. ve ROMM, N. R. A., (1996). Contours of Diversity Management and Triple Loop Learning. Kybernetes. 25(7/8):154-163.
- FOXMAN, E. ve EASTERLING, D., (1999). The Representation Of Diversity In Marketing Principles Texts: An Exploratory Analysis, Journal Of Education For Business: 285-288.
- GALBREATH, J., (2010). "How does corporate social responsibility benefit firms? Evidence from Australia", European Business Review, 22 (4):411-431.
- GILBERT, J. A., STEAD, B. A. ve IVANCEVICH, J. M., (1999). Diversity Management: a New Organizational Paradigm, Journal of Business Ethics, 21(1):61-76.
- GÜMÜŞ, M ve ÖKSÜZ, B., (2009). İtibar Sürecinde Kilit Rol: Kurumsal Sosyal Sorumluluk İletişimi. İstanbul: Journal of Yaşar University, 4(16):2129-2150.
- GÖZTEPE, H., (2009). Öğrenen Organizasyon Dinamiklerinin Toplam Kalite Yönetimi, İnovasyon Ve Organizasyon Performansına Etkileri, Gebze

Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gebze.

- HELVACI, M. A., (2002). Performans Yönetimi Sürecinde Performans Değerlendirmenin Önemi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, (35):1-2.
- KİM, B, Y., (2006). Managing Workforce Diversity, Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism, 5:2, 69-90. DOI: 10.1300/J171v05n02_05 Basılmamış Ders Notları
- MAHON, J.F., (2002). "Corporate reputation: a research agenda using strategy and stakeholder literature", Business and Society, 41 (4): 415-45.
- MCMAHAN, G. C., BELL, M. P. ve VIRICK, M., (1998). Strategic Human Resource Management: Employee Involvement, Diversity, And International Issues, Human Resource Management Review, 3(8):193-214.
- MOLLICA, K. A., (2003). The Influence Of Diversity Context On White Men's And Racial minorities' Reactions To Disproportionate Group Harm, The Journal Of Social Psychology, 4 (14): 415-431.
- MOR BARAK, M. E., (2005). Managing Diversity, Toward a Globally Inclusive Workplace, USA: Sage Publications.
- OKAT, B., (2010). Örgütlerde Farklılıkların Yönetimi Ve Farklılık İklimine Kurumsal Bir Yaklaşım, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- ÖZTÜRK, A., (2010). Marka İletişiminin Kriz Dönemlerinde İşletme Performansına Etkisi ve Hazır Giyim İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya.
- SAYLI, H. ve UĞURLU, Y. (2007). Kurumsal İtibar ve Yönetimsel Etik İlişkisinin Analizine Yönelik Bir Değerlendirme, 12(3):75-96.
- SPEECHLEY, C. ve WHEATLEY, R., (2001). Developing A Culture For Diversity In A Week, Hodder And Stoughton, London.
- SÜRGEVİL, O. ve BUDAK, G. (2008). İşletmelerin Farklılıkların Yönetimi Anlayışına Yaklaşım Tarzlarının Saptanmasına Yönelik Bir Araştırma. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10 (4):65-96.
- ŞEN, M., (2010). Tedarik Zinciri Yönetiminin Kobilere İşletme Performansı Üzerine Etkileri Ve Bir Örnek Uygulama, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi Konya.
- TİNAZ, P., (1999). Performans Değerlendirme Sistemlerinin Önemi ve Türkiye'deki Uygulamalarına İlişkin Bir İnceleme, C.B.Ü. İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 380-400.

- TRIANA, M, C., ve GARCIA, M., F., (2009), Valuing Diversity: A Group-Value Approach To Understanding The Importance Of Organizational Efforts To Support Diversity Journal Of Organizational Behavior, Journal Of Organizational Behavior, 30:941-962.
- UZUNOĞLU, E., ve ÖKSÜZ, B. (2008). Kurumsal İtibar Riski Yönetimi: Halkla İlişkilerin Rolü, Konya: Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, 5(3):111-123.
- WILLIAMS, K. ve O'REILLY, C.,(1998). Demography And Diversity In Organizations: A Review Of 40 Years Of Research, Research In Organizational Behavior, (20): 77-140.
- YILMAZ, K., (2005). Performans Değerlendirme sürecinde 360 Derece Geri Bildirim Sistemi, Verimlilik Dergisi, Milli Produktivite Merkezi Yayınları, Ankara, (1):27-44.

D-8 ÜLKELERİNİN SAĞLIK HARCAMALARI BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI: BETİMSSEL BİR ANALİZ

Hacı Hayrettin Tıraş*
Hüseyin Ağır**

ÖZET

Sağlık harcamaları ve bu harcamalardan etkilenen demografik göstergeler, beşeri sermayeye olan katkılarından ötürü, ekonomik gelişmişliği etkileyen ve bunun açıklanmasında önemli olan parametreler olarak kabul edilmektedirler. Türkiye’de son yıllarda başlatılan sağlıkta reform ve sağlıkta dönüşüm programları, sağlık göstergeleri ile demografik göstergelerin iyileştigiğine işaret etmektedir. Bu yüzden karşılaştırmalı bir durum tespiti yapılması önem arz etmektedir.

Bu çalışma, daha önce incelenmeyen Türkiye’nin de içinde olduğu D-8 grubu ülkeleri örneğinde, sağlık harcama çeşitleri ve bazı önemli demografik göstergeler açısından bir karşılaştırma yapmayı amaçlamaktadır. Çalışmada, seçilmiş bazı yıllar için ilgili literatürün kullandığı sağlık ve demografik göstergeler aracılığıyla ve betimsel olarak bir karşılaştırma yapılmaktadır. Sonuç olarak Türkiye’nin, genel olarak D-8 ülkelerinden daha iyi ve grup ortalamasının bir hayli üstünde değerlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca sağlık harcamalarının demografik göstergeleri olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Harcama Çeşitleri, Demografik Göstergeler, D-8 Ülkeleri

COMPARASION OF D-8 COUNTRIES BY HEALTHCARE SPENDING: A DESCRIPTIVE ANALYSIS

ABSTRACT

Healthcare spending and demographic indicators which are affected by healthcare spending, due to their contribution to human capital, are accepted as parameters that affect economic development and place an important role in the explanation of economic development. Healthcare reform and Health Transformation Programmes that was initiated in Turkey during the last few years point to improvements in healthcare and demographic indicators. Hence, a comparative assessment becomes important.

*Doktora Adayı, KSÜ, SBE, İktisat Anabilim Dalı, hhayrettintiras@hotmail.com

**Doç. Dr., KSÜ, İİBF, İktisat Bölümü, Kahramanmaraş, huseyinagir@hotmail.com

This study aims to compare healthcare spending types and some important demographic indicators across the countries in the D-8 Group which had not been researched on before and also includes Turkey. This study makes a descriptive comparison for the period analyzed by using healthcare and demographic indicators that had been used in the literature. Our research concludes that Turkey has indicators that, in general, are better than D-8 Group of countries, and well above the Group average. We also conclude that healthcare spending has a positive impact on demographic indicators.

Key words: Healthcare Spending Types, Demographic Indicators, D-8 Countries

1. GİRİŞ

Ülkelerin gelişmişlik seviyelerini belirleyen göstergeler arasında eğitim ve sağlık göstergeleri önemli bir yer tutmaktadır. Bir ekonominin gelişme ve ekonomik büyüme hedeflerini gerçekleştirebilmesinin çoğunlukla çalışan ve üreten sağlıklı bir nüfusa sahip olmasına bağlı olduğu ifade edilmektedir (Koç, 2014: 1). Hiç kuşkusuz, üretimi gerçekleştiren işgücünün verimliliği sunulan sağlık hizmetleri ile yakından ilişkilidir. Sağlık hizmetleri ise ülke ekonomilerinin önemli bir parçası ve büyük bir hizmet sektörü olarak kabul edilmektedir. Sağlık hizmetlerinin en önemli ekonomik özelliklerinden birisi, hem hizmeti alan bireye hem de bireyin çevresi ile birlikte tüm topluma pozitif dışsallık yaymasıdır.

Eğitim ve sağlık harcamalarının işgücü kalitesini artırdığı ve beşeri sermayenin oluşumunda önemli rol oynadığı ileri sürülmektedir (Akın ve Ersoy, 2012: 15). Sağlık ise beşeri sermaye oluşumuna katkı sağlayan önemli bir etken olmanın yanında, emeğin üretken dönemini uzatıp verimliliğini artırarak kalkınmaya katkı sağlayan önemli bir faktör niteliği taşımaktadır (Savaşan ve Çetintaş, 2009: 195). Günümüzde ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde ekonomik, sosyal ve kültürel etmenlerin yanında sağlık ve demografik göstergeleri de önemli bir yer tutmaktadır.

Sermaye birikimi ve fiziki yatırımları yanında beşeri sermaye unsurları da kalkınmanın önemli dinamikleri olarak görülmektedir (Yalçın ve Çakmak, 2016: 706). Beşeri sermayenin önem kazanması ve yeni büyüme teorilerinin geliştirilmesi ile birlikte beşeri sermaye içerisinde sağlığın önemi artmıştır. Öyle ki politika yapıcılar, sağlık alanına yapılan harcamaları ülke için yapılan en karlı ikinci yatırım olarak görmeye başlamışlardır (Uçan ve Atay, 2016: 220). Sağlık harcamaları ve bu harcamalardan etkilenen demografik göstergeler, ekonomik gelişmişliğin temel belirleyicileri olarak kabul edilmektedir.

Sağlık ve demografik göstergeler ülkelerin gelişmişlik düzeylerini ortaya koyan, uluslar arası karşılaştırma yapmaya imkan veren ve dolayısıyla kalkınma ve gelişme adına yapılan plan ve uygulamaların etkinliğini gösteren kavramlardır. Kalkınma bu göstergelerle doğrudan ilişkilidir (Hoşgör ve Tansel, 2010: 20). Çeşitli göstergelerle de bu etkileşimin sonucu ölçülmeye çalışılmaktadır. Özellikle 1990'lardan itibaren uygulanan sağlık politikaları ve sağlık sistemlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi ve toplumun sağlık düzeyinin ölçülmesi amacıyla, akademisyenler, çeşitli ulusal ve uluslar arası kuruluşlar ve referans gruplar tarafından pek çok gösterge geliştirilmiştir.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ise 2013 yılında başlattığı çalışma ile toplumun önceliği olacağını düşündüğü 100 temel gösterge belirlemiştir.

Daha çok gelişmiş ülkeler için yapılan çalışmalarda sıkça kullanılan bu göstergeler olarak: genç, yaşlı ve toplam bağımlı nüfus oranları, kaba doğum ve ölüm hızı, toplam doğurganlık hızı, nüfus artış hızı, anne ölüm hızı, yeni doğan, bebek ve 5 yaş altı ölüm hızları, 15-59 yaş arası ölüm hızı, doğuşta beklenen sağlıklı yıl kaybı, doğuşta yaşam beklentisi, kişi başı GSYİH, kişi başı sağlık harcaması, sağlık harcamalarının GSYİH içindeki payı, sağlık harcamasının yıllık büyüme oranı, genel yönetim sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki oranı, sağlık harcaması içerisindeki kamu harcamasının oranı, özel sağlık harcamalarının sağlık harcamaları içerisindeki oranı, sağlık harcamaları içinde özel sektörün payı, kamu harcamaları içinde kamu sağlık harcamalarının payı, sağlık harcamaları içinde dış kaynakların payı, kamu sağlık harcamaları içinde sosyal güvenlik harcamalarının payı, sağlık harcaması içerisinde ilaç harcamaları oranı, 15 yaş ve üzeri tütün ve alkol tüketim oranı, hasta yatağı, doktor, hemşire sayısı, tıp mezunları sayısı, MRI cihazı sayısı, kanser sebebiyle ölüm sayısı, tüberküloz görülme sıklığı, görülmektedir (Sığırlı vd., 2006; Vehid, 2000; Ersöz 2008; Öz vd., 2009; Ersöz 2009; Şahingöz ve Şahingöz, 2012; Daştan ve Çetinkaya, 2015; Başol ve Işık, 2015; Boz ve Sur, 2016; Songur, 2016; Ertaş ve Atık, 2016a; 2016b; Köksal vd., 2016; Balçık ve Nangır, 2016).

İlgili literatür incelendiğinde çalışmaların daha çok gelişmiş ülke örnekleri üzerine olduğu dahası Türkiye'nin içinde olduğu karşılaştırmalı örneklerin ise, Türkiye ve AB; Türkiye ve OECD ülkeleri vb. gibi gelişmiş ülkelerle karşılaştırma yapılan çalışmalardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu çalışma ise bunlardan farklı olarak, literatürde sıklıkla kullanılan sağlık ve demografik göstergeler yardımıyla D-8 ülkeleri (Türkiye, İran, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya, Mısır ve Nijerya) arasında bir karşılaştırmayla durum tespiti yapmayı amaçlamaktadır. Kullanılan göstergeler Dünya Bankası veri tabanının WDI istatistiklerinden elde edilmiştir.

2. KAVRAMSAL TARTIŞMALAR

Bir ülkenin gelişmişlik seviyesi hakkında bilgi edinilebilmesi ve ülkelerarası karşılaştırmaların yapılabilmesi için objektif, standart ve niceliksel göstergelere ihtiyaç duyulmaktadır (Alptekin ve Yeşilaydın, 2015: 138). Sağlık ve demografik göstergeler bu türden göstergeler olarak nitelendirilmekte ve toplumların sağlık düzeyini yansıtmaktadır. Temel sağlık hizmetleri politikalarının belirlenmesi, sağlık harcamalarının etkinliği ve sağlık sisteminin performansının değerlendirilmesinde temel sağlık göstergeleri yaygın olarak kullanılmaktadır (Arslanhan, 2010: 2; Alptekin ve Yeşilaydın, 2015: 138; Vehid, 2000: 100-101). Kalkınma, toplumun sağlık ve demografik yapısı ile doğrudan ilişkili bir kavramdır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin ortaya konulması, ülkelerarası karşılaştırmalar yapılabilmesi, kalkınma ve gelişmişlik adına yapılan plan ve uygulamaların etkinliğinin belirlenebilmesi açısından sağlık ve demografik göstergeler önem arz etmektedir (Hoşgör ve Tansel, 2010: 20; Akın ve Ersoy, 2012: 23).

Bir toplumun demografik özellikleri, o toplumun nüfusu ile sağlık bakımı arasında gelişen ilişkinin hem belirleyicisi hem de sonucu

konumundadır. Dolayısıyla toplumun sağlık düzeyi ve sağlık hizmetlerine olan ihtiyacı onun demografik yapısında kendini göstermektedir (Hoşgör ve Tansel, 2010: 110). Örneğin; bir toplumdaki nüfus yapısına göre ölüm oranlarının ve sık görülen hastalıkların belirlenmesi, toplumun nüfus yapısı hakkında bilgi verirken aynı zamanda toplumun sağlık düzeyi ve ihtiyaç duyulan sağlık hizmetini de belirlemektedir.

İlgili literatürden elde edilen ve bu çalışmada karşılaştırma yapılmada kullanılacak olan değişkenler hakkında genel bir bilgi aktarımında bulunulması önem arz etmektedir. Buna göre, temel sağlık göstergelerinin en önemlilerinden birisi olarak sağlık harcamaları değişkeni kullanılmaktadır. Sağlık harcamaları, toplumun ihtiyaç duyduğu sağlık hizmetlerinin sağlanması amacıyla yapılan tüm faaliyetlerin bedellerinin karşılanması için yapılan bireysel ve toplumsal harcamaların tümünden oluşmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2006: Xii). Sağlık harcamalarını ve dolayısıyla sağlıkla ilgili çeşitli çıktıları etkileyen en önemli faktörler, ülkelerin sağlık sistemleri ve bu sistemlerin sahip olduğu özelliklerdir. Sağlık hizmetlerinin sunumu yanında sağlık harcamalarının finansmanının karşılanması yöntemleri de önemlidir (Daştan ve Çetinkaya, 2015: 105). Sağlık harcamaları içerisinde kimin ne kadar ödemedede bulunduğu belirlenmesi, sosyal devlet anlayışı içinde devletin sorumluluklarını ne kadar yerine getirdiğinin bilinmesi açısından da önem taşımaktadır. Ayrıca, bireylerin fakirliğini artırmada önemi tartışılan cepten yapılan sağlık harcamalarının (Xu, vd., 2003: 111-117; Xu, vd., 2005: 4; WHO, 2002: 186; Carrin vd., 2005: 5) hangi boyutta olduğu ve kimlerin daha fazla cepten sağlık harcaması yaptığı da önemli konular arasındadır.

Bir ülkenin sağlık harcama düzeyi ile gelir düzeyi arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Gelir düzeyi artan ülkeler sağlık hizmetlerine daha fazla harcama yapma eğilimine sahiptirler (Çelik, 2011: 68; Khanolkar vd., 2016: 35). Gelir artışı ile birlikte sağlık harcamalarının artması; daha iyi beslenme imkanları ve sağlık koşullarını iyileştirmektedir. Tıp teknolojisindeki ve sağlık arzındaki olumlu gelişmelere paralel olarak doğum oranları, ölüm oranları, bebek ölüm oranları, nüfus artış hızı, doğuştan beklenen yaşam süresi, şehirleşme vb. gibi birçok değişkeni olumlu etkileyerek beklentileri artırmaktadır. Örneğin, bireylerdeki uzun yaşam beklentisi özel sermaye birikimini artırarak büyümeyi etkilemektedir (Yaylalı ve Lebe, 2011: 34; Yardımcıoğlu, 2012: 33).

Kişi başı sağlık harcaması; bir yıl içinde sağlık için harcanan toplam para miktarının nüfusa oranı şeklinde ifade edilmektedir. Kamu sağlık harcamaları, sağlık hizmetlerinin finansmanı amacıyla sosyal güvenlik kurumları, merkezi yönetim kurumları, yerel yönetimler ve diğer kamu kurumlarının yaptığı sağlık harcamalarının toplamından oluşmakta ve toplam sağlık harcamaları içerisinde kamunun yapmış olduğu harcama miktarını göstermektedir (WHO, 2015; Sağlık Bakanlığı, 2006; Atasever, 2014: 16). Özel sağlık harcamaları ise genel olarak kamunun yaptığı sağlık harcamaları dışında yapılan tüm sağlık harcamalarını kapsamaktadır. Cepten yapılan sağlık harcamaları ise, hane halkları tarafından doğrudan yapılan harcamalar olarak ifade edilmektedir. Diğer bir açıdan, sağlık hizmetleri talebinde bulunanların almış oldukları hizmetlerin bedelinin doğrudan kendilerinin karşıladığı harcamalar olarak adlandırılmaktadır (WHO, 2015; Atasever, 2014: 17).

Bir ülkenin sağlık durumunu yansıtan bir diğer gösterge olan ve kişi başına düşen doktor, hemşire, ebe, diş hekimi ve diğer sağlık personelleri olarak ayırım yapılabilen sağlık personeli sayısı, bir toplumda belli bir zamandaki nüfus sayısının aynı zaman süresinde mevcut sağlık personeli sayısına oranı şeklinde açıklanmaktadır. Personel ihtiyacı olan bölgeleri tespit etmek ve bunun için planlama yapmak amacıyla kullanılacak bir gösterge niteliği taşımaktadır. Hastane yatak sayısı ise bir toplumda belli bir zamandaki nüfus sayısının aynı zaman süresinde mevcut hastane yatak sayısına oranını ifade etmektedir (WHO, 2015).

Kaba doğum hızı; bir toplumda belli bir zaman sürecinde meydana gelen canlı doğum sayısının aynı toplumun aynı süre içindeki nüfus sayısına oranı şeklinde açıklanmaktadır. Kaba doğum hızı ve doğurganlık hızı genellikle sosyo-ekonomik yönden gelişmemiş, ekonomik gücü çok çocuk sahibi olmaya bağlayan, aile planlaması hizmetlerinin yeterince veril(e)mediği veya ulusal politika olarak doğurganlığın teşvik edildiği bölgelerde/toplumlarda daha yüksek olarak beklenmektedir (Hayran, 1998: 33). Kaba ölüm hızı ise, bir toplumda belli bir zaman süresinde meydana gelen toplam ölüm sayısının aynı toplumun aynı süre içindeki nüfus sayısına oranı olarak kabul edilmektedir. Bu gösterge, nüfus projeksiyonlarının yapılması, toplumun eğitim ve sağlık ihtiyaçlarının belirlenmesi, ölüm nedenlerinin belirlenerek çeşitli hastalıklara karşı önleyici veya tedavi edici önlemlerin alınması konusunda önemli bilgiler verebilmektedir (Hayran, 1998: 34; Çelik, 2011: 29-30).

Yenidoğan ölüm hızı, bir yıl içinde 0-28 günlük iken ölen bebek sayısının o yılda doğan toplam canlı bebek sayısına oranı olarak bilinmektedir. Her anlamda gelişmiş ve temel sağlık hizmetlerinin örgütlü olduğu ülkelerde ve bölgelerde gerçekleşen bebek ölümlerinin çoğunun yenidoğan ölümleri olduğu ileri sürülmektedir (Hayran, 1998: 34-35). Bebek ölüm hızı, belli bir zaman periyodunda bir toplumda canlı doğan ve bir yaşını doldurmadan ölen bebeklerin sayısının aynı toplumda aynı süre içindeki canlı doğum sayısına oranı şeklinde ifade edilmektedir. Bir ülkedeki sadece çocuk sağlığı ile ilgili durumu değil; aynı zamanda ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini de yansıtan önemli bir gösterge niteliğindedir (WHO, 2015; Çelik, 2011: 30-31).

Beş yaş altı ölüm hızı, belli bir zaman periyodunda bir toplumda canlı doğan ve beş yaşını doldurmadan ölen bebeklerin sayısının aynı toplumda aynı süre içindeki canlı doğum sayısına oranı olarak bilinmektedir. Bu gösterge, toplumun sosyo-ekonomik düzeyini yansıtan önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir (WHO, 2015; Akın ve Ersoy, 2012: 44).

Nüfus ve nüfusun büyüme oranı ise belli bir dönemde nüfus büyüklüğünün ortalama yıllık artışıdır. Yıllık nüfus artışı bir ülkenin veya yörenin nüfusunun ne hızda arttığını göstermektedir (Akın ve Ersoy, 2012: 39). Doğuşta yaşam beklentisi, bir toplumda yeni doğan bir kişinin ortalama kaç yıl yaşayabileceğini belirten bir ölçüt olarak bilinmektedir. İnsanların ortalama ömür süresi, büyük ölçüde ülkedeki sağlık hizmetlerinin kalitesi ve bunlardan vatandaşların yararlanabilme imkanlarıyla ilişkilidir. Farklı cinsiyet ve farklı coğrafi bölgelere göre ayrı ayrı da hesaplanabilmektedir (WHO, 2015; Köksal vd., 2016: 206; Akın ve Ersoy, 2012: 38).

3. D-8 ÜLKELERİNİN SAĞLIK VE DEMOGRAFİK GÖSTERGELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde ilgili literatürün sıklıkla kullandığı 24 farklı sağlık harcama ve bu harcamalardan etkilenen demografik göstergeler betimsel olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 1: Kişibaşı GSYİH (Current \$) (WDI, 2017).

Ülkeler/Yıllar	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Bangladeş	320	406	484	758	1.210	1.359
Mısır	944	1.428	1.168	2.602	3.548	3.514
İran	1.592	1.657	3.122	6.273	4.958	4.958*
Malezya	4.328	4.045	5.594	9.071	9.644	9.503
Endonezya	1.026	780	1.261	3.113	3.336	3.570
Nijerya	264	379	808	2.327	2.655	2.178
Pakistan	494	534	711	1.040	1.431	1.468
Türkiye	2.898	4.317	7.384	10.672	10.980	10.788
D-8 Ortalaması	1.483	1.693	2.567	4.482	4.720	4.667

*2015 verisidir.

Kişibaşına GSYİH göstergesi önemli refah ölçütlerinden birisidir. Yüksek kişibaşı GSYİH yüksek refah düzeyine işaret etmektedir. Tablo 1’de D-8 üyesi ülkelerin kişibaşı GSYİH verileri bulunmaktadır. Buna göre, 1995 yılında D-8 üyesi ülkeler içerisinde en yüksek yıllık kişibaşı GSYİH’ya Malezya, en düşük yıllık kişibaşı GSYİH’ya ise Nijerya’nın sahip olduğu görülmektedir.

Türkiye, 1995 yılında en yüksek yıllık kişibaşı GSYİH açısından ikinci sırada iken, 2016 yılına gelindiğinde 1995 yılındaki yıllık kişibaşı GSYİH’sını yaklaşık 3,7 kat artırarak D-8 ülkeleri içerisinde ilk sıraya yükselmiştir. Üye ülkeler içerisinde Türkiye, Malezya ve İran dışındaki ülkelerin yıllık kişibaşı GSYİH’sı tüm yıllarda D-8 ortalamasının üzerinde iken diğer ülkeler ortalamasının altında kalmıştır. Tabloya göre Türkiye ve Malezya’nın diğer D-8 üyesi ülkelere göre daha yüksek bir refah seviyesine sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 2: Kişibaşı Yıllık Sağlık Harcaması (\$) (WDI, 2017).

Ülkeler/Yıllar	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Bangladeş	10	9	12	23	25	26	28	31
Mısır	37	78	64	126	139	161	159	178
İran	68	229	178	455	545	511	415	351
Malezya	127	122	183	351	394	422	427	456
Endonezya	20	15	35	86	99	107	106	99
Nijerya	38	17	53	80	93	90	110	118
Pakistan	16	15	22	31	37	33	34	36
Türkiye	96	207	386	566	557	555	588	568
D-8 Ortalaması	51,5	86,6	117	215	236	238	233	229

Yıllık kişibaşı sağlık harcama düzeyi ile gelir arasında önemli bir ilişki bulunmakta ve sağlık harcamalarının artması toplumun sağlık düzeyini olumlu etkilemektedir. Gelir düzeyi yükselen ülkeler sağlığa daha fazla harcama yapma eğilimindedirler. Tablo 2’ye göre, 2014 yılında en fazla kişibaşı sağlık harcaması yapan ülkeler Türkiye, Malezya ve İran olurken, en düşük kişibaşı sağlık harcaması yapan ülkeler Bangladeş, Pakistan ve Endonezya’dır. Ayrıca,

Türkiye, Malezya ve İran dışındaki diğer ülkelerin yıllık kişi başı sağlık harcamaları 229 \$ olan D-8 ülkeleri ortalamasının altında kalmaktadır.

Türkiye’de yıllık kişi başı sağlık harcaması miktarı yıllar itibariyle yavaş ve inişli çıkışlı seyir izlemektedir. Buna rağmen 1995 yılında 96 \$ olan kişi başı sağlık harcaması 2014 yılına kadar altı kat artarak 568 \$’a yükselmiştir. Türkiye, D-8 ülkeleri içerisinde en yüksek kişi başı sağlık harcaması yapan ülke konumundadır. Bu miktar 2014 yılı itibariyle D-8 ortalamasının yaklaşık 2,5 katı, Bangladeş, Pakistan, Endonezya, Nijerya ve Mısır’ın yaptığı yıllık kişi başı sağlık harcamaları toplamından (462 \$) çok daha fazladır. Sağlık harcamalarının artışı toplumun sağlık düzeyini pozitif yönde etkilemektedir.

Tablo 3: Toplam Sağlık Harcamaları / GSYİH (%) (WDI, 2017).

Ülkeler/Yıllar	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Bangladeş	3,2	2,3	2,7	3,1	3,2	3,1	2,9	2,8
Mısır	3,5	5,6	5,1	4,8	5,0	5,3	5,5	5,6
İran	3,7	4,5	6,1	8,0	7,1	7,0	6,5	6,9
Malezya	3,0	3,0	3,3	4,0	3,9	4,0	4,0	4,2
Endonezya	2,0	2,0	2,8	2,7	2,7	2,9	2,9	2,8
Nijerya	2,8	2,8	4,1	3,5	3,7	3,3	3,7	3,7
Pakistan	2,5	2,8	2,9	3,0	3,0	2,8	2,7	2,6
Türkiye	2,5	4,9	5,4	5,6	5,3	5,2	5,4	5,4
D-8 Ortalaması	2,9	3,5	4,0	4,3	4,2	4,2	4,2	4,3

Toplam sağlık harcamaları / GSYİH oranı, bir ülkenin GSYİH’sının ne kadarını sağlık harcamalarına ayırdığını göstermektedir. Sağlık harcamalarındaki artış toplumun sağlık düzeyini olumlu etkilemektedir. Buna göre D-8 ülkeleri içerisinde 2014 yılında kişi başı GSYİH’den sağlık harcamalarına en fazla pay ayıran ülkeler sırasıyla İran, Mısır ve Türkiye iken, en düşük pay ayıran ülkeler Pakistan, Bangladeş ve Endonezya olarak sıralanmaktadır. D-8 ülkelerinde GSYİH’den sağlık harcamalarına ayrılan pay 1995 yılından 2014 yılına kadar inişli çıkışlı bir seyir izlerken son dönemlerde bu oranın yakın değerler aldığı görülmektedir.

Toplam sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki oranı D-8 ülkeleri ortalaması 1995 yılında %2,9’dan yaklaşık 1,5 kat artışla 2014 yılında %4,3’e yükselmiştir. Bu oran aynı dönemde Türkiye’de %2,5’ten yaklaşık 2,2 kat artışla 2014 yılında %5,4 olmuştur. Buna göre Türkiye’de sağlık harcamalarının GSYİH oranı diğer D-8 ülkelerinin hepsinden daha hızlı artmaktadır. Bu durum Türkiye’de toplumun sağlık statüsünü ele alınan diğer D-8 ülkelere göre daha hızlı yükseltebilir.

Tablo 4: Kamu Sağlık Harcamaları / GSYİH (%) (WDI, 2017).

Ülkeler/Yıllar	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Bangladeş	1,2	0,9	1,0	1,1	1,0	1,0	0,8	0,8
Mısır	1,6	2,2	2,0	1,9	2,0	1,9	2,1	2,2
İran	1,7	1,9	2,3	2,7	2,5	2,7	2,7	2,8
Malezya	1,7	1,7	1,7	2,3	2,1	2,2	2,2	2,3
Endonezya	0,7	0,7	0,8	1,0	1,0	1,1	1,2	1,1
Nijerya	0,7	0,9	1,2	0,9	1,2	1,0	0,9	0,9
Pakistan	0,7	0,6	0,7	1,0	0,9	1,0	1,0	0,9
Türkiye	1,8	3,1	3,7	4,4	4,2	4,1	4,2	4,2
D-8 Ortalaması	1,2	1,5	1,7	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9

Kamu sağlık harcamalarının miktarı milli gelirin ne kadarının sağlık sektörüne ayrıldığına göre görülmesi açısından önem taşımaktadır. Aynı zamanda sağlık harcamalarının ne kadarının kamu veya özel kesim tarafından yapıldığının belirlenmesinde de belirleyici olmaktadır. Buna göre, 1995 yılında GSYİH'dan en fazla kamu sağlık harcaması yapan ülkeler Türkiye, İran ve Malezya'dır. Ele alınan dönemde tüm üye ülkelerde dalgalı bir seyir izleyen kamu sağlık harcamaları / GSYİH oranı, 2014 yılında Bangladeş dışında diğer ülkelerde artışla sonuçlanmıştır. 2014 yılında en fazla kamu sağlık harcaması yapan ülke Türkiye olurken en az harcama Bangladeş'te gerçekleşmiştir.

D-8 ülkeleri ortalaması 1995 yılında %1,2'den, 2014 yılında %1,9'a yükselmiştir. Türkiye'de ise kamu sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki oranı, 1995'ten 2014 yılına kadar diğer ülkelere göre hep yüksek seyretmiş ve 2014 yılında 2,4 katı olarak gerçekleşmiştir. Tablodan da D-8 ülkeleri içerisinde en fazla kamu sağlık harcaması yapan ülkenin Türkiye olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Toplam Sağlık Harcamaları / Kamu Sağlık Harcamaları (%) (WDI, 2017).

Ülkeler/Yıllar	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Bangladeş	37,2	40,7	36,1	34,3	33,0	32,0	28,1	27,9
Mısır	46,5	40,5	39,2	39,0	39,5	36,1	37,7	38,2
İran	44,8	41,6	38,5	33,5	34,8	38,5	42,1	41,2
Malezya	56,5	55,8	51,4	57,3	54,9	55,2	54,8	55,2
Endonezya	36,2	36,6	28,8	37,7	37,9	39,6	39,4	37,8
Nijerya	23,8	33,5	29,2	26,2	31,2	31,3	23,8	25,1
Pakistan	26,2	21,8	23,5	31,6	30,6	36,9	36,8	35,2
Türkiye	70,3	62,9	67,8	78,6	79,6	79,2	78,5	77,4
D-8 Ortalaması	42,7	41,7	39,3	42,3	42,7	43,6	42,7	42,3

Toplam sağlık harcamaları / kamu sağlık harcamaları oranı sağlık harcamalarının finansman kaynaklarının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Tablo 5'te toplam sağlık harcamaları içerisinde kamu sağlık harcamalarının oranı görülmektedir. Buna göre, 1995 yılından 2014 yılına 20 yıllık dönemde toplam sağlık harcamaları içerisinde en fazla kamu sağlık harcaması yapan ülkenin Türkiye olduğu görülmektedir. Aynı dönemde en az kamu sağlık harcaması ise Nijerya'da yapılmıştır. Tüm ülkelerde toplam sağlık harcamaları içerisinde kamu sağlık harcamalarının oranı dalgalı bir seyir izlemektedir.

D-8 ülkelerinin ortalaması ise 1995 yılında %42,7 iken 2014 yılında %42,3 olmuştur. Türkiye’de bu oran 1995 yılında D-8 ortalamasının yaklaşık 1,7 katıdır. 2014 yılında ise artarak D-8 ortalamasının yaklaşık 1.8 katına çıkmıştır. Bir ülkede kamu sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki oranının yüksek olması, sağlık hizmetlerinin daha çok kamu kesimi tarafından karşılandığına ve özel kesimin bu alanda zayıf kaldığına işaret etmektedir. Ayrıca sunulan sağlık hizmetlerinin kamu veya özel ağırlıklarının belirlenmesi açısından da önem taşımaktadır.

Tablo 6: Kamu Sağlık Harcamaları / Hükümet Harcamaları (%)(WDI, 2017).

Ülkeler/Yıllar	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Bangladeş	8,4	8,1	7,9	8,3	7,5	6,9	5,5	5,7
Mısır	5,3	7,3	6,1	5,6	6,3	5,8	5,5	5,6
İran	6,2	10,6	9,6	12,7	12,7	17,5	17,5	17,5
Malezya	5,2	5,3	5,3	6,7	6,4	5,7	5,9	6,4
Endonezya	4,9	4,4	4,2	6,1	5,8	6,1	6,0	5,7
Nijerya	6,1	5,9	7,3	5,7	7,4	7,4	6,5	8,2
Pakistan	3,8	3,5	4,3	4,7	4,7	4,7	4,7	4,7
Türkiye	10,7	9,8	11,3	11,0	11,3	10,8	10,5	10,5
D-8 Ortalaması	6,3	6,9	7,0	7,6	7,8	8,1	7,8	8,0

Hükümet harcamaları içerisinde kamu sağlık harcamalarının oranı devlet eliyle sağlığa yapılan harcama ve yatırımların miktarının görülmesini sağlamaktadır. Tablo 6’ya göre 1995 yılında hükümet harcamaları içerisinde en fazla kamu sağlık harcaması yapan ülkeler Türkiye ve Bangladeş olurken, en düşük Pakistan ve Endonezya’dır. 2014 yılına gelindiğinde hükümet harcamaları içerisinde kamu sağlık harcamalarının oranında Bangladeş ve Türkiye dışındaki ülkelerde yükselmeler olmuştur. Türkiye ve Bangladeş’te ise sırasıyla %0,2’lik ve %2,7’lik bir düşüş yaşanmıştır. Bu oran İran’da 20 yılda hızlı bir yükseliş göstererek 1995’te %6,2’den 2014 yılında %17,5’e çıkmıştır. 2014 yılında hükümet harcamaları içerisinde en fazla kamu sağlık harcaması yapan ülke İran iken en az Pakistan olmuştur.

Hükümet harcamaları içerisinde kamu sağlık harcamalarının oranı bakımından D-8 ülkeleri ortalaması 1995’te %6,3 iken, 2014 yılına kadar bir miktar yükselişle %8,0 olduğu görülmektedir. Türkiye’de ise kamu sağlık harcamalarının hükümet harcamaları içerisindeki oranı 1995-2014 yılları arasında dalgalı bir seyir izlese de D-8 ortalamasının üzerindedir. Aynı zamanda Türkiye, D-8 ülkeleri içerisinde 2014 yılında en fazla kamu sağlık harcaması yapan ikinci ülke konumundadır.

Tablo 7: Özel Sağlık Harcamaları / GSYİH (%) (WDI, 2017).

Ülkeler/Yıllar	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Bangladeş	2,0	1,4	1,7	2,0	2,1	2,1	2,1	2,0
Mısır	1,9	3,3	3,1	2,9	3,0	3,4	3,4	3,5
İran	2,1	2,6	3,7	5,3	4,6	4,3	3,8	4,1
Malezya	1,3	1,3	1,6	1,7	1,8	1,8	1,8	1,9
Endonezya	1,2	1,3	2,0	1,7	1,7	1,8	1,8	1,8
Nijerya	2,1	1,9	2,9	2,6	2,5	2,3	2,8	2,7
Pakistan	1,8	2,2	2,2	2,1	2,1	1,7	1,7	1,7
Türkiye	0,7	1,8	1,8	1,2	1,1	1,1	1,2	1,2
D-8 Ortalaması	1,7	2,0	2,4	2,4	2,4	2,3	2,3	2,4

Özel sağlık harcamaları toplam sağlık harcamalarının ne kadarının kamunun yaptığı sağlık harcamaları dışında gerçekleştiğini göstermektedir. Bu aynı zamanda ülkedeki özel sağlık sigortası ve diğer özel sosyal güvenlik kuruluşlarının gelişme durumunun görülmesi açısından da önemlidir. Tablo 7, D-8 ülkelerinde GSYİH içerisinde özel sağlık harcamalarının oranlarını vermektedir. Buna göre 1995 yılında D-8 ülkeleri içerisinde GSYİH içerisinde en fazla özel sağlık harcaması yapılan ülkeler İran ve Nijerya'dır. En düşük ise Türkiye'dir. Ele alınan dönemde Bangladeş dışındaki ülkelerin özel sağlık harcamaları oranında yükselmeler olmuştur. 2014 yılında GSYİH içerisinde en fazla özel sağlık harcaması İran ve Mısır'da gerçekleştirilirken, en az Türkiye'de gerçekleştirilmiştir.

Özel sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki oranı bakımından D-8 ülkeleri ortalaması 1995 yılında %1,7 iken, 20 yılda yaklaşık 1,4 kat artarak 2014 yılında %2,4 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de ise bu oran 1995 yılında %0,7'den 2014 yılına yaklaşık 1,7 kat artarak %1,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran, ele alınan dönemde diğer D-8 ülkelerinin altında ve 2014 yılı D-8 ülkeleri ortalamasının yarısı kadardır. Ancak, genel bir değerlendirme ile tüm D-8 üyesi ülkelerde milli gelirin artmasıyla birlikte özel sağlık hizmetlerine olan talepte ve özel sağlık harcamalarında artış olduğu söylenebilir.

Tablo 8: Özel Sağlık Harcamaları / Toplam Sağlık Harcamaları (%) (WDI, 2017).

Ülkeler/Yıllar	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Bangladeş	62,2	59,3	63,9	65,7	67,0	68,0	71,9	72,1
Mısır	53,5	59,5	60,8	61,0	59,5	73,9	62,3	61,8
İran	55,2	58,4	61,5	66,5	65,2	61,5	57,9	58,8
Malezya	43,5	44,2	48,6	42,7	45,1	44,8	45,2	44,8
Endonezya	65,8	63,4	71,2	62,3	62,1	60,4	60,6	62,2
Nijerya	76,2	66,5	70,8	73,8	68,8	68,7	76,2	74,9
Pakistan	73,7	78,2	76,5	68,4	69,4	63,1	63,2	64,8
Türkiye	29,7	37,1	32,2	21,4	20,4	20,8	21,5	22,6
D-8 Ortalaması	57,5	58,3	60,7	57,7	57,2	57,7	57,4	57,8

D-8 ülkelerinde toplam sağlık harcamaları içerisinde ne kadar özel sağlık harcaması olduğu tablo 8'de görülmektedir. Buna göre, 1995 yılında D-8 ülkeleri içerisinde en fazla özel sağlık harcaması yapılan ülkeler Nijerya ve Pakistan olurken, en az özel sağlık harcaması yapan ülkeler Türkiye ve

Malezya'dır. D-8 ülkelerinde yıllar itibariyle bu oranlar değişmesine rağmen 2014 yılında en fazla özel sağlık harcaması yapan ülkeler Nijerya ve Bangladeş, en az özel sağlık harcaması yapan ülkeler yine Türkiye ve Malezya olarak sıralanmıştır.

Ele alınan dönemde toplam sağlık harcamaları içerisinde özel sağlık harcamalarının oranı D-8 ülkeleri ortalaması 1995 yılında %57,5'ten 2014 yılında %57,8'e yükselmiştir. Türkiye'de ise 1995 yılında %29,7 olan toplam sağlık harcamaları içerisindeki özel sağlık harcaması payı 2014 yılında %22,6 olmuştur. Bu oran D-8 ortalamasının çok altında ve diğer D-8 ülkelerinin hepsinden düşüktür. Toplam sağlık harcamaları içerisinde özel sağlık harcamalarının oranının düşük olması sağlık hizmetlerinin finansmanının çoğunlukla kamu tarafından karşılandığına işaret etmektedir.

Tablo 9: Cepten Yapılan Sağlık Harcamaları / Özel Sağlık Harcamaları (%) (WDI, 2017).

Ülkeler/Yıllar	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Bangladeş	95,9	97,4	93,8	92,8	91,5	93,0	93,0	92,9
Mısır	89,6	97,6	98,2	95,8	93,7	90,1	90,1	90,1
İran	97,0	96,2	89,2	86,8	85,2	81,3	81,3	81,3
Malezya	75,0	76,3	78,3	76,8	77,8	78,0	79,9	78,8
Endonezya	72,9	72,7	76,7	75,8	76,3	75,1	75,3	75,3
Nijerya	94,6	92,7	95,8	95,7	95,7	95,5	95,8	95,7
Pakistan	97,7	81,5	86,3	88,7	88,6	86,8	86,8	86,8
Türkiye	100,0	74,6	70,8	76,3	75,5	76,3	77,9	78,7
D-8 Ortalaması	90,3	86,1	86,1	86,1	85,5	84,5	85,0	84,9

Cepten yapılan sağlık harcamaları hizmetin ifasıyla birlikte hizmetin bedelinin hizmeti alan tarafından karşılandığını ifade etmektedir. Tablo 9'da D-8 üyesi ülkeler ve Türkiye'de özel sağlık harcamalarının ne kadarının hizmetin ifasıyla birlikte hane halkı tarafından peşin olarak ödendiğini göstermektedir. Buna göre 1995 yılında Türkiye'de özel sağlık harcamalarının tamamı cepten ödenirken bu oranın en düşük olduğu ülkeler Endonezya ve Malezya olarak sıralanmaktadır. Zamanla D-8 üyesi ülkelerde ve Türkiye'de özel sağlık harcamaları içerisinde cepten yapılan ödemelerin miktarında değişimler olmuştur. 1995 yılından 2014 yılına gelindiğinde özel sağlık harcamaları içerisinde en yüksek oranda cepten ödemelerin gerçekleştirildiği ülkeler Nijerya ve Bangladeş olurken, Endonezya ve Türkiye en düşük orana sahiptir. D-8 ortalaması 1995 yılında %90,3 iken 2014 yılına kadar bir miktar düşüşle %84,9 olmuştur. Türkiye'de ise bu oran 1995 yılında %100 iken 2014 yılında %78,7 olarak gerçekleşmiştir.

Genel olarak bakıldığında kişi başı gelir bakımından daha düşük değere sahip olan ülkelerde özel sağlık harcamalarının cepten yapılma oranının yükseldiği, geliri nispeten yüksek olan ülkelerde ise bu oranın düştüğü gözlemlenmektedir. D-8 ülkelerinde kişi başı gelirin yükselmesi ve ülke kalkınmasının, zamanla sağlık harcamalarının ödeme ve finansman biçimlerini (özel sigorta, özel sağlık şirketleri, özel hayat sigortası gibi) değiştirerek özel sağlık harcamaları içerisinde cepten yapılan sağlık harcamalarının oranını düşürücü yönde etkilediği söylenebilir.

Tablo 10: Cepten Yapılan Sağlık Harcamaları / Toplam Sağlık Harcamaları (%) (WDI, 2017).

Ülkeler/Yıllar	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Bangladeş	60,2	57,8	59,9	61,0	61,3	63,3	66,8	67,0
Mısır	47,9	58,1	59,7	58,4	56,7	57,6	56,1	55,7
İran	53,6	56,2	54,9	57,7	55,6	50,0	47,1	47,8
Malezya	32,6	33,7	38,1	32,8	35,1	34,9	36,1	35,3
Endonezya	46,5	46,0	54,6	47,2	47,4	45,3	45,6	46,9
Nijerya	72,1	61,7	67,9	70,6	65,8	65,6	72,9	71,7
Pakistan	72,1	63,7	66,0	60,6	61,5	54,8	54,9	56,3
Türkiye	29,7	27,6	22,8	16,3	15,4	15,8	16,8	17,8
D-8 Ortalaması	51,8	50,6	53,0	50,6	49,8	48,4	49,5	49,8

D-8 üyesi ülkeler ve Türkiye’de 1995-2014 yılları arasında toplam sağlık harcamaları içerisinde ne kadarının cepten yapıldığı tablo 10’da görülmektedir. Bu oran ülkelerin sağlık harcamalarının finansman kaynaklarının ve sağlık sistemlerinin bilinmesi açısından önemlidir. Buna göre D-8 üyesi ülkeler arasında 1995 yılında toplam sağlık harcamaları içerisinde en fazla cepten ödeme gerçekleştirilen ülkeler Pakistan ve Nijerya olurken, en az cepten ödeme yapılan ülke Türkiye’dir. 1995 yılında D-8 ortalaması %51,8 olarak gerçekleşmiştir. Toplam sağlık harcamaları içerisinde cepten yapılan ödeme oranlarının 1995 yılından 2014 yılına kadar ülkeler bazında farklı seyir izlediği görülmektedir. 2014 yılında D-8 ortalaması %49,8 olarak gerçekleşirken, en yüksek oran Nijerya’da, en düşük oran ise Türkiye’de gerçekleşmiştir.

Türkiye’de ise, 1995 yılında toplam sağlık harcamalarının %29,7’si cepten ödemeler şeklinde olurken, 2014 yılında bu oran yaklaşık %40 oranında bir azalışla %17,8 oranında gerçekleşmiştir. Bu oran D-8 ülkeleri içerisinde en düşük oranı ve ortalamanın yaklaşık %64,3 altındadır. Türkiye’de bu oranın diğer D-8 ülkelerinden düşük olması, devletin sağlık harcamalarını gerçekleştirirken toplumun sağlık düzeyini yükseltmek amacıyla sosyal devlet anlayışı çerçevesinde hareket ettiğinin bir göstergesi sayılabilir.

Tablo 11: 1000 Kişi Başına Düşen Hasta Yatağı Sayısı (WDI, 2017).

Ülkeler/Yıllar	1995	2000	2005	2010	2012
Bangladeş	0,3*	0,3*	0,3	0,6*	0,6*
Mısır	2,1**	2,1***	2,2	1,7	0,5
İran	1,6**	1,6*	1,7	1,7**	0,1
Malezya	2,0	1,8*	1,8	1,8	1,9
Endonezya	0,7*	0,6**	v,y	0,6	0,9
Nijerya	v,y	1,2	0,5*	v,y	v,y
Pakistan	v,y	0,7****	1,2	0,6	0,6
Türkiye	2,5	2,6	2,6	2,5	2,5*

Not: v,y; veri yok. 1995 yılına ait veriler; * 1994 yılı, ** 1996 yılı verileridir. 2000 yılına ait veriler; * 2001 yılı, ** 1998 yılı, *** 1997 yılı, **** 2003 yılı verileridir. 2005 yılına ait veriler; * 2004 yılı verileridir. 2010 yılına ait veriler; * 2011 yılı, ** 2009 yılı verileridir. 2012 yılına ait veriler; * 2011 verileridir.

Hastane yatağı sayısı bir ülkedeki vatandaşların sağlık statüsünü belirleyen göstergelerden biridir. Tablo 11’de D-8 üyesi ülkelerin 1990-2012 yılları arasındaki 1000 kişiye düşen hasta yatağı sayıları bulunmaktadır. Tabloya göre D-8 üyesi ülkelerde 1990 yılında 1000 kişiye düşen hasta yatağı sayısı 0,3 ile 2,4 arasında değişmektedir. Türkiye, 1990 yılında D-8 üyesi ülkeler içerisinde en fazla hasta yatağına sahip ülke konumundadır. Tablo 11 incelendiğinde yıllar itibariyle tüm ülkelerde yatak sayılarında değişiklikler olduğu, 2012 yılına gelindiğinde bu değişikliklerin çoğunlukla düşüşle sonuçlandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, 2012 yılında da en fazla yatak sayısının Türkiye’de olduğu görülmektedir.

Tablo 11’den çıkarılabilecek önemli bir sonuç, D-8 üyesi ülkelerde yıllar itibariyle 1000 kişi başına düşen hasta yatağı sayısında önemli oranda düşüşün yaşandığıdır. Ancak bunun sebebi toplumun sağlık statüsünün yükselmesi ile hasta bakımı ve sağlık teknolojisindeki gelişmeler neticesinde hastanede kalma sürelerinin çok kısılması ve hasta yatağına ihtiyacın azalması olabileceği gibi, D-8 ülkelerinde nüfus artış oranlarının hala yüksek seyretmesi ve kalkınmanın hızlandırılması amacıyla yatırımların diğer sektörlere kaydırılması olabilir.

Tablo 12: 1000 Kişiye Düşen Doktor, Hemşire ve Ebe Sayıları (WDI, 2017).

Ülkeler/Yıllar	Doktor Sayısı			Hemşire ve Ebe Sayısı	
	2000	2005	2010	2005	2010
Bangladeş	0,2*	0,3	0,3	0,3	0,3
Mısır	2,1	2,4	2,8	3,4	3,5
İran	1,0**	0,9	0,9	1,4	1,4
Malezya	0,7	0,9*	1,2	1,8*	3,3
Endonezya	0,2	0,1**	0,1	0,8**	1,4*
Nijerya	0,3	0,3	0,4	1,6	1,6
Pakistan	0,6	0,8	0,8	0,3	0,6
Türkiye	1,2	1,4	1,6	1,7	2,4**

Not: Doktor sayılarına ait verilerde; 2000 yılı verileri; * 2001 yılı, ** 1998 yılı verileridir. 2005 yılı verileri; * 2008 yılı, **2006 yılı verileridir. Hemşire ve Ebe sayılarına ait verilerde; 2005 yılına ait veriler; * 2002 yılı, ** 2003 yılı verileridir. 2010 yılına ait veriler; * 2012 yılı, ** 2011 yılı verileridir.

Sağlık personellerinin sayısı da ülkenin sağlık durumunu yansıtan ve toplumun sağlık statüsünün belirlenmesinde önemli etkenlerden birisidir. Tablo 12’de D-8 üyesi ülkelere 1000 kişiye düşen doktor ve hemşire-ebe sayıları görülmektedir. 1000 kişi başına düşen doktor sayısı verileri 2000-2010 yılları arasında kapsamaktadır. D-8 ülkelerinde 1000 kişi başına düşen doktor sayısı gelişmiş ülkelere göre çok düşüktür. 2000 yılında 1000 kişiye düşen doktor sayısı Endonezya ve Bangladeş’te 0,2 iken bu oran Türkiye’de 1,2’dir. Bu oranlar 2000 yılında D-8 ülkelerinde en düşük ve en yüksek oranlardır. Yıllar itibariyle ele alınan ülkelerin doktor sayıları değişmiş, 2010 yılında 1000 kişi başına düşen doktor sayısı Mısır’da 2,8 ve Türkiye’de 1,6 olmuştur. Malezya’da ise bu oran 0,1 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye 1000 kişiye düşen doktor sayısı bakımından 2010 yılında D-8 ülkeleri içerisinde ikinci sıradadır. Ülkede 1000

kişi başına düşen doktor sayısının yüksek olması toplumun sağlık düzeyinin yükseltilmesinde önemli bir etkidir.

Tablo 12’de ayrıca D-8 ülkelerinde 1000 kişi başına düşen hemşire-ebe sayıları da görülmektedir. Daha önceki yıllara ait sağlıklı veri bulunamadığından değerlendirme 2005 ve 2010 yılları üzerinden yapılmaktadır. 2005 yılında D-8 ülkeleri içerisinde 1000 kişiye düşen hemşire-ebe sayısı bakımından en yüksek değer Mısır ve Türkiye’ye aittir. En düşük değer ise Bangladeş’tedir. D-8 ülkelerinden Bangladeş, İran, Nijerya ve Mısır’da 1000 kişi başına düşen hemşire-ebe sayıları bakımından 5 yılda önemli bir değişiklik olmamıştır. 2010 yılında da yine en yüksek değer Mısır, Malezya ve Türkiye’de aittir. Türkiye beş yılda 1000 kişi başına düşen hemşire-ebe sayısını yaklaşık %41,2 oranında artırmıştır.

1000 kişiye düşen hemşire-ebe sayıları da 1000 kişiye düşen doktor sayıları gibi toplumun sağlık düzeyinin belirlenmesinde önemli bir göstergedir. Eldeki verilere göre, Türkiye D-8 ülkeleri içerisinde 1000 kişi başına düşen doktor ve hemşire-ebe sayısı bakımından iyi durumda görülse bile diğer gelişmiş ülkelerin çok gerisindedir. Türkiye ve diğer D-8 üyesi ülkelerin bütün vatandaşlarına sağlık hizmetini ulaştırabilmesi, daha kaliteli sağlık hizmeti sunabilmesi ve toplumun sağlık düzeyini yükseltebilmesi için mevcut doktor, hemşire-ebe ve kalifiye sağlık personeli sayısını artırması gerekmektedir.

Tablo 13: Kaba Doğum Oranı (1000 Kişibaşına) (WDI, 2017).

Ülkeler/Yıllar	1995	2000	2005	2010	2015
Bangladeş	31,1	27,6	24,2	21,3	19,5
Mısır	27,1	25,0	25,0	27,1	27,3
İran	23,9	18,8	17,8	18,3	17,1
Malezya	26,7	22,5	18,0	16,8	16,8
Endonezya	22,9	21,5	21,5	21,0	19,6
Nijerya	43,3	43,0	42,3	41,1	39,1
Pakistan	36,3	32,0	30,0	30,2	28,8
Türkiye	23,6	21,6	19,5	17,9	16,5
D-8 Ortalaması	29,4	26,5	24,8	24,2	23,1

Tablo 13’e göre D-8 ülkelerinde 1995 yılında kaba doğum oranları oldukça yüksektir. Genellikle sosyo-ekonomik yönden gelişmemiş, ekonomik yönden güçlü olmayı çok çocuk sahibi olmaya bağlayan veya doğurganlığın teşvik edilmesini bir ulusal politika olarak görülen toplumlarda doğurganlık oranının yüksekliği dikkat çekmektedir. Ancak ülkelerin gelişmelerine ve sağlık harcamalarındaki artışlara bağlı olarak zamanla doğurganlık oranlarının da düştüğü görülmektedir. 1995 yılında D-8 ülkeleri içerisinde en yüksek doğum oranına Nijerya, en düşük doğum oranına Endonezya sahiptir. 2015 yılına gelindiğinde ise en yüksek doğum oranına yine Nijerya sahipken, en düşük doğum oranına Türkiye sahiptir.

Kaba doğum oranı bakımından D-8 ortalaması 1995 yılında %29,4 iken Türkiye’de %23,6 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’de yıllar itibarıyla ekonomik gelişim ve sağlık alanında yapılan reform çalışmalarının etkisiyle kaba doğum oranlarında önemli düşüşler sağlanmıştır. 2015 yılında kaba doğum oranı D-8 ortalaması %23,1 iken, Türkiye’de %16,5 olarak

gerçekleşmiştir. Bu oran D-8 ortalamasının altında ve diğer ülkelerin hepsinden daha düşüktür.

Tablo 14: Kaba Ölüm Oranı (1000 Kişibaşına) (WDI, 2017).

Ülkeler/Yıllar	1995	2000	2005	2010	2015
Bangladeş	8,3	6,9	6,1	5,7	5,4
Mısır	7,3	6,6	6,5	6,3	6,1
İran	5,4	5,1	5,1	4,9	4,6
Malezya	4,6	4,4	4,5	4,7	5,0
Endonezya	7,3	7,3	7,3	7,2	7,2
Nijerya	18,2	17,6	16,0	14,0	12,7
Pakistan	9,7	8,7	8,2	7,8	7,3
Türkiye	7,2	6,4	5,9	5,8	5,7
D-8 Ortalaması	8,5	7,9	7,6	7,0	6,7

D-8 ülkelerinde ait kaba ölüm oranları tablo 14'te görülmektedir. Tabloya göre 1995 yılında en yüksek ölüm oranı Nijerya'da görülürken en düşük oran Malezya'da görülmektedir. Ancak ülkelerin ekonomik ve sosyal yönden gelişmelerine bağlı olarak zamanla doğum oranlarında olduğu gibi ölüm oranlarının da düştüğü görülmektedir. 2015 yılına gelindiğinde en yüksek ölüm oranına yine Nijerya sahipken, en düşük ölüm oranı İran'da görülmektedir.

Kaba ölüm oranı D-8 ortalaması 1995 yılında 8,5 iken Türkiye'de bu oran 7,2 ve D-8 ortalamasının altındadır. Ancak, zamanla diğer ülkelerde ve Türkiye'de ekonomik ve sosyal alandaki gelişim ve sağlık alanına yapılan yatırımlarla kaba ölüm oranlarında önemli düşüşler sağlanmıştır. 2015 yılında kaba ölüm oranı D-8 ortalaması 6,7 iken, Türkiye'de 5,7 olmuş ve D-8 ortalamasının altına gerçekleşmiştir. Genel olarak bakıldığında ekonomik ve sosyal yönden nispeten daha geri kalmış ülkelerde doğum ve ölüm oranlarının diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 15: Yenidoğan Ölüm Oranı (1000 Canlı Doğumda) (WDI, 2017).

Ülkeler/Yıllar	1995	2000	2005	2010	2015
Bangladeş	51,8	42,6	35,5	28,9	23,3
Mısır	26,9	22,3	19	15,5	12,8
İran	22,6	19,2	15,3	11,7	9,5
Malezya	7,1	5,3	4,2	4,3	3,9
Endonezya	26,5	22,3	19,2	16,4	13,5
Nijerya	51,4	48,3	42,7	38,2	34,3
Pakistan	66,4	60,4	53,4	50	45,5
Türkiye	26	20,1	14,5	10,1	7,1
D-8 Ortalaması	34,8	30,1	25,5	21,9	18,7

Tablo 15, D-8 ülkelerinde yıllar itibariyle gerçekleşen yenidoğan ölüm oranlarını vermektedir. Yenidoğan ölüm oranları da toplumun sağlık düzeyi ve sağlık hizmetlerine erişimin belirlenmesi açısından önemli bir göstergedir. D-8 ülkelerinde 1995 yılında en yüksek yenidoğan ölüm oranı Pakistan, Bangladeş ve Nijerya'da gerçekleşirken en düşük Malezya, İran ve Türkiye'de gerçekleşmiştir. Bu dönemde D-8 ortalaması %34,8'dir. Zamanla bu oranlarda

önemli düşüşler sağlanmış olmasına rağmen, 2015 yılında en yüksek yenidoğan ölüm oranı yine Pakistan, Nijerya ve Bangladeş'te gerçekleşmiştir. Bu dönemde D-8 ortalaması %18,7 olarak gerçekleşirken en düşük oranlar Malezya, Türkiye ve İran'da gerçekleşmiştir.

Türkiye, yenidoğan ölüm oranı bakımından 2015 yılı itibarıyla %7,1 ile D-8 ortalamasının altında ve D-8 ülkeleri içerisinde ikinci sırada yer almaktadır. Buna göre Türkiye'de sağlık hizmetlerine erişimin daha kolay ve toplumun sağlık düzeyinin diğer ülkelere göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 16: Bebek Ölüm Oranı (1000 Canlı Doğumda) (WDI, 2017).

Ülkeler/Yıllar	1995	2000	2005	2010	2015
Bangladeş	81,0	64,4	50,8	39,2	30,7
Mısır	49,4	37,0	29,2	24,3	20,3
İran	36,2	28,6	21,7	16,4	13,4
Malezya	11,5	8,7	7,0	6,8	6,0
Endonezya	50,8	41,1	33,4	27,4	22,8
Nijerya	123,4	112,0	96,6	81,5	69,4
Pakistan	97,1	87,7	80,0	73,5	65,8
Türkiye	43,1	32,1	23,2	16,4	11,6
D-8 Ortalaması	61,6	51,5	42,7	35,7	30,0

Bebek ölüm oranları sosyal refaha duyarlı göstergelerdir ve sağlık ihtiyaçlarının belirlenmesinde ilk bakılacak göstergelerden birisidir. Bebek ölüm oranı bir yıl içerisinde ölen 0-12 aylık bebek sayısı ile ilgilidir. Temel sağlık hizmetlerinin yeterince sunulmadığı veya ulaşılamadığı, altyapı ve çevre koşullarının yetersiz olduğu yerlerde bebek ölüm oranlarının yüksek olduğu bilinmektedir. Tablo 16, D-8 ülkelerinde seçilmiş çeşitli yıllarda bebek ölüm oranlarını göstermektedir. Buna göre 1995 ve 2015 yıllarında D-8 ülkeleri içerisinde en yüksek bebek ölüm oranının yaşandığı ülkeler; Nijerya, Pakistan ve Bangladeş'tir. Bu ülkelerde bebek ölüm oranı tüm yıllarda D-8 ortalamasının da çok üzerinde seyretmektedir. 1995 ve 2015 yıllarında en düşük oran ise Malezya'ya aittir. Tabloya göre D-8 üyesi ülkelerde zamanla bebek ölüm oranlarının önemli ölçüde düştüğü görülmektedir. 2015 yılına gelindiğinde D-8 ortalaması yaklaşık %51,3'lük düşüşle %30 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde önemli düşüşler sağlanmasına rağmen, yinede bazı ülkelerde beklenen düşüşler gerçekleşmemiştir.

Türkiye ise bebek ölüm oranları açısından D-8 ülkeleri içerisinde 1995 yılında %43,1 ile en düşük orana sahip üçüncü ülke iken, 2015 yılında %11,6 ile ikinci sıraya gelmiştir. Bu oranla Türkiye, D-8 ortalamasının çok altında ve diğer ülkelere göre çok iyi durumdadır.

Tablo 17: Beş Yaş Altı Çocuk Ölüm Oranı (1000 Canlı Doğumda) (WDI, 2017).

Ülkeler/Yıllar	1995	2000	2005	2010	2015
Bangladeş	114,2	88	66,8	49,6	37,6
Mısır	64,6	46,5	35,6	29	24
İran	45,3	34,7	25,7	19,2	15,5
Malezya	13,3	10,2	8,2	8	7
Endonezya	66,7	52,3	41,4	33,1	27,2
Nijerya	207,8	186,8	158,1	130,3	108,8
Pakistan	125,7	112,3	101,2	91,8	81,1
Türkiye	55,2	39,6	27,7	19,1	13,5
D-8 Ortalaması	86,6	71,3	58,1	47,5	39,3

Beş yaş altı çocuk ölüm oranları da bebek ölüm oranları gibi sosyal refaha duyarlı göstergelerdir. Toplumun temel sağlık ihtiyacının karşılanıp karşılanmadığı bu göstergeler vasıtası ile belirlenebilmektedir. Aynı zamanda toplumun sosyo-ekonomik düzeyini yansıtan önemli bir göstergedir. Tablo 17, D-8 ülkelerinde 1995 yılından 2015 yılına kadar olan yirmi yıllık süreçte beş yaş altı çocuk ölüm oranlarını göstermektedir. Buna göre D-8 içerisinde en yüksek oranda beş yaş altı çocuk ölümlerinin yaşandığı ülkeler Nijerya, Pakistan ve Bangladeş olurken, en düşük oran Malezya ve İran'dadır. Bu oran aynı dönemde Türkiye'de %86 olan D-8 ortalamasının altında ve %55,2 olarak gerçekleşmiştir. Yıllar itibariyle artan sağlık harcamalarının etkisi ve toplumun sağlık statüsünün yükselmesiyle birlikte ülkelerdeki beş yaş altı çocuk ölüm oranlarında da önemli düşüşler olmuştur.

2015 yılında beş yaş altı çocuk ölümleri oranı D-8 ülkeleri ortalaması %39,3 olarak gerçekleşirken en yüksek oran yine Nijerya ve Pakistan'da görülmektedir. Nijerya ve Pakistan'da bu oran D-8 ortalamasının çok üzerinde seyretmektedir. En düşük orana sahip ülkeler ise Malezya ve Türkiye'dir. Binde 13,5 oranına sahip olan Türkiye'de beş yaş altı çocuk ölüm oranları D-8 ortalamasının altında ve yaklaşık 1/3'ü kadardır. En düşük orana sahip Malezya ile birlikte Türkiye, İran, Endonezya, Mısır ve Bangladeş'te bu oranlar D-8 ortalamasının altındadır.

Tablo 18: Toplam Nüfus (1000 Kişi) (WDI, 2017).

Ülkeler/Yıllar	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Bangladeş	118.706	131.581	143.431	152.149	161.200	162.951
Mısır	63.714	69.905	76.778	84.107	93.778	95.688
İran	60.575	66.131	70.421	74.567	79.360	80.277
Malezya	20.495	23.185	25.659	28.112	30.723	31.187
Endonezya	196.957	211.540	226.712	242.524	258.162	261.115
Nijerya	108.011	122.352	138.939	158.578	181.181	185.989
Pakistan	122.829	138.523	153.909	170.560	189.380	193.203
Türkiye	58.486	63.240	67.903	72.326	78.271	79.512
D-8 Toplamı	749.777	826.460	903.755	982.925	1.072.058	1.089.925

Bir ülke nüfusunun miktarının bilinmesi ülkenin ekonomik kapasitesine göre ihtiyaçlarının ve önceliklerinin belirlenerek gerekli planlamaların yapılması açısından önemlidir. Tablo 18, D-8 üyesi ülkelerin

yıllara göre nüfus miktarlarını vermektedir. Buna göre, 1995 yılında D-8 ülkeleri içerisinde en fazla nüfusa Endonezya sahipken en az nüfusa Malezya sahiptir. Türkiye ise 1995 yılında yaklaşık 749.8 milyon olan D-8 toplam nüfusu içerisinde 58.5 milyonluk nüfusa sahiptir. Tabloya göre D-8 ülkelerinin nüfusu hızlı bir şekilde artmaktadır. Yirmi yıl içerisinde D-8 ülkelerinin toplam nüfusu 749.8 milyondan % 45,4'lük bir artışla 2016 yılında yaklaşık 1.090 milyona yükselmiştir. 2016 yılında da D-8 ülkelerinde nüfus bakımından büyüklük sıralaması değişmemiş, Endonezya, Pakistan, Nijerya, Bangladeş, Mısır, İran, Türkiye ve Malezya olarak sıralanmıştır. Türkiye nüfus büyüklüğü bakımından yedinci sırayı almaktadır.

200'ün üzerinde bağımsız ülkenin olduğu dünyamızda, dünya nüfusunun 2016 yılında 7.442 milyon kişi olduğu bilinmektedir. D-8 ülkeleri ise yaklaşık 1.090 milyon kişi ile dünya nüfusunun yaklaşık 1/7'sini oluşturmaktadır. Dünya nüfusunun yaklaşık 1/7'ni barındıran ve gelişmekte olan 8 ülkenin bir araya gelerek çeşitli konularda birlikte hareket etmeye çalışması dünya ekonomik ve sosyal hayatına önemli etkiler yapabilir.

Tablo 19: Nüfusun Yıllık Büyüme Oranı (%) (WDI, 2017).

Ülkeler/Yıllar	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Bangladeş	2,1	2,0	1,5	1,1	1,1	1,1
Mısır	1,9	1,8	1,8	2,0	2,1	2,0
İran	1,4	1,6	1,1	1,2	1,2	1,1
Malezya	2,5	2,3	1,9	1,8	1,6	1,5
Endonezya	1,5	1,4	1,4	1,3	1,2	1,1
Nijerya	2,5	2,5	2,6	2,7	2,6	2,6
Pakistan	2,5	2,3	2,1	2,1	2,0	2,0
Türkiye	1,6	1,5	1,3	1,4	1,6	1,6
D-8 Ortalaması	2,0	1,9	1,7	1,7	1,7	1,6

Bir ülkenin nüfus artışı birçok faktörden etkilenmektedir. Öncelikle ülkenin gelişmişliği, sağlığa yapılan harcamalar ve yatırımlar, sağlık hizmetlerine erişim, doğum ve ölüm oranları ve izlenen nüfus politikaları bunların başında gelmektedir. D-8 üyesi ülkelerde 1995 yılında nüfusun büyüme oranı ortalama % 2'dir. D-8 içerisinde nüfusun en hızlı arttığı ülkeler Nijerya, Pakistan ve Malezya iken, en yavaş arttığı ülkeler İran ve Endonezya'dır. Zamanla ülkelerde uygulanan kalkınma, nüfus ve sağlık politikalarına göre ülkelerin nüfus artış oranları da şekillenmiştir. 2016 yılında D-8 ülkeleri yıllık nüfus artışı ortalaması %1,6 oranına gerilerken en yüksek oran Nijerya'da en düşük oran ise İran, Endonezya ve Bangladeş'te gerçekleşmiştir. Nüfusun yıllık büyüme oranı yıllar itibariyle Nijerya'da yükselmeye devam ederken diğer D-8 ülkelerinde düşme eğiliminde olduğu gözlenmektedir. Ayrıca Nijerya, Mısır ve Pakistan D-8 ortalamasının üzerinde yer alırken diğer ülkeler (Türkiye hariç) D-8 ortalamasının altında yer almaktadırlar.

Türkiye'de 1995 yılında %1,6 olarak gerçekleşen nüfusun yıllık büyüme oranı, bu yıldan itibaren düşüş eğilimine girmesine rağmen 2010 yılından itibaren yeniden yükselişe geçmiştir. Türkiye'de 2016 yılında gerçekleşen nüfusun yıllık büyüme oranı D-8 ülkeleri ortalaması ile aynıdır.

Türkiye’de nüfusun büyüme oranının düşmemesinin sebebi devlet politikası gereği olduğu söylenebilir.

Tablo 20: 0-14 Arası Yaş Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı (WDI, 2017).

Ülkeler/Yıllar	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Bangladeş	39,9	37,1	34,5	32,1	29,4	28,9
Mısır	39,5	36,3	33,1	31,9	33,2	33,5
İran	42,2	34,9	26,0	23,5	23,6	23,6
Malezya	35,7	34,1	30,9	27,4	25,0	24,6
Endonezya	33,7	30,7	29,9	28,9	27,7	27,5
Nijerya	44,1	43,5	43,6	43,9	44,0	44,0
Pakistan	42,7	41,1	38,2	36,2	35,0	34,9
Türkiye	33,3	30,7	28,6	26,9	25,7	25,4
D-8 Ortalaması	34,7	36,1	33,1	31,3	30,4	30,3

Tablo 20, D-8 ülkelerinde 0-14 arası yaş nüfusun (genç bağımlı nüfus) toplam nüfus içerisindeki oranını göstermektedir. Tabloya göre 1995 yılında D-8 ülkeleri içerisinde nüfus oranına göre en fazla genç bağımlı nüfusa Nijerya sahiptir. En düşük oran ise Türkiye’dedir. Aynı dönemde D-8 ortalaması %34,7 olarak gerçekleşmiştir. Tüm dünyada olduğu gibi zamanla doğum ve ölüm oranlarının düşmesi ve ortalama ömrün uzaması ile birlikte aileler daha az çocuk sahibi olmaya başlamışlardır. Dolayısıyla ekonomik ve sosyal yönden gelişmeye başlayan ülkelerde nüfus yapısı da değişmeye başlamıştır. Zaman içinde Nijerya dışında tüm D-8 ülkelerinde bu oranda düşüşler yaşanırken, Nijerya’da bu oran aynı seviyede seyretmiştir. 2016 yılına gelindiğinde D-8 ülkeleri içerisinde nüfusuna göre en fazla 0-14 yaş nüfusuna sahip ülke Nijerya olurken en düşüğü İran olmuştur.

Türkiye’de ise 1995 yılında genç bağımlı nüfus oranı %33,3 iken 2016 yılında %25,4’e düşmüştür. Aynı dönemde D-8 ortalaması %34,7’den %30,3’e gerilemiştir. Türkiye’deki oran D-8 ortalamasının altında ve görece gelişmişlik düzeyi benzer ülkelerle yakın seyretmektedir. 0-14 yaş arası nüfusun oranının toplam nüfus içerisinde fazla olması, gelecekte işgücüne katılacak olmasından dolayı gelişmekte olan ülkeler açısından önem taşımaktadır.

Tablo 21: 15-64 Arası Yaş Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı (WDI, 2017).

Ülkeler/Yıllar	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Bangladeş	56,7	59,1	61,3	63,2	65,6	66,1
Mısır	55,5	58,6	61,9	63,1	61,6	61,2
İran	54,0	60,8	69,0	71,6	71,3	71,1
Malezya	60,6	62,0	64,6	67,7	69,1	69,3
Endonezya	62,2	64,6	65,3	66,2	67,1	67,2
Nijerya	53,0	53,7	53,7	53,3	53,3	53,3
Pakistan	53,3	54,8	57,6	59,4	60,5	60,6
Türkiye	61,5	63,3	64,8	66,1	66,8	66,9
D-8 Ortalaması	49,4	59,6	62,3	63,8	64,4	64,5

Tablo 21’de D-8 ülkelerine ait 15-64 yaş arası nüfus oranları bulunmaktadır. 15-64 yaş arası nüfus ülkenin çalışabilir işgücü miktarını vermektedir. Dolayısıyla bu oranın yüksek olması çalışabilir işgücünün o

oranda yüksek olduğunu gösterir. Tabloya göre 1995 yılında D-8 ülkeleri içerisinde nüfusuna göre en fazla çalışabilir işgücüne sahip ülkeler; Endonezya, Türkiye ve Malezya olarak sıralanırken en az olanlar Nijerya ve Pakistan'dır. Bu dönemde D-8 ortalaması ise %49,4'tür. Zaman içinde ülkelerin gelişimine paralel olarak halkın sağlık durumundaki iyileşmelerle birlikte demografik yapıda da değişimler olmuştur. 2016 yılına gelindiğinde nüfusu içerisinde en fazla 15-64 yaş arası nüfus barındıran ülkeler İran, Malezya ve Endonezya olarak değişmiştir. En düşük oran ise yine Nijerya ve Pakistan'dadır.

Türkiye 2016 yılında 15-64 yaş arası nüfus bakımından % 66,9 ile dördüncü sırada yer almaktadır. Bu dönemde D-8 ortalaması %64,4 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye bu oranla D-8 ortalamasının üzerinde ve nüfusuna göre önemli oranda çalışabilir işgücüne sahip ülke konumundadır.

Tablo 22: 65 Yaş ve Üzeri Nüfusun Toplam Nüfus İçerisindeki Oranı (WDI, 2017).

Ülkeler/Yıllar	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Bangladeş	3,4	3,8	4,3	4,7	5,0	5,0
Mısır	4,9	5,1	5,0	4,9	5,2	5,3
İran	3,8	4,2	4,9	4,9	5,1	5,2
Malezya	3,7	4,0	4,5	5,0	5,9	6,1
Endonezya	4,2	4,7	4,8	4,9	5,2	5,3
Nijerya	2,9	2,8	2,7	2,7	2,7	2,7
Pakistan	4,0	4,1	4,3	4,4	4,5	4,5
Türkiye	5,1	6,0	6,5	7,0	7,5	7,7
D-8 Ortalaması	3,9	4,3	4,6	4,8	5,1	5,3

65 yaş ve üzeri nüfus yaşlı bağımlı nüfus olarak tanımlanmaktadır. Tablo 22'de D-8 ülkelerinde 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı görülmektedir. Tabloya göre, 1995 yılında nüfusu içerisinde en yüksek oranda 65 yaş ve üzeri nüfusu barındıran ülke Türkiye ve en düşük oranda ise Nijerya'dır. D-8 ülkeleri ortalaması ise 1995 yılında %3,9 olarak gerçekleşmiştir. Zamanla ülkelerin sağlık harcamalarındaki artışlar ve toplumun sağlık statüsünün de yükselmesiyle birlikte ortalama ömür yükselmiştir. Buna bağlı olarak ülkelerin nüfusları içerisindeki yaşlı bağımlı nüfus oranının arttığı (Nijerya dışında) ancak, bu artışın gelişmiş ülkelere göre daha yavaş seyrettiği söylenebilir.

D-8 ülkelerinde 2016 yılında yaşlı bağımlı nüfus oranının en yüksek olduğu ülke yine Türkiye ve en düşük oranın olduğu ülke Nijerya'dır. Nijerya'da bu oran yirmi yılda artmamış aksine düşüş göstermiştir. Yıllar itibariyle artış gösteren 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı diğer D-8 ülkelerinde birbirine yaklaşık değerler almış ve %5,2 olan D-8 ortalamasına yakın seyretmektedir. Türkiye ise D-8 ortalamasının 2,5 puan üzerinde ve %7,7 oranı ile nüfusuna göre D-8 ülkeleri içerisinde en yüksek yaşlı bağımlı nüfusu barındıran ülke konumundadır.

Tablo 23: Doğuştta Yaşam Beklentisi (Yıl) (WDI, 2017).

Ülkeler/Yıllar	1995	2000	2005	2010	2015
Bangladeş	55,6	65,3	68,0	70,1	72,0
Mısır	61,8	68,6	69,4	70,3	71,3
İran	55,9	70,1	71,9	74,0	75,6
Malezya	69,5	72,9	73,6	74,2	74,9
Endonezya	61,5	66,2	67,2	68,1	69,1
Nijerya	46,3	46,6	48,7	51,3	53,0
Pakistan	58,6	62,8	63,9	65,2	66,4
Türkiye	61,7	70,0	72,4	74,1	75,4
D-8 Ortalaması	58,9	65,3	66,9	68,4	69,7

Doğuştta yaşam beklentisi insanların ortalama ömür süresini ifade etmektedir. Ayrıca, toplumun sağlık düzeyini göstermesi açısından önemli bir gösterge ve ülkedeki sağlık hizmetlerinin kalitesi ile vatandaşların bundan yararlanabilme imkanı ile alakalıdır. Tablo 23'te 1995 yılından 2015 yılına kadar olan süreçte D-8 üyesi ülkeler ve Türkiye'de doğuştta yaşam beklentisinin (ortalama ömür) kaç yıl olduğu görülmektedir. Tablo 23'e göre Nijerya dışında diğer bütün D-8 üyesi ülkelerde 1995 yılında ortalama ömür 55 yılın üzerinde ve D-8 ortalaması 58,9'dur. Türkiye'de ise 1995 yılında ortalama ömür 61,7 yıl ve D-8 ortalamasının üzerindedir. Yıllar itibariyle tüm D-8 ülkelerinde ortalama ömür yükselmiştir. Bu yükselişte; ülkelerin milli gelirlerinin artması, milli gelirden sağlığa ayrılan payın artması, sağlık teknolojilerindeki gelişmeler ve sağlık hizmetlerine ulaşımın kolaylaşması ile toplumun sağlık statüsünün yükselmesinin önemi büyüktür. 1995 yılında 58,9 yıl olan D-8 ortalaması 20 yılda 10,8 yıl artarak 2015 yılında 69,7 yıl olmuştur. 2015 yılında D-8 ülkeleri içerisinde en yüksek ortalama ömür 75,6 yıl ile İran'da, en düşük ise 53 yıl ile Nijerya'da görülmektedir.

Aynı süre içerisinde Türkiye'de ortalama ömür 13,7 yıl artarak 2015 yılında 75,4 yıl olmuştur. Bu oran D-8 ortalamasından 5,7 yıl fazla ve diğer altı ülkenin üzerindedir. Genel bir değerlendirme ile tablo 23'e göre, D-8 üyesi ülkelerin bazılarında (Bangladeş, İran ve Türkiye) uygulanan sağlık politikaları ve gerçekleştirilen sağlık harcamalarının diğer D-8 üyesi ülkelere (Mısır, Endonezya, Malezya, Nijerya ve Pakistan) göre daha etkin ve verimli kullanıldığı söylenebilir. Bu dönemde D-8 ülkelerinde 20 yılda ortalama ömür 10,8 yıl artarken Türkiye'de 13,7 yıl, Bangladeş'te 16,7 yıl ve İran'da ise 19,7 yıl artarak D-8 ortalamasının çok üzerinde gerçekleşmiştir.

4.SONUÇ

Ülkelerin gelişmişlik farklılıklarında beşeri sermayenin öneminin vurgulanmasıyla birlikte, sağlık göstergelerinin önemi de artmış ve bu göstergeler gelişmişlik farklarının açıklanmasında sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Sağlık harcamaları ve bu harcamalardan etkilenen demografik göstergeler, ekonomik gelişmişliğin hem önemli göstergeleri hem de temel belirleyicileri olarak kabul edilmektedir. Toplumun demografik özellikleri, o toplumun nüfusu ve sağlık bakımı arasında gelişen ilişkinin hem belirleyicisi hem de sonucudur. Sağlık ve demografik göstergeleri ülkelerin gelişmişlik düzeylerini ortaya koyan, uluslar arası karşılaştırma yapmaya imkan veren ve

dolayısı ile kalkınma ve gelişme adına yapılan plan ve uygulamaların etkinliğini gösteren kavramlardır. Kalkınma bu göstergelerle doğrudan ilişkilidir.

Bu çalışmada, Dünya Bankası veri tabanından elde edilen ve literatürde sıklıkla kullanılan seçilmiş sağlık ve demografik göstergelerle D-8 ülkeleri için yıllar itibariyle bir karşılaştırması yapılmıştır. Buna göre, gelişmekte olan sekiz ülkenin bir araya gelerek oluşturduğu D-8 içerisinde kişi başı GSYİH bakımından yüksek değerlere sahip ülkelerin diğerlerine göre daha yüksek oranda sağlık harcaması yaptığı, GSYİH'dan sağlığa daha fazla pay ayırdığı ve sağlık ve demografik göstergeleri bakımından diğerlerine göre daha iyi durumda olduğu sonucuna varılmıştır. D-8 ülkeleri içerisinde kişi başı GSYİH bakımından ikinci sırada olan Türkiye'nin ise, sağlık ve demografik göstergeler açısından gelişmiş ülkelerin değerlerine ulaşamasa bile D-8 ülkeleri içerisinde çok iyi konumda olduğu, sağlık harcamalarının demografik göstergelere olumlu yansıdığı, bebek ve çocuk ölümlerinin düştüğü, nüfusun doğum ve ölüm oranlarına göre orantılı olarak arttığı ve ortalama ömrün yükseldiği görülmektedir. Ayrıca, sağlıkta reform ve dönüşüm çalışmalarının temel sağlık göstergelerinde gözle görülür iyileşmeler sağladığı da açıktır.

Temel sağlık ve demografik göstergeleri açısından gelişmiş ülkeler ile Türkiye ve D-8 ülkeleri arasındaki ciddi farklılıkların giderilebilmesi ve toplumun sağlık düzeyinin yükseltilebilmesi için, sağlık harcamalarının miktarı ve oranlarının artırılması; kamu sağlık harcamalarını artırarak temel sağlık hizmetlerinin desteklenmesi ve yaygınlaştırılması; doğum, ölüm ve özellikle bebek ve çocuk ölüm oranlarını düşürecek çalışmalar yapılması; sağlık insan gücünü artıracak ve uzman sağlık personelinin yetiştirecek planlamanın yapılması; toplumun sağlık konusunda bilinçlendirilmesi için çalışma yapılması; yeni sağlık tesisleri ve sağlık teknolojisi yatırımlarının artırılması; yapılan sağlık harcamalarının etkin ve verimli kullanımının sağlanması gerektiği, ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Akın, A. ve Ersoy, K. (2012). 2050'ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: Sağlık Sistemine Bakış. TÜSİAD, Yayın No: TÜSİAD-T/2012-11/533.
- Alptekin, N. ve Yeşilaydın, G. (2015). OECD Ülkelerinin Sağlık Göstergelerine Göre Bulanık Kümeleme Analizi İle Sınıflandırılması. İşletme Araştırmaları Dergisi, 7/4, 137-155.
- Arslanhan, S. (2010). Artan Sağlık Harcamaları Temel Sağlık Göstergelerini Nasıl Etkiliyor?. TEPAV (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı) Değerlendirme Notu, Temmuz.
- Atasever, M. (2014). Türkiye Sağlık Hizmetlerinin Finansmanı ve Sağlık Harcamalarının Analizi 2002-2013 Dönemi. Bakanlık yayın no: 983.
- Balçık, P. Y. ve Nangır, Ö. F., (2016). Avrupa ve Türkiye'de sağlık insan gücü ve sağlık teknolojileri, Ankara Med J, 16 (1): 90-97.
- Başol, E. ve Işık, A. (2015). Türkiye'de Sağlık Politikalarında Güncel Gelişmeler: Sağlıkta Dönüşüm Programından Günümüze Bazı Değerlendirme ve Öneriler. IAAOJ (International Anatolia Academic Online Journal), Social Science (Sosyal Bilimler Dergisi), 2/2, 1-26.

- Boz, C. ve Sur, H.. (2016). Avrupa Birliği Üyesi ve Adaya Ülkelerin Sağlık Harcamaları Açısından Benzerlik ve Farklılık Analizi. Sosyal Güvence Dergisi, 5/9, 23-46.
- Carrin, G., James, C. ve Evans, D.. (2005). Achieving Universal Health Coverage: Developing The Health Financing System. Technical Briefs for Policy Makers, No:1, World Health Organization, Geneva.
- Çelik, Y.. (2011). Türkiye Sağlık Harcamalarının Analizi ve Sağlık Harcama Düzeyinin Uygunluğunun Değerlendirilmesi. Sosyal Güvenlik Dergisi, 1/1, 62-81.
- Daştan, İ. ve Çetinkaya, V.. (2015). OECD Ülkeleri ve Türkiye'nin Sağlık Sistemleri, Sağlık Harcamaları ve Sağlık Göstergeleri Karşılaştırması. Sosyal Güvenlik Dergisi, 5/1, 104-134.
- Ersöz, F.. (2008). Türkiye ile OECD Ülkelerinin Sağlık Düzeyleri ve Sağlık Harcamalarının Analizi. İstatistikçiler Dergisi, 2, 95-104.
- Ersöz, F., (2009). OECD'ye Üye Ülkelerin Seçilmiş Sağlık Göstergelerinin Kümeleme ve Ayırma Analizi İle Karşılaştırılması, Türkiye Klinikleri J Med Sci, 29/6, 1650-1659.
- Ertas, S. A. ve Atik, H.. (2016a). Kalkınma Göstergeleri Bakımından Türkiye'nin Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki Yeri: İstatistiksel Bir Analiz. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Temmuz-Aralık, 48, 199-218.
- Ertas, S. A. ve Atik, H.. (2016b). Kalkınma Göstergeleri Bakımından Türkiye'nin OECD Ülkeleri Arasındaki Yeri: İstatistiksel Bir Analiz. Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy), 2/5, 13-24.
- Hayran, O.. (1998). "Sağlık Hizmetleri". Sağlık Hizmetleri El Kitabı (Editör: Osman HAYRAN ve Haydar SUR), Yüce Yayım, Çevik Matbaası, Nobel Tıp Kitapevleri, (15-32), 450 s.
- Hoşgör, ř. ve Tansel, A., (2010). 2050'ye Doğru Nüfus ve Bilim: Eğitim, İşgücü, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Sistemlerine Yansımalar, Yayın no: TÜSİAD-T/2010/11/505.
- Khanolkar, V., Khan S. A. ve Gamba, M.. (2016). An Insight On Health Care Expenditure. <https://www.usi.edu/media/3654761/Insight-on-Health-Care-1.pdf> Erişim Tarihi: 18.06.2016.
- Koç, E.. (2014). Refah Devleti Anlayışı Çerçevesinde Geçiş Ekonomilerinde Sağlık Harcamaları. SESSION, International Conference On Eurasian Economies 2014, ss 1-8.
- Köksal, S. S., Sipahioğlu, N. T, Yurtsever, E. ve Vehid, S.. (2016). Temel Sağlık Düzeyi Göstergeleri Açısından Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri. TJFM&PC (Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care), 10/4, 205-212.

- Öz, B., Taban, S. ve Kar, M.. (2009). Kümeleme Analizi İle Türkiye ve AB Ülkelerinin Beşeri Sermaye Göstergeleri Açısından Karşılaştırılması. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10/1, 1-30.
- SAĞLIK BAKANLIĞI. (2006). Türkiye Ulusal Sağlık Hesapları Hane Halkı Sağlık Harcamaları 2002-2003. T.C. Sağlık Bakanlığı Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı, Hıfzıssıhha Mektebi Müdürlüğü, Bakanlık Yayın No: 691, HM Yayın no: Sb-HM-2005/09, Ankara.
- Savaşan, F. ve Çetintaş, H.. (2009). Kamu Sağlık-Eğitim Harcamaları ve Büyüme. 24. Türkiye Maliye Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Devletin Değişen Rolü Bağlamında Türkiye’de Kamu Harcamalarının Sektörel Analizi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, ss 193-212, 19-23 Mayıs 2009, Antalya.
- Sığırlı, D., Ediz, B., Cangür, Ş., Ercan, İ. ve Kan, İ.. (2006). Türkiye ve Avrupa Birliği’ne Üye Ülkelerin Sağlık Düzeyi Ölçütlerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi İle İncelenmesi. İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 13/2, 81-85.
- Songur, C.. (2016). Sağlık Göstergelerine Göre Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü Ülkelerinin Kümeleme Analizi. Sosyal Güvenlik Dergisi (SGD), 6/1, 197-224.
- Şahingöz, T. ve Şahingöz, S.. (2012). Demografik ve Bazı Sağlık Göstergeleri Açısından Türkiye’nin Dünyadaki Durumu. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 1/1, 1-11.
- WDI (World Development Indicators). (2017). The World Bank. World Development Indicators, World Databank, <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx> Erişim Tarihi: 28.07.2017.
- Uçan, O. ve Atay, S.. (2016). Türkiye’de Sağlık Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 9/3, 215-222.
- Vehid, S.. (2000). Temel Demografik ve Sağlık Düzeyi Ölçütleri Açısından Türkiye İle Avrupa Birliği’ne (AB) Üye Ülkelerin Karşılaştırılması. Cerrahpaşa Tıp Dergisi, 31/2, 100-106.
- WHO (World Health Organization).. (2002). Funding Health Care: Options For Europe (Ed; Mossialos E, Dixon A, Figueras J, Kutzin J). European Observatory On Health Care Systems Series, Open University Press: Buckingham, Philadelphia.
- WHO (World Health Organization).. (2015). 2015 Global Reference List Of 100 Core Health Indicators.
- Xu, K., Evans, D. B., Kawabata, K., Zeramdini, R., Klavus, J. ve Murray, C. J. L.. (2003). Household Catastrophic Health Expenditure: A Multicountry Analysis. The Lancet 2003, July, 362, 111-117.
- Xu, K., Evans, D. Carrin, G. ve Aguilar-Rivera, A.M.. (2005). Designing Health Financing Systems To Reduce Catastrophic Health Expenditure.

Technical Briefs For Policy-Makers, Number: 2, World Health Organization, Geneva.

Yalçın, A. Z. ve Çakmak, F.. (2016). Türkiye’de Kamu Sağlık Harcamalarının İnsani Gelişim Üzerindeki Etkisi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 30/4, 705-723.

Yardımcıoğlu, F.. (2012). OECD Ülkelerinde Sağlık ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Bir İncelemesi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13/2, 27-47.

Yaylalı, M. ve Lebe, F.. (2011). Beşeri Sermaye İle İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi. Marmara Üniversitesi İ.İ. B.F. Dergisi, XXX / I, 23-51.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DUYGUSAL ZEKÂLARININ İLETİŞİM BECERİLERİNE VE BİREYSEL YENİLİKÇİLİK SEVİYELERİNE ETKİSİ

Tuba Büyükbeşe
Emre Direkçi
Burcu Erşahan

ÖZET

Bu çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin duygusal zekâlarının iletişim becerilerine ve bireysel yenilikçilik seviyelerine etkisini incelemektir. Sonuçların değerlendirilmesi, korelasyon ve regresyon analizleriyle yapılmıştır. Gaziantep ilinde bulunan 3 üniversitenin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) öğrencileri arasından tesadüfî olarak seçilen 203 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan bu araştırma sonucunda; duygusal zekânın iletişim becerisini ve bireysel yenilikçiliği olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Duygusal zekâ, Yenilikçilik, İletişim.

THE IMPACT OF UNIVERSITY STUDENTS' EMOTIONAL INTELLIGENCE ON COMMUNICATION SKILLS AND INDIVIDUAL INNOVATIVENESS LEVELS

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the effects of emotional intelligence of university students on their communication skills and individual innovativeness levels. To do so, correlation and regression analyses are used. This research examines the data of 203 university students that are selected randomly in three different universities' faculty of Economics and Administrative Sciences in Gaziantep and concludes that emotional intelligence positively affects the university students' communication skills and individual innovativeness levels.

Keywords: Emotional intelligence, Innovation, Communication.

1.Giriş

Duygusal zekâ konusu yeni bir kavram olup, özellikle Goleman (1995)'ın yayınladığı "Emotional Intelligence" adlı çalışma ile ortaya çıkmıştır (Goleman, 1995).Başarı için önemli görülen empati, duyguları ifade etme ve anlama, mizacı kontrol etme, bağımsızlık, uyum sağlayabilme, beğenilme, kişiler arası sorunları çözme, sebat, sevecenlik, nezaket, saygı gibi duygusal nitelikleri betimlemek için ortaya çıkmış bu kavram, literatüre geçtikten sonra çeşitli alanlarda incelenmiştir (Goleman, 1998).

Araştırmalara göre, kendi duygularını tanıyan ve yönetebilen, başkalarının duygularına, istek ve ihtiyaçlarına duyarlı olan duygusal zekâsı yüksek bireyler; kişisel ilişkilerinde güvene dayalı ilişkiler kurabilmektedir. Bunun sonucunda da fikirlerini açık ve doğrudan dile getirebilmekte; kendilerini ve çevrelerini sonuç odaklı harekete geçirebilmektedir (Çetinkaya ve Alparslan, 2011).

Diğer taraftan, sosyal bir varlık olan insan için iletişim büyük önem taşımaktadır. İnsanlar iletişim sayesinde çevreleriyle etkileşim içinde olmakta, çevrelerinden etkilenmekte ve çevrelerini etkilemektedirler (Iksan vd., 2012). Değişimin ve yeniliklerin hızlı bir şekilde hayatımıza girdiği küreselleşen dünya düzeninde yenilikçiliğe yatkınlık da büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada duygusal zekanın iletişim becerisine ve bireysel yenilikçilik düzeyine etkisi üniversite öğrencileri üzerinde bir alan çalışmasıyla incelenmiştir. Öncelikle duygusal zeka, iletişim becerileri ve bireysel yenilikçilik kavramları teorik çerçevede açıklanmış, daha sonra ilgili kavramların ilişkileri yapılan geçmiş araştırma bulgularına dayanarak hipotezler geliştirilmiştir. Çalışmanın sonunda ise alan çalışmasına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

2.Duygusal Zekâ

Son 20 yılda psikoloji alanında duygu kavramının tekrar popüler olmasıyla birlikte, bu alanda yapılan çalışmalarda en çok üstünde durulan konu "duygusal zekâ" olmuştur (Barsade, Brief ve Spataro, 2003). Duygusal zekâ, "duyguyu kavrama ve ifade etme yeteneği, duyguyu düşüncede asimile edebilme, anlama ve duygunun ortaya çıkış noktalarını kavrayarak, kendisinin ve diğer insanların duygularını yönetebilme yeteneği" olarak tanımlanmaktadır (Mayer, Salovey, ve Caruso, 2000). Duygusal zekâ konusu, eğitim, sosyal adalet, sağlık, kişisel ilişkiler ve iş yaşamı gibi birçok alanda araştırmalara konu olmuştur (Mayer, Roberts ve Barsade, 2008). Bu konu üzerindeki ilgi, mental yeterliliğin hayatta başarılı olmak için yeterli olmadığı görüşüne dayanmaktadır. Klinik vakalar göstermiştir ki; insanlar geleneksel zekâ testlerinde yüksek skor yapsalar da, bu sonuçlar sosyal yeterlilikleri için belirleyici faktör olmamaktadır (Cherniss, 2010).

Duygusal zekânın kavramsallaşması süreci 1995 yılında Daniel Goleman tarafından aynı isimde çıkarılan kitapla başlamıştır (Edutopia, 2001). Goleman (1995), duygusal zekâyı sebat, azim gibi özellikleri kapsayan, diğerlerinin ne hissettiğini anlayabilme ve dürtülere hâkim olabilmeyi sağlayan temel yaşam becerisi olarak görmüştür. Sonraki çalışmalarında da, duygusal zekâyı, bireyin kendisinin ve başkalarının hislerini tanıma, kendisini motive etme, iş yaşamındaki ilişkilerinde duyguları yönetebilme yetisi olarak görmüş ve bilişsel yetileri tamamladığını ortaya koymuştur (Goleman, 2000).

Duygusal zekâ, çoğunlukla üç temele dayanmaktadır. İlki, duyguların hayatta önemli bir rol oynadıklarıdır. İkincisi, insanlar duyguları anlama, algılama, kullanma ve yönetme konusunda farklılıklar gösterebilmektedir. Üçüncüsü ise, bu farklılıkların bireyin çeşitli sosyal ortamlardaki (işyeri vb.) adaptasyonunu etkilediğidir (Cherniss, 2010). Bu temeller kabul edilse de, duygusal zekâ konusunda oldukça farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar, duygusal zekânın genel zekâ düzeyinden daha önemli olduğunu düşünürken; bazıları da insanın duygusal zekâsının hayatındaki başarısında ya da iyi olma halinde önemli bir etkisi olmadığını düşünmektedir (Cherniss, 2010).

Duygusal zekâ ile ilgili literatürde dört baskın model bulunmaktadır. Birincisi Bar-On (1988)'un "duygusal ve sosyal zekâ" modelidir. Bu model, insanların hayatın sosyal ve duygusal durumlarının getirdiği gerekliliklere ayak uydurmasına yardımcı olmak için sahip olması gereken özellikleri ve yetenekleri tanımlamayı amaçlamıştır. Araştırma, bu özellikleri bireyin kendisinin farkında olması, kendini ifade edebilmesi, anlaması ve diğer insanlarla iletişimde kalabilmesi olarak tanımlamıştır. Model beş ana başlık altında incelenmiştir. Bunlar; içsel zekâ, çevreyle uyum becerisi, adaptasyon, stres yönetimi ve genel ruh halidir (Bar-On, 2006).

İkinci model ise, Mayer, Salovey ve Caruso'nun çalışmasıdır (Mayer ve Salovey, 1997). Bu modelde, araştırmacılar yeni bir zekâ tipi geliştirmeyi amaçlamışlardır ve modellerini "mental yetkinlik" veya "bilgi işleme yaklaşımı" olarak görmüşlerdir. Çalışmalarında kişilik testlerindense, daha çok bilişsel yetenek testlerini baz almışlardır. Model dört bölüme ayrılmıştır ve şu şekildedir; "duyguları kavrama yeteneği, düşünceyi yönetebilmek için duyguları kullanma, duyguları anlama ve duyguları yönetebilme" (Mayer ve Salovey, 1997).

Duygusal zekâ alanında kullanılan üçüncü model ise Boyatzis ve Sala (2004)'nin ortaya çıkardığı modeldir. Bu çalışma, iş yaşamında başarı için gereken sosyal ve duygusal yeterlilikler üzerine yapılmış ve duygusal zekâ dört ana başlık altında incelenmiştir. Bunlar; öz-farkındalık, öz-yönetim, sosyal farkındalık ve ilişki yönetimidir. Modelde bulunan ana ölçekler duygusal yeterlilik envanteri ve duygusal ve sosyal envanterdir.

Literatürde kullanılan en güncel model ise "karakteristik duygusal zekâ" (trait emotional intelligence)dır. Bu model, önceki çalışmaların çoğunluğunu da içinde barındırdığı için ikinci jenerasyon modeli olarak da görülmektedir (Petrides vd., 2007). Modelde, duygu ile ilgili tüm karakteristik

özelliklere yer verilmiştir ve model dört farklı ana başlık altında incelenmektedir. Bunlar; iyi durum hali (öz-güven, mutluluk ve iyimserliği de içeren), sosyallik (sosyal yeterlilik, kararlılık ve diğer insanların duygularının yönetilebilme yetisi), öz-kontrol (stres yönetimi, duygu düzenlemesi) ve duygusallık (kendini ve diğerlerini duygusal olarak algılayabilme) şeklindedir (Petrides vd., 2007).

Duygusal zekaya sahip bireyler; duygularını kontrol edebilen, başkalarının duygularını anlayan ve bunları ustalıkla idare edebilen bireylerdir. Burada duygusal zekanın belirleyicisi önem arz etmektedir. Duygusal zekanın belirleyici yetkinliklerinden birisi iletişim becerisidir. Duygusal zekâ için, iyi iletişim kurabilme konusunda ilk olarak insanın kendisini açık ve net olarak ifade edebilmesi ve daha sonrasında başkalarını dikkatli dinlemesi ve ne söylediklerini tam olarak anlayabilmesi gerekmektedir. Bu koşullar sağlandığında bireyler birbirlerini anlayabilecek ve kendilerini daha iyi ifade edeceklerdir (Çetinkaya ve Alparşlan, 2011:366). Aşağıda iletişim becerilerine ait ayrıntılı açıklama yer almaktadır.

3.İletişim Becerileri

Genel anlamda iletişim, bilgiyi sözlü ya da sözlü olmayan yollarla veren kişi ile bilgiyi alan kişi arasındaki bilgi alışverişi süreci olarak tanımlanmaktadır. İletişimin en temel amacı anlaşmayı sağlamaktır. En yaygın iletişim yöntemi belirli bir dil kullanılarak oluşturulan sözlü iletişimdir. İletişim aynı zamanda fikirlerin, görüşlerin ve belirli bir objektifi olan bilginin değişim sürecini de içinde kapsar. Sözlü iletişim dışında bilgiler belirli sembol ya da işaretler kullanılarak da paylaşılabilir (İksan, vd., 2012).

Geçmiş yıllarda yapılan çalışmaların aksine, son yıllarda yapılan çalışmalar iletişim becerilerinin sadece doğuştan ve sezgi yoluyla oluşan bir olgu olmadığını, iletişim tekniklerinin çoğu öğesinin öğretilebilir ve geliştirilebilir olduğunu ortaya koymuştur (Korkut, 2004). Redding (1984) iyi bir iletişim için bireyde başlıca beş özellik olması gerektiğini belirtmiştir. Bu özellikler (Karatepe, 2005:246);

- Kişinin kendisini değerli bulma düzeyi, kendine olan sevgisi, kendisine atfettiği değer, başkalarının yaşamına katkı sağlama yeteneği olarak tanımlanan kişiye değer vermek,
- Kişinin onu izleyenlerin nazarında ahlaki ve geleneksel standartlara uygunluk derecesini belirten dürüstlük,
- Doğru ve hızlı anlama, kavrama, analiz etme ve sorun çözme yeteneğini ifade eden zeka,
- Güvenilirlik; inanılan bir kişi olma ve
- Duyarlılık; etkileşimde bulunulan kişiyi anlama derecesidir.

Duyguların ve düşüncelerin aktarımında ise bazı farklılıklar bulunmaktadır. Düşünceler genelde sözlü olarak anlatılırken, duygular sözsüz bir dille anlatılır. Araştırmalara göre, beden dili karşıya verilen anlam ve duygunun %55'ini oluşturuyorken, ses tonu %38, sözcükler ise sadece %7'sini oluşturmaktadır (Pease, 2003).

4. Bireysel Yenilikçilik

Bireyler yeniliklere karşı olan yatkınlıkları bakımından birbirlerinden sıklıkla ayrılırlar (Nov, 2008). Araştırmalar göstermiştir ki; bir yeniliğin uygulamasındaki başarı diğer faktörlerle birlikte bireylerin farklılıklarına da dayanmaktadır (Lu vd., 2003). Rogers (2005) yenilikçiliği, "bireyin diğer bireylerden göreceli olarak daha önce yeniliğe ayak uydurabilme derecesi" olarak tanımlamıştır. Agarwal ve Parasad (1998) ise bireysel yenilikçiliği, "bireyin yenilikçiliğe karşı adapte olma isteği" olarak tanımlamıştır.

Bireysel yenilikçilik disiplin, öğrenme yeteneği ve uygulama yeteneğinin toplamından oluşmaktadır. Bireyin bir fikir ya da ürünü yenilik olarak algılaması bireyin yeniliğe karşı göstermiş olduğu tepkiye bağlıdır (Rogers, 2005). Uzkurt (2008)'a göre bireysel yenilikçilik, problemin tanımlanması, gerekli bilgilerin depolanması, yeni fikirlerin geliştirilmesi ve sonuçların değerlendirilmesi aşamalarından oluşmaktadır.

Bireysel yenilikçilik, bireylerin risk alma becerisi, deneyimlemeye açık olmaları, yaratıcılık dereceleri gibi özelliklerine bağlı bir şekilde şekillenmektedir. Bunların dışında, yeniliğin kabul edilmesi için kullanımının kolay olması, denenebilir olması ve ortaya çıkan sonuçların gözlemlenebilir olması önem taşımaktadır (Usluel ve Mazman, 2010).

Literatürde, bireysel yenilikçilik bilişsel ve duyuşsal olmak üzere iki ayrı başlık altında incelenmiştir. Bilişsel yenilikçilik ile bireyin problem çözme yetisi, akılcı düşünme eğilimi ve diğer zihinsel faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Bu faaliyetler, bireyin yeni deneyimlere açık olmasına neden olmaktadır. Duyuşsal yenilikçilikte ise birey, bireysel ya da organizasyonel ihtiyaçları doğrultusunda mantıksal bir değerlendirme olmaksızın yenilikleri benimsemektedir. Bu nedenle de, duyuşsal yenilikçi bireylerin yüksek düzeyde risk alarak yenilikleri benimsedikleri sonucu ortaya çıkmaktadır (Dobre, Dragomir ve Preda, 2009).

Bireyler sahip oldukları karakteristik özellikleri doğrultusunda yenilikçiliğe karşı farklı tutumlar besleyebilmektedir. Ayrıca, bireyler hayatları boyunca sabit bir yenilikçilik davranışı göstermemekte; aldıkları eğitim ve buldukları ortama göre davranışları şekillenebilmektedir. Bu farklılıklar sebebiyle de, bireyler yeniliği daha erken ya da daha geç benimseyebilmekte; aldıkları risk sayıları değişebilmektedir. Bireyler, yenilikçilik açısından sahip oldukları özellikler dolayısıyla beş farklı gruba ayrılmaktadır. Bunlar; yenilikçiler, öncüler, sorgulayıcılar, kuşkuçular ve gelenekçilerdir (Rogers, 2005).

Günümüzde yaşantımıza giren teknolojik yenilikler bireyleri kendilerini yenilemeye zorunlu tutmakta ve bireylerin bu yenilikleri takip etmeleri gerekmektedir. Bu durum gerek kurumsal gerekse bireysel açıdan

oldukça önemli sayılmaktadır. (Sabherwal ve diğerleri,2001 ; Akt. Kösterelioğlu ve Demir, 2014 :248).

21. yüzyılın işletmecilik anlayışına bakıldığında da, başarının artırılması için yalnızca yüksek zeka katsayısına sahip bireylerin varlığı yeterli olmamaktadır. Bunun yanı sıra, duygusal ve sosyal kapasitesi yüksek bireylerin varlığına da ihtiyaç duyulmaktadır. Bundan dolayı da, bugün ivme kazanan bir hızla, duygusal zekanın geliştirilmesi konusu gündemde tutulmaktadır (Doğan ve Demiral, 2007:210).

5.Literatür ve Hipotezlerin Oluşturulması

İletişim becerilerinin gelişiminde sözlü iletişimin yanında, duyguların iyi yönetilebilme yetisi de önemli rol oynamaktadır. Duygusal olgunluk, kişinin kendi duygularının farkında olmasının yanında, diğer bireylerin duygularını da belirli bir ölçüde anlamayı gerektirir (Dilekman vd., 2008:224). Birey duygularının farkında olur ise objektif bir bakış açısına sahip olur ve kendisine, başkalarına ve etkileşimlerine ilişkin değer yargıları daha sağlıklı olur (Özer, 2000). Bireylerin kişisel ilişkilerinde ortaya çıkan sorunların bir kısmı bireylerin duyguları anlatmada ya da ilgi ve isteklerini diğer insanlara iletmede başarısız olmalarından kaynaklanabilmektedir (Çetinkaya ve Alparslan, 2011).

Schutte ve arkadaşlarının (2001) üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı araştırma göstermiştir ki; sosyal becerisi gelişmiş olan öğrencilerin duygusal zekâ düzeyleri de yüksek olmakta, bu öğrenciler işbirliğine dayalı davranışları daha çok sergilemekte, duygusal ve sosyal ilişkilerde daha başarılı olmaktadır. Diğer taraftan, Öz (2014) duygusal zekânın iletişim isteği üzerine etkisini araştırdığı çalışmada, bireyin duygusal zekâ düzeyi arttıkça, iletişim isteğinin de arttığını ve bunun sonucunda da diğer insanlarla iletişiminin daha sağlıklı olduğunu bulmuştur. Mayer ve arkadaşları (2000) da bu paralelde sonuçlar bulmuş ve bunlara ek olarak da duygusal zekânın iletişim becerilerine etkisinde cinsiyetin beklendiği gibi önemli bir rol oynamadığını ortaya koymuştur.

Yaylacı (2006:189)'ya göre duygusal zekâ, bireyin çevresi ile olan iletişimde etkinlik sağlaması amacıyla duygularından bir rehber olarak yararlanabilme yeteneğidir. Bu bağlamda, duygusal zekâ düzeyleri yüksek bireyler, sosyal çevrelerinin büyük çoğunluğuyla sağlıklı bir iletişim kurabilmekte; duygularını uygun şekilde yönetebilmektedir.

Çetinkaya ve Alparslan (2011) da üniversite öğrencilerinin duygusal zekâ düzeyleri ile iletişim becerilerini incelediği çalışmasında benzer sonuçlara ulaşmıştır. Çalışmaya göre, duygusal zekâ ve iletişim becerileri arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır ve bu bağlamda bireylerin birbirlerini anlayabilmelerinin ve kendilerini daha iyi ifade edebilmelerinin iletişim becerisinin bir gereği olduğunu saptamışlardır. Ayrıca, boyutlar arası en kuvvetli ilişkiyi de duygusal zekânın boyutlarından duyguların düzenlenmesi ve yönetimi ile iletişim becerileri boyutlarından davranışsal boyut arasında bulmuşlardır. Sonuç olarak, bireyler ne kadar duygularını doğru düzenleyip, bu duyguları olumlu yönde kullanabilirlerse iletişim davranışları da o kadar etkili olmaktadır.

Bunlara ek olarak, Taşlıyan ve arkadaşları (2014) duygusal zekâ, iletişim becerileri ve akademik başarı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapılan araştırmaya göre, duygusal zekâ boyutları ile iletişim becerileri ve akademik başarı düzeyi arasında pozitif anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Analiz sonucunda, iletişim becerileri ile duygusal yönetim, empatik duyarlılık ve duyguların pozitif kullanımı boyutları arasında pozitif yönde ve yüksek düzeyde bir korelasyon olup, duygusal değerlendirme boyutu arasında ise pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir.

Bu açıklamalar ışığında araştırmanın 1. hipotezi aşağıdaki şekilde kurulmuştur:

Hipotez 1: Duygusal zekâ iletişim becerisini olumlu yönde etkiler.

İş yaşamında, duygusal zekânın iş tatminini, örgütsel bağlılığı, takım performansını ve iş performansını pozitif bir şekilde etkilediği kabul edilmektedir (Goleman, 1998; Wong ve Law, 2002; Jordan ve Troth, 2004; Shih ve Susanto, 2010). Goleman (1997) duygusal zekâyı, işleri bitirebilme ve yaratıcı olabilme yeteneği olarak tanımlamıştır. Diğer taraftan, bireysel inovasyon rasyonel, sezgisel, duygusal ve sosyal süreçleri de içeren, işyerinde öğrenmenin önemli bir boyutu olarak görülmekte ve aynı zamanda duygular da bireylerin yeni bir şeyler ortaya koymasında önemli bir rol oynamaktadır (Fenwick, 2003).

Lyons ve Schneider (2005)'e göre, pozitif duygular yaratıcılığı geliştirmekte ve böylece bireysel yenilikçiliğe de yatkınlık sağlamaktadır. Bunlara ek olarak Park (2005) kaliteli duygusal ortamın verimliliği ve yaratıcılığı pozitif yönde etkilediğini bulmuştur. Ayrıca, Goleman (1998)'a göre, yüksek duygusal zekâyı sahip bireyler müzakerede ve problem çözmede daha başarılı olmakta ve bunlar da yaratıcı düşüncelerin temelini oluşturmaktadır. Yaratıcı düşüncelerin üretimi de bireysel yenilikçilik sürecinin ilk aşaması olarak kabul edilmektedir.

Bu bağlamda araştırmanın 2. hipotezi şu şekildedir:

Hipotez 2: Duygusal zekâ bireysel yenilikçiliği olumlu yönde etkiler.

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda duygusal zekâ, iletişim becerileri ve bireysel yenilikçilik seviyelerinin birbiriyle ilişkili ve birbirlerini etkileyen kavramlar olduğu söylenebilir. Bu temel çıkış noktasından hareketle bu araştırmada üniversite öğrencilerinin duygusal zekâlarının iletişim becerilerine ve bireysel yenilikçilik seviyelerine etkileri incelenmiştir.

6. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin duygusal zekâlarının iletişim becerilerine ve yenilikçilik seviyelerine olan etkisini belirlemektir.

Konuyla ilgili literatür tarandığında ülkemizde duygusal zeka ile ilgili yapılan çalışma sayısının arttığı, duygusal zekânın iletişim becerilerine olan etkisinin incelendiği ancak duygusal zeka, iletişim becerileri ve bireysel yenilikçilik seviyeleri değişkenlerini bir arada ele alan çalışmaların olmadığı görülmüştür. Bu araştırma ile literatürdeki bu eksikliğin giderilmesi amaçlanmaktadır.

7.Araştırma Evreni ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2015-2016 yılları arasında Gaziantep ilinde bulunan bir vakıf üniversitesi ve bir devlet üniversitesinin İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri'nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. Ural ve Kılıç (2006)'ın hazırladığı tablo değerine göre 1000 kişilik evrenden, evreni temsil etmesi için, örneklem sayısı olarak 288 kişiye ulaşmak gerekmektedir. Veri toplama aşamasında mümkün olduğunca fazla öğrenciye ulaşılmaya çalışılmış, ancak gönüllülük esas alındığı için ankete katılmayı kabul eden 215 öğrenciye uygulanmıştır. Eksik işaretleme ve hatalı doldurma sebebiyle 12 anket çalışmadan çıkarılmıştır ve araştırma örneklemini 203 kişi olmuştur.

8.Veri Toplama Aracı ve Ölçekler

Araştırmada veri toplamak için anket kullanılmıştır. Anket 4 bölümden oluşmakta olup; ilk bölümde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular, ikinci bölümde duygusal zekayı ölçmeye yönelik ifadeler, diğer bölümlerde sırasıyla iletişim becerilerini ve bireysel yenilikçilik düzeyini belirlemeye yönelik ifadeler yer almaktadır. Anketteki son 3 bölümde yanıtlar 7'li likert ölçeği ile alınmıştır (1=Kesinlikle katılmıyorum, 7=Kesinlikle katılıyorum).

Üniversite öğrencilerinin duygusal zekâlarını ölçmek için Schutte Duygusal zekâ ölçeği kullanılmıştır. Duygusal zeka ölçeği 41 ifade ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar, İyimserlik/Ruh Halinin Düzenlenmesi (Optimism/MoodRegulation), Duyguların Kullanımı (Utilization of Emotions) ve Duyguların Değerlendirilmesi (Appraisal of Emotions) olarak tanımlanmıştır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması ve geçerlilik çalışması Tatar ve arkadaşları (2014) tarafından yapılmıştır. Çalışmada, Kendall İyi Uyuşum Analizi ile elde edilen sonuca göre ($W=0,131$; $\chi^2=(41) 26,764$; $p>0,05$) formun İngilizce-Türkçe eşdeğerliliği uzmanlar kişiler tarafından onaylanmış, yapılan Bartlett Küresellik Testi ile maddeler arasında faktör analizi yapmaya yeterli düzeyde ilişki bulunmuştur ($\chi^2(820) =16705,78$; $p<0,001$) (Tatar, Tok ve Saltukoğlu, 2011).

Korkut (1996) tarafından geliştirilen "iletişim becerileri değerlendirme ölçeği" (İBDÖ), 25 maddeden oluşmaktadır. Ölçek tek boyutta olup, ters kodlu madde bulunmamakta ve alınabilecek en yüksek puan 100, en düşük puan ise 0'dır. Ölçekten alınan puanın yüksekliği bireyin kendisini iletişim becerileri açısından olumlu olarak değerlendirdiğini göstermektedir (Korkut,2005: 145).

Orijinali Hurt ve arkadaşları (1977) tarafından geliştirilmiş olan "Bireysel Yenilikçilik Ölçeği" 20 maddeden oluşmakta ve alt boyutlar üzerinden değil; maddelerin bütünü üzerinden tek bir boyutta değerlendirilmektedir. Pozitif maddeler sırasıyla 1, 2, 3, 5, 8, 9, 11, 12, 14, 16, 18. ve 19. maddeler iken,

negatif maddeler 4, 6, 7, 10, 13, 15, 17. ve 20. maddelerdir (Hurt, Joseph veCook, 1997).

9.Verilerin Analizi ve Kullanılan İstatistiksel Teknikler

İstatistiksel analizler SPSS 23.0 kullanılarak yapılmıştır. Çalışmaya katılan 203 üniversite öğrencisinin çoğunluğunu %49,3 (n=100) ile 18-20 yaş arasındaki öğrenciler oluşturmakta ve bunu %48,3 (n=98) ile 21-25 yaş arası grup izlemektedir. Katılımcıların %54,2 (n=110)'si kadın, %45,8'i (n=93) erkektir. Katılımcılar tamamı İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesine bağlı 4 farklı bölümde okumakta ve büyük çoğunluğu %40,4 (n=82) ile işletme bölümünde bulunmakta; bunu %32,5 (n=66) ile iktisat bölümü izlemektedir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu %53,2 (n=108) ile 1.sınıfta okumakta; bunu %24,6 (n=50) ile 2.sınıflar izlemektedir. Ayrıca öğrencilerin büyük çoğunluğu %93,6 (n=190) ile hayatlarının büyük çoğunluğunu kentsel alanda geçirdiğini belirtmiş ve büyük çoğunluğu %70,9 (n=144) ile akademik başarı açısından kendilerinin orta düzeyde olduğunu söylemişlerdir. Yine aynı şekilde katılımcıların büyük çoğunluğu %74,4'ü (n=151) ailelerinin gelir düzeyinin orta düzeyde olduğunu belirtmiş ve %70'i (n=142) aile ortamlarının huzurlu olduğunu söylemiştir.

Çalışmada sırasıyla keşfedici faktör analizi, geçerlilik ve güvenilirlik, normal dağılım, korelasyon ve son olarak da regresyon analizleri yapılmıştır.

Keşfedici faktör analizinde değişkenler arasındaki ilişkilerden hareketle faktör bulmaya yönelik bir işlem yapılmaktadır. Doğrulayıcı faktör analizinde ise değişkenler arasındaki ilişkiye dair önceden saptanan hipotezlerin test edilmesi söz konusudur. Bu çalışmada, varlığı kurulmuş olan ilişkilerin veri ile uyumunu doğrulamak yerine veri seti üzerindeki ilişkileri keşfetmeye çalışmak istenmiştir.

Araştırmada ilk olarak duygusal zekâ ölçeğinin keşfedici faktör analizi yapılmıştır. Sonuçlar tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Duygusal zekâ ölçeği keşfedici faktör analizi sonuçları

Madde	İyimserlik / Ruh Halinin Düzenlenmesi	Duyguların Kullanımı	Duyguların Değerlendirilmesi
D1	.478		
D2	.409		
D11	.546		
D16	.424		
D18	.555		
D19	.518		
D27	.497		
D29	.632		
D30	.624		
D31	.664		
D32	.455		

D37	.709		
D38	.748		
D6		.378	
D8		.636	
D17		.614	
D22		.667	
D24		.437	
D26		.565	
D35		.617	
D39		.539	
D4			.658
D10			.594
D13			.633

Keşfedici faktör analizinde sorular temel bileşenler yöntemi ve Varimax döndürme yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. KMO değeri ,755 olup faktör analizi için örneklem büyüklüğü yeterlidir (Bar-On, 2006). Bartlett's Küresellik Testi sonucunda Ki Kare değeri 1544.242, serbestlik derecesi değeri (df) 276 ve Sig. Değeri ,000 bulunmuş olup, veriler çok değişkenli normal dağılımdan gelmektedir ve faktör analizine uygundur (Bar-On, 2006). Faktör yükleri düşük olduğundan (0,32' nin altı) ya da iki faktöre birden yüklendiğinden dolayı 22, 41, 40, 23, 14, 36, 33, 20, 7, 3, 25, 5, 9, 28, 34, 15 ve 12 numaralı maddeler çıkartılmıştır.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik analizi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Değişkenlerin güvenilirlik analizi sonuçları

Değişken	Madde Sayısı	Alpha Katsayısı
Duygusal Zekâ	24	.811
Yenilikçilik	20	.793
İletişim becerileri	25	.935

Alpha katsayıları 0,70 in üzerinde olduğundan değişkenlerin güvenilir oldukları sonucuna varılmıştır (Özer, 2000).

Araştırmada parametrik testlerin kullanılmasının uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla verilerin normal dağılım gösterip göstermediği araştırılmıştır. Normallik testi yapılmış ve tüm değişkenlerin basıklık ve çarpıklık değerleri -1 ile +1 aralığında çıktığından verilerin normal dağılım gösterdiği varsayılmıştır (Bar-On, 2006).

Araştırma değişkenleri arasında ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla değişkenler arasında korelasyon değerlerine bakılmıştır ve sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Değişkenler arası korelasyon değerleri

	Bireysel Yenilikçilik	İletişim Becerileri	İyimserlik	Duyguların Kullanımı	Duyguların Değerlendirilmesi	Duygusal zekâ (genel)
Bireysel Yenilikçilik	1					
İletişim Becerileri	.560**	1				
İyimserlik	.497**	.617**	1			
Duyguların Kullanımı	.345**	.286**	.505**	1		
Duyguların Değerlendirilmesi	-.119	-.095	-.067	-.037	1	
Duygusal zekâ (genel)	.314**	.348**	.639**	.712**	.577**	1

** p<0.01 önem düzeyinde anlamlı

Analiz sonuçlarına göre iletişim becerileri, iyimserlik ve duyguların kullanımı ile yenilikçilik arasında; iyimserlik ve duyguların kullanımı ile iletişim becerileri arasında ve duyguların kullanımı ile iyimserlik arasında p<0.01 önem düzeyinde pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulgusu elde edilmiştir. Diğer bir ifadeyle duygusal zekâ boyutlarından duyguların değerlendirilmesi boyutu dışındaki tüm değişkenler arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Duygusal zekâ tek bir boyut olarak alındığında ise tüm araştırma değişkenleri ile olumlu yönde anlamlı ilişkiye sahip olduğu görülmektedir.

Duygusal zekânın iletişim becerileri üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. İletişim becerileri değişkeni regresyon analizi

Bağımsız Değişkenler	Beta Katsayısı	Anlamlılık
İyimserlik	.631	.000
Duyguların Kullanımı	-.034	.596
Duy.Değer.	-.054	.334

F Değeri: 41.418 p<0.001Düzeltilmiş R² : .375 Tahminin Standart Hatası: .77916 Durbin-Watson : 1.935

Analiz neticesinde duygusal zekânın iyimserlik boyutunun iletişim becerilerini pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği görülmüştür. Durbin Watson sonucuna göre otokorelasyon olmadığı görülmektedir. p<0.001 olduğundan model anlamlıdır. Duygusal zekâ iletişim becerisini %37 oranında açıklamaktadır. Araştırmanın 1. Hipotezi “Duygusal zekâ iletişim becerisini olumlu yönde etkiler.” kabul edilmiştir.

Sonraki aşamada bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan yenilikçilik üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5: Duygusal zekânın yenilikçiliğe etkisine ilişkin regresyon analizi

Bağımsız Değişkenler	Beta Katsayısı	Anlamlılık
İyimserlik	.428	.000
Duyguların Kullanımı	.126	.075
Duy.Değer.	-.086	.161

F Değeri: 24.066 p<0.001Düzeltilmiş R² : .255

Tahminin Standart Hatası: .66378 Durbin-Watson : 1.605

Tablo 5’e bakıldığında duygusal zekânın bireysel yenilikçiliği % .25 oranında açıkladığı; duygusal zekâ boyutlarından iyimserliğin, yenilikçiliği pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği görülmüştür. Durbin Watson sonucuna göre oto korelasyon olmadığı görülmektedir. Ayrıca, p<0.001 olduğundan model anlamlıdır (Bar-On, 2006). Çalışmanın 2. Hipotezi “Duygusal zekâ bireysel yenilikçiliği olumlu yönde etkiler.” kabul edilmiştir.

10.Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada duygusal zekâ ile iletişim becerileri ve bireysel yenilikçilik arasındaki ilişki ve duygusal zekânın iletişim becerilerine ve bireysel yenilikçiliğe etkileri incelenmiştir. Bu amaçla, Gaziantep’te bulunan iki vakıf ve bir devlet üniversitesinde İktisadi İdari ve Sosyal Bilimlerde öğrenim gören öğrencilerden, kolayda örnekleme yöntemiyle seçilen bir örneklem üzerinden bir araştırma yapılmıştır. Çalışmamızda duygusal zekâ bağımsız değişken; iletişim becerileri ve bireysel yenilikçilik seviyeleri ise bağımlı değişken olarak incelenmiş ve anket yöntemiyle bulunan sonuçlar bu doğrultuda analiz edilmiştir. Yapılan araştırma ile üniversite öğrencileri hakkında konu edilen değişkenlere ilişkin bulgular elde edilmiştir.

Korelasyon sonuçları incelendiğinde, duygusal zekânın boyutlarından olan iyimserlik ve duyguların kullanımı ile yenilikçilik ve iletişim becerileri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Yapılan regresyon analizleri sonucunda ise; duygusal zekânın boyutlarından

biri olan iyimserliğin yenilikçiliği pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği görülmekte ve bu da ikinci hipotezin konusu olan duygusal zekânın yenilikçiliğe olan pozitif etkisini doğrulamaktadır. Araştırmanın diğer bağımlı değişkeni olan iletişim becerileri konusunda ise, yine iyimserliğin iletişim becerilerini pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği görülmekte ve bu da birinci hipotezimizin konusu olan duygusal zekânın iletişim becerilerine olan pozitif etkisini doğrulamaktadır. Sonuç olarak üniversite öğrencilerinin duygusal zekânının iletişim becerilerini ve yenilikçilik seviyelerini pozitif yönde etkilediği yargısına ulaşılmıştır. Ancak, duygusal zekânın etkisinin iki bağımlı değişkende de iyimserlik boyutu üzerinden bir etkisi olmuştur.

Günümüz rekabet ortamında işletmeler için en önemli üretim faktörü yetenekli insan gücüdür. Finansal ve fiziksel sermayenin yanında entelektüel sermaye ve sosyal sermayenin önemi gün geçtikçe daha da artmaktadır. Bu bağlamda değer yaratan bilgi yaratmada yenilikçiliğin, sosyal sermayenin geliştirilmesinde ise iletişimin rolü yadsınmaz. Toplumdaki bireyleri iş hayatına hazırlayan en önemli kurumlardan olan üniversitelerde öğrencilerin yenilikçi ve iletişim becerilerine sahip olması gelecek için ümit vericidir. Bireysel yenilikçiliği ve iletişim becerisini etkileyen duygusal zekâ ise iş yaşamında birçok yönden çalışan davranışlarını (iş tatmini, motivasyon, performans gibi) etkilemektedir. Dolayısıyla bu konuların derinlemesine araştırılması hem bu konular üzerinde farkındalık yaratacak, hem de duygusal zekânın artırılmasına yönelik neler yapılabileceği konusunda gelişmeler sağlanabilecektir.

Bütün bunların yanı sıra araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırmanın sadece üniversite öğrencilerinde ve İktisadi ve İdari Bilimlerde yapılmış olması araştırmanın önemli bir kısıtıdır. Bu nedenle, farklı iş kollarında ya da farklı topluluklarda yapılacak araştırmalardan farklı sonuçlar elde edilebilir. Bunun yanı sıra, araştırmada kullanılan veriler sadece Gaziantep'te bulunan öğrenciler arasından elde edilmiştir. Farklı illerdeki üniversite öğrencilerinden veyafarklı sektörlerde çalışanlardan elde edilecek verilerle daha genel ve açıklayıcı sonuçlara ulaşmak mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

- Agarwal, R. And Prasad, J. (1998). A Conceptual and Operational Definition of Personal Innovativeness in the Domain of Information Technology. *Information Systems Research*, 9(2):204-224.
- Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of Emotional Social Intelligence (ESI). *Psicothema*, 18:13-25.
- Barsade, S., Brief, A. P., ve Spataro, S. E. (2003). The Affective Revolution in Organizational Behaviour: The Emergence Of A Paradigm. In J. Greenberg(Ed.), *Organizational Behaviour: The State Of The Science*, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum , 3-52.

- Boyatzis, R. E., ve Sala, F. (2004). Assessing Emotional Intelligence Competencies. In G. Geher (Ed.). *Measuring Emotional Intelligence: Common Ground And Controversy Hauppauge, NY: Nova Science*, 147-180.
- Cherniss, C. (2010). Emotional Intelligence: Toward Clarification of a Concept. *Industrial and Organizational Psychology*, 3(2):110-126.
- Çetinkaya, Ö., ve Alparslan, A. M. (2011). Duygusal Zekânın İletişim Becerileri Üzerine Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1):363-377.
- Dilekman, M., Bascı, Z., ve Bektaş, F. (2008). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin İletişim Becerisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2):223-231.
- Dobre, C., Dragomir, A., ve Preda, G. (2009). Consumer Innovativeness: A Marketing Approach. *Management and Marketing*, 4(2):19-34.
- Doğan, S. ve Demiral, Ö. (2007). Kurumların Başarısında Duygusal Zekanın Rolü ve Önemi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14(1):209-230.
- Edutopia. (2001, Şubat 22). *Edutopia*. Mart 7, 2016 tarihinde <http://www.edutopia.org/social-emotional-intelligence-learning-education> adresinden alındı
- Fenwick, T. (2003). Innovation: Examining Workplace Learning in New Enterprises". *Journal of Workplace Learning*, 15(3):123-132.
- Goleman, D. (1995). *Duygusal Zekâ Neden IQ'dan Daha Önemlidir? (çev. Banu Seçkin Yüksel, 2005)*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Goleman, D. (1997). "Beyond IQ: Developing The Leadership Competencies Of Emotional Intelligence", 2nd *International Competency Conference*. London.
- Goleman, D. (1998). *Working with Emotional Intelligence*. New York: Random House Digital.
- Goleman, D. (2000). *İşbaşında Duygusal Zekâ*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Hurt, H. T., Joseph, K., ve Cook, C. (1977). Scales for the measurement of innovativeness. *Human Communication Research*, 4:58-65.
- Iksan, Z. H., Zakaria, E., Meerah, M. S., Osman, K., Lian, C. K., Mahmud, D. S., et al. (2012). Communication Skills Among University Students. *Social and Behavioral Sciences* 59:71-76.
- Jordan, P. J., ve Troth, A. C. (2002). Emotional Intelligence And Conflict Resolution: Implications For Human Resource Development, *Advances in Developing Human Resources*, 4(1):62-79.

- Karatepe, S. (2005). "Örgütsel İletişim", *Örgütsel Davranış Boyutlarından Seçmeler* içerisinde, Ankara: Nobel Yayınları, 222-251.
- Korkut, F. (2004). *Okul Temelli Önleyici Rehberlik ve Psikolojik Danışma*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kösterelioğlu, M.A. ve Demir, F. (2014). Öğretmenlerin Bireysel Yenilikçilik Düzeyinin Öğretmen Liderliğine Etkisi, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 26: 247-256.
- Lu, Yu, Liu, ve Yao. (2003). Technology Acceptance Model for Wireless Internet, *Internet Research*. 206-222.
- Lyons, J. B., ve Schneider, T. R. (2005). The Influence Of Emotional Intelligence On Performance. *Personality And Individual Differences*, 39:693-703.
- Mayer, J. D., Roberts, R. D., ve Barsade, S. G. (2008). Human Abilities: Emotional Intelligence. *Annual Review of Psychology*, 59:507-536.
- Mayer, J. D., ve Salovey, P. (1997). *What is emotional intelligence? In P. Salovey ve D.J. Sluyter (Eds.)*. New York: Basic Books.
- Mayer, J. D., Salovey, P., ve Caruso, D. R. (2000). Models of emotional intelligence. *In R.J. Sternberg (Ed.), Handbook of Intelligence (2nd ed.)* New York: Cambridge University Press, 396-420.
- Nov, Y. (2008). Personality and Technology Acceptance: Personal Innovativeness in IT, Openness and Resistance to Change. *Hawaii International Conference on Systems Sciences, proceedings of the 41st Annual Conference* (s. 448). Hawaii: ISSN: 1530-1605.
- Öz, H. (2014). Emotional Intelligence as A Predictor of L2 Communication. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 186: 424 – 430.
- Özer, A. K. (2000). *İletişimsizlik Becerisi*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Park, J. (2005). "Fostering Creativity And Productivity Through Emotional Literacy: The Organizational Context". *Development and Learning in Organizations*, 5-7.
- Pease, A. (2003). *Beden Dili, Yeşim Özben (Çev.)*. İstanbul: Rota Yayın.
- Petrides, K. V., Pita, R., ve Kokkinaki, F. (2007). The Location Of Trait Emotional Intelligence in Personality Factor Space. *British Journal of Psychology*, 98(2):273-289.

- Redding, W.C. (1984). *The Corporate Manager's Guide To Better Communication*. Glenview: Scott, Foresman and Company.
- Rogers. (2005). Evaluation of Diffusion of Innovation, *International Encyclopedia of the Social- Behavioural Sciences*. ISBN:0-08-043076-7, 4982-4986.
- Sabherwal, R., Hirschheim, R. ve Goles, T. (2001). The Dynamics of Alignment: Insights From A Punctuated Equilibrium Model. *Organization Science*, 12(2): 179-197.
- Schutte, N., Malouff, J. M., ve Bobik, C. (2001). Emotional Intelligence and Interpersonal Relations. *The Journal of Social Psychology*, 141 (4):523-536.
- Shih, H. A., ve Susanto, E. (2010). "Conflict Management Styles, Emotional Intelligence, And Job Performance In Public Organizations". *International Journal of Conflict Management*, 21(2):147-168.
- Taşlıyan, M., Hırlak, B., ve Harbalıoğlu, M. (2014). Duygusal Zekâ, İletişim Becerileri ve Akademik Başarı Arasındaki İlişki Üniversite Öğrencilerine Bir Uygulama. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 2(3):45-58.
- Tatar, A., Tok, S., ve Saltukoğlu, G. (2011) Gözden Geçirilmiş Schutte Duygusal Zekâ Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması ve Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 21(4): 325-338.
- Usluel, Y. K., ve Mazman, S. G. (2010). Eğitimde Yeniliklerin Yayılımı, Kabulü Ve Benimsenmesi Sürecinde Yer Alan Öğeler: Bir İçerik Analizi Çalışması. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(39):60-74.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık .
- Uzkurt, C. (2008). *Pazarlamada Değer Yaratma Aracı Olarak Yenilik Yönetimi ve Yenilikçi Örgüt Kültürü*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Wong, C. S., ve Law, K. S. (2002). "The Effects Of Leader And Follower Emotional Intelligence On Performance And Attitude: An Exploratory Study. *The Leadership Quarterly*, 13(3):243-274.
- Yaylacı, G. Ö. (2006). *Kariyer Yaşamında Duygusal Zekâ ve İletişim Yeteneği*. İstanbul: Hayat Yayınları.

BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİNİN FİNANSAL DERİNLEŞMEYE ETKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Ferid Önder*
Tahsin Karabulut**

ÖZET

Bir finansal sistemin başarısı, fon fazlası olan ekonomik birimlerle fon açığı olan ekonomik birimler arasındaki aracılık etme görevini ne kadar etkin bir şekilde yerine getirebildiğine bağlıdır. Bu nedenle finans sistemlerinin fon değişimine olanak tanıyacak araç çeşitliliğine sahip olması oldukça önemlidir. Son yıllarda teşvik edilen Bireysel Emeklilik Sistemi de, yurtiçi tasarrufların artırılmasına zemin hazırlayarak, finansal sistemin gelişimine destek sunmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye ekonomisinde Bireysel Emeklilik Sistemi aracılığıyla yatırıma yönlendirilen fonların, finansal derinleşmeye katkısını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Farklı modeller aracılığıyla tahmin edilen ekonometrik bulgular, Bireysel Emeklilik Sisteminde yatırıma yönlendirilen fonların finansal derinleşmeye pozitif katkı sağladığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bireysel Emeklilik Sistemi, Eşbütünleşme, Finansal Derinleşme, Türkiye Ekonomisi

ECONOMETRIC ANALYSIS OF THE IMPACT OF PRIVATE PENSION SYSTEM ON FINANCIAL DEEPENING

ABSTRACT

The success of a financial system depends on how efficiently it can fulfill its mandate to intervene between economic units with funding surpluses and economic units that are funded. For this reason, it is very important that financial systems have a variety of tools that will allow fund change. The Individual Pension System, which has been encouraged in recent years, also provides support for the development of the financial system by laying the groundwork for raising domestic savings.

This study aims to reveal the contribution of the funds invested in the Turkish economy through the Private Pension System to financial deepening. The econometric findings, estimated through different models, show that funds invested in the Individual Pension System contribute positively to financial deepening.

Key Words: Private Pension System, Cointegration, Financial Deepening, Turkish Economy

* Doktor

**Prof. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

1. GİRİŞ

Bireylerin emeklilik dönemlerinde gelir elde etmelerine ve aktif çalışma dönemlerinde ise karşılaşılabilecekleri çeşitli risklere karşı kendilerini güvence altına almalarına olanak tanıyan sosyal güvenlik sistemleri, 20. yy'nin ikinci yarısından itibaren çeşitli sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır (Clark ve Whitside, 2003: 11). Alternatif bir emeklilik yönteminin sosyal güvenlik sistemlerinde yaşanan sorunlara çözüm olabileceği düşüncesiyle geliştirilen bireysel emeklilik sistemi (BES), 1980'li yıllarda çeşitli ülkelerde etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Elde edilen başarılı sonuçlar; OECD, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar tarafından izlenerek BES'in geliştirilmesi ve kamu sosyal güvenlik sistemlerinin reforme edilmesi açısından önemli çalışmaları beraberinde getirmiştir (Uralcan, 2004: 16). Nitekim 1994 yılında Dünya Bankası tarafından belli bir sistematiğe kavuşturulan BES, 2000'li yıllara kadar birçok ülkenin sosyal güvenlik sistemlerinde merkezi bir konum üstlenmiştir (Öztürk, 2010: 18).

BES; bireylerin tasarruflarının, oluşturulan fonlara aktarılmasıyla emeklilik dönemlerinde ek gelir sağlamalarını amaçlayan bir sistemdir (Ippolito, 1986: 6). Sistemin temelinde bireylerin emeklilik dönemlerinde gelir elde etmesine olanak tanıyan çalışma dönemlerindeki tasarrufları yer almaktadır (Özbolet, 2004: 97). Katılımcıların tasarruflarıyla oluşturulan emeklilik fonlarının finansal sisteme aktarılmasıyla ekonomik istikrara, büyümeye, finansal çeşitliliğe ve finansal derinleşmeye olumlu katkılar yapması beklenmektedir. Bu katkılar arasında; istikrar kazanan piyasaların yatırımcılar için daha güvenli bir yatırım ortamı sunması, piyasalarda işlem gören menkul kıymetlerin risk-getiri oranında iyileşme, know-how girişlerinde artış ve finansal yenilikleri teşvik sıralanabilir (Yalçın ve Özel, 2013: 7).

Finansal derinleşme; finansal sistemin büyüklüğünde ve yapısında meydana gelen gelişmeyi veya finansal sistemde meydana gelen "yenilikçi" değişimleri, finansal hizmet ve araçlardaki çeşitliliğin artışı (Saltoğlu, 1998), ya da finansal serbestleşme sonucunda finansal aracı kurumların sayısındaki artışla birlikte finansal sektörde yaratılan fonların reel sektöre aktarılma oranını göstermektedir (Erim ve Türk, 2005). Finansal gelişmenin bir sonucu olarak tanımlanan finansal derinleşmenin ölçümünde çeşitli göstergeler kullanılmaktadır. Örneğin finansal kurum ve çeşitliliği ile finansal araç çeşitliliği birer finansal derinlik göstergesi olarak kabul edilmektedir (Öztürk vd., 2010: 98). Bunların yanında miktar göstergeleri, yapısal göstergeler, reel faiz oranı, ürün çeşitliliği ve değişim maliyetleri oransal olarak finansal derinleşmenin ölçümünde kullanılan diğer değişkenleri oluşturmaktadır (Lynch, 1996: 12).

Finansal derinleşmenin ölçümüne ilişkin miktar göstergeleri; parasal büyüklükler, kredi büyüklükleri ve sermaye piyasası büyüklükleri olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Kar, 2001: 157). Bununla birlikte gerek bankacılık göstergeleri gerekse de sermaye piyasalarıyla ilgili göstergeleri içeren mali varlık stoğuna ilişkin gösterge de diğer bir miktar ölçütü olarak kabul edilmektedir (Ağır, 2010: 90). Borsa kapitalizasyon oranı, borsa reel işlem hacmi ve sermaye piyasasında faaliyet gösteren şirket sayısı finansal derinleşmenin ölçülmesinde yer alan miktar göstergeleridir (Ağır, 2010: 93, Başoğlu vd., 2001: 512).

Bu çalışmada kullanılan borsa işlem hacmi; borsada bir gün içerisinde gerçekleşen işlemlerin parasal olarak ifade edilen tutarını ya da sözleşme adedi bakımından ifade edilen rakamsal bir büyüklüğü temsil etmektedir. Uygulamalarda borsa işlem hacminin hisse senetlerinin gün içerisinde kaç kere el değiştirdiğini belirten rakamsal büyüklük olarak ifade edildiği durumlara da rastlanılmaktadır (Ağır, 2010: 92).

Metodolojik açıdan ilk aşamada BES'in ekonomik etkileri ile ilgili tartışmalardan sonra ulaşılabildiği kadarıyla literatürde yer alan çalışmalar tanıtılarak, ekonometrik modellere alt yapı oluşturulmaktadır. Ekonometrik analizde yer alan değişkenler tanıtıldıktan sonra sırasıyla Augmented Dickey-Fuller (ADF), Philips-Perron (PP) ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) durağanlık analizleri yapılmakta ve diagnostik testleriyle birlikte VAR (Vektör Otoregresyon) yöntemi uygulanmaktadır. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi ortaya koyabilmek amacıyla Johansen Eşbütünleşme testleri tahmin edilmekte ve değişkenler arasındaki işaretlerin yönü belirlenmeye çalışılmaktadır.

Zaman dağılımı nedensellik analizleri, değişkenler arasındaki ilişkiye ait tek test istatistiği sunarak nedenselliği ilişkin sonuçlar ortaya koymaktadır. Fakat frekans dağılımı nedensellik analizi yöntemi ise farklı frekanslar için farklı farklı test istatistikleri sunarak, farklı frekans alanlarında farklı sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Bu yüzden son olarak frekans alanı (frequency domain) nedensellik analizi aracılığıyla iktisadi değişkenler arasındaki değişkenlik gösterebilen ilişkiler farklı frekans boyutlarında incelenmektedir.

Bu çalışmada Türkiye'de bireysel emeklilik sisteminde oluşturulan fonların finansal derinleşmeye etkisi ampirik yöntemlerle ilk kez ekonometrik olarak incelenmiştir. Bu nedenle bu çalışma literatüre önemli bir katkı olarak değerlendirilebilir. Çalışmada elde edilen bulgular, Türkiye'de bireysel emeklilik sisteminde yatırıma yönlendirilen fonların sermaye piyasaları aracılığıyla finansal derinleşmeye olumlu katkı verdiğini ortaya koymuştur.

2. BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİNİN EKONOMİK ETKİLERİ

Dünyanın birçok ülkesinde demografik değişimler, aktüeryal kurallara uygun olmayan uygulamalar, ekonomik krizler ve çeşitli yapısal sorunlar, sosyal güvenlik sistemlerini finansman zorluğu ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu sebeple bireysel emeklilik fonlarının, sermaye piyasalarına derinlik kazandırmak ve ilave fon kaynağı oluşturmakla beraber, ulusal tasarruf düzeyini, istihdamı, sermayenin verimliliğini ve ekonomik büyümeyi sağlamaktan devletin ekonomiye müdahalesini azaltmaya, sosyal güvenlik sistemlerini politik müdahalelerden uzaklaştırmaya ve çalışanları ekonomiye entegre etmeye kadar çok sayıda olumlu etkisinin olduğu kabul edilmektedir (Akpınar, 2012: 130; Demir ve Yavuz, 2004: 285).

Bireysel emeklilik sistemine giren katılımcılar emeklilik dönemleri için tasarruflarda bulunarak, bireysel emeklilik fonlarıyla, hem kendi ekonomik çıkarları ve gelecekleri için hareket ederken, hem de makro ekonomik bazda özel tasarrufların ve ulusal tasarruf düzeyinin artmasına katkıda bulunmaktadır (Ergenekon, 1998: 27-28). Yurt içi tasarruf oranı bir

ekonominin genel durum dengesini gösteren temel değişkenlerden birisidir. Bir ülkede gerçekleşen tasarruf oranı, o ülkede yatırımın ne kadar olabileceğini, dış tasarrufun ne kadar kullanılması gerektiğini ve dolayısıyla cari işlemler dengesinin ne yönde gelişeceğini açıklayabilmektedir (Özel ve Yalçın, 2013: 2). Sermaye birikimine katkı yapan düzenli ve uzun süreli tasarruflar arttıkça ekonomik olarak büyüme gerçekleşecektir (Agenor, 2000: 25-26). Tasarrufların artmasıyla oluşan fonlar yatırım araçlarına yönlendirilmekte, bu yatırımlar da ekonomik canlılığı sağlamaktadır. Yatırımların artması sonucu ekonomide gerçekleşen büyüme bireylere daha fazla gelir elde etme olanağı sunmaktadır. Fon biriktiren katılımcıların emekliliğinde elde edeceği ikinci bir gelir, refah düzeylerinin yükselmesine neden olmaktadır. Diğer taraftan ise sistemde biriken fonların gerek makro ekonomik koşullara gerekse para ve sermaye piyasalarının gelişimine önemli katkılar sağladığı görülmektedir (Demir ve Yavuz, 2004: 285; Oktayer ve Oktayer, 2007: 58).

Literatürde ekonomik büyüme ile finansal piyasaların gelişmişliği arasında doğrusal bir ilişkinin bulunduğunu belirtilmektedir (Levine, 1997: 692). Yine aynı şekilde ekonomik büyüme ile sermaye piyasalarının derinleşmesi, piyasa endekslerinin ve kapitalizasyonunun gelişimi arasında yüksek bir korelasyon bulunması, sermaye piyasası içerisinde özellikle hisse senedi piyasası ile etkileşip derinleştikçe, özel sektöre finansman imkanının artması, riskin dağıtılmasına katkıda bulunup, uzun dönemde yüksek getirili projelere finansman sağlanmasında ve ekonomik büyüme üzerinde uyarıcı etki yapmaktadır (Akın, 2008: 52-53). Bireysel emeklilik sisteminin gelişmiş olduğu birçok ülkede sermaye piyasası ile bireysel emeklilik fonları arasında entegre bir bağıntı mevcuttur. Sistemin sağlamış olduğu fonlar uzun dönemli yatırımları, modernizasyonu ve yeni finansal araçların oraya çıkışını teşvik edici bir hareket oluşturmaktadır (Davis, 1993: 226).

Emeklilik fonu portföylerinin artmasıyla yatırımlarda çeşitlilik sağlanmakta, buna bağlı olarak fon arzı hacmi de büyüme kaydetmektedir. Emeklilik fonu tıpkı yönetim şirketleri gibi mevcut ekonomik birimlerin halka açılması, atıl finansal kapasitelerin menkul kıymetleştirilmesi ve yeni türev ürünlerinin ortaya çıkması gibi finansal yenilikler sonucu hızlı bir gelişim göstermektedir (Akın, 2008: 54).

Bireysel emeklilik sistemi emek piyasası üzerinde de olumlu etkiler oluşturabilmektedir. Bireysel emeklilik programları ile çalışanlar sermaye piyasalarında yaptıkları yatırımlar sayesinde sermaye mülkiyetine sahip olmakta ve böylece sermaye mülkiyetinin tabana yayılması sağlanabilmektedir (Guérard ve Jenkins, 1993: 7). Bu sayede çalışanlar ekonominin durumu ve işleyiş mekanizmasına daha fazla dahil olmakta ve çalışma alanında uzmanlaşmayı sağlamaya katkıda bulunmaktadır (Akın, 2008: 55). Diğer yandan bireysel emeklilik sistemleri faaliyet gösterdikleri ekonomilerde oluşturulacak satış kanalları itibarıyla yeni bir istihdam alanı oluşturmakta ve böylece emek piyasalarına önemli bir katkı sağlamaktadır (Yapı Kredi Emeklilik, 2004: 76).

3. LİTERATÜR TARAMASI

Hane halkı tasarruflarından elde edilen BES fonlarının sermaye piyasalarında yatırıma dönüştürülerek finansal piyasaların gelişmesine ve derinleşmesine pozitif etki yapacağını ortaya koyan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Jawadi vd. (2009); Meng ve Pfau (2010); Chun-ling (2011); Hu (2012); Horng vd. (2012); Mesike ve Ibiwoye (2012); Sibindi (2014); Thomas vd. (2014); Olayungbo (2015); Enache vd. (2015); Guerineau ve Sawadogo (2015), sigorta sektöründe yaratılan fonlarla finansal derinleşme ve gelişme arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu gösteren çalışmalar yapmışlardır.

Literatürde finansal gelişme ile gelir arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirten çalışmalara göre; gelirin artması, finansal gelişmeyi olumlu yönde etkilemektedir. Bittencourt (2008), Ang (2007-2008), Law ve Demetriades (2006), çalışmalarında gelirin finansal gelişmişliğin önemli belirleyicilerinden birisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Söz konusu çalışmalarda gelir değişkeninin kullanılabilirliği istenmesine rağmen; aylık gelir göstergelerine ulaşılamamasından dolayı, geliri temsilen aylık sanayi üretim endeksi verilerinden yararlanılmıştır. Üç aylık gelir serisi ile üç aylık sanayi üretim endeksi serileri aralarındaki korelasyon ilişkisi bu iki seri arasında kuvvetli bir ilişkinin ($r=0,986$) varlığına işaret etmektedir. Dolayısıyla seriler birbirlerine yerine ikame edilebilir özellik taşımaktadır (Bilgin ve Şahbaz, 2009: 184). Bu çalışmada da logaritması alınmış aylık sanayi üretim endeksi serisi geliri temsil etmek üzere kullanılmıştır.

Literatürde sanayi üretimi ile sermaye piyasalarının ilişkisini içeren çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Yapılan bazı ampirik çalışmalar (Gültekin, 1983; Fama 1981; Homa and Jaffee, 1971; Chen vd., 1986; Cutler, 1989; Errunza ve Hogan, 1998; Sadorsky, 1999; Subeniotis vd., 2011) tarandığında sanayi üretim endeksi ile sermaye piyasaları göstergeleri arasındaki ilişki üzerine bir fikir birliğinin bulunmadığı görülmektedir.

Chen (1986) çalışmasında bir takım ekonomik faktörlerin sermaye piyasaları üzerine olan etkilerini incelemiş, hisse senedi getirisinin belirlenmesinde sanayi üretimini hayati risk faktörü olarak tanımlamıştır. Çalışmada; sanayi üretim endeksinin sermaye piyasalarına etkisi incelenirken, sanayi üretiminde aylık ve yıllık büyüme değerleri iki farklı şekilde kullanılmıştır. Bunlara ilave olarak beklenen enflasyon oranı, beklenmeyen enflasyon oranı, reel faiz oranı, risk primi ve vade yapısı da analize dahil edilen diğer değişkenleri oluşturmaktadır. Bulgular, hisse senedi getirilerinin belirleyicisi olarak sanayi üretim endeksinin temel faktör olduğunu göstermiştir.

Cutler vd. (1989) 1926-1986 döneminde hisse senedi getirisiyle sanayi üretimindeki büyümeyi pozitif ve anlamlı olarak ilişkilendirmektedir. Çalışmanın değişkenleri olarak sanayi üretim endeksi, tüketici fiyat endeksi, reel para arzı, faiz oranı ve New York hazine bonosundaki değişimler kullanılmıştır. Hisse senedi piyasasındaki fiyatların belirlenmesinde bir değişken olarak sanayi üretiminin rolü, bir sorun olarak görünmektedir. Çünkü,

ampirik çalışmaların sonuçları bu değişkenler arasında tam olarak anlamlı ve güvenilir bir istatistiksel ilişki ortaya koymamaktadır.

Errunze ve Hogan (1998), 1959-1993 dönemi için Avrupa hisse senedi getirilerini VAR modeliyle tahmin etmektedir. Çalışmada sanayi üretimindeki dalgalanmaların hisse senedi piyasaları üzerinde negatif etkiye sahip olduğu Almanya ve Fransa gibi gelişmiş ülkeler örnek gösterilerek ortaya konmakta ve bu ülkelerin sonuçlarının çok çarpıcı örnekler olduğu ileri sürülmektedir.

Subenitois vd., (2011) tarafından AB'ye üye ilk 12 ülke için yapılan çalışmada Ocak 2000-Aralık 2005 dönemine ait aylık veriler kullanılarak sermaye piyasaları göstergesi ile sanayi üretim endeksini arasındaki bağıntı test edilmiştir. Panel sabit etki analizi sonuçları, sanayi üretim endeksi ile sermaye piyasaları göstergesi arasında negatif bir ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur. Sermaye piyasalarını temsil eden borsa fiyat endeksi değişkeninin bağımlı değişken olarak kullanıldığı panel regresyon modelinde, enflasyon oranları, piyasa kapitalizasyon oranı, sanayi üretim endeksi ve ekonominin 5 değişik sektöründeki güven endekslerinden oluşturulan ekonomik duyarlılık göstergesi verileri de bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Buna göre, ekonomik duyarlılık göstergesi ve piyasa kapitalizasyon oranı borsa fiyat endeksini pozitif etkilerken, hem sanayi üretim endeksi hem de enflasyon oranı göstergelerinin borsa fiyat endeksini negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediğini göstermiştir.

Bittencourt (2008); Ben Naceur, vd. (2008), enflasyonun finansal gelişme üzerine etkisini ele alan çalışmalarında enflasyonun finansal gelişmeyi negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Chinn ve Ito (2002), sermaye kontrolleri ile kredi ve hisse senedi piyasalarının finansal gelişimi arasındaki ilişkiyi analiz ettikleri çalışmada; bağımlı değişken olarak finansal gelişmeyi almışlar; sermaye açıklığı ölçütü, finansal gelişmenin gecikmeleri, kişi başına GSYİH, dış ticaret açıklığının yanında enflasyon oranını da bağımsız değişken olarak kullanmışlardır. Cull vd., (2001) ise 57 ülke için finansal istikrarsızlık ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında enflasyon oranını bağımsız değişken olarak almışlardır.

Al-Sharkas (2004), Amman borsa indeksiyle çeşitli makroekonomik göstergelerin uzun dönem ilişkisini araştırdığı çalışmasında, Mart 1980-Aralık 2003 çeyreklik verilerini kullanarak, borsa indeksi ile TÜFE, M2, Sanayi Üretim Endeksi ve Hazine bonusu oranları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın bulgusu, söz konusu değişkenlerin borsa indeksini TÜFE'nin dışında pozitif etkilediğini ortaya koymuştur.

Literatürdeki tartışmaların ve yapılan çalışmaların doğrultusunda bu çalışmanın analiz bölümünde kurulan ekonometrik model Denklem 1'deki gibidir:

$$FD = \alpha + \beta BES + \delta X + \varepsilon, \quad (1)$$

Burada FD finansal gelişmeyi temsil eden değişkendir. BES bireysel emeklilik sistemindeki fonları gösterirken; X kontrol değişkenlerini yansıtmaktadır. Ana değişkenler olarak kullanılan FD ve BES değişkenleri, değişik modellerde kullanılmak üzere iki farklı kontrol değişkeni de modellere tek tek ve birlikte eklenerek tahminler yapılmaktadır.

4. EKONOMETRİK ANALİZ

Ekonometrik analiz kısmına değişkenlerin açıklanmasıyla başlanmaktadır. Birim kök ve durağanlık analizlerinden sonra farklı kontrol değişkenleri yardımıyla BES ile finansal derinleşme arasındaki uzun dönemli ilişki VAR temelli Johansen Eş Bütünleşme testi yardımıyla tahmin edilmektedir. Analiz kısmında son olarak frekans alanı nedensellik testleri (frequency domain) yapılmaktadır.

4.1. DEĞİŞKENLERİN AÇIKLANMASI

Finansal gelişmenin göstergesi olarak çok sayıda değişken seçimine gidilebilmektedir. Konu ile ilgili açıklamaya önceki bölümde geniş kapsamlı yer verildiğinden, bu kısımda tekrarın yapılmaması için yeniden değinilmemektedir.

Bireysel emeklilik sisteminde değerlendirilen fonların kullanıldığı yerlerden biri de sermaye piyasalarıdır. Bu yüzden finansal derinleşmenin göstergesi olarak seçilen değişkenin sermaye piyasalarını da kapsayacak şekilde ele alınan ve temsil kabiliyeti yüksek bir değişken olması gerekir. Dolayısıyla çalışmamızda LRİH (reel borsa işlem hacmi) değişkeni tercih edilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlerin Açıklanması

Değişken	Açıklaması	Dönemi	Kaynağı
LRİH	Logaritma Reel İşlem Hacmi (BİST İşlem Hacmi / TÜFE)	2005:1- 2015:12	TCMB EVDS
LBESR	Logaritma Bireysel Emeklilik Sistemi Yatırıma Yönelen Reel Fon Tutarı (BES Yat. Yön. Fon Tutarı/ TÜFE)	2005:1- 2015:12	Emeklilik Gözetim Merkezi EGM
LSUE	Logaritma Sanayi Üretim Endeksi	2005:1- 2015:12	TCMB-EVDS
LTUFE	Logaritma Tüketici Fiyatları Endeksi	2005:1- 2015:12	TCMB-EVDS

Bununla birlikte, finansal gelişmenin diğer göstergelerinden de yararlanabilmek adına, parasal göstergeler ve kredilere ilişkin göstergeler de kullanılmak istenmiş, ancak tahmin sonuçlarından istatistiksel ve iktisadi bakımdan anlamlı çıkarımlar yapılamamıştır. Bu yüzden finansal gelişmenin göstergesi olarak sadece LRİH değişkeni modelde yer almıştır. Ayrıca sermaye piyasalarının göstergeleri olarak kullanılacak diğer önemli değişkenlerden; borsa işlem hacmi/GSYİH ve toplam borsa piyasa değeri/GSYİH değişkenleri ise aylık gelir rakamlarına ulaşamamasından dolayı analizlere dahil edilememiştir.

Analize öncelikle durağanlık testleri ile başlanmakta ve serilerin özellikleri araştırılmaktadır. Zaman serisi özelliklerine göre uygulanacak ekonometrik yöntemde değişiklik olabilecektir. Burada ADF, PP ve KPSS birim kök testlerinin tahminlerinden yararlanılmaktadır.

4.2. AUGMENTED DICKEY-FULLER (ADF) BİRİM KÖK TESTİ

ADF birim kök testi sonuçlarına göre (Çizelge 2), değişkenler farklılıklar göstermektedir. LRİH değişkeni seviyede sadece sabitsiz ve trendsiz modelde durağan değilken, sabitli ile sabitli ve trendli modellerde durağan olarak görülmektedir. LRİH değişkeni birinci farkında ise sabitsiz ve trendsiz modelde durağan hale gelmektedir. LBESR değişkeni seviyede her üç modelde de durağan olmadığı görülürken, serinin birinci farklarına uygulanan testler, her üç model için de serinin durağan hale geldiğini göstermektedir. SUE serisi, seviyede durağan olmadığı üç test için de ortaya konulmaktadır. SUE serisinin birinci farklarına uygulanan testler ise, serinin sabitli modelde ve sabitli ve trendli modellerde durağan hale gelmediğini gösterirken, sabitsiz ve trendsiz modelde durağan hale geldiğini göstermektedir. LTUFE serisi ise seviyede sabitli modelde durağan değilken, sabitli ve trendli modelde durağan, sabitsiz ve trendsiz modelde ise durağan olmadığı anlaşılmaktadır. LTÜFE serisinin birinci farkına uygulanan testler ise serinin sabitli modelde durağan hale geldiğini ancak sabitsiz ve trendsiz modelde durağanlaşmadığını göstermektedir.

Tablo 2. ADF Birim Kök Testleri

Seri	Seviye			Birinci Fark		
	Sabitli	Sabit ve Trendli	Sabitsiz ve Trendsiz	Sabitli	Sabit ve Trendli	Sabitsiz ve Trendsiz
LRİH	-4.24533	-4.42693	0.18102	SD	SD	-14.8875
LBESR	-1.13239	-3.39396	1.47754	-14.0135	-13.96022	-13.8484
LSUE	-1.07264	-2.22510	1.55311	-2.29557	-2.28577	-2.04512
LTUFE	-0.73663	-4.35073	7.12646	-8.44378	SD	-0.69359
Kritik Değerler						
1% düzey	-3.48081	-4.02959	-2.58287	-3.48162	-4.03072	-2.58287
5% düzey	-2.88357	-3.44448	-1.94330	-2.88393	-3.44503	-1.94330
10% düzey	-2.57860	-3.14706	-1.61508	-2.57878	-3.14738	-1.61508

SD: Seviyede Durağan

Bu sonuçlar ADF testleri ile serilerin özelliklerinin tam olarak anlaşılmadığını yansıtmaktadır. Dolayısıyla diğer birim kök testleri aracılığıyla da bir uygulamanın yapılması gerekmektedir.

4.3. PHILLIPS PERRON (PP) BİRİM KÖK TESTİ

PP birim kök testi sonuçlarına göre (Çizelge 3), LRİH değişkeni için yapılan elde edilen durağanlık bulguları, ADF test sonuçlarına benzerlik göstermektedir. LRİH seviyede sabitli model ile sabitli ve trendli modellerde durağan görünürken, sabitsiz ve trendsiz modelde seviyede durağan olmadığı anlaşılmaktadır. Birinci farkına uygulanan test sonucuna göre ise LRİH değişkeni durağan hale gelmektedir.

LBESR değişkeninin PP sonuçları, seviyede sabitli modelde seri durağan değilken, sabitli ve trendli modelde serinin durağan olduğu sabit terimsiz ve trendsiz modelde ise serinin durağan olmadığı anlaşılmaktadır. Serinin seviyede trend durağan bir seri görünümünde olduğu anlaşılmaktadır.

Birinci farklarında ise LBESR serisi, hem sabitli modelde ve hem de sabitli ve trendli modelde durağan hale geldiği görülmektedir.

LSUE değişkenine bakıldığında LBESR değişkenine benzer bir sonucun LSUE değişkeni için de geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, LSUE seviyede sabitli model ile, sabitsiz ve trendsiz modellerde durağan değilken, sabitli ve trendli modelde durağan olduğu görülmektedir. Serinin birinci farkına uygulana testler seviyede durağan olmayan, sabitli ile sabitsiz ve trendsiz modellerin durağanlaştığını göstermektedir.

Tablo 3. Phillips Perron Birim Kök Testi

Seri	Seviye			Birinci Fark		
	Sabitli	Sabit Ve Trendli	Sabitsiz ve Trendsiz	Sabitli	Sabit Ve Trendli	Sabitsiz Ve Trendsiz
LRIH	-4.05237	-4.38169	0.49206	SD	SD	-20.4175
LBESR	-2.35472	-8.04048	2.83038	-28.0544	SD	-24.85171
LSUE	-3.24974	-6.92299	2.84776	-40.9881	SD	-20.1667
LTUFE	-0.78673	-3.09807	17.8200	-17.1961	-22.0788	-6.28220
Kritik Değerler						
1% düzey	-3.48081	-4.02959	-2.58273	-3.48121	-4.03015	-2.58287
5% düzey	-2.88357	-3.44448	-1.94328	-2.88375	-3.44475	-1.94330
10% düzey	-2.57860	-3.14706	-1.61509	-2.57869	-3.14722	-1.61508

SD: seviyede durağan

LTUFE değişkenine bakıldığında ise, serinin seviyede her üç modelde de durağan olmadığı, fakat birinci farklarında serinin üç modelde de durağan hale geldiğini göstermektedir.

ADF ve PP birim kök testleri, kritik oranlardan da anlaşılacağı üzere birbirine çok yakın testler olarak bilinmektedir. Bu testlerden farklı olarak bir de KPSS (1992) durağanlık testleri sonuçlarına da bakmak çeşitlilik açısından önem arz etmektedir.

4.4. KWIATKOWSKI-PHILLIPS-SCHMIDT-SHIN (KPSS) DURAĞANLIK TESTİ

LSUE değişkeninin (KPSS) birim kök testi sonuçları, seviyede ve sabit terimli modelde KPSS test istatistiği (KPSS, 1992), Çizelge 4.'deki asimptotik kritik değerlerden büyük olduğu için boş hipotezi reddeder ve serinin durağan olmadığını gösterir. Seviyede sabitli ve trendli model ise, serinin duranlaştığını göstermektedir. Diğer taraftan birinci farklarına uygulanan testler LSUE değişkeninin birinci farklarında seviyede de durağan hale geldiğini göstermektedir. Sonuç olarak LSUE değişkeninin de I(1) olduğu söylenebilir.

Çizelge 4.'te de KPSS durağanlık testi sonuçları verilmektedir. H0 boş hipotezinin "Seri Durağandır" şeklinde kurulduğu KPSS durağanlık testi H0 boş hipotezinin seri durağan değildir şeklinde kurulan testlere göre daha iyi olduğu, ya da daha güçlü olduğu ileri sürülmektedir (Sukar and Hassan, 2001: 114). Buna göre, LRIH değişkeni, KPSS birim kök testine göre sabitli modelde

seviyede durağan değil, sabitli ve trendli modelde seviyede durağan, fakat birinci farklarında her iki modelde de durağan olarak görülmektedir. Dolayısıyla LRİH değişkeni I(1)'dir denilebilir.

LBESR değişkeni seviyede hem sabit terimli modelde hem de sabit terimli ve trendli modellerde durağan olmadıkları KPSS istatistiklerinin KPSS kritik değerinden büyük olduğundan anlaşılmaktadır. Birinci farklarına uygulanan testler ise hem sabitli modellerde hem de sabitli ve trendli modellerde serilerin durağan hale geldiklerini göstermektedir.

Tablo 4. KPSS Durağanlık Testi Sonuçları

Seri	Seviye		Birinci Fark		Sonuç
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli	
LRİH	0.91496 (8)	0.05576 (7)	0.07011 (17)	0.06804 (17)	(11)
LSUE	1.23801 (9)	0.10568 (7)	0.25814 (63)	0,09657 (10)	(11)
LBESR	1.33974 (9)	0.16958 (8)	0.18174 (49)	0.17771 (49)	(11)
LTÜFE	1.42068 (9)	0.19121 (8)	0.20923 (48)	0.16858 (50)	(11)
Asimptotik Kritik Değerler					
1% düzey	0.739000	0.216000	0.739000	0.216000	
5% düzey	0.463000	0.146000	0.463000	0.146000	
10% düzey	0.347000	0.119000	0.347000	0.119000	

() değerleri Bandwith'i göstermektedir.

LTÜFE değişkeni ise LBESR değişkeni gibi seviyede sabit terimli ve sabit terimli ve trendli modellerde durağan değilken birinci farklarında her iki modelde de durağan hale geldikleri görülmektedir.

BES'in finansal derinleşmeye etkisi, öncelikle birbirinden farklı modellerle Johansen Eşbütünleşme testi ile tahmin edilmektedir. Tahminlere VAR analiziyle başlanarak, uygun gecikme uzunlukları belirlenmekte, daha sonra ise VAR analizinin diagnostik testlerine yer verilmektedir. Johansen eşbütünleşme testleri tahmin edilerek katsayıların yönleri belirlenmektedir. Temel model olarak en basit şekliyle LRİH ve LBESR değişkenlerinden oluşan model ile tahminlere başlanmaktadır. Daha sonra kontrol değişkenleri olarak temel modele tek tek LTÜFE ve LSÜE değişkenleri sırasıyla eklenerek üç değişkenli modeller tahmin edilmektedir. En sonunda ise tüm değişkenlerin bir arada olduğu $LRİH = f(LBESR, LSÜE \text{ ve } LTÜFE)$ modeli tahmin edilmektedir. $LRİH = f(LBESR, LTÜFE)$ modeli, birkaç farklı tahmin sonucunda değişkenler arasında her hangi bir ilişkinin ortaya konulamaması sonucunda çalışmadan çıkartılmıştır.

4.5. JOHANSEN EŞBÜTÜNLEŞME TESTLERİ

Johansen eşbütünleşme testleri farklı kontrol değişkenleri kullanılarak üç farklı model aracılığıyla tahmin edilmektedir.

4.5.1. MODEL I- $LR\dot{I}H=f(LBESR)$

Model I, BES göstergesi ile finansal gelişme göstergesi arasındaki ilişkiyi en yalın haliyle ortaya koyan şu denklemi tahmin etmektedir: $LR\dot{I}H=f(LBESR)$.

Model I için uygun gecikme uzunluğu SC kriteri için 2; FPE, AIC ve HQ bilgi kriterleri için 3; LR kriteri için de 7 gecikmeyi göstermektedir. Uygun gecikme kriterleri ekonometrik modellerde tek tek sınanarak, hangi gecikme uzunluğu, değişkenlerin işaretlerinin teoriye uygunluğu, çeşitli istatistiksel kriterlere uygunluk gibi gerekli şartları yerine getirirse uygun gecikme uzunluğu olarak belirlenecektir. LM otokorelasyon testi, analizde seçilecek gecikmeler için otokorelasyon probleminin olmadığını göstermektedir. VAR analizi için yapılan hata terimlerinin değişen varyanslı olmadığına dair test, %10 anlamlılık seviyesinde değişen varyans probleminin olmadığını göstermektedir.

AR karakteristik polinomları ters köklerinin, 3 gecikmeli model için çemberin içerisinde olduğu test edilerek ortaya konulmuştur. Hiç bir AR kökünün birim çemberin dışında yer almaması kurulan VAR modelinin durağan olduğunu desteklemektedir. Yapılan testler neticesinde, tahminde kullanılacak olan en uygun gecikme uzunluğu olarak 3 gecikmenin seçilmesine karar verilmiştir.

Tablo 5. Model I Johansen Eş Bütünleşme Test Sonuçları

Ho:rank=r	İz İstatistiği	0,05 Kritik Değer	Olasılık	Max. Özdeğer İstatistiği	0,05 Kritik Değer	Olasılık
r=0*	23.83907	20.26184	0.0154*	19.80130	14.89210	0.0115*
r<=1	4.037767	9.164546	0.4065	4.037767	9.164546	0.4065

* 0.05 anlamlılık seviyesinde Eşbütünleşme yoktur boş hipotezini reddetmektedir.

Johansen eş bütünleşme testinin İz ve Maksimum Özdeğer istatistiklerinin kritik değerlerden büyük olması, boş hipotezin reddedilerek alternatif hipotezin kabul edilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu çerçevede Model I'de yer alan değişkenler arasında bir eş bütünleşme vektörü (cointegration vector) bulunduğu her iki istatistik tarafından ortaya konmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu değişkenler eşbütünleşiktir. Eş bütünleşme ilişkisinden elde edilen uzun dönem ilişkisi ise:

$$LR\dot{I}H= 10.0734 + 0.3308 LBESR$$

(0.58362) (0.08262)

Buna göre, Model I'de ortaya konulan sonuçlar bireysel emeklilik sisteminde yatırıma yönlendirilen fonların, finansal sistemin gelişmişliğinin göstergesi olan ve sermaye piyasası göstergesi olarak kullanılan borsa işlem hacmini pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediğini göstermektedir.

4.5.2. MODEL II- LRİH=f(LBESR, LSÜE)

Model II, BES'in finansal gelişmeye etkisini ortaya koyabilmek için, Model I'i genişleterek, BES göstergesine ilaveten SÜE kontrol değişkeniyle birlikte tahmin yapmakta ve ekonometrik modeli şu şekilde ifade etmektedir: $LRİH=f(LBESR, LSÜE)$. Model II'de finansal gelişmenin göstergesi olarak kullanılan reel borsa işlem hacminin belirleyicileri olarak bireysel emeklilik sisteminde yatırıma aktarılan fonlarla birlikte sanayi üretim endeksi de yer almaktadır. Bu kontrol değişkeni ekonometrik modele geliri temsilen eklenmektedir.

VAR analizinde tahmin için uygulanacak gecikme uzunluğu SC kriterine göre 1; HQ kriterine göre 2; FPE kriterine göre 3; LR ve AIC kriterlerine göre ise 12 olarak belirlenmiştir. Modellerde en uygun gecikme uzunluğunun seçimi, en yüksek gecikme uzunluğundan başlanılarak en düşük gecikme uzunluğuna doğru olacak ve istatistiksel göstergelere göre en uygun olanı seçilecektir.

Otokorelasyon LM istatistiğine göre, 6. 10 ve 12. gecikmeler için sorun teşkil ederken, diğer gecikme uzunluklarında otokorelasyonun olmadığı ortaya konulmuş; değişen varyans probleminin sınanmasında ise, hata terimlerinin sabit varyanslı olduğu görülmüştür.

Ekonometrik modelin 1 gecikme uzunluğu ile tahmin edilmesinde, AR karakteristik polinomlarının ters köklerinin, birim çember içerisindeki konumuna bakılmıştır. Hiç bir AR kökünün birim çemberin dışında yer almaması, kurulan VAR modelinin durağan olduğunu desteklemektedir.

Tablo 6. Model II Johansen Eş Bütünleşme Test Sonuçları

Ho:rank=r	İz statistiği	0,05 Kritik Değer	Olasılık	Max. Özdeğer İstatistiği	0,05 Kritik Değer	Olasılık
r=0*	61.59867	34.19275	0.0000*	30.41241	22.29962	0.0030*
r<=1*	31.18626	20.26184	0.0011*	26.88347	14.89210	0.0007*
r<=2	4.302791	9.164546	0.3689	4.302791	9.164546	0.3689

* 0.05 anlamlılık seviyesinde Eşbütünleşme yoktur boş hipotezini reddetmektedir.

Hem İz hem de Maksimum Özdeğer istatistiği 0.05 de iki tane eşbütünleşme ilişkisini göstermektedir. Başka bir ifadeyle seriler eşbütünleşiktir.

$$LRİH= 47.48414 + 3.5556 LBESR -12.9632 LSUE$$

(7.30982) (0.61374) (2.32325)

Buna göre Model II.'den elde edilen sonuçlar, Türkiye'de bireysel emeklilik sisteminde yatırıma yönlendirilen fonların finansal gelişmeyi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediğini ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, gelir değişkenini temsil etmek için kullanılan LSÜE değişkeninin finansal gelişmeyi negatif olarak etkilediği görülmektedir. Yukarıda geniş bir şekilde tartışıldığı gibi, sanayi üretim endeksi ile sermaye piyasaları arasındaki ilişkinin yönü için bir konsensüs bulunmamaktadır. Buna ilaveten Subenitois vd., (2011) ilgili değişkenler arasında negatif bir ilişkiyi doğrulamaktadır.

Diğer taraftan tahmin edilen değişkenlerin katsayıları yüksek değerler almış olabilir. Johansen metodu bir sistem tahmini yapmaktadır ve bu yöntemde elde edilen katsayılar büyüklük olarak yorumlanamamaktadır (Baek and Koo, 2008: 75). Örneğin, LBESR değişkenindeki %1'lik bir değişim LRİH değişkenini %3,5556 arttırmaktadır şeklindeki bir yorum yerine değişkenler arasındaki ilişkinin pozitif ya da negatif bir etkiye sahip olduğunun ifade edilmesi daha doğru bir yaklaşım olarak benimsenmektedir. Dolayısıyla Model II.'deki değişkenler arasında, LBESR LRİH'yi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı, LSÜE'de negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

4.5.3. MODEL III- LRİH= f (LBESR, LSÜE, LTÜFE)

Model III.'te ekonometrik model genişletilerek yeni bir kontrol değişkeni daha eklenmektedir. Yukarıda tartışıldığı üzere finansal gelişmeyi etkileyen değişkenlerden birisi olan fiyatlar Model III.'te LTÜFE değişkeni kullanılarak modele eklenmiştir. Böylelikle finansal gelişmeyi temsil eden LRİH değişkenini, bireysel emeklilik sistemi göstergesi olan LBESR ile birlikte, geliri temsil eden sanayi üretim endeksi LSUE ve fiyatları gösteren LTÜFE değişkeninden oluşan şu model kurulmaktadır: $LRİH = f(LBESR, LSÜE, LTÜFE)$.

Model III için uygun gecikme uzunlukları SC ve HQ kriterleri için 1 uygun gecikmeyi gösterirken, geriye kalan üç gösterge için 12 gecikmeye işaret etmektedir. VAR modeline uygulanan otokorelasyon testi, SC ve HQ kriterleri tarafından işaret edilen 1 gecikme uzunluğu için %1 anlamlılık seviyesinde otokorelasyonun olmadığını göstermektedir. Değişen varyansın test edilmesi ise VAR modelinin 1 gecikmede sabit varyanslı olduğuna işaret etmektedir.

AR karakteristik polinomların ters kökleri, dört değişkenli ekonometrik modelin 1 gecikme uygulanarak tahmin edilmesinde, çemberin içerisinde yer aldığını göstermektedir. AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çemberin dışında yer almaması kurulan VAR modelinin durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 7. Model III Johansen Eş Bütünleşme Test Sonuçları

Ho:rank=r	İz statistiği	0,05 Kritik Değer	Olasılık	Max. Özdeğer İstatistiği	0,05 Kritik Değer	Olasılık
r=0*	78.10827	47.85613	0.0000	33.20188	27.58434	0.0085
r<=1*	44.90639	29.79707	0.0005	26.77566	21.13162	0.0072
r<=2*	18.13074	14.49471	0.0196	17.83693	14.26460	0.0131
r<=3	0.293807	3.841466	0.5878	0.293807	3.841466	0.5878

* 0.05 anlamlılık seviyesinde Eşbütünleşme yoktur boş hipotezini reddetmektedir.

Johansen eş bütünleşme testinin İz ve Maksimum Özdeğer istatistiklerinin ikisinin de dört değişken arasında en fazla üç tane uzun dönemli ilişkinin varlığını göstermektedir. Seriler arasında eşbütünleşme vardır. Diğer bir ifadeyle Model III.'de yer alan değişkenler arasında en fazla üç eş bütünleşme vektörü (cointegration vector) bulunduğu her iki istatistik tarafından ortaya konmaktadır.

$$LR\dot{H} = 4.5415LBESR - 13.1299SUE - 1.8262LTUFE$$

$$(0.81766) \quad (2.60044) \quad (1.50504)$$

Diğer iki modelin sonuçlarıyla örtüşecek şekilde Model III.'de veri dönem içerisinde bireysel emeklilik sistemini temsil eden LBESR değişkeninin LRİH'yi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde desteklediğini göstermektedir. Diğer taraftan, yukarıda geniş bir şekilde tartışıldığı üzere, LSÜE değişkeni bu modelde de LRİH'yi negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilerken, ekonomik teorinin desteklediği şekilde LTUFE değişkeni LRİH değişkenini negatif bir şekilde etkilemektedir. Bu etkinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu da görülmektedir.

4.6. FREKANS ALANI NEDENSELLİK TESTLERİ

İktisadi değişkenler arasındaki ilişkilerin zaman frekansı konvansiyonel testlerde göz ardı edilmektedir. Zira bir değişkenin diğer değişken üzerindeki etkisi kısa dönemde yoğun iken, zaman boyutu uzadıkça ortadan kaybolabilmektedir. Örneğin petrol fiyatlarındaki artışın iktisadi değişkenler üzerindeki etkisi kısa dönemde yoğun etkili iken, dönem uzadıkça alternatif enerji araçlarının ortaya çıkması ile etki azalmaktadır. Ters bir durum da geçerlidir. Bu duruma örnek olarak da uluslararası iktisatta geçerli olan J eğrisi verilebilir. Konvansiyonel nedensellik analizleri kısa ve uzun dönem farklılıklarını dikkate almaz iken frekans alanı nedensellik analizi değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini kısa, orta ve uzun vadede ayrı ayrı incelemek sureti ile bu eksikliği gidermektedir.

Farklı zaman dilimi uzunluklarını dikkate alan frekans alanı nedensellik testi sonuçları Çizelge 8.'de incelenmektedir. Buna göre sanayi üretim endeksinden reel borsa işlem hacmine doğru olan nedensellik hem kısa hem orta ve hem de uzun dönem olmak üzere üç dönemde de görülebilmektedir. Tüketici fiyat endeksinden reel borsa işlem hacmine doğru olan nedenselliğin ortaya çıkış frekansı da benzer şekilde hem uzun hem orta hem de kısa dönemde görülmektedir.

Tablo 8. Frekans Alanı Nedensellik Sonuçları

ω_i	VAR(p)	Uzun Dönem		Orta Dönem		Kısa Dönem	
		0.01	0.05	1.00	1.50	2.00	2.50
LSUE#>LRİH	3	4.201*	2.163	0.706	4.213*	2.634	7.022*
LTUFE#>LRİH	3	9.727*	9.737*	1.116	4.587*	3.985*	3.909*
LBESR#>LRİH	2	0.362	0.366	1.717	7.055*	3.718*	0.769

Not: VAR modelleri için gecikme mesafesi SIC.F dağılımı ile (2, T-2p) serbestlik derecesi ile yaklaşık 3,06'dır. Her ω_i için 0 ile π , $\omega \in (0, \pi)$ arasındadır.

LSUE ve LTUFE değişkenlerinden farklı olarak bireysel emeklilik sistemi yatırıma yönelik reel fon tutarı değişkeninden reel borsa işlem hacmine doğru gelişen nedensellik ilişkisi ancak orta ve kısa vadede kendini göstermektedir. Uzun vadede ise nedensellik ilişkisi ortadan kalkmaktadır. Bu sonuçlar LSUE ve LTUFE değişkenlerinin borsa üzerindeki etkisinin daha kalıcı olduğunu ve zamanla etkinin ortadan kaybolmadığını göstermektedir. Üçüncü değişken olan BESR'nin ise tam tersine reel borsa işlem hacmi üzerinde daha geçici etkisinin olduğunu göstermektedir.

5. SONUÇ

Çalışmada, BES ve finansal derinleşme kavramsal olarak ele alındıktan sonra BES'in ekonomik etkileriyle ilgili tartışmalar yapılarak ekonometrik analizi tanımlamaya yönelik altyapı oluşturulmuştur. Ekonometrik yöntemler ve konuyla ilgili incelenen literatürden sonra yapılan analiz sonuçlarına göre BES'in finansal derinleşmeye pozitif katkıları olduğu ortaya konulmuştur.

Johansen eşbütünleşme yönteminin değişik modelleriyle yapılan tahminlerinde Türkiye'de bireysel emeklilik sisteminin finansal derinleşmeye pozitif katkılarının olduğu ortaya konulmuştur. Bu somut sonuçlar finansal derinleşme açısından bireysel emeklilik sisteminin önemini göstermektedir.

Frekans alanı nedensellik analizi iktisadi değişkenler arasında zaman frekansında değişkenlik gösterebilen ilişkilerin farklı frekans boyutlarında incelenmesine imkan vermektedir. Söz konusu analiz sonuçları incelendiğinde LSUE ve LTUFE değişkenlerinden LRİH değişkenine doğru ele alınan üç farklı dönemde nedenselliği göstermektedir. Türkiye'de bireysel emeklilik sistemini temsil eden LBESR değişkeninden LRİH değişkenine doğru gelişen nedensellik ilişkisi ise orta ve kısa vadede kendini göstermektedir. Dolayısıyla kullanılan farklı ekonometrik tahminler Türkiye'de bireysel emekliliğe aktarılan fonların finansal derinleşmeye pozitif katkısının olduğunu ortaya koymaktadır.

Kişilerin düzenli ve uzun vadeli tasarruflarının sermaye piyasalarına aktarılmasıyla finansal sisteme kaynak sağlayan ve dolayısıyla finansal piyasaların gelişmesine ve derinleşmesine pozitif katkılar sağlayan BES, Türkiye'de faaliyete başladığı dönemden itibaren fon miktarı tutarında sürekli artış göstermiştir. 2013 yılında uygulamaya başlanan devlet katkısı, bireylerin sisteme katılmasında önemli bir teşvik edici araç olarak sistemde yer almıştır. Buna benzer şekilde kamunun sistemi özendirici uygulamalarının artırılması, Türkiye'de BES'in gelişmesine daha da katkı sağlayacaktır. Değişik gelir gruplarına göre yapılabilecek bir sınıflandırma ile düşük gelirli ve orta gelirli bireylerden farklı olarak, daha yüksek gelir düzeyinde olan bireylere göre daha fazla devlet katkısı sağlanması katılımcı sayısını artıracaktır. Katılımcı sayısındaki artış sistemin gelişmesine ve dolayısıyla fon miktarının da artmasına sebep olacak ve bu finansal sisteme daha yüksek bir katkı sağlanması anlamına gelecektir.

Yine benzer şekilde 2017 yılında kamu da uygulanmaya başlanan otomatik katılım mekanizması, beklentilerin altında olmakla birlikte, sistemde bulunan katılımcı sayısını artırmıştır. Gelecek yıllarda kamu ile sınırlı kalınmayıp tüm çalışanların otomatik katılım mekanizması ile sisteme dahil

edilmesi katılımcı sayısında önemli artışlar sağlayabilecektir. Otomatik katılımla sisteme dahil edilen çalışanların sistemden çıkmasına olanak tanıyan cayma hakkı, çeşitli teşvikler sunulması ve çeşitli düzenlemeler yapılarak arka plana itilebilir. Katılımcıların sistemde kalmalarını sağlayacak düzenlemeler, sistemden çıkılması durumunda kaybedilecek avantajları ön plana çıkararak yapıldığında, katılımcı sayılarında düşüş önlenilebilecektir.

Türkiye’de 2017 yılı başında uygulamaya başlanan otomatik katılım mekanizması sadece kamu çalışanlarını kapsamaktadır. Sektörün daha da büyümesini sağlayabilmek amacıyla bazı ülkelerde uygulanan BES’e katılımın gönüllük esaslı uygulamaları genişletilebilir. Bu durum sistemin gelişmesine ve katılımcı sayısının artmasıyla birlikte sistemdeki fon miktarının artmasına neden olarak, BES’in finansal derinleşmeye olan katkısını arttırabilir.

Katılımcıların eğitim durumu göz önünde bulundurulduğunda bireysel emeklilik katılımcılarının yüksek bir oranda üniversite mezunu olduğu gözlemlenmektedir. Sisteme katılımı eğitim seviyesi önemli bir kriter olarak alınarak sistemin tabana yayılması maksadıyla farklı eğitim seviyelerindeki bireylere sistemin anlatılarak, toplumun her kesiminin dikkatini çekecek şekilde tanıtım ve bilgilendirmeler yapılmalıdır. Bu durum katılımcı sayısını artırarak sistemin büyümesine ve sistemin finansal derinleşmeye katkılarının daha da artmasına neden olacaktır.

Türkiye’de BES’te toplanan emeklilik fonları yüksek oranda kamu borçlanma senetlerine aktarılmaktadır. Bu durum BES fonlarının sermaye piyasaları yerine kamu kesimini fonladığını ortaya koymaktadır. Oysa bireysel emeklilik sisteminin gelişmiş olduğu ülkelerde emeklilik fonlarının yüksek bir oranda sermaye piyasalarına aktarılacak suretiyle yatırıma dönüştüğü görülmektedir. Sistemin gelişmiş olduğu ülkelerdeki bu durum göz önünde bulundurularak Türkiye’de kamu borçlanma araçlarına aktarılan emeklilik fonlarının oranının düşürülmesiyle ilgili yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Kamu kesimini fonlama oranının görece olarak düşürülmesi, BES fonlarının daha yüksek bir oranda hisse senetleri kanalıyla sermaye piyasalarına aktarılmasına neden olacaktır. Bireysel emeklilik fonlarının sermaye piyasalarına aktarılması suretiyle yatırıma yönlendirilmesi BES’in finansal derinleşmeye olan pozitif katkısını daha fazla arttıracaktır.

KAYNAKÇA

- Agenor, P.R.. (2000). The Economics of Adjustment and Growth, Washington DC, The World Bank.
- Ağır, H.. (2010). Türkiye’de Finansal Liberalizasyon Ve Finansal Gelişme İlişkisinin Ekonometrik Analizi, BDDK Kitapları, BDDK Aroks Doküman Merkezi No: 8, 210s.
- Akın, F.. (2008), Özel Emeklilik Fonları ve Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi Üzerine Bir Araştırma, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Finans ve Bankacılık Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 232s.
- Akpınar, Ö.. (2012). Özel Emeklilik Fonları: Kavramsal Çerçevesi ve Gelişimi, Fuat Erdal (Ed.). Hayat Sigortaları ve Bireysel Emeklilik Sistemi, Yayın No: 2513, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 122-138.

- Al-Sharkas, A.. (2004). The Dynamic Relationship Between Macroeconomic Factors and the Jordanian Stock Market, *International Journal of Applied Econometrics and Quantitative Studies*, 1 (1), pp. 97-114.
- Ang, J.B. and Mc Kibbin, W.J.. (2007). Financial Liberalization, Financial Sector Development and Growth: Evidence From Malaysia, *Journal of Development Economics*, 84 (1), pp. 215-233.
- Ang, J.B.. (2008). Are Financial Sector Policies Effective in Deepening the Malaysian Financial System?, Monash University, Discussion Paper, 26 (4), pp. 623-635.
- Ang, J.B.. (2008a). A Survey of Recent Developments in the Literature of Finance and Growth, *Journal of Economic Surveys*, 22 (3), pp. 536-576.
- Baek, J. and Koo, W.W.. (2008). Identifying Macroeconomic Linkages to US Agricultural Trade Balance, *Canadian Journal of Agricultural Economics* 56:, pp. 63-77
- Başoğlu, U.. Ceylan, A.. Parasız, İ.. (2001), *Finans Teori Kurum ve Araçlar*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa,
- Ben Naceur, S.. Boubakri, N. ve Ghazouani, S.. (2008). Privatization and Financial Market Development: A Comparison Between Mena Countries and Other Regions, *Economic Research Forum*, Working Paper No. 390, 27p.
- Bilgin, C. ve Şahbaz, A.. (2009). Türkiye’de Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri, *Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi* 8(1), ss. 177-198.
- Bittencourt, M.. (2008). Inflation and Financial Development: Evidence from Brazil, *United Nations University*, Research Paper No: 2008/14, pp. 91-99.
- Chen, F.. Roll, R. and Ross, S. (1986). Economic Forces and the Stock Market, *Journal of Business*, 59, pp. 383-403.
- Chun-Ling, G.. (2011). Reserch On Interactive Relationship between Agricultural Insurance and Rural Financial Development in Central and Western Region, *Asian Agricultural Research*, 3 (5), pp. 136-139.
- Clark, G.L.. and Whitside N.. (2003). *Pension Security in the 21st Century*, Oxford Univesity Pres, New York, 218p.
- Cull, R.. Senbet, L.W. and Sorge, M. (2001). Deposit Insurance and Financial Development, *Policy Research Working Paper*, WPS 2682, pp. 1-61.
- Cutler, D.M and Poterba, J.M. and Summers L.H.. (1989). What Moves Stock Prices?, *Nber Working Paper Series*, National Breau of Economic Research, Camdbridge, 19p.

- Davis, E.P.. The Structure, (1993). Regulation and Performance of Pension Funds in Nine Industrial Countries, The World Bank Paper for IBRD Project on Old Age Income Security, Washington DC.
- Demir Y., Yavuz A.. (2004). Bireysel Emeklilik Sisteminin Sermaye Piyasalarına Etkisi ve Sistemin Gelişmesinde Vergisel Teşviklerin Önemi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 2004, 9 (1), ss. 281-300.
- Dickey, D. and Fuller, W.. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root, Journal of American Statistical Association, 74, pp. 427-431.
- Enache, C., Milos, L. and Milos M.. (2015). Pension Reform and Capital Market Development in Central and Eastern Countries, Economic Research, pp. 1848-9664.
- Ergenekon Ç.. (1998). Özel Emeklilik Fonları Şili Örneğinden Alınacak Dersler, İMKB Yayınları, İstanbul, 152s.
- Erim, N. ve Türk, A. (2005) Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 10, s. 2, ss. 21-44.
- Errunza, V. and Hogan, K. (1998). Macroeconomic Determinants of European Stock Market Volatility, European Financial Management, 4 (1), pp. 361-377.
- Fama, E.. (1981). Stock returns, real activity, inflation and money, American Economic Review, 71 (1), pp. 545-565.
- Gueraineau, S. and Sawadogo, R.. (2015). Does Insurance Development Affect The Financial Markets in Developing Countries?, International Finance and Banking, 3 (1), pp. 136-149.
- Guérard Y. and Jenkins G.. (1993). Building Private Pension Systems: A Handbook, International Center for Economic Growth Harvard Institute for International Development, San Francisco, 100p.
- Gultekin, B.. (1983). Stock market returns and inflation: Evidence From Other Countries, Journal of Finance, 38, pp. 49-67
- Haslag, J.H. and Koo, J. (1999). Financial Repression, Financial Development and Economic Growth, Federal Reserve Bank of Dallas, 99 (2), 43p.
- Homa, K. and Jaffee, D.. (1971). The Supply of Money and Common Stock Prices, The Journal of Finance, 26., pp.1045-1066.
- Horng, M., Chang Y. and Wu T.. (2012). Does Insurance Demand of Financial Development Promote Economic Growth? , Applied Economics Letters, 19, pp. 105-111.
- Hu, Y.. (2012). Growth of Asian Pension Assets: Implications for Financial and Capital Markets, ADBI Working Paper Series, No:360, pp. 1-29.
- Ippolito Richard A.. (1986). Pensions, Economics and Public Policy, Pension Research Council, Wharton School University of Pennsylvania, Illinois USA, 296p.

- İşseveroğlu, G.. ve Hatunoğlu, Z.. (2012). Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sisteminin Makro Ekonomik Dinamiklere Etkisi Kapsamında Swot Analizi, Muhasebe ve Finans Dergisi, Ekim, ss. 155-174.
- Jawadi, F., Bruneau, C. and Sgahierj, N.. (2009). Non- Linear Cointegration Relationship between Non- Life Insurance Premium and Financial Markets, The Journal of Risk and Insurance, 76 (3), pp. 753-783.
- Johansen, S.. (1992) Determination of Cointegration Rank in the Presence of a Linear Trend, Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 54 (3), pp. 383-397.
- Johansen, S. and Juselius, K.. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration With Application to the Demand for Money, Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 52, pp. 169-210.
- Johansen, S. and Juselius, K.. (1992). Testing Structural Hypothesis in A Multivariate Cointegration Analysis of the PPP and the UIP for UK, Journal of Econometrics, 53, pp.211-244.
- Johansen, S.. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors, Journal of Economic Dynamics and Control, 12, pp.231-254.
- Kar, M.. (2001). Finansal Kalkınma Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi, Türkiye Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 22, ss. 150-164.
- Kwiatkowski, D., Phillips, P.C.B., Schmidt, P. and Shin, Y.. (1992). Testing The Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of Unit Root: How Sure Are We that Economics Time Series Have a Unit Root?, Journal of Econometrics, 54, pp. 159-178
- Law, S. H. and Demetriades, P.. (2006). Openness, Institutions and Financial Development, World Economy Finance Research Programme Working Paper Series, Economic&Social Research Council, WEF, 0012.
- Levine R.. (1997). Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda, Journal of Economic Literature, 35, pp. 688-726.
- Lynch, D.. (1996). Measuring Financial Sector Development: A Study of Selected Asia Pacific Countries, Developing Economies, 33 (1), pp. 3-33.
- Meng, C. and Pfau, W. D.. (2010). The Role of Pension Funds in Capital Market Development, National Graduate Institute For Policy Studies Discussion Paper 10 (17), pp. 1-20.
- Mesike, G., Ibiwoye, A.. (2012). Pension Reform and Financial Development Nexus: Evidence From Nigeria, International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, 2 (6), pp. 574-586.
- Oktayer, N. ve Oktayer A.. (2007). Özel Emeklilik Fonlarının Finansal Piyasaların Gelişimine Etkileri, Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, ss. 55-80.

- Olayungbo, D.O.. (2015). Insurance Demand, Financial Development and Economic Growth in South Africa: Evidence from Toda-Yamamoto Causality Test, *Journal of Applied Economics and Business*, 3(3), pp. 35-54.
- Özbolat M.. (2004). Türkiye’de Hayat Sigortaları ve Bireysel Emeklilik Sistemi, Detay Yayıncılık, Ankara, 254s.
- Özel, Ö. ve C. Yalçın, (2013). Yurtiçi Tasarruflar ve Bireysel Emeklilik Sistemi: Türkiye’deki Uygulamaya İlişkin Bir Değerlendirme, *TCMB* 13 (04). İnternet erişimi: http://tcmb.gov.tr/research/teblig/abstract/wp1304_tr.php
- Öztürk, N.. Barışık, S. ve Darıcı, H. K.. (2010). Gelişmekte Olan Piyasalarda Finansal Derinleşme ve Büyüme İlişkisi, *ZKÜ, Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (12), ss. 95-119.
- Perron, P.. (1989). The Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis, *Econometrica*, 57 (6), pp. 1361-1401.
- Perron, P.. (1997). Further Evidence on Breaking Trend Functions in Macroeconomic Variables, *Journal of Econometrics*, 80 (2), pp. 355-385.
- Perron, P.. Rodríguez, G.H.. (2003). GLS Detrending, Efficient Unit Root Tests and Tstructural Change, *Journal of Econometrics*, 27 (1), 115p.
- Saltoglu, B.. (1998). Ekonomik Büyüme ve Finansal Piyasaların Gelişimi, *İktisat Dergisi*, 12 (25), ss. 13-37.
- Sibindi, A.B.. (2014). Life Insurance, Financial Development and Economic Growth In South Africa, *Risk Governance & Control: Financial Markets & Institutions*, 4 (3), pp. 7-14.
- Subeniotis, D.N.. Papadopoulos D.N.. Tampakoudis I.A.. Tampakoudi, A.. (2011). How Inflation, Market Capitalization, Industrial Production and the Economic Sentiment Indicator Affect the EU-12 Stock Markets, *European Research Studies*, 16 (1), pp. 103-118.
- Sukar, A. and Hassan, S.. (2001). US Exports and Time Varying Volatility of Real Exchange Rate, *Global Finance Journal*, 21, pp. 109-119.
- Thomas, A. Spataro, L. and Mathew, N.. (2014). Pension Funds and Stock Market Volatility: An Empirical Analysis of OECD Countries, *Journal of Financial Stability*, 11, pp. 92-103.
- Uralcan, Ş.. (2005). Bireysel Emeklilik Sistemi Ve Altyapısı, İstanbul, Beta Yayınevi, 93s.
- Yapı Kredi Emeklilik, (2004). Bireysel Emeklilik Sistemi ile İlgili Mevzuat Eğitim Kitabı İstanbul.
- Zoli, E.. (2007). Financial Development in Emerging Europa: The Unfinished Agenda, *IMF Working Paper*, 244 (7), 36p.